გლობალიზაცია და ბიზნესი

GLOBALIZATION & BUSINESS

№8

www.eugb.ge

2019 თბილისი TBILISI

გლობალიზაცია და ბიზნესი

GLOBALIZATION AND BUSINESS

სამეცნიერო–პრაქტიკული ჟურნალი

ეკონომიკისა და ბიზნესის აქტუალური პრობლემები
გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებში
თეორია და პრაქტიკა

ევროპის უნივერსიტეტი
EUROPEAN UNIVERSITY

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Actual Problems of Economy and
Business in Modern Globalization
Theory and Practice

თბილისი
TBILISI
2019

ევროპის უნივერსიტეტის ბიზნესისა და ტექნოლოგიების ფაკულტეტის და გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევის ინსტიტუტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო–პრაქტიკული ჟურნალი

ჟურნალში გამოქვეყნებული სტატიის სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი. ამასთან, მისი პოზიცია შეიძლება არ ემთხვეოდეს ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის მოსაზრებებს.

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE FACULTY OF BUSINESS AND TECHNOLOGY AND THE INSTITUTE OF RESEARCH OF ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF GLOBALIZATION OF THE EUROPEAN UNIVERSITY

Each author is responsible for the accuracy of the article in this journal. His/her position may not coincide with the opinions of the editorial board.

ISSN 2449-2396

სარედაქციო საბჭო

ორგანიზაციულ-ადმინისტრაციული საბჭო:

სარედაქციო კოლეგია:

სარედაქციო კოლეგიის უცხოელი წევრები:

EDITORIAL BOARD

სარჩევი　　CONTENT

ᲒᲚᲝᲑᲐᲚᲘᲖᲐᲪᲘᲐ, ᲓᲔᲛᲝᲒᲠᲐᲤᲘᲐ, ᲛᲐᲙᲠᲝᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲐ, ᲤᲘᲜᲐᲜᲡᲔᲑᲘ, ᲠᲔᲒᲘᲝᲜᲣᲚᲘ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲐ ᲓᲐ ᲘᲜᲝᲕᲐᲪᲘᲔᲑᲘ

GLOBALIZATION, DEMOGRAPHY, MACROECONOMICS, FINANCES, REGIONAL ECONOMICS AND INNOVATIONS

ძვირფასო კოლეგებო, ეკონომისტებო და ეკონომიკური პროფილის სტუდენტებო!

ზუსტად 101 წლის წინ, 1918 წლის 13 სექტემბერს (თვის მეორე პარასკევს), გამოვიდა ჟურნალ „საქართველოს ეკონომისტის" პირველი ნომერი.

უკვე ოცი წელია (1999 წლიდან), რაც საქართველოს ეკონომიკის მინისტრის ინიციატივით პრაქტიკულად ყოველი სექტემბრის მეორე პარასკევს ქართველი ეკონომისტები აღნიშნავენ პროფესიულ დღესასწაულს – ეკონომისტის დღეს.

2018 წელს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეკონომიკურ მეცნიერებათა კომისიის ინიციატივით თბილისში, ევროპის უნივერსიტეტის მხარდაჭერითა და მის ბაზაზე, ჩატარდა I ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე „ეკონომიკური მეცნიერების კრიზისი და ახალი პარადიგმების ძიება". კონფერენციის ორგანიზატორები ასევე იყვნენ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი, თსუ–ს პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი და ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი". სწორედ ამ ჟურნალში გამოქვეყნდა კონფერენციაზე წარმოდგენილი სამეცნიერო მოხსენებები.

ამავე კონფერენციაზე გადაწყდა, რომ ეკონომისტის დღის აღსანიშნავად ყოველწლიურად ჩატარდეს ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია.

2019 წელს II ეროვნული სამეცნიერო კონფერენციის ჩატარება უკვე ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტმა ითავა. ამ კონფერენციის ორგანიზატორია ასევე ყველა ზემოხსენებული ორგანიზაცია.

II ეროვნული სამეცნიერო კონფერენციის თემაა: „ეკონომიკური პოლიტიკა: ეკონომიკისა და პოლიტიკის ურთიერთმოქმედების თანამედროვე გამოწვევები", რომელიც ძალზე აქტუალურია თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისთვის.

ვფიქრობ, ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოს ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელებმა ერთხელ და სამუდამოდ ისწავლონ პროფესიონალი ეკონომისტების მოსმენა, რათა შესაძლებელი გახდეს მათი მოსაზრებების კონკრეტულ ღონისძიებებში გათვალისწინება.

აქვე აღვნიშნავ, რომ ქართველი ეკონომისტების იმედია ეკონომიკური პროფილის სტუდენტობა. ისინი გვიქმნიან რეალურ განცდას, რომ პროფესიონალ ეკონომისტთა შესანიშნავი თაობა გვეზრდება.

ქართველ ეკონომისტთა სადღესასწაულო განწყობას ამძიმებს უდიდესი დანაკარგი – რამდენიმე დღის წინ ჩვენი რიგებიდან მოულოდნელად წავიდა შესანიშნავი ქართველი მეცნიერი, წარმატებული პოლიტიკოსი, ბრწყინვალე პედაგოგი, პროფესორი ნოდარ ხადური. პირადად ჩემთვის მისი გარდაცვალება განსაკუთრებით მძიმეა, რადგანაც ის იყო ჩემი ყველაზე გამორჩეული, წარმატებული, საყვარელი მოწაფე, საიმედო მეგობარი. ვუსამძიმრებ მის შესანიშნავ ოჯახს, კოლეგებს, სტუდენტებს.

ჩვენი, მისი კოლეგების და სტუდენტების, ვალია გავაგრძელოთ ჩვენგან უდროოდ წასული დიდებული ქართველის მიერ წამოწყებული ქვეყნისთვის არაერთი საჭირო საქმე და ქართველ ეკონომისტთა მომავალ თაობებს შემოვუნახოთ პროფესორ ნოდარ ხადურის სახელი.

ღმერთმა ნათელში გამყოფოს ძვირფასო ნოდარ!..

შექმნილი მძიმე განწყობის მიუხედავად, ჩემს კოლეგებს, მეცნიერ–ეკონომისტებს და სახელისუფლებო სტრუქტურებში მომუშავე საჯარო მოსამსახურე ეკონომისტებს, ეკონომიკის ფაკულტეტების სტუდენტებს გილოცავთ ეკონომისტთა პროფესიულ დღესასწაულს და გისურვებთ ახალ შემოქმედებით წარმატებებს!

პატივისცემით,

აკადემიკოსი ***ვლადიმერ (ლადო) პაპავა***

13 სექტემბერი, 2019 წელი

თეორია, მეთოდოლოგია და სისტემური პრობლემები

THEORY, METHODOLOGY AND SYSTEMIC PROBLEMS

JEL Classification: A11, A19, E60, O20, P21, P30 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.001

ეკონომიკის პოლიტიზაცია და არაეკონომიკური პოლიტიკა (პოსტკომუნისტური საქართველოს გამოცდილება)

ვლადიმერ პაპავა
აკადემიკოსი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საქართველო
vladimer.papava@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური პოლიტიკა, ეკონომიკური მეცნიერება, ეკონომიკის პოლიტიზაცია, ეკონომიკური რეფორმები, მაღალპროფესიონალი ეკონომისტები, საერთაშორისო საფინასო ინსტიტუტები.

ციტირებისთვის: პაპავა, ვ. (2019). ეკონომიკის პოლიტიზაცია და არაეკონომიკური პოლიტიკა (პოსტკომუნისტური საქართველოს გამოცდილება), *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8*, გვ. 13-21. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.001

შესავალი

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ პერიოდულად ისმის განცხადება იმის თაობაზე, რომ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების უმთავრესი ხელშემშლელი ფაქტორი მისი ზედმეტი პოლიტიზაციაა.

თუ კი გავიხსენებთ იმ ანბანურ ჭეშმაროტებას, რომ ეკონომიკური პოლიტიკა სახელმწიფო პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილია, მაშინ სულაც არ არის გასაკვირი ეკონომიკის, როგორც ასეთის, პოლიტიზაცია.

პრობლემა არა იმდენად ეკონომიკის პოლიტიზაციაში, რამდენადაც იმაში მდგომარეობს, თუ რა მიმართებაშია ეკონომიკური პოლიტიკა ეკონომიკური მეცნიერების არა მარტო უახლეს მიღწევებთან, არამედ, სულ ცოტა, თუნდაც მის მიერ კარგა ხნის წინ დადგენილ და პრაქტიკაში აპრობირებულ „ანბანურ ჭეშმარიტებებთან“.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია გამოკვეთოს ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისას უკვე ტრადიციად დამკვიდრებული შეცდომების ბუნება და გაანალიზებულ იქნეს პოსტკომუნისტური საქართველოს გამოცდილება ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებასა და გატარებაში (Papava, 2012), რათა გამოიკვეთოს ის უმთავრესი პრობლემები, რომელთა გადაწყვეტაც ქვეყნის სტაბილური ეკონომიკური განვითარებისთვის პრიორიტეტული ხასიათის მატარებელია.

არაეკონომიკური ეკონომიკური პოლიტიკა და მისი ტიპები

ეკონომიკური პოლიტიკა, როგორც სასწავლო-სამეცნიერო დისციპლინა, თანამედროვე ეკონომიკური მეცნიერების ერთ-ერთი გამორჩეული სფეროა (მაგალითად, Bénassy-Quéré, Coeuré, and etc., 2016).

როგორც ცნობილია, ტერმინი „ეკონომიკური პოლიტიკა“ ქვეყნის ეკონომიკის მიმართ სახელმწიფოს ქცევას ნიშნავს (Pearce, ed., 1997, c. 145). მისგან განსხვავებით, ტერმინი „პოლიტიკური ეკონომია“ დასავლურ ეკონომიკურ ლიტერატურაში (მაგალითად, Brown, 1995) ჩამოყალიბდა როგორც პოლიტიკური მოღვაწეობის პრაქტიკული ასპექტებისა და წმინდა ეკონომიკური თეორიის ურთიერთკავშირი (Pearce, ed., 1997, c. 388).

საყურადღებოა, რომ ტერმინი „პლიტიკური ეკონომია“ თანამედროვე საზოგადოებრივ მეცნიერებებში გამოიყენება, როგორც სახელმწიფო მოწყობის ეკონომიური საფუძვლების შემსწავლელი მეცნიერება და, ამდენად, შედის არა ეკონომიკურ, არამედ პოლიტიკურ მეცნიერებათა შემსწავლელ დისციპლინათა ჯგუფში.

საუკეთესო შემთხვევაში ეკონომიკური პოლიტიკა დაფუძნებული უნდა იყოს ეკონომიკური მეცნიერების მიღწევებს. სინამდვილეში ასეთი რამ საკმაოდ იშვიათია. როგორც

წესი, სამწუხაროდ, უფრო ხშირია ისეთი შემთხვევა, როცა ეკონომიკური პოლიტიკა აშკარად დაშორებულია ეკონომიკური მეცნიერების მიღწევებს. სხვა სიტყვებით, ეკონომიკური პოლიტიკის უკან ეკონომიკური მეცნიერება, როგორც ასეთი, ყოველთვის როდის დგას.

ეკონომიკის მიმართ სახელმწიფოს ამგვარ ქცევას ეკონომიკური პოლიტიკა, როგორც ასეთი, ვერ დაერქმევა, რამეთუ იგი არა მარტო ეკონომიკურ თეორიასთან, არამედ უბრალოდ ჯანსაღ აზრთანაც კი წინააღმდეგობაში მოდის; მას უფრო კორექტული იქნება თუ **„არაეკონომიკურ ეკონომიკურ პოლიტიკას"**, ანუ შემოკლებით **„არაეკონომიკურ პოლიტიკას"** ვუწოდებთ (Papava, 2002, გვ. 451–459).

ჩემი აზრით, არსებობს სამი ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკა. კერძოდ, ***პირველი ტიპის*** არაეკონომიკურ პოლიტიკას მაშინ აქვს ადგილი, როცა ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელი პირები არ ითვალისწინებენ ეკონომიკური მეცნიერების მიერ შექმნილ ცოდნას.

მეორე ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკისათვის დამახასიათებელია ის შემთხვევა, როცა ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელი პირები კი ითვალისწინებენ ეკონომიკური მეცნიერების მიერ შექმნილ ცოდნას, მაგრამ თავად ეს ცოდნა არის მცდარი.

მესამე ტიპის არაეკონომიკურ პოლიტიკას კი მივაკუთვნებთ იმ შემთხვევას, როცა რომელიმე მნიშვნელოვანი ეკონომიკური მოვლენა ჯერ-ჯერობით შესწავლილი არ აქვს ეკონომიკურ მეცნიერებას, ამიტომ ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელ პირებს ძალიანაც რომ უნდოდეთ მაინც ვერ გამოიყენებენ ჯერ არ არსებულ ცოდნას.

პირველი ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკა შესაძლოა გამოწვეულ იყოს შემდეგი მიზეზებით:

1. ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელები არ არიან პროფესიონალი ეკონომისტები, ან არიან ძალზედ დაბალკვალიფიციური ეკონომისტები და, შესაბამისად, ჯეროვნად არ იცნობენ ეკონომიკური მეცნიერების საფუძვლებს, რომ არაფერი ვთქვათ მის მიღწევებზე;
2. ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელები შეიძლება იყვნენ საკმაოდ კვალიფიციური ეკონომისტები, მაგრამ არანაირად არ აწყობდეთ ეკონომიკურ პოლიტიკაში ეკონომიკური მეცნიერების მიღწევების ასახვა.

საყურადღებოა, რომ არც თუ იშვიათად, პოლიტიკოსები ქვეყნას როგორც კომპანიას უყურებენ, რის გამოც ითვლება, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელ თანამდებობებზე უნდა დაინიშნონ მენეჯერები და არა პროფესიონალი ეკონომისტები (Papava, 2018b). ის მარტივი ჭეშმარიტება, რომ ქვეყანასა და კომპანიას შორის პრინციპული ხასიათის განსხვავებაა (Krugman, 1996), სამწუხაროდ, პოლიტიკოსების დიდ ნაწილს გაცნობიერებული არ აქვს. სინამდვილეში მენეჯერების ადგილი არა პოლიტიკაში, არამედ ბიზნესშია.

როცა ეკონომიკაში პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების უფლების მქონე მმართველ პირებს არ აქვთ სპეციალური ეკონომიკური განათლება, მათი ეს მდგომარეობა, როგორც წესი, კომპენსირდება იმ პირების პროფესიონალიზმით, რომლებიც ამ მმართველი პირებისათვის ამზადებენ გადაწყვეტილებების პროექტებს. თუმცა ამ შემთხვევაშიც სავსებით შესაძლებელია ისეთი სიტუაცია შეიქმნას, როცა მმართველი პირები მათთვის მომზადებული ხსენებული პროექტების მიუხედავად გადაწყვეტილების მიღებისას იხელმძღვანელებენ მისი მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური მიზანშეწონილობით.

მაშინაც კი, როცა ეკონომიკაში პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების უფლების მქონე მმართველ პირებს აქვთ სპეციალური ეკონომიკური განათლება, ხშირია შემთხვევები, როცა ისინიც გადაწყვეტილების მიიღებისას ხელმძღვანელობენ არა იმდენად ეკონომიკური მეცნიერების მიერ დაგროვილი ცოდნით, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური მიზანშეწონილობით.

ეს ფენომენი, როცა ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისას ეკონომიკურ მეცნიერებასთან შედარებით პოლიტიკურ მიზანშეწონილობას ენიჭება უპირატესობა ახსნილია საყოველთაოდ ცნობილი „საზოგადოებრივი არჩევანის" თეორიის მიერ (Buchanan, Tullock, 1962).

მეორე ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკის გამომწვევი მიზეზი თავად ეკონომიკური მეცნიერების მიერ დაშვებული შეცდომებია. ამის კლასიკური მაგალითია, 2007–2009 წლების გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისი, რადგანაც ეკონომიკური მეცნიერების მიერ ეკონომიკის რეგულირებისადმი შემუშავებული მიდგომები, სამწუხაროდ, მცდარი აღმოჩნდა (Cliffe, 2019; Stiglitz, 2010b; Stiglitz, 2010a).

ეკონომიკურ მეცნიერებასა და ეკონომიკური პოლიტიკას (უფრო ზუსტად კი საჯარო პოლიტიკას) შორის მიმართება შეიძლება შევადაროთ ბიოლოგიასა და მედიცინას, ან ფიზიკასა და ინჟინერიას შორის არსებულ კავშირს, რის საფუძველზეც კეთდება დასკვნა, რომ, თუ რაიმე შეცდომა იქნა დაშვებული მედიცინაში ეს ბიოლოგიის ბრალი არ არის, ისევე როგორც ინჟინერიაში დაშვებული შეცდომის გამო ფიზიკის დადანაშაულება გაუმართლებელია (Hausmann, 2019). ამგვარი ინტერპრეტაცია აშკარად არ არის მართლებული, რადგანაც თუ შეცდომის სათავე, მაგალითად, ბიოლოგიაში აღმოჩნდა, ის შესაბამისად აისახება მედიცინაშიც.

მსგავსი შემთხვევები კი ეკონომიკურ მეცნიერებასა და ეკონომიკურ პოლიტიკას შორის, სამწუხაროდ, სულაც არ არის იშვიათი. ასე მაგალითად, სულ უფრო მეტ ყურადღებას იქცევს ე.წ. „ფულის თანამედროვე თეორია" ("Modern Monetary Theory"), რომლის საფუძველზე უკვე სახელმძღვანელოც კი არის გამოცემული (Mitchell, Wray, Watts, 2019). ეს ე.წ. რევოლუციური თეორია თვლის,

რომ საბიუჯეტო დეფიციტს არანაირი მნიშვნელობა არ აქვს, რომ ფულის ემისიით შეიძლება ისე დაიფაროს გარღვევა სახელმწიფო ხარჯებსა და სვადასახადო შემოსავლებს შორის, რომ ამან არ გამოიწვიოს ინფლაცია. ამ თეორიის აშკარად გამოკვეთილი სუსტ მხარედ უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მოცემული თეორიული კონსტრუქცია ემყარება დახურულ ეკონომიკას, რომელშიც საგარეო ვაჭრობას ადგილი არ აქვს, რომ გამორიცხულია კაპიტალის ქვეყნიდან გადინება და ქვეყანაში შემოდინება, და არ არსებობს გაცვლითი კურსის მერყეობის პრობლემა. მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიოს წამყვანი ეკონომისტები ღიად აკრიტიკებენ ხსენებულ „ფულის თანამედროვე თეორიის" აშკარად მცდარ კონსტრუქციას (Krugman, 2019a, 2019b; Rogoff, 2019), სულ უფრო იზრდება იმის მოლოდინი, რომ არც თუ შორეულ მომავალში აშშ-ში, ავსტრალიაში, დიდ ბრიტანეთში, კანადაში, ევრაკავშირის ზოგიერთ ქვეყანასა და იაპონიაშიც კი მემარცხენე პოლიტიკოსების ხელისუფლებაში მოსვლის შემთხვევაში ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისას სწორედ ამ თეორიით იხელმძღვანელებენ (Moiseev, 2019).

მესამე ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკის თვალსაჩინო მაგალითია მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზროზე გადასვლა შესაბამისი ეკონომიკური თეორიის არ არსებობის პირობებში (მაგალითად, Papava, 2005).

არანაკლებ საყურადღებოა, კრიპტოვალუტის მსოფლიოში გავრცელების ფენომენი, ისე, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებას მის შესახებ მეტ-ნაკლებად დასაბუთებული თეორია ჯერ-ჯერობით არ შეუქმნია (Papava, 2018a, pp. 95-97). მიუხედავად იმისა, კრიპტოვალუტა, კერძოდ, ბიტკოინი, უკვე ათი წლისაა, და მოცემულ თემაზე დიდი რაოდენობის პუბლიკაციები დაგროვდა (მაგალითად, Столбов, 2019), ჯერ-ჯერობით კრიპტოვალუტის ეკონომიკური შინაარსი დღემდე ბოლომდე არ არის გარკვეული (Simanovskiy, 2018).

საყურადღებოა, რომ ეკონომიკის პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა მესამე ტიპის არაეკონომიკურ პოლიტიკას, ხოლო საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის დასრულების შემდეგ, როგორც წესი, წინა პლანზე გამოდის პირველი ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკა.

როგორც ცნობილია, ეკონომიკური პოლიტიკის ხასიათი იცვლება სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკაში აბსოლუტური ჩაურევლობიდან (Laissez-Faire), ეკონომიკის სახელმწიფოს მიერ მართვის მრძანებლურ ფორმებამდე, რომელიც დამახასიათებელია კომუნისტური ორიენტაციის მქონე ეკონომიკისათვის. საბაზრო ეკონომიკაზე პოსტკომუნისტური გადასვლის პროცესის არსი სწორედ მეორე უკიდურესი მდგომარეობიდან პირველისაკენ მოძრაობაში გამოიხატება; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ეკონომიკური პოლიტიკა ეკონომიკის მიმართ სახელმწიფოს ისეთ ქცევას გულისხმობს, როცა მისი ეკონომიკის მართვაში ჩარევის მასშტაბები არა მარტო თანდათან მცირდება, არამედ შინაარსობრივადაც იცვლება, როცა სახელმწიფო ცდილობს ისეთი ინსტიტუციური გარემოს შექმნას, როცა შესაბამისი მარეგულირებლები ფირმებს აძლევს მოქმედების შესაბამის მეტ-ნაკლებად ფორმალიზებულ ჩარჩოს.

პოსტკომუნისტური საქართველოს საწყისი პერიოდის არაეკონომიკური პოლიტიკა

1990-91 წლებში საქართველოს ხელისუფლების მიერ გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკა სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკის მართვის კომუნისტური ფორმების ლიბერალიზაციის მოკრძალებული მცდელობით გამოირჩეოდა. აქედან გამომდინარე, გასაკვირი არც უნდა იყოს, რომ იმდროინდელი მთავრობის განცხადებით საქართველოში სახელმწიფო კაპიტალიზმის მოდელი უნდა დამკვიდრებულიყო. საყურადღებოა, რომ მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზროზე გადასვლა სახელმწიფო კაპიტალიზმის მოდელის საფუძველზე პრაქტიკულად ნიშნავდა ეკონომიკის არასაბაზრო მოწყობის საფუძვლების შენარჩუნებას, ანუ საბაზრო ეკონომიკაზე ე.წ. „ფასადურ" გადასვლას.

ეკონომიკის მართვაში სახელმწიფოს ჩარევის პრაქტიკაში რევოლუციური ხასიათის გარდატეხა 1992 წელს იწყება, რაც უმთავრესად ფასების თითქმის საყოველთაო ლიბერალიზაციასა და სასოფლო-სამეურნეო მიწების უსასყიდლო დარიგებაში გამოიხატა (Papava, Beridze, 1998). ამავე ეტაპზე პრაქტიკულად სრულ ლიბერალიზაციას დაექვემდებარა ფულად-საკრედიტო სექტორი, რითაც საკრედიტო ემისიამ არნახულ მასშტაბებს მიაღწია, კომერციული ბანკების შექმნა მაქსიმალურად გაადვილებული იყო, ხოლო საქართველოს ეროვნული ბანკის მხრიდან მათ შემდგომ საქმიანობაზე ზედამხედველობა, როგორც წესი, არ არსებობდა. არანაკლებ „შთამბეჭდავი" იყო ბარტერით თურქმენეთიდან გაზის შეძენის საკლირინგო მექანიზმის შემოღება, რამაც კორუმპირებულ მოხელეთა გამდიდრების ხარჯზე საქართველოს თურქმენეთის მიმართ 400 მლნ. აშშ დოლარზე მეტი ვალი შეუქმნა. საყურადღებოა, რომ 2001 წლიდან თურქმენეთის ვალის გასტუმრების მიზნით საკლირინგო მექანიზმი კვლავ იქნა ამოქმედებული.

ეკონომიკის მიმართ სახელმწიფოს ამგვარ ქცევას ეკონომიკური პოლიტიკა ვერანაირად ვერ დაერქმევა, რამეთუ იგი არა მარტო ეკონომიკურ მეცნიერებასთან, არამედ უბრალოდ ჯანსაღ აზრთანაც კი წინააღმდეგობაში მოდის.

საქართველოში 1992-93 წლებში გატარებული არაეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად ჰიპერინფლაციას ნოყიერი ნიადაგი შეექმნა, რაც სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას უდიდეს საფრთხეს უქმნიდა (Gurgenidze, Lobzhanidze, Onoprishvili, 1994).

საყურადღებოა, რომ მმართველობის კომუნისტური რეჟიმის რღვევის და საბჭოთა კავშირის დაშლის მომენტისთვის მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზროზე გადასვლის თეორია, როგორც, ზემოთ ითქვა, არ არსებობდა (Papava, 2005). მართალია, დღეისათვის დაგროვდა მბრძანებლურიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის საკმაოდ მდიდარი გამოცდილება, მოხდა ამ გამოცდილების განზოგადებაც კი, თუმცა, სამწუხაროდ, მეტ–ნაკლებად მწყობრი შესაბამისი ეკონომიკური თეორია ჯერაც არ შექმნილა. ამ ვითარების გათვალისწინებით შეუძლებელია იმდროინდელი ეკონომიკური პოლიტიკის შემმუშავებელთა დადანაშაულება იმაში, თუ რატომ არ გამოიყენეს ეკონომიკური თეორია, რომლის ჩანასახოვანი კონტურებიც კი იმ დროისათვის უბრალოდ არ არსებობდა. ამიტომ, აშკარაა, რომ პოსტსაბჭოთა პერიოდია საწყის ეტაპზე არაეკონომიკური პოლიტიკის მესამე ტიპს ჰქონდა ადგილი.

საქართველოში 1992 წლის დასაწყისში დაიწყო რადიკალური ეკონომიკური რეფორმების გატარება „შოკური თერაპიის“ ცნობილი მეთოდის პოლონური ვერსიით. კერძოდ, გამოყენებულ იქნა ე.წ. „ბალცეროვიჩის გეგმა“ (Aleksashenko, 1990, с. 21), რომელიც ატარებს მისი შემმუშავებლის, გასული საუკუნის 80–იანი წლების ბოლოსა და 90–იანი წლების დასაწყისში პოლონეთის ვიცე–პრემიერისა და ფინანსთა მინისტრის ლეშეკ ბალცეროვიჩის სახელს.

იმ პერიოდის საქართველოში ინგლისური, თუ სხვა რომელიმე დასავლეთევროპული ენა საზოგადოების ძალზედ შეზღუდულმა ნაწილმა იცოდა, და, პრაქტიკულად, ერთადერთი უცხო ენა, რომელიც ხელმისაწვდომი იყო უმრავლესობისთვის იყო რუსული ენა, რომელსაც არც თუ დიდი ხნის წინ, საბჭოთა კავშირის პირობებში სახელმწიფო ენის სტატუსი ჰქონდა. ხსენებული „ბალცეროვიჩის გეგმა“ რუსეთის მთავრობამ ჯერ გადაარუსულა რუსეთში 1992 წლის იანვრიდან გასატარებელი რეფორმებისათვის, ხოლო ერთი თვის დაგვიანებით ამ გეგმის რუსული ვერსია საქართველოს მთავრობამ გადმოაქართულა საქართველოში გასატარებელი ეკონომიკური რეფორმებისათვის.

საქართველოსთვის „ბალცეროვიჩის გეგმა“, სამწუხაროდ, თავიდანვე განწირული იყო წარუმატებლობისთვის, რადგანაც იმ დროისათვის საქართველოს პოლონეთისა და რუსეთისგან განსხვავებით „შოკური თერაპიის“ ერთ–ერთი უმთავრესი ინსტრუმენტი – საკუთარი ვალუტა, არ გააჩნდა. ამას დაემატა მთავრობის მიერ დაშვებული სხვა არაერთი შეცდომაც (Khaduri, 2005; Papava, 1996), რამაც „შოკურ თერაპიას“, როგორც ასეთს, საქართველოში სახელი გაუტეხა.

1994-1995 წლებში გატარებული ეკონომიკური რეფორმების მიზანი ქვეყანაში მაკროეკონომიკური სტაბილურობის დამყარება იყო, რაც არა მარტო მიღწეულ იქნა (Papava, 2011), არამედ სწორედ ამან შესაძლებელი გახადა ეროვნული ვალუტის – ლარის წარმატებით შემოღება (Kakulia, 2008).

ქართული ლიბერტარიანიზმის არაეკონომიკური პოლიტიკა

2003 წლის ე.წ. „ვარდების რევოლუციიდან“ რამდენიმე თვეში საქართველოში მთავრობის მოწვევით მოსკოვიდან ჩამოვიდა ეთნიკურად ქართველი ბიზნესმენი, რუსი ოლიგარქი კახა ბენდუქიძე, რომლის სახელთანაც დაკავშირებულია ლიბერტარიანიზმის ოფიციალურ იდეოლოგიად აღიარება საქართველოს მთავრობის ეკონომიკურ პოლიტიკაში. ის, როგორც სამრეწველო ჰოლდინგის „გაერთიანებული მანქანათმშენებელი ქარხნების“ («Объединенные машиностроительные заводы») გენერალური დირექტორი, საკმაოდ დაახლოებული იყო პუტინის რეჟიმთან, რაც ბუნებრივია, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ჰოლდინგში შემავალი ქარხნები აწარმოებენ საკმაოდ რთულ მანქანა–დანადგარებს, მათ შორის, დანადგარებს ატომური ენერგეტიკისათვის.

მთავრობის მიერ ლიბერტარიანიზმის შესახებ საჯაროდ გაკეთებულმა ოფიციალურმა განცხადებებმა და მათმა საზღვარგარეთ რეკლამირებამ შექმნა იმის განწყობა, რომ რევოლუციის შემდგომი რეფორმები საერთაშორისო დონეზეც შეფასებულიყო როგორც ლიბერტარიანული (მაგალითად, ESI, 2010; Gilauri, 2017; Udensiva-Brenner, 2010; Burakova, 2011).

ამ მოსაზრებას აძლიერებდა ბიზნესის დაწყებისათვის საჭირო ლიცენზიებისა და ნებართვების დიდი რაოდენობის გაუქმება, ხოლო დარჩენილების აღების წესის გამარტივება, მთავრობისაგან სხვადასხვა სახეობის დოკუმენტების გაცემის სისტემის არსებითი გამარტივება, საგადასახადო ტვირთის შემსუბუქება, გადასახადების გადახდის ელექტრონულ სისტემაზე გადასვლა, და სხვ. სწორედ ამ ტიპის რეფორმებმა საქართველო მსოფლიო ბანკის ცნობილ რეიტინგის მიხედვით „Doing Business“ რეფორმების ერთ–ერთ ლიდერად აქცია.

ის, რომ ამ ტიპის ეკონომიკური რეფორმები წარმატებულად არ უნდა ჩაითვალოს, ყველაზე კარგად ჩანს განზოგადოებული მაჩვენებლის მოსახლეობის ერთ სულზე მთლიანი სამამულო პროდუქტის (Papava, Silagadze, 2019) დინამიკით. კერძოდ, ეკონომიკური განვითარების ამ მაჩვენებლით საქართველო ჩამორჩა მის უშუალო მეზობელ „არალიბერტარიანული“ მთავრობის მქონე პოსტსაბჭოთა სომხეთს (მეორე მეზობლის, ასევე პოსტსაბჭოთა აზერბაიჯანის ეკონომიკური ზრდა ამ პერიოდში გამოწვეული იყო ნავთობისა და გაზის მოპოვებისა და მათი ექსპორტის ზრდით, და ამდენად, არ გამოდგება შედარებისათვის). კერძოდ, მსოფლიო ბანკის მონაცემების თანახმად, თუ 2003 წელს საქართველოს მთლიანი სამამულო პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე აღმატებოდა სომხეთის ანალოგიურ მაჩვენებელს, 2010 წელს ეს მაჩვენებელი საქართველოში სომხეთის ანალოგიური მაჩვენებლის მხოლოდ 95,5%–ს შეადგენდა (WB, 2019).

ლიბერტარიანიზმად შერაცხულ რეფორმების პარალელურად „ნაციონალური მოძრაობის“ მთავრობა სისტემატურად არღვევდა საკუთრების უფლებას და არც იმას ერიდებოდა, რომ მეწარმეებს იძულების წესით გადაერიცხათ თავისი მოგების ნაწილი არასაბიუჯეტო ფონდებში (რა თქმა უნდა, ეს არ ვრცელდებოდა მთავრობის წევრებთან დაახლოებული პირების ბიზნესზე), ხოლო სასამართლო სისტემა უშუალოდ იყო პროკურატურის კონტროლ ქვეშ (Papava, 2013). სამწუხაროა, მაგრამ ამ ანტილიბერტარიანულ (სინამდვილეში, ნეობოლშევიკურ) ფაქტებზე მთავრობაში მყოფ ე.წ. „ლიბერტარიანელებს“ რაიმე კომენტარიც კი არ გაუკეთებიათ. სწოედ ამიტომ „ნაციონალური მოძრაობის“ მიერ გატარებული რეფორმების ფასადი ლიბერტარიანულ ხასიათს ატარებდა, თუმცა შინაარსით ისინი ნეობოლშევიკური იყო (De Waal, 2011, გვ. 13).

ცნობილია, რომ ნებისმიერი ადამიანი თავისთვის, როგორც წესი, ლიბერტარიანელია, რადგანაც არავის უნდა, რომ მის საქმეში სხვა ჩაერიოს, ან მისი უფლებები რაიმეთი შეიზღუდოს. ნამდვილი ლიბერტარიანელი კი ისაა, ვინც, უწინარეს ყოვლისა, ლიბერტარიანელია სხვისთვის და ამდენად ის ზოგადადაც ლიბერტარიანელია.

იმ სამთავრობო გუნდისათვის, რომელიც „ლიბერტარიანიზმის დროშის“ ქვეშ შეიკრიბა დამახასიათებელი იყო ის, რომ მათ უმრავლესობას, ისევე როგორც ამ გუნდის ლიდერს, კახა ბენდუქიძეს, არ გააჩნდა საუნივერსიტეტო ეკონომიკური განათლება. ეკონომიკური მეცნიერების საფუძვლების არცოდნის პირობებში კი მათთვის ყველაზე ადვილი იყო ლიბერტარიანული შეხედულებების გაზიარება: როცა არ იცი ბაზრის ჩავარდნების და მათი დაძლევის სირთულეების შესახებ, ძალზედ ადვილია ერთადერთ გამამართლებელ პრინციპად აღიარო სახელმწიფოს მაქსიმალური არ ჩარევა ეკონომიკაში.

მაშასადამე, ქართველ ე.წ. „ლიბერტარიანელებსა“ ნამდვილ ლიბერტარიანელებს შორის განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ ლიბერტარიანიზმი ქართველებისათვის არ ყოფილა ეკონომიკის ცოდნაზე დაფუძნებული შეგნებული არჩევანი. სინამდვილეში ლიბერტარიანიზმი მათთვის ეკონომიკის არცოდნის შენიღბვისთვის იყო გამოყენებული (Papava, Taphladze, 2015).

ყოველივე ეს გვაძლევს იმ დასკვნის გაკეთების საშუალებას, რომ ქართული ლიბერტარიანიზმი თავისი არსით არის პირველი ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკა.

პრიმიტივიზმის არაეკონომიკური პოლიტიკა

ეკონომიკური პრიმიტივიზმის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს პრემიერ–მინისტრ გიორგი კვირიკაშვილის მიერ ინიცირებული „მთავრობის 4-პუნქტიანი გეგმა“, რომლის პუნქტებია: 1. ეკონომიკური რეფორმა; 2. განათლების რეფორმა; 3. სივრცითი მოწყობა; 4. მმართველობის რეფორმა.

პუნქტი 1 მისი ზოგადი დასახელების მიუხედავად დაიყვანება მხოლოდ და მხოლოდ ბიზნესის გათავისუფლებაზე მოგების გადასახადისაგან, მოგების რეინვესტირების შემთხვევაში. პუნქტი 2–ს მიხედვით, პროფესიული განათლების სისტემამ ორიენტაცია უნდა აიღოს სწავლების დუალურ, ანუ სამუშაოზე დაფუძნებულ მიდგომაზე, რომლის თანახმადაც, სასწავლებელი და პოტენციური დამსაქმებელი ერთობლივად განახორციელებენ სასწავლო პროგრამებს; საუნივერსიტეტო განათლება კი ორიენტირებული იქნება ეკონომიკის ფაქტობრივ საჭიროებებზე, რაც უნდა გამოვლინდეს შრომის ბაზრის ანალიზის გზით. პუნქტი 3–ს თანახმად, ქვეყნის სივრცითმა მოწყობამ ხელი უნდა შეუწყოს ქალაქებისა და სოფლების გააზრებულ განაშენიანებას, რეგიონების დამაკავშირებელი სატრანსპორტო ქსელის განვითარებას, რომლის საბოლოო მიზანია საქართველო გახდეს ოთხი სეზონის ტურისტული ქვეყანა. პუნქტი 4 კი გულისხმობს მმართველობის ეფექტიანობის გაზრდას.

სამწუხაროდ, ეკონომიკის რეალური სექტორის განუვითარებლობის გამო ქვეყანა უფრო მეტს მოიხმარს, ვიდრე თავად აწარმოებს, რის შედეგადაც წლების განმავლობაში იმპორტი ექსპორტს საშუალოდ 3–ჯერ აღემატება, ხოლო სამომხმარებლო კალათაში (ისევე, როგორც სასურსათო კალათაში) იმპორტული პროდუქცია საშუალოდ 80%–ის დონეზეა. შედეგად საქართველოში არამწარმოებლური და იმავდროულად მომხმარებლური ეკონომიკის მოდელი ჩამოყალიბდა (Papava, 2015).

ამ ვითარებაში მოცემული გეგმის პირველი სამი პუნქტი უმთავრესად ხელს უწყობს არსებული ბიზნესის განვითარებას, სხვა სიტყვებით, სასტუმროების, რესტორნების და საკრედიტო დაწესებულებების ქსელის გაფართოებას. სამწუხაროდ, ეს პუნქტები არ არის ორიენტიტებული მომავლის ეკონომიკის, კერძოდ, ცოდნაზე დაფუძვნებული ეკონომიკის რეალური სექტორის შექმნასა და განვითარებაზე. მაშასადამე, „მთავრობის 4–პუნქტიანი გეგმა“ ხელს შეუწყობს საქართველოში ხსენებული არამწარმოებლური და იმავდროულად მომხმარებლური ეკონომიკის მოდელის შენარჩუნება–განმტკიცებას.

ამ გეგმის მეოთხე პუნქტის თანხმად, კი გარემოს დაცვის სამინისტრო შეუერთდა სოფლის მეურნეობის სამინისტროს, რაც აშკარად გამოხატულ ინტერესთა კონფლიქტს წარმოადგენს. მოგვიანებით კი განათლების და მაცნიერების სამინისტროს შეუერთდა კულტურისა და სპორტის სამინისტრო, რამაც ახლადშექმნილი სამინისტრო რთული სამართავი გახადა. შედეგად, მიზანი „მმართველობის ეფექტიანობის გაზრდა“ პრაქტიკულად განუხორციელებელი დარჩა.

„მთავრობის 4-პუნქტიანი გეგმა“ არის ეკონომიკაში პრიმიტივისტული მიდგომის თვალსაჩინო ნიმუში (Papava, 2017b) და ის ეკონომიკური მეცნიერების ელემენტარულ საფუძვლებსაც კი უგულებელყოფს. მაშასადამე, სახეზეა პირველი ტიპის არაეკონომიკური პოლიტიკა.

ეკონომიკური პრიმიტივიზმის კიდევ უფრო მკაფიო გა–

მოხატულებაა 2015 წელს საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს შენობის პრივატიზაცია. ამ სამინისტროს ინიციატივით განხორციელებული საკუთარი შენობის პრივატიზაციით მთავრობამ მიიღო 9,45 მილიონ აშშ დოლარი. შენობის ახალმა მესაკუთრემ, ჩინურმა კოპანიამ „ჰუალინგმა" გადაწყვიტა ამ შენობაში სასტუმროს გახსნა.

თავად სამინისტრო პრივატიზაციის შემდეგაც იმავე შენობაში დარჩა (მესაკუთრეს ამისათვის შესაბამის ქირას უხდიდა), სანამ შენობაში ხანძარი არ გაჩნდა. ხანძრის გამო შენობის გამქირავებელი ჩინური კომპანიისათვის ეკონომიკის სამინისტროს მოუწია ჯარიმის გადახდა, შენობის დაცლა და ახალი შენობის დაქირავება.

სამინისტროების შენობების გაყიდვა იმ მიზნით, რომ ამ შენობებში სასტუმროები გახსნილიყო, ჯერ კიდევ „ნაციონალური მოძრაობის" მთავრობამ წამოიწყო, თუმცა მაშინ ჯერ წყდებოდა თუ სად უნდა განთავსებულიყო სამინისტრო, და შემდეგ ხდებოდა შენობის დაცლა მისი პრივატიზაციის მიზნით. კერძოდ, 2007 წელს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო გადაიყვანეს სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ სხვა შენობაში, ხოლო იუსტიციის სამინისტროსათვის ჯერ აშენდა ახალი შენობა და შემდეგ დაცალეს ძველი.

2015 წლიდან მოყოლებული საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს საკუთარი შენობა არ გააჩნია და მას უხდება სხვადასხვა შენობების დაქირავება სამინისტროს აპარატის განსათავსებლად.

მთავრობის ამგვარი ქმედება ყოვლად უაზროა და „უკეთეს" შემთხვევაში შეიძლება შეფასდეს, როგორც სამთავრობო ფსევდო–ბიზნესი (Papava, 2017a).

დასკვნა და რეკომენდაციები

არაეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი საფუძველი არის ეკონომიკური პოლიტიკის ეკონომიკური მეცნიერებიდან დაცილება. თუმცა, არც ის შემთხვევაა გამორიცხული, როცა ან ეკონომიკური მეცნიერების მიერ გაცემული რეკომენდაციები მცდარი, ან მას ჯერ კიდევ არ აქვს შესწავლილი ესა თუ ის ეკონომიკური მოვლენა, ან პროცესი. შესაბამისად, ყალიბდება არაეკონომიკური პოლიტიკის სამი ტიპი.

პოსტკომუნისტური საქართველოს ეკონომიკური რეფორმირების საწყის ეტაპზე ადგილი ჰქონდა მესამე ტიპის არაეკონომიკურ პოლიტიკას, რადგანაც მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზროზე გადასვლის ეკონომიკური თეორია, როგორც ასეთი, არ არსებობდა.

ეკონომიკური განვითარების შემდგომ ეტაპებზე კი საქართველოში გატარებული არაეკონომიკური პოლიტიკა იყო პირველი ტიპის, როცა ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელი პირები უგულველყოფდნენ ეკონომიკური მეცნიერების ბაზურ დებულებებსაც კი. ამის მიზეზი არც თუ იშვიათად ამ პოლიტიკის განმსაზღვრელი პირების არაპროფესიონალიზმი იყო.

ლოგიკურად იბადება კითხვა იმის შესახებ, თუ მომავალში რამდენად ვართ დაცულნი არაეკონომიკური პოლიტიკის ახალი რეციდივებისგან.

არაეკონომიკური პოლიტიკისაგან დაცვის გარანტია პირობითად ორ ნაწილად იყოფა, საიდანაც, პირველი სამთავრობო ეკონომიკური გუნდის პროფესიონალიზმია, ხოლო მეორე კი – ამ გუნდის საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებთან მჭიდრო თანამშრომლობაა. რა თქმა უნდა, სამთავრობო გუნდის პროფესიონალიზმთან ერთად არანაკლებ მნიშვნელოვანია საქართველოს ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობის პროფესიონალიზმიც, რომელიც ასევე უნდა იყოს საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებთან მჭიდრო თანამშრომლობით გამაგრებული.

აუცილებლად ხაზგასასმელია, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისას ეკონომიკური მეცნიერების მიღწევების გარდა აუცილებლად გასათვალისწინებელია კულტურის ფაქტორი (Bedianashvili, 2018a, 2018b; Tambovtsev, 2015, 2018), რაც კვლევის ცალკე საგანს წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Aleksashenko C. (1990). Economic Reform: Polish Way [Ekonomicheskaja reforma: polskii put] " Mirovaja ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija [World Economy and International Relations] № 7, pp. 19-28. (In Russian).
2. Bedianashvili G. (2018a). "Knowledge Economy, Innovative Entrepreneurial Policy and Culture: Systemic View." In: Materials of the International Scientific-Practical Conference: "Modern tendencies of development of economy and economic science." Tbilisi: Paata Gugushvili Institute of Economics Publishing House, pp. 28-32.
3. Bedianashvili G. (2018b). Culture as a Factor of Knowledge Economics with Paradigmatic Changes in Systemic Institutional Context [kultura rogorts tsodnis ekonomikis phormirebis phaqtori paradigmuli tsvlilebebis sistemur-institutsiuri konteqstit] globalizatsia da biznesi [Globalization and Business] № 6, pp. 58-66. (In Georgian).
4. Bénassy-Quéré A., Coeuré B., Jacquet P., Pisani-Ferry J. (2016). Economic Policy: Theory and Practice [ekonomikuri politika: teoria da praqtika] Tbilisi: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Publishing House. (In Georgian).
5. Brown M. B. (1995). Models in Political Economy. A Guide to the Arguments. London: Penguin Books.

6. Buchanan J. M., Tullock G. (1962). The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy. Ann Arbor: University of Michigan Press, http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv3.html.
7. Burakova L. (2011). Why at Georgia it Turned Out [Pochemu u Gruzii poluchilos]. Moscow: United Press. (In Russian).
8. Cliffe M. (2019). What Economists Still Need to Learn. Project Syndicate, September 9, https://www.project-syndicate.org/commentary/macroeconomic-models-three-lessons-2008-crisis-by-mark-cliffe-2019-09?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=aabf9c90ac-sunday_newsletter_15_9_2019&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-aabf9c90ac-93567601&mc_cid=aabf9c90ac&mc_eid=e9fb6cbcc0.
9. De Waal T. (2011). Georgia's Choices: Charting a Future in Uncertain Times [sakartvelos archevani: momavlis dagegmva gaurkvevlobis periodshi]. Washington, D.C.: Carnegie Endowment, (In Georgian).
10. https://carnegieendowment.org/files/georgias_choices__georgian.pdf. ESI (2010). Reinventing Georgia: The Story of a Libertarian Revolution. Berlin–Brussels–Istanbul: European Stability Initiative, https://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=322&debate_ID=3.
11. Gilauri N. (2017). Practical Economics: Economic Transformation and Government Reform in Georgia 2004-2012. Cham: Palgrave Macmillan.
12. Gurgenidze L., Lobzhanidze M., Onoprishvili D. (1994). "Georgia: From Planning to Hyperinflation." Communist Economies & Economic Transformation, Vol. 6, No. 2, pp. 259–289.
13. Hausmann R. (2019). "Don't Blame Economics, Blame Public Policy." Project Syndicate, September 1, https://www.project-syndicate.org/commentary/blame-public-policy-not-economics-by-ricardo-hausmann-2019-08?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=d58b1700af-sunday_newsletter_8_9_2019&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-d58b1700af-93567601&mc_cid=d58b1700af&mc_eid=e9fb6cbcc0.
14. Kakulia M. (2008). "Before and After the Introduction of the Lari: Georgian National Currency in Retrospect." In: Ismailov E. M., ed. Central Eurasia: National Currencies. Stockholm: CA&CC Press, pp. 188-200.
15. Khaduri N. (2005). "Mistakes Made in Conducting Economic Reforms in Postcommunist Georgia." Problems of Economic Transition, Vol. 48, No. 4, pp. 18-29.
16. Krugman P. (1996). "A Country Is Not a Company." Harvard Business Review, January–February, https://hbr.org/1996/01/a-country-is-not-a-company.
17. Krugman P. (2019a). "Running on MMT (Wonkish)." The New York Times, 25 February, https://www.nytimes.com/2019/02/25/opinion/running-on-mmt-wonkish.html.
18. Krugman P. (2019b). "What's wrong with functional finance? (Wonkish)." The New York Times, 12 February, https://www.nytimes.com/2019/02/12/opinion/whats-wrong-with-functional-finance-wonkish.html.
19. Mitchell W., Wray R., Watts M. (2019). Macroeconomics. London: Macmillan Education.
20. Moiseev R. (2019). Hype Around (Non)Monetary (Non)Theory [Khaip vokrug (ne)denezhnoi (ne)teorii]. Voprosy ekonomiki [Economic Issues], No. 9, pp. 112-122. (In Russian)
21. Papava V. (1996). "The Georgian Economy: From 'Shock Therapy' to 'Social Promotion'." Communist Economies & Economic Transformation, Vol. 8, No. 2, pp. 251-267.
22. Papava V. (2002). Political Economy of the Post-Communist Capitalism and its Application for Georgian Economy [poskomunisturi kapitalizmis politikuri ekonomia da sakartvelos ekonomika]. Tbilisi: "PDP." (In Georgian).
23. Papava V. (2005). "On the Theory of Post-Communist Economic Transition to Market." International Journal of Social Economics, Vol. 32, No. 1/2, pp. 77-97.
24. Papava V. (2011). "On the First-Generation Post-Communist Reforms of Georgia's Economy (A Retrospective Analysis)." The Caucasus & Globalization, Vol. 5, Issue 3-4, pp. 20-30.
25. Papava V. (2012). Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. New York: Nova Science Publishers.
26. Papava V. (2013). "Economic Achievements of Postrevolutionary Georgia: Myths and Reality." Problems of Economic Transition, Vol. 56, No. 2, pp. 51-65.
27. Papava V. (2015). "Necroeconomics of Post-Soviet Post-Industrialism and the Model of Economic Development of Georgia and Russia." Journal of Business and Economics, Vol. 6, No. 5, pp. 978-979, www.academicstar.us/UploadFile/Picture/2015-7/20157313847837.pdf.
28. Papava V. (2017a). "Features of Governmental 'Business' in Post-Soviet Georgia." Eurasia Review. Journal of Analysis and News, June 27, https://www.eurasiareview.com/27062017-features-of-governmental-business-in-post-soviet-georgia-oped/.
29. Papava V. (2017b). "Primitivism as a Trait of Georgia's Modern Economic Policy." The Central Asia-Caucasus Analyst, May 4,http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13444-primitivism-as-a-trait-of-georgia%E2%80%99s-modern-economic-policy.html.
30. Papava V. (2018a). "The Economics in Crisis and the Main Directions for Transformation of Economic Science." Transformations, No. 3-4 (98-99), pp. 90-108, http://www.e-transformacje.com/archiwum/transformacje_3-4_2018.pdf#page=96.
31. Papava V. (2018b). "Why Georgia Needs Economists." Rondeli Blog, October 12, https://www.gfsis.org/blog/view/871.
32. Papava V., Beridze T. (1998). Economic Reforms in Georgia [Ekonomicheskie reformy v Gruzii] Rossiiskii ekonomicheskii zhurnal [Russian Economic Journal,] №1, pp.58–64. (In Russian).

33. Papava V., Silagadze A. (2019). On the Georgian Name of One Key Economic Term “Gross Domestic Product [erti sakvandzo ekonomikuri terminis – “Gross Domestic Product”-is kartuli sakheltsodebis shesaxeb] ekonomika da biznesi [Economics and Business,] No. 1, pp. 180-182. (In Georgian).
34. Papava V., Taphladze T. (2015). “Pseudo-Libertarianism in Post-Revolutionary Georgia.” Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, Vol. 9, No. 2, pp. 150-153.
35. Pearce D. W., ed. (1997). Slovar’ sovremennoi ekonomicheskoi teorii Makmillana [Macmillan Dictionary of Modern Economics.] Moscow: INFRA-M. (In Russian).
36. Rogoff K. (2019). “Modern monetary nonsense.” Project Syndicate, March 4, https://www.project-syndicate.org/commentary/federal-reserve-modern-monetary-theory-dangers-by-kenneth-rogoff-2019-03?barrier=accesspaylog.
37. Simanovskiy A. Yu. (2018). “K voporosu ob ekonomicheskoi prirode kriptovaljuty [On the Issue of Crypto-Currency Economic Nature.]” Voprosy ekonomiki [Economic Issues,] № 9, pp. 132-142. (In Russian).
38. Stiglitz J. (2010a). “Ekonomisty vinovaty v krizise, no est’ shans ispravit’ delo [Economists are Guilty in Crisis, but there is a Chance to Correct the Situation.]” Institut problem predprinimatel’stva [Institute of Problems of Entrepreneurship,] October 5, https://www.ippnou.ru/article.php?idarticle=008769. (In Russian).
39. Stiglitz J. (2010b). “Needed: A New Economic Paradigm.” Financial Times, August 20, https://www.ft.com/content/d5108f90-abc2-11df-9f02-00144feabdc0.
40. Stolbov M. I. (2019). “ K desjatiletiju rynka kriptovaljut: tekushchee sostojanie i perspektivy [The 10th Anniversary of the Cryptocurrency Market: Its Current State and Prospects.”] Voprosy ekonomiki [Economic Issues,] № 5, pp. 136-148. (In Russian).
41. Tambovtsev V. (2015). “Mif o “kulturnom kode” v ekonomicheskikh isskedovanijakh [The Myth of the “Culture Code” in Economic Research.”] Voprosy ekonomiki [Economic Issues,] No. 12, pp. 85-106. (In Russian).
42. Tambovtsev V. L. (2018). “Innovatsii i kultura: vazhnost’ metodologii analiza” [“Innovations and Culture: Importance of the Analysis Methodology.”] Voprosy ekonomiki [Economic Issues], No. 9, pp. 70-94. (In Russian).
43. Udensiva-Brenner M. (2010). “Kakha Bendukidze Analyzes Georgia’s Economic Strategy: How Georgia Handled Its Economy After the War and the Economic Crisis.” Harriman Institute, April 7, https://harriman.columbia.edu/event/kakha-bendukidze-analyzes-georgia%E2%80%99s-economic-strategy-how-georgia-handled-its-economy-after.
44. WB (2019). “GDP per capita (current US$).” The World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?end=2003&start=1960.

JEL Classification: A11, A19, E60, O20, P21, P30 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.001

POLITICIZATION OF THE ECONOMY AND NON-ECONOMIC POLICY (EXPERIENCE OF POST-COMMUNIST GEORGIA)

VLADIMER PAPAVA
Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Principal Research Fellow, Paata Gugushvili Institute of Economics, Georgia
vladimer.papava@tsu.ge

KEYWORDS: ECONOMIC POLICY, ECONOMIC SCIENCE, POLITICIZATION OF ECONOMICS, ECONOMIC REFORMS, HIGH-PROFILE ECONOMISTS, INTERNATIONAL FINANCIAL INSTITUTIONS.

For citation: Papava, V. (2019). Politicization of the Economy and Non-Economic Policy (Experience of Post-Communist Georgia), *Globalization And Business, №8*, pp. 13-21. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.001

SUMMARY

It is not so uncommon when the main deterring factor of economic growth is its politicization. As a matter of fact, economic policy is a part of governmental policy and this means that the "politicization of the economy" is practically unavoidable. The problem is when the conditioning of the "politicization of the economy" is the type of economic policy that is not based on the achievements of economic science. If economic policy is not only distant from economic science but, on some occasions even contradicts it with its elementary provisions, then this type of economic policy held by a government should be called "non-economic policy." Among the causes of "non-economic policy," special attention must be paid to problems in the existing mistakes in economics, in the non-professional economic team of a government and in the wrong recommendations given to a government by international financial institutions. Post-communist Georgia's experience gives us noticeable examples when different governments held 'non-economic policies' which negatively impacted the country's development. As a result of successful economic policies, economic reforms were held which subsequently combatted hyperinflation in the 1990s, achieved macroeconomic stability and established the Georgian lari (GEL) as the national currency following currency reform. Relevant reforms were completely based on economics. The main problem is the rapprochement of economic policy to economic science. Achievement of this is only possible in the case when economic policy is elaborated by highly professional economists.

JEL Classification: B10, F60, F68 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.002

სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი გლობალიზაციის პირობებში

ელგუჯა მექვაბიშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა
აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
elguja.mekvabishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი, ეკონომიკის გლობალიზაცია, „ქანქარას ეფექტი“, ეკონომიკური პოლიტიკა, ეკონომიკური სუვერენიტეტი, ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, დერეგულირება, „პატარა სახელმწიფო“.

ციტირებისთვის: მექვაბიშვილი, ე. (2019). სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი გლობალიზაციის პირობებში, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8,* გვ. 22-33. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.002

შესავალი: პრობლემის თეორიული გააზრების სათავეებთან

„ეკონომიკისა“ და „პოლიტიკის“ ცნებები მჭიდროდაა დაკავშირებული „სახელმწიფოს“ ცნებასთან, რასაც მათი ეტიმოლოგიური წარმოშობაც მოწმობს. „ეკონომიკა“ პირველად ანტიკურ ხანაში გამოიყენა ბერძენმა ფილოსოფოსმა ქსენოფონტმა და იგი ორი სიტყვისგან შედგება: „ოიკოს“ – სახლი, „ნომოს“ – კანონი. პირდაპირი მნიშვნელობით ამ სიტყვის ქვეშ იგულისხმება საოჯახო მეურნეობის მართვა, გაძღოლა.

„პოლიტიკის“ ცნება ასევე ბერძენი ფილოსოფოსის არისტოტელეს ამავე სახელწოდების თხზულებიდან იღებს სათავეს და გულისხმობს „სახელმწიფოს მართვისუნარიანობის ხელოვნებას“ (Silagadze A. 2018). „პოლიტიკის“ საფუძველია „პოლისი“ ანუ ქალაქი-სახელმწიფო (Aristotle, 1995, 1996). ბერძენმა ფილოსოფოსმა პლატონმა დაწერა თხზულება სახელწოდებით „სახელმწიფო“, რომელშიაც ჩამოაყალიბა სახელმწიფო მოწყობისა და მმართველობის ხუთი ტიპი:

1. არისტოკრატია და მონარქია;
2. ტიმოკრატია, ანუ უმცირესობის მმართველობა, როდესაც მმართველთა პირად ინტერესებს ექვემდებარება საზოგადოების ინტერესები;
3. ოლიგარქია, ანუ მდიდრების ხელისუფლება;
4. დემოკრატია, ანუ ხალხის მმართველობა;
5. ტირანია.

აღსანიშნავია, რომ ბერძენი და რომაელი მოაზროვნეები ეკონომიკისა და პოლიტიკის ცნებებს ქალაქი-სახელმწიფოს ფარგლებში განიხილავდნენ (Silagadze A. 2018).

არისტოტელე გვთავაზობს ასეთ იერარქიას:

სახელმწიფო ⇨ პოლიტიკა ⇨ ეკონომიკა

საკუთრივ ეკონომიკას იგი ორ ნაწილად ყოფს: „ნამდვილი სიმდიდრის“ შემსწავლელი მეცნიერება – ეკონომიკა და ფულთან დაკავშირებული სფეროების – ვაჭრობის, მევახშეობის, სპეკულაციის შემსწავლელი დარგი – ქრემატისტიკა.

ტრიადაში – „სახელმწიფო“ – „პოლიტიკა“ – „ეკონომიკა“ ყველაზე ამბივალენტური დამოკიდებულება სახელმწიფოს მიმართ ჩამოყალიბდა, რაც ასევე უძველესი დროიდან მოდის. ძველ აღთქმაში გადმოცემულია, თუ როგორ ევედრებოდნენ ებრაელი ტომები, რომლებიც ცენტრალური ხელისუფლების გარეშე ცხოვრობდნენ, წინასწარმეტყველ სამუელს: „დაგვიდგინე ახლა მეფე, რომ სხვა ხალხების წესისამებრ განგვსჯიდეს (I მეფეთა 8.5). სამუელი ბევრს ეცადა ებრაელთათვის აზრი შეეცვლევნებინა და აღუწერა, თუ როგორი იქნებოდა მათი ცხოვრება მონარქიის პირობებში: „აი, რა უფლება ექნება მეფეს, რომელიც იმეფებს თქვენზე. წაიყვანს თქვენს შვილებს და თავის ეტლებთან და ცხენებთან

დაიყენებს და ირბენენ მისი ეტლის წინ... აიყვანს თქვენს ასულებს მენელსაცხებლებად, მზარეულებად და პურის მცხობლებად. წაგართმევთ საუკეთესო ყანებს, ვენახებსა და ზეთისხილის ბაღებს და თავის მორჩილებს დაურიგებს... წაიღებს მეათედს თქვენი ფარიდან და თქვენ მისი ყმები გახდებით, მაშინ მოჰყვებით წუწუნს თქვენს არჩეულ მეფეზე" (I მეფეთა 8, 11-18). ებრაელებმა ყური არ ათხოვეს წინასწარმეტყველის შეგონებას (Roseanne H. S. 2006) და თქვეს: „არა და არა, მეფე უნდა გვესვას, ჩვენ ისეთები უნდა ვიყოთ, როგორიც სხვა ხალხები არიან. ჩვენი მეფე განგვსჯის ჩვენ, წინ წარგვიძღვება და ჩვენი გულისთვის იბრძოლებს (I მეფეთა 8, 19-20)".

„სახელმწიფო სისტემა აუცილებლობაა – ყველა ერს აქვს იგი, თუმცა იმავდროულად მას არასასურველი შედეგების მოტანაც შეუძლია" (Roseanne H. S. 2006).

სახელმწიფო ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრების ორგანიზების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფორმაა. სახელმწიფო სისტემის ფუნდამენტური ელემენტი ეკონომიკაა, ვინაიდან სწორედ ის განსაზღვრავს ადამიანთა კეთილდღეობას და მასზეა დამოკიდებული ინდივიდთა ღირსეული ცხოვრების უზრუნველყოფა.

თანამედროვე სახელმწიფო ისტორია, მკვლევართა საერთო შეხედულების თანახმად, ვესტფალის სისტემიდან (1648) იწყება და რამდენიმე ეტაპს მოიცავს (Mekvabishvili E. 2009). პირველია XVII-XVIII საუკუნეები, როდესაც სახელმწიფო გაფორმდა როგორც ძალდატანების ინსტიტუტი (რეგულარული არმია, პოლიციის პროტოტიპი ჟანდარმერიის და სხვათა სახით, სასამართლო, პენიტენციალური დაწესებულებები) და მოხდა უმაღლესი ხელისუფლების საბოლოო გადასვლა სასულიერო პირებიდან საერო ინსტიტუტების ხელში. მეორე ეტაპი უკავშირდება XVIII საუკუნეში ევროპაში პირველი რესპუბლიკების წარმოშობას, პირველ კონსტიტუციებს, ხელისუფლების სხვადასხვა შტოებად დაყოფას და ადამიანის უფლებების ინსტიტუტის გაჩენას. მესამე ეტაპი ქრონოლოგიურად დაკავშირებულია XIX საუკუნესთან და გამორჩეულია კოლონიური სახელმწიფოების წარმოშობით. აღნიშნული ეტაპი 1960-იანი წლების დასაწყისამდე გაგრძელდა და კაპიტალიზმის მსოფლიო კოლონიური სისტემის დაშლით დასრულდა. მეოთხე ეტაპისათვის დამახასიათებელია სტიქიურად ფუნქციონირებადი ბაზრის სახელმწიფო რეგულირება და სოციალიზაციის პროცესის გაძლიერება. აღნიშნულ ეტაპს უკავშირდება „საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს" მოდელის აღმოცენება, რომელიც ახალ მოვლენას წარმოადგენდა კაპიტალისტური საზოგადოების განვითარების პროცესში. დაბოლოს, მეხუთე ეტაპი – XX საუკუნის ბოლო და XXI საუკუნის დასაწყისი, როდესაც საყოველთაო გლობალიზაციის ფონზე დღის წესრიგში დგება სახელმწიფოს სიცოცხლისუნარიანობის და, აქედან გამომდინარე, ისტორიული პერსპექტივის პრობლემა.

სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის მოდიფიცირების ევოლუციურ პროცესზე დაკვირვება შესაძლებლობას იძლევა გამოიყოს კანონზომიერება, რომელსაც ჩვენ პირობითად „ქანქარის რხევის ეფექტს" ვუწოდებთ. ნაშრომის შემდეგი პარაგრაფი სწორედ ამ კანონზომიერების ანალიზს ეთმობა.

„ქანქარის რხევის ეფექტი" სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის ევოლუციაში

ანგლო-ამერიკული ეკონომიკური მსოფლმხედველობა, შემდგომში ეკონომიკურ ლიბერალიზმად და ლიბერტარიანიზმად წოდებული, სახელგანთქმული შოტლანდიელი მოაზროვნის ადამ სმიტის მოძღვრებიდან იღებს სათავეს. „1776 წელს, ადამ სმიტის ნაშრომის „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ" გამოსვლიდან იწყება არა მხოლოდ ეკონომიკური მეცნიერების, არამედ ეკონომიკური პოლიტიკის ისტორიაც" (Asatiani R., 2010, გვ.11).

სმიტის „ეკონომიკური ადამიანის" ეგოიზმი იმაში გამოიხატება, რომ „ცალკეული პირი ნაკლებად ფიქრობს საზოგადოებრივ ინტერესზე და მხოლოდ საკუთარი ინტერესებით მოქმედებს" (Smith A. 1938). თუმცა, მისი მოქმედება საზოგადოებისთვისაც სასარგებლოა იმის მიუხედავად, რომ ეს სულაც არ შედიოდა ამ პირის მიზნებში" და „ხშირად ასე გაუცნობიერებლად მოტანილი სარგებლობა უფრო მეტია, ვიდრე ის, რომელსაც ეს პირი საზოგადოებას შეგნებულად მოუტანდა" (იქვე). სმიტის ამ მოსაზრებას მოგვიანებით ბევრი ცნობილი ეკონომისტი იზიარებდა: ა. ფონ ჰაიეკი, მაგალითად, წერდა, რომ ბაზრის მექანიზმის გამოყენებით კერძო ინტერესები იკრიბება და ამ გზით, წინასწარ განუსაზღვრელი სახით, რასაც მეცნიერი სპონტანურ წესრიგს უწოდებს, ყალიბდება საერთო (საზოგადოებრივი) ინტერესი (Hayek F. 2002). თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტის დ. როდრიკის აზრით: „ეგოისტურ ინტერესთა ერთობლიობას სასარგებლო შედეგებამდე მივყავართ როგორც ამ ეგოისტური ინტერესების მატარებელი ინდივიდების, ისე საზოგადოების თვალსაზრისით" და „სულაც არ არის აუცილებელი, რომ ეგოისტ ადამიანთა ჯგუფის მოქმედებებმა სოციალური ქაოსი გამოიწვიოს" (Rodrik D. 2017).

სახელმწიფო მმართველობის მონარქიული ფორმა ევროპაში ისტორიულად წარმოიქმნა ცენტრალიზებული ხელისუფლების აუცილებლობისგან, რომელიც, პირველ რიგში, მოწოდებული იყო, დაეცვა იმდროინდელი გაბატონებული კლასის (ფეოდალთა) ინტერესები. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ სმიტის ლიბერალური დოქტრინა სახელმწიფოს წინააღმდეგ იყო მიმართული და მისი უფლებამოსილების გარკვეულ შეზღუდვას ითვალისწინებდა. იგი პრინციპულად ეწინააღმდეგებოდა სამართლიან საზოგადოებაზე წარმოდგენას, რომლის თანახმადაც

სახელმწიფო აუცილებელ მომსახურებას უწევს საზოგადოებას, არეგულირებს ადამიანთა ეკონომიკური საქმიანობის და ყოველდღიური ცხოვრების ქცევის წესებს, რის გამოც მას ენიჭება აქტიური როლი (Hutton W. 2002, p.45).

„სრულყოფილი კონკურენციის", ანუ „თავისუფალი ბაზრის" ეპოქაში, რომელიც საკმაოდ ხანგრძლივ ისტორიულ პერიოდს მოიცავდა – XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნიდან XX საუკუნის 20-30-იან წლებამდე, სახელმწიფოს „ღამის დარაჯის" ფუნქცია ჰქონდა მიკუთვნებული და კერძო პასუხისმგებლობა პოლიციაზე, განათლებაზე, ჯანდაცვასა და მომსახურების სხვა სახეობებზე ძალიან მაღალი იყო. თუმცა, აღნიშნულ პერიოდში სპორადულად ადგილი ჰქონდა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ძლიერი ჩარევის მაგალითებსაც. მათ შორის უნდა აღინიშნოს საბჭოთა კავშირში ცენტრალიზებული დაგეგმვის (ხუთწლიანი გეგმების) შემუშავების პრაქტიკა, რომლის საფუძველზე 1930-იანი წლების დასაწყისიდან 1940 წლამდე მიღწეული იქნა შთამბეჭდავი ეკონომიკური ზრდა. გერმანიისა და იტალიის ფაშისტური ხელისუფლების მიერ ბაზარზე ქმედითი კონტროლის დაწესებამ კი შესაძლებელი გახადა გაჭიანურებული და მწვავე დეპრესიიდან ამ ქვეყნების ეკონომიკის გამოყვანა. ეს გამოცდილება ტოტალიტარული რეჟიმების პირობებში არსებობდა და აშშ-ში „დიდი დეპრესიის" დაწყებამდე არ შეხებია ე.წ. ლიბერალური დემოკრატიის სახელმწიფოებს.

„დიდი დეპრესია" გარდამტეხი წერტილი აღმოჩნდა საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების პრაქტიკის დამკვიდრების თვალსაზრისით. მკვლევარები თანხმდებიან, რომ სწორედ სახელმწიფოს პასიურობით, უფრო ზუსტად კი ფედ-ის არასწორი პოლიტიკით იყო პროვოცირებული უმწვავესი ეკონომიკური კრიზისი 1930-იანი წლების დასაწყისში აშშ-სა და მსოფლიოს სხვა ქვეყნების ეკონომიკაში. აუცილებელი გახდა თავისუფალი ბაზრის რეგულირების პარადიგმაზე დამყარებული ეკონომიკური პოლიტიკის პრინციპულად ახალი პოლიტიკით შეცვლა, რომელიც აშშ-ს პრეზიდენტმა ფ. დ. რუზველტმა განახორციელა „ახალი კურსის" სახით. ეს უკანასკნელი წარმოადგენდა ლიბერალურ-დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის ფარგლებში ეკონომიკის ფუნქციონირებაში სახელმწიფოს ჩარევის უპრეცენდენტო ფაქტს. რუზველტის „ახალი კურსი" მოიცავდა იმ დროისთვის ახალ ელემენტებს: საზოგადოებრივი სამუშაოების პროგრამას, ფერმერების სუბსიდირებას, საფინანსო სფეროს რეგულირებას, შრომის ბაზრის რეფორმირებას და ა.შ. გაუქმდა ოქროს სტანდარტი, რათა ამ გზით მიღწეული ყოფილიყო ქვეყნის შიგნით განხორციელებული მონეტარული პოლიტიკის თავისუფლების უფრო მაღალი ხარისხი.

რუზველტის „ახალი კურსის" ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიულ დასაყრდენს ჯ. მ. კეინზის მოძღვრება წარმოადგენდა, რომელიც, თავის მხრივ, „დიდი დეპრესიიდან" მომდინარე, ეგზისტენციალური საფრთხით იყო ნაკარნახევი. ურთულესი ეკონომიკური პრობლემების „თაიგულში", რომელიც 1930-იანი წლების დასაწყისში აშშ-ს და სხვა წამყვანი ქვეყნების ეკონომიკისთვის იყო დამახასიათებელი, განსაკუთრებული სიმწვავით უმუშევრობა გამოირჩეოდა. საკმარისია ითქვას, რომ ამ პერიოდში უმუშევართა რაოდენობა აშშ-ს სამუშაო ძალის დაახლოებით მეოთხედს წარმოადგენდა. (Blanchard O., 2010). უმუშევრობის გამომწვევი მთავარი მიზეზი იყო არასაკმარისი კერძო მოთხოვნა, რომლის კომპენსირება, კეინზის აზრით, სახელმწიფოს უნდა ეთავა. ამ მიზნით მას უნდა გაეზარდა ბიუჯეტიდან სოციალური ხარჯების დაფინანსება ან/და შეემცირებინა გადასახადები. სახელმწიფო ხარჯების ზრდა გააფართოებდა ერთობლივ მოთხოვნას, რითაც შექმნიდა წარმოების შემდგომი ზრდის სტიმულს. ეს გამოიწვევდა შემოსავლების ახალ გაზრდას, მაშასადამე, ერთობლივი მოთხოვნის კვლავ გაფართოებას და ამ გზით შესაძლებელი გახდებოდა ეკონომიკის ღრმა კრიზისიდან გამოყვანა.

კეინზი და მისი თანამოაზრეები, მართალია, მიიჩნევდნენ, რომ ასეთი ეკონომიკური პოლიტიკა მიზანშეწონილი იყო ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში, ხოლო კრიზისის შემდეგ ეკონომიკური განვითარების მთავარი მამოძრავებელი ძალა ისევ ბაზარი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ისტორიამ აჩვენა, რომ მოთხოვნაზე ორიენტირებული კეინზიანური მოდელი (პოლიტიკა) წამყვან როლს ინარჩუნებდა თითქმის ოთხი ათეული წლის განმავლობაში. სწორედ მასზე დაყრდნობით იქნა მიღწეული მაღალი ეკონომიკური და სოციალური შედეგები კაპიტალისტურ სამყაროში. 1950-1960-იან წლებში მსოფლიო რეალური მთლიანი სამამულო პროდუქტის (GDP) საშუალო წლიური ზრდის ტემპი 5.4%-ს შეადგენდა. 1970-იან წლებში იგი შემცირდა 4.1%-დე, 1980-იან წლებში 3%-დე, 1990-იან წლებში კი- 2.3%-დე (Mekvabishvili E. 2018). 1990-იანი წლების დასაწყისიდან 2007-2009 წლების გლობალურ ფინანსურ კრიზისამდე მსოფლიო რეალური მსპ წლიურად დაახლოებით 2.6%-ით იზრდებოდა (იქვე).

მნიშვნელოვანი რეფორმები გატარდა სოციალურ სფეროში, რომლის კანონზომიერი შედეგი იყო სოციალური დიფერენციაციის შერბილება. კერძოდ: 1967 წელს აშშ-ში მოსახლეობის 5%-ის მიერ მითვისებული შემოსავლების ხვედრითი წილი 1929 წლის 30%-დან 20.9%-დე, ხოლო უღარიბესი მოსახლეობის წილი იმავე პერიოდში 16.8%-დან 12.5%-დე შემცირდა (Thurow L. 1981, p.199). აშშ-ს მთავრობა აქტიურად მონაწილეობდა სიღარიბის დაძლევის ღონისძიებებში. 1960 წელს ამ მიზნით გამოიყო ქვეყნის GDP-ს 7.7%, 1965 წელს – 10.5%, ხოლო 1970 წელს 18.7% (Pierson Ch., 1995, p.128).

ამრიგად სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის გაძლიერებას შედეგად მოჰყვა ევროპის ბევრ ქვეყანაში სოციალურად ორიენტირებული საზოგადოების ჩამოყალიბება, აშშ-ში „საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს" მოდელის აღმოცენება და სიღარიბესთან ბრძოლის ფართომასშტაბიანი ღონისძიებების წარმატებით განხორციელება.

სიტუაცია არსებითად შეიცვალა 1970–იანი წლების დასაწყისიდან. 1973 წელს კაპიტალისტური სამყარო მოიცვა „ენერგეტიკულმა კრიზისმა“, რომელიც მოგვიანებით ეკონომიკურ კრიზისში გადაიზარდა და ე.წ. „ორმაგი კრიზისის“ სახელწოდებით შევიდა ეკონომიკური თეორიის სახელმძღვანელოებში. 1973–1979 წლები იყო მსოფლიო კაპიტალისტური ინდუსტრიული სისტემის კრიზისის პერიოდი. კრიზისი გამოვლინდა აშშ–სა და სხვა ინდუსტრიულად განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში ინფლაციის ტემპის საგრძნობ ზრდასა და ე.წ. ინფლაციის ფენომენის წარმოქმნაში. იგი გულისხმობდა სტაგნაციისა და ინფლაციის ზრდის ერთდროულად არსებობას, რაც მანამდე უცნობი მოვლენა იყო[1].

1970–იანი წლების ეკონომიკური კრიზისის გამომწვევ ერთ–ერთ მნიშვნელოვან მიზეზად მიჩნეული იქნა ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლის მეტისმეტი გაფართოება, რომელიც გამოიხატა ბიუჯეტის დეფიციტის გაზრდაში, ინფლაციური პროცესების გაძლიერებაში, სახელმწიფო ბიუროკრატიული აპარატის გაბერვაში, გადასახადების დაუსაბუთებელ გაზრდაში და ა.შ. ყოველივე ამან, ეკონომისტების აზრით, განაპირობა საბაზრო სტიმულირების დაჩლუნგება, ეკონომიკის დინამიზმის დაქვეითება და ეკონომიკური ზრდის ტემპის შემცირება. შესაბამისად, შეიცვალა „ეკონომიკური ქანქარას“ მიმართულება და აქცენტმა სახელმწიფოს აქტიური ეკონომიკური როლიდან მისი შემცირებისკენ გადაინაცვლა.

შემუშავდა პრინციპულად ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნების მთავრობებისთვის, რომელიც შემდეგ მთავარ მიმართულებებს მოიცავდა: საყოველთაო პრივატიზაცია და ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, ეკონომიკის დერეგულირება, „პატარა სახელმწიფოს“ პრაქტიკის დანერგვა, გადასახადების (უპირველეს ყოვლისა, მსხვილი ბიზნესისთვის) საგრძნობი შემცირება.

1980–იანი წლებიდან იღებს სათავეს ამ პოლიტიკის რეალურ ცხოვრებაში განხორციელება, რომელიც გლობალური ფინანსური კრიზისის დაწყებამდე გრძელდებოდა. პრივატიზება განხორციელდა არა მარტო „განვითარებადი სამყაროს ქვეყნებში“, არამედ ინდუსტრიულად განვითარებულ სახელმწიფოებშიც. იგი გულისხმობდა მთავრობის მიერ შესრულებული რიგი ფუნქციების კერძო სექტორისთვის გადაცემას, რის შედეგადაც მაგალითად, აშშ–ში ამჟამად კერძოდ დაქირავებული პოლიციელების რაოდენობა სამჯერ აღემატება სახელმწიფო სამსახურში მყოფი მათი კოლეგების რაოდენობას. დანიაში ხანძარსაწინააღმდეგო სამსახურის ორი მესამედი კერძო სექტორიდანაა და ა.შ. (Roseanne H. S. 2006).

ეკონომიკის დერეგულირებაში იგულისხმება ფირმების, ორგანიზაციების გამოყვანა სამთავრობო ზედამხედველობის არეალიდან. დერეგულირების კანონზომიერი შედეგია ეკონომიკის ლიბერალიზაცია. დერეგულირების პირველი ნაბიჯები აშშ–ში გადაიდგა 1970–იანი წლების შუა პერიოდში პრეზიდენტი ჯ. ფორდის ადმინისტრაციის მიერ, თუმცა, განსაკუთრებული ინტენსიურობით იგი 1990–იანი წლებიდან წარიმართა და უპირატესად ფინანსურ სექტორს შეეხო. გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა 1999 წელს აშშ–ს კონგრესის მიერ გრემ–ლიჩ–ბლაილის კანონის მიღებას, რომელმაც, ფაქტობრივად, გააუქმა საფინანსო ბაზრების ყოველგვარი სახელმწიფო რეგულირება. ასევე გაუქმდა ბანკების კომერციული და საინვესტიციო საქმიანობის ერთმანეთისგან გამიჯვნა, რომელიც 1930–იანი წლებიდან „დიდი დეპრესიის“ მწარე გამოცდილების გათვალისწინებით მოქმედებდა (Mekvabishvili E. 2018).

პრივატიზაციის, ლიბერალიზაციისა და დერეგულირების ერთიანობის ისტორიული კონტექსტი ორგანულადაა დაკავშირებული „პატარა სახელმწიფოს“ მოთხოვნასთან, რასაც ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის მომხრეები ქადაგებდნენ და დღესაც იგივე პოზიციაზე რჩებიან. „პატარა სახელმწიფოს“ პოლიტიკა რამდენიმე თეორიული პოსტულატითაა დასაბუთებული. პირველი, სახელმწიფო აპარატის გაფართოება იწვევს მისი შენახვის ხარჯების გაზრდას, რაც მძიმე ტვირთად აწვება ეკონომიკას და ამცირებს მის ეფექტიანობას. როგორც ცნობილი პოლონელი მეცნიერ–ეკონომისტი და სახელმწიფო მოღვაწე ლ. ბალცეროვიჩი აღნიშნავს: „სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის რეგულირების მასშტაბების გაზრდა და ეროვნულ მეურნეობაში მისი მეტისმეტი ინტერვენცია აფერხებს მის განვითარებას (ლ. ბალცეროვიჩი. სახელმწიფო გარდამავალ პერიოდში. თბ., 2002, გვ. 36). მეორე, ხშირად საჯარო მოხელეთა დიდ რაოდენობას შედარებით სუსტი სახელმწიფო ხელისუფლება, ანუ არაეფექტიანი მმართველობა განაპირობებს. მესამე, „დიდი სახელმწიფოს“ არსებობასთან დაკავშირებულია კორუფციის პრობლემა, რომელიც ზოგადად „სახელმწიფოს ჩავარდნის“ სერიოზული გამოვლინებაა და მის შესახებ მოგვიანებით გვექნება მსჯელობა. როგორც დევიდ ნ. უეილი აღნიშნავს: „არსებობს სერიოზული გამოკვლევები, რომლებიც აჩვენებს, რომ უფრო კორუმპირებული მთავრობები ხასიათდებიან მეტი რეგულაციებით და ხშირად მთავრობის ჩინოვნიკები რეგულაციებს ქმნიან კორუფციის გასაზრდელად“. აღნიშნულ კონტექსტში შეიძლება იქნეს განხილული ე.წ. „დამხმარე ხელისა“ და „მძარცველი ხელის“ თეორიები. პირველი გულისხმობს მთავრობების მიერ რეგულაციების გამოყენებას საკუთარი მომხმარებლების დასაცავად, ნეგატიური გარე ეფექტების შესაზღუდად და ა.შ. მეორე ნიშნავს მთავრობების მიერ რეგულაციების დაწესებას ბიუროკრატიისთვის მაქსიმალური სარგებლის მისაღებად. (Weil D. N. 2016). მეოთხე, სრულყოფილი მთავრობა არ არსებობს. თუმცა ღარიბ ქვეყნებს განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი და ცუდი მთავრობები ჰყავს (Weil D. N. 2016). აქედან ლოგიკურად შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ მრავალრიცხოვანი მთავრობის არსებობა ქვეყნების სიღარიბის ერთ–ერთი მიზეზია.

[1] ცნობილი ამერიკელი მონეტარისტი ეკონომისტი ა. მელტცერი წერდა, რომ 1970–იანი წლების მეორე ნახევარში „აშშ–ს ეკონომიკა ინფლაციის ღრმა ორმოში ჩავარდა“ (Meltzer A. H. 2005, 145–172).

სახელმწიფოს ეკონომიკურ როლთან მიმართებით „ქანქარას ეფექტის“ მექანიზმის აღწერა, ჩვენი აზრით, სრულყოფილი ვერ იქნება, თუკი არ განვიხილავთ ე.წ. „ვაშინგტონის კონსენსუსზე“ დამყარებულ ეკონომიკურ პოლიტიკას, მით უმეტეს, რომ მისი ზემოქმედება საკუთარ თავზე იწვნია პოსტკომუნისტურ კაპიტალიზმზე გარდამავალი პერიოდის საქართველოს ეკონომიკამაც. 1989 წელს ვაშინგტონში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მაღალი რანგის მოხელის ჯ. უილიამსონის ხელმძღვანელობით შეიკრიბნენ ლათინური ამერიკის ქვეყნების მაღალჩინოსნები და მიიღეს ამ ქვეყნებში გასატარებელი ეკონომიკური რეფორმების პროგრამა, რომლის მთავარი პოსტულატები მოგვიანებით გამოყენებული იქნა პოსტკომუნისტურ და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში. აღნიშნული პროგრამის მთავარი იდეა მდგომარეობდა განვითარებად და პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში თავისუფალ ბაზარზე დამყარებული ეკონომიკური სისტემების ჩამოყალიბებაში. იგი ასევე ითვალისწინებდა ამ ქვეყნების ეკონომიკების ნებისმიერი სახის სახელმწიფო რეგულირებისგან განთავისუფლებას, რამეთუ „ეკონომიკური პოლიტიკის სპეციალისტები ლათინურ ამერიკაში და მათი მრჩევლები ვაშინგტონში ღრმად იყვნენ დარწმუნებული იმაში, რომ სწორედ მთავრობის ჩარევამ ეკონომიკაში ჩაახშო ეკონომიკური ზრდა და მოახდინა 1980-იანი წლების რეგიონული საფინანსო (სავალო) კრიზისის პროვოცირება“ (Rodrik D. 2017).

„ვაშინგტონის კონსენსუსის“ მომხრე ეკონომისტები ამ პოლიტიკას მიიჩნევდნენ ეკონომიკური მეცნიერების „ერთადერთ სწორ ხორცშესხმად“ (Rodrik D. 2017).

„ვაშინგტონის კონსენსუსი“ არ ითვალისწინებდა ინსტიტუტების გადამწყვეტ როლს საბაზრო რეფორმების ჩარჩოებში, რომლის გარეშე წარმატების მიღწევა მეტად რთული იყო და რიგ შემთხვევაში რეფორმატორთა მიერ დასახული მიზნების საწინააღმდეგო შედეგებს იწვევდა[2].

მსოფლიოში არსებული ბევრი მაგალითიდან შეიძლება პრივატიზაციის პრაქტიკა დასახელდეს, რომლის შედეგად საქართველოში მივიღეთ სახელმწიფოს საკუთრებაში მყოფი ქონების მითვისება ადამიანთა ვიწრო ჯგუფების მიერ (ე.წ. „ნომენკლატურული პრივატიზაცია“), მისი არადანიშნულებისამებრ გამოყენება და ზოგიერთ შემთხვევაში – პირდაპირი განიავება. პროცესების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ „ვაშინგტონის კონსენსუსის“ პოლიტიკაში პრევალირებდა უნივერსალური მიდგომა, რომელიც ემყარებოდა არარეგულირებადი („თავისუფალი“) ბაზრების როლის გადაჭარბებულ შეფასებას. ცალკეულ შემთხვევაში რეფორმების წარუმატებლობამ ეკონომისტებში ჩამოაყალიბა მოსაზრება, რომ არ არსებობს ყველა ქვეყნის კონკრეტულ რეალობაზე მორგებული უნივერსალური ეკონომიკური პოლიტიკა და აუცილებელია რეფორმატორული ღონისძიებების კონკრეტულ გარემოებებთან ადაპტირება (Rodrik D. 2017).

ამრიგად, სახელმწიფოს მასტაბილიზირებელი როლის უარმყოფელი, საყოველთაო პრივატიზაციის, დერეგულირების და ლიბერალიზაციის პრინციპებზე „პატარა სახელმწიფოს“ დოქტრინაზე დამყარებული ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებამ 1980 – 1990-იან წლებში და XXI საუკუნის დასაწყისში, ფრიად არაერთგვაროვანი და წინააღმდეგობრივი შედეგები მოიტანა. მისი პოზიტიური მხარე გამოიხატა იმაში, რომ ბაზრის მექანიზმის პრიორიტეტულმა გამოყენებამ აამაღლა ეკონომიკური სისტემის დინამიზმი და ხელი შეუწყო რესურსების უფრო რაციონალურ გამოყენებას. დერეგულირებამ გამოათავისუფლა კერძო ბიზნესის სამეწარმეო ენერგია და განსაკუთრებით საფინანსო სფეროში ხელი შეუწყო ფირმების მოგების გაზრდას. ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის მხარდამჭერთა პოზიციას აძლიერებს განხილულ პერიოდში აშშ-ს ეკონომიკაში განვითარებული პოზიტიური პროცესები: მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის საფუძველზე ეკონომიკის პროგრესული სტრუქტურული გარდაქმნა, დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდა, ფასების სტაბილურობა, ეკონომიკური ზრდის დაჩქარება და ა.შ.

ნეგატიური შედეგებიდან აღსანიშნავია:

პირველი, ეკონომიკაში სახელმწიფო ჩარევის მინიმიზაციის პოლიტიკამ გამოიწვია სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების შემცირება სოციალური პროგრამების საგრძნობი შეკვეცის ხარჯზე, ხელფასების „გაყინვა“, პროფკავშირების როლის დაკნინება, უმუშევართა დაზღვევის დაფინანსების შემცირება და ა.შ. პოლიტიკური შედეგები ყოველივე აღნიშნულისა გამოიხატა იმაში, რომ კაპიტალისტური საზოგადოების ყველაზე მრავალრიცხოვანი – დაქირავებული მუშაკების ფენა ევროპის ბევრ ქვეყანაში უკიდურესად მემარჯვენე პოპულისტური პარტიების დასაყრდენად გადაიქცა მაშინ, როცა წინათ იგი სოციალ-დემოკრატიული ორიენტაციის პარტიებს უჭერდა ძირითადად მხარს.

მეორე, „საბაზრო ფუნდამენტალიზმის“ იდეოლოგიით ნასაზრდოებმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ხელი შეუწყო „საბაზრო ფასეულობების“ საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროზე გავლენის გაძლიერებას, მათ შორის იმ სფეროებზეც, რომლებიც ამ პრინციპებს არ უნდა ექვემდებარებოდეს. დ. როდრიკს მოჰყავს ერთ-ერთი მკვლევარის, სენდელის სიტყვები: „ჩვენ იმ დროში ვცხოვრობთ, როცა თითქმის ყველაფერი შეიძლება იყიდო და გაყიდო...იყიდება ყველაფერი“ (Rodrik D. 2017).[3]

[2] „ბაზრები მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული იმ ინსტიტუტების ფართო წრეზე, რომლებიც მათ ქმნის, არეგულირებს და ასტაბილიზებს... ეს ინსტიტუტები კი იურიდიული კონსტრუქციებია, რომლებსაც ნებისმიერი ფორმის მიღება შეუძლია. საკუთრება და კონტრაქტები არის ამ ინსტიტუტების ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტები“ (S. Naidu, D. Rodrik, G. Zucman, 2019).

[3] აღნიშნულთან დაკავშირებით ძალაუნებურად გვახსენდება „ქართული ლიბერტაიანიზმის მამად“ შერაცხული კ. ბენდუქიძის ცნობილი გამოთქმა:

მესამე, არ ხდებოდა იმის გათვალისწინება, რომ ეფექტიანობასთან ერთად, რომელზედაც აქცენტირებას ახდენდნენ ნეოლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებლები, საზოგადოებაში არსებობს სამართლიანობის დაცვის მოთხოვნის ობიექტური აუცილებლობა, რომლის მიმართ ბაზარი აბსოლუტურად ინდიფერენტულია. პირიქით, რესურსების შეზღუდულობის პირობებში ადამიანთა ერთი ჯგუფის გამდიდრება შეუძლებელია მეორის გაღატაკების გარეშე, რაც რეალურ ცხოვრებაში სწორედ რომ საბაზრო მექანიზმის მოქმედებით მიიღწევა. ამიტომ ბაზრის გაძლიერება მისი დამაბალანსებელი ძალის – სახელმწიფოს გარეშე იწვევს საზოგადოების დიფერენციაციის გაძლიერებას და სოციალურ–ეკონომიკური უთანასწორობის გაღრმავებას, რაც ბევრი მეცნიერისა და პოლიტიკოსის შეშფოთების საგანია[4].

მეოთხე, ბევრი ეკონომისტის აზრით, „საბაზრო ორთოდოქსიის“ იდეოლოგიაზე დამყარებული ნეოლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკა გახდა 2007–2009 წლების გლობალური ფინანსური კრიზისის წარმოშობის ერთ–ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი. ამ კრიზისს 1930–იანი წლების „დიდი დეპრესიის“ შემდეგ ანალოგია არ ჰქონია და სწორედ ამის გამო შევიდა ისტორიაში „დიდი რეცესიის“ სახელწოდებით. განსაკუთრებით ხაზი ესმება ფინანსური სექტორის დერეგულირების უარყოფით როლს. სწორედ დერეგულირებამ შეასუსტა ფინანსური ოპერაციების პასუხისმგელობა იმის გამო, რომ ისინი გამოყვანილი იქნენ სახელმწიფო კონტროლისგან და გააძლიერა სპეკულატიურ ოპერაციებზე მათი ორიენტაცია. ასევე არნახულად გაიზარდა რისკების ხარისხი. ლიბერალიზაციისა და დერეგულირების გაძლიერების პირობებში შესაბამისმა ინსტიტუტებმა ვერ შეძლეს ბაზარზე ფინანსური „ბუშტების“ წარმოქმნის პრევენცია.

აღნიშნული და რიგი სხვა მწვავე პრობლემიდან გამომდინარე, კეთდება დასკვნა: „ის, რასაც ნეოლიბერალიზმს უწოდებენ... ეკონომიკური მეცნიერების დაცინვაა“. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში დომინირებადი ეკონომიკური პოლიტიკის ბევრი იდეა არ არის დასაბუთებული სწორი ეკონომიკური თეორიით და დამაჯერებელი არგუმენტებით (S. Naidy, D. Rodrik, G. Zucman, 2019).

გლობალიზაცია: სახელმწიფოს კვდომა თუ მისი ახალი როლი?

მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულიდან დაიწყო გლობალიზაციის ინტენსიური პროცესი. ეკონომიკური გლობალიზაცია, ბევრი მკვლევარის აზრით, მოასწავებდა „თავისუფალი ბაზრის კაპიტალიზმის გავრცელებას მსოფლიოს პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში“ (Economic Report of the President. Washington, 2000, p.215; Nicholas V. Gianaris, 1996, p. 160, 161 და სხვ.) და გულისხმობდა საყოველთაო პრივატიზაციას. ამასთან ერთად, გამოიკვეთა ორი ურთიერთსაპირისპირო ტენდენცია: ეროვნული სახელმწიფოების ეკონომიკის დერეგულირება და, ამავე დროს, რეგულირების გაძლიერება ზეეროვნული (ზესახელმწიფო), ანუ გლობალური მასშტაბით, რომელიც წარიმართებოდა ძლიერი და გავლენიანი საერთაშორისო საფინანსო–ეკონომიკური ორგანიზაციებისა და ტრანსნაციონალური კორპორაციების (ტნკ) კარნახით. გლობალიზაციის პროცესის ზეგავლენის ქვეშ მყოფი ზოგიერთი მკვლევარი აყენებდა პერსპექტივაში სახელმწიფოს კვდომის საკითხს იქიდან გამომდინარე, რომ მის ყველა ფუნქციას თანდათანობით შეასრულებს ზესახელმწიფო და სახელმწიფოთაშორისი სტრუქტურები (K. Ohme, 1990, p.17). ფრანგი პოლიტოლოგი ბ. ბადი ნაშრომში „სახელმწიფოს დასასრული“ წერდა: „გლობალიზაციის დამახასიათებელი ნიშანია ეროვნულ–სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის დანგრევა გლობალური ფირმებისა და ტრანსნაციონალური სტრუქტურების (ქსელების) მხრიდან ზემოქმედების შედეგად“ (B. Badie, 1995, p. 12).

დასავლეთის თანამედროვე სოციოლოგიურ და პოლიტოლოგიურ ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელდა „სახელმწიფოს გარეშე მართვის“ თეზისი, რომელსაც სოციალურ–ეკონომიკური და პოლიტიკური პროცესების მართვაში აქცენტი ეროვნული–სახელმწიფოებიდან ე.წ. „ქსელურ მართვაზე“ გადააქვს (J. N. Rossenaw, 2003, w3, c.30).

აღნიშნულ მოდელში ერთმანეთისგან ნათლადაა გამიჯნული სოციალური პროცესების მართვისა და ორგანიზაციის ვერტიკალურ–იერარქიული და ჰორიზონტალურ–ქსელური ტიპები. პირველი დაკავშირებულია უშუალოდ სახელმწიფოსთან, მეორე კი – ქსელურ საზოგადოებასთან. გაკეთებულია დასკვნა, რომ გლობალიზაცია იწვევს მეორის თანდათანობით გაქრობას და პირველის დამკვიდრებას.

ასეთი მოსაზრებები, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს იმ სერიოზული სირთულეების გამოძახილს, რომლებსაც ეროვნული სახელმწიფოები ცივილიზაციის თანამედროვე ეტაპზე განიცდიან. იგი კანონზომიერად მომდინარეობს წარმოებისა და კაპიტალის კონცენტრაცია–ცენტრალიზაციიდან და ტნკ–ების როლის არნახული გაძლიერებიდან. შექმნილ გარემოებაში სახელმწიფოები იძულებული არიან დაემორჩილონ საკუთარი სუვერენიტეტის გარკვეულ შეზღუდვას ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებისა და ტრანზაქციური

„ყველაფრის გაყიდვაა შესაძლებელი სინდისის გარდა“.

[4] მაგალითად, ნობელის პრემიის ლაურეატი ჯ. სტიგლიცი აღნიშნავს, რომ 2010 წელს აშშ–ში მოქალაქეთა 1% ფლობდა ამ ქვეყნის GDP–ს 20%–ს, მაშინ, როცა სამი ათეული წლის წინ ეს მაჩვენებელი მხოლოდ 12%–ს შეადგენდა (**Д. Стиглиц, 2015, с. 16**). მეცნიერის აზრით, უთანასწორობამ იმ სტადიას მიაღწია, როცა იგი არა მარტო არაეფექტიანია, არამედ ეკონომიკური განვითარების მთავარ დაბრკოლებად გადაიქცა (**Д. Стиглиц, 2015, с. 16**). იგი ასევე წერს, რომ მზარდი უთანასწორობა და „მცდარი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც ამ მცდარ თეორიებსა და იდეოლოგიებს ემყარება, აფერხებს საზოგადოებრივ–ეკონომიკურ პროგრესს“ (J. Stiglitz, 2012, p. 4).

დანახარჯების შემცირების ინტერესებიდან გამომდინარე. ამის თვალსაჩინო დადასტურებაა სამეურნეო და ფინანსური ინტეგრაცია ევროკავშირის ჩარჩოებში (Inozemtsev V. L., Kuznetsova E.S. 2002).

ევროკავშირის შიგნით რიგ ისეთ პროცესებს აქვს ადგილი (მაგალითად, საერთო ვალუტის – ევროს შემოღება და მონეტარული პოლიტიკის გადანაცვლება ცალკეული სახელმწიფოების ცენტრალური ბანკებიდან ევროპის ცენტრალური ბანკის კომპეტენციაში, ევროგაერთიანების მასშტაბით ერთიანი საგადასახადო სისტემის შექმნის ჯერ-ჯერობით წარუმატებელი მცდელობა ზოგიერთი სახელმწიფოს მხრიდან ამ იდეისთვის წინააღმდეგობის გამო და სხვ.), რომლებიც ბევრი მკვლევარის მიერ მიიჩნევა სახელმწიფო მოწყობის სამომავლო მოდელად და პრინციპულად იქნება განსხვავებული „ეროვნება-სახელმწიფოს" მოდელისგან (A. Linklater, 1998, p.200; M. Burgess, 2000, pp. 107-110, 140; T. Christiansen, K. Jougensen and A. Wiener, 2001, p. 14 და სხვ.)

ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით ყურადღება უნდა მიექცეს, ჩვენი აზრით, ორ მნიშვნელოვან გარემოებას:

გლობალიზაციისა და რეგიონალიზაციის პროცესებს, რა თქმა უნდა, საგრძნობი კორექტირება შეაქვს ეროვნული სახელმწიფოს ფუნქციონირებაში, უპირველეს ყოვლისა, მისი სუვერენიტეტის შეზღუდვის კუთხით. სახელმწიფო შესაბამისი ორგანოების მეშვეობით ამუშავებს და ახორციელებს ეკონომიკურ პოლიტიკას, რომელშიაც აქტიურად არიან ჩართული მოქალაქეები და ეს პოლიტიკას აუცილებელ ლეგიტიმაციას ანიჭებს.

პროცესების ცენტრში ორი სუბიექტია მოქცეული – მოქალაქე და სახელმწიფო ხელისუფლება. გლობალიზაციის დროს აღნიშნული ერთიანობა სერიოზულ გამოწვევებს ეჯახება. საერთაშორისო ინსტიტუტები, თუმცა, ფორმალურად არ წარმოადგენენ მმართველობის სტრუქტურებს, მაგრამ ისინი რეალურ ზემოქმედებას ახდენენ ეროვნული სახელმწიფოების პოლიტიკურ-ეკონომიკური ელიტის მიერ გადაწყვეტილებების მიღებაზე და ეს ზეგავლენა გამუდმებით იზრდება. ზეგავლენის ინსტრუმენტები ფრიად მრავალფეროვანია: სხვადასხვა დახმარების და კრედიტების მიწოდება, სასურველი პირების საკვანძო თანამდებობაზე დანიშვნის ხელშეწყობა და ა.შ. მაშასადამე, ქვეყნის შიგნით აქტორების – „სახელმწიფო-მოქალაქე" ურთიერთობა სულ უფრო მეტად იღებს ასიმეტრიულ ხასიათს. სახელმწიფო მოხელეების ანგარიშვალდებულება გლობალური სტრუქტურების მიმართ ძლიერ იზრდება, საკუთარი მოქალაქეების მიმართ კი სუსტდება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ეროვნული სახელმწიფოს მოქალაქეებს, როგორც წესი, არ გააჩნიათ გლობალურ აქტორებზე ზემოქმედების ლეგიტიმური ინსტრუმენტები. მაშასადამე, რიგი უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკურ-ეკონომიკური გადაწყვეტილებები, რომლებშიც გლობალიზაციის პირობებში ეროვნული სახელმწიფოების მთავრობათა მიერაა მიღებული, ხშირ შემთხვევაში არ ექვემდებარება მოქალაქეთა მხრიდან კონტროლს და გამორიცხავს მათ მონაწილეობას პროცესებში.

აღნიშნული პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ დგას განვითარებადი ქვეყნებისა და ზოგიერთი პოსტკომუნისტური ქვეყნის (მათ შორის საქართველოს) წინაშე. ამის გათვალისწინებით, შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ მსგავსი ტიპის ქვეყნებს ხშირად გლობალური ეკონომიკური სისტემების მუნიციპალიტეტებს უწოდებენ (K. Ohmae, 1993, pp. 78-89).

საქართველოს ხელისუფლება, ჩვენი აზრით, ხშირ შემთხვევაში გადაჭარბებულ ვალდებულებებს იღებს გლობალური აქტორების მიმართ და ისინი ნაკლებადაა შეთანხმებული საკუთარი მოსახლეობის შეხედულებებთან თუ ინტერესებთან. ამასთანავე, ბევრი გადაწყვეტილება ლეგიტიმურად მიიჩნევა არა ხალხის მხრიდან მათი ფართო მხარდაჭერის, არამედ გლობალურ აქტორებთან შეთანხმების გამო. არგუმენტი ამ შემთხვევაში ის არის, რომ გადაწყვეტილება შესაბამისობაშია საზღვარგარეთ არსებულ რაღაც პრაქტიკასთან. ბუნებრივია, რომ გადაწყვეტილებათა ამ წესით მიღება ეწინააღმდეგება საზოგადოების მიერ პოლიტიკის თავად განსაზღვრის პრინციპს, ნაკლებად დემოკრატიულია და აქვეითებს მიღებული გადაწყვეტილებების ეფექტიანობას. გლობალიზაციის პროცესის სახელმწიფოზე საკმაოდ ძლიერი ზეგავლენის მიუხედავად, „ეროვნული სახელმწიფოს კვდომის" თეზისი თეორიულად მცდარი და პრაქტიკული თვალსაზრისით კონტრპროდუქტიულია, რაზედაც სამართლიანად მიანიშნებენ ცნობილი მეცნიერები და პრაქტიკოსები[5].

მსოფლიო ბანკის 1997 წლის ანგარიშის სახელწოდებაა „სახელმწიფოს ცვალებადი როლი". რა შეიძლება ვიგულისხმოთ ამ ცნების ქვეშ? გლობალიზაცია არნახულად აჩქარებს პლანეტარული მასშტაბით ცვლილებათა ტემპს და ამ პირობებში ბუნებრივია, რომ არც ერთი ქვეყნის მთავრობას არ შეუძლია ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელება გლობალური აქტორების ინტერესთა გათვალისწინების გარეშე. გლობალიზაცია ძლიერ ზეგავლენას ახდენს სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციებზე, იწვევს რეგულირების პრიორიტეტების, ინსტრუმენტების მექანიზმების და ა.შ. მნიშვნელოვან ცვლილებას. გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტულ ამოცანად იქცევა არა მხოლოდ და არა იმდენად ეროვნული

[5] გლობალიზაციის პრობლემის ცნობილი ამერიკელი მკვლევარები ჯ. ნაი და ჯ. დონაჰიუ აღნიშნავენ: „გლობალიზაცია უდიდეს ზეგავლენას ახდენს ქვეყნის შიგნით მართვის პროცესებზე, მაგრამ ამით ეროვნული სახელმწიფო უსარგებლო არ ხდება, როგორც ამას ზოგიერთი წინასწარმეტყველი ქადაგებს... სახელმწიფო კიდევ დიდხანს დარჩება მართვის ძირითად მექანიზმად" (J. S. Nye, J. D. Donahue, 2000, p.57). მსოფლიო ბანკის ყოფილი პრეზიდენტის ჯ. ვულფენსენის აზრით, „...კარგი მთავრობა დღეს ფუფუნება კი არ არის, არამედ სასიცოცხლო აუცილებლობაა. ეფექტიანი სახელმწიფოს გარეშე მყარი ეკონომიკური და სოციალური განვითარება შეუძლებელია" (отчет мирового банка за 1997 год. М., 2002, с. 32 და სხვ.).

ეკონომიკის დაცვა გლობალური ეკონომიკიდან მომდინარე პროცესებიდან, რაც პრაქტიკულად შეუძლებელია, არამედ მრავალრიცხოვან საერთაშორისო კავშირებში მისი ინტგრაცია და ეროვნული ეკონომიკის გლობალური მასშტაბით კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფა. სწორედ ამ თვალთახედვითაა უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოს როლის წარმოჩენა, რამეთუ მხოლოდ მისი უშუალო მონაწილეობითაა შესაძლებელი ეროვნული მეურნეობის გლობალური ეკონომიკის მიმართ თავსებადობის მიღწევა მეცნიერულ-ტექნოლოგიური რევოლუციის დაჩქარების, ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების, ინოვაციური წარმოების ყოველმხრივი მხარდაჭერის და ა.შ. გზებით (Mekvabishvili E. 2009).

გლობალიზაციის წინააღმდეგობებზე მსჯელობისას თვალსაჩინო ამერიკელი მეცნიერი პროფ. ჯ. სტიგლიცი აღნიშნავს, რომ ისინი მომდინარეობენ არა საკუთრივ გლობალიზაციის ფენომენიდან, არამედ მისი ცუდი, არაეფექტიანი მართვიდან (J. E. Stiglitz, 2015, p.4). აღნიშნულის გათვალისწინებით, შესაძლებელია ორი დასკვნის გაკეთება. პირველი, აუცილებელია გლობალიზაციის წარმმართველი ზესახელმწიფო ინსტიტუტების სრულყოფა, რაც ახალი ხარისხის გლობალიზაციის მიღწევას უზრუნველყოფს და მეორე, ზესახელმწიფო ინსტიტუტების მისია (დანიშნულება) მდგომარეობს არა ეროვნული სახელმწიფო მართვის ინსტიტუტების ჩანაცვლებაში, არამედ გლობალური ეკონომიკის მართვის ეფექტიანობის ამაღლებაში.

„სახელმწიფოს ჩავარდნა" და მისი დაძლევის გზები

კაცობრიობის განვითარების ისტორიით დადასტურებულია, რომ ბაზარი ადამიანთა ეკონომიკური საქმიანობის ორგანიზების კარგი საშუალებაა, რომელიც, როგორც წესი, ეფექტიანად ანაწილებს საზოგადოების განკარგულებაში არსებულ შეზღუდულ რესურსებს. ამასთან ერთად, ბაზარს ახასიათებს ზოგიერთი ნაკლოვანება (ხარვეზი), რასაც ეკონომიკურ თეორიაში „ბაზრის ჩავარდნას", ანუ „ბაზრის ფიასკოს" უწოდებენ. ამ ხარვეზების გამოსწორება ბევრ შემთხვევაში მთავრობას შეუძლია. თუმცა, სახელმწიფოც (მთავრობაც) არ არის დაცული ნაკლოვანებებისგან, რასაც „სახელმწიფოს (მთავრობის) ჩავარდნა „შეიძლება ვუწოდოთ. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ხშირად, „მთავრობის ჩავარდნის" შედეგები ბევრად უარესია ბაზრის ჩავარდნასთან შედარებით, რომლის გამოსწორების მიზნითაც მთავრობის პოლიტიკა იქნა შემუშავებული (Weil D. N. 2016).

„სახელმწიფოს ჩავარდნის" გამოვლინების სხვადასხვა ფორმა არსებობს, რომელიც დამახასიათებელია როგორც განვითარებული, ასევე განსაკუთრებით განვითარებადი და პოსტკომუნისტური ქვეყნებისთვის. იგი იმაში გამოიხატება, რომ სახელმწიფო ზოგჯერ:

- ვერ უზრუნველყოფს ქვეყნის გრძელვადიან სტაბილურ ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას;
- სათანადო დონეზე ვერ იცავს ქვეყნის ეკონომიკურ უსაფრთხოებას;
- ვერ ატარებს ეფექტიან სოციალურ პოლიტიკას, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს:

ა) ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა;

ბ) მწვავე უთანასწორობის შერბილება შემოსავლებისა და ქონების განაწილებაში;

გ) განათლებისა და ჯანდაცვის სერვისების მაქსიმალური ხელმისაწვდომობა საზოგადოების ყველა ფენისთვის.

- ეფექტიანად ვერ ებრძვის მონოპოლიებს, ვერ ახერხებს ბაზრის ყველა სუბიექტისთვის სამართლიანი კონკურენციის გარემოს შექმნას;
- ჯეროვნად ვერ იცავს კერძო საკუთრებისა და კონტრაქტების ინსტიტუტებს დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემის არარსებობის გამო;
- ვერ უზრუნველყოფს ეკოლოგიური და სასურსათო უსაფრთხოების დაცვის სათანადო დონეს;
- მოსახლეობას ვერ აწოდებს სათანადო რაოდენობისა და ხარისხის საზოგადოებრივ საქონელს;
- წარმატებით ვერ წყვეტს ეკონომიკის პროგრესული სტრუქტურული გარდაქმნების ამოცანას.

მთავრობის (სახელმწიფოს) ჩავარდნას სხვადასხვა მიზეზები განაპირობებს, რომელთაგან, ჩვენი აზრით, ყველაზე მთავარზე გავამახვილებთ ყურადღებას. პირველ რიგში შეიძლება დასახელდეს ეკონომიკურ პოლიტიკაზე იდეოლოგიის ჭარბი ზემოქმედება, რომლის „გადამცემ მექანიზმს" წარმოადგენს მეინსტრიმული ეკონომიკური თეორია (მიმართულება). იდეოლოგიის ხასიათს ხშირ შემთხვევაში, ამ სიტყვის ფართო გაგებით, მატერიალურ-ფინანსური ინტერესები განსაზღვრავს.

მსოფლიოში ბოლო ათწლეულების განმავლობაში, საქართველოში კი პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის თითქმის საწყისი პერიოდიდან, გამოყენებული ეკონომიკური პოლიტიკა ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიის პოსტულატებს ემყარება. ეს უკანასკნელი კი „ნასაზრდოებია" ნეოლიბერალიზმისა და ლიბერალიზმის პოლიტიკური ფილოსოფიით (იდეოლოგიით), რომლებიც „ახალ კონსერვატიზმთან" სიმბიოზით უპირატესად ფინანსური ელიტების ინტერესებს ემსახურება და მათ კიდევ უფრო მეტად გამდიდრებას ისახავს მიზნად.

ნეოკლასიკური მიმართულების ერთ-ერთი ნაირსახეობა – მონეტარიზმი ეკონომიკის რეგულირების მრავალფეროვანი არსენალიდან მხოლოდ მონეტარული ინსტრუმენტების შეზღუდული მასშტაბით გამოყენების მიზანშეწონილობას აღიარებს. სინამდვილეში მაკროპრუდენციული პოლიტიკა არ დაიყვანება მხოლოდ მონეტარულ რეგულირებამდე.

აღნიშნულის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია მოვიყვანოთ ე.წ. თარგეთირების პრაქტიკა, რომელიც ბოლო პერიოდში

საკმაოდ გავრცელდა მსოფლიოში. იგი, როგორც ცნობილია, გულისხმობს ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებლისთვის უპირატესობის მინიჭებას სხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებთან შედარებით. ბევრმა ქვეყანამ, მათ შორის საქართველომაც დღეს, ფაქტობრივად, უარი თქვა დისკრეციულ პოლიტიკაზე. ეს გამოიხატა საკანონმდებლო დონეზე საბიუჯეტო დანახარჯების და სახელმწიფო ვალის ზღვრული ოდენობის დადგენაში და აქციზის გამოკლებით, საერთოსახალხო გადასახადების გაზრდაზე მორატორიუმის დაწესებაში, რომლის შეცვლაც მხოლოდ რეფერენდუმის გზითაა შესაძლებელი (იგულისხმება ე.წ. „თავისუფლების აქტი"). აღნიშნულის შედეგად იზღუდება ე.წ. „ავტომატური სტაბილიზატორების" მოქმედება, რომელიც ეკონომიკურ თეორიასა და ეკონომიკურ პოლიტიკაში საბაზრო სისტემის რყევების შერბილებისკენაა მიმართული.

სახელმწიფოს (მთავრობის) ჩავარდნის ერთ-ერთი მიზეზია მმართველი პერსონალის ხშირ შემთხვევაში არასაკმარისი კომპეტენცია, რომელიც პროფესიონალური ცოდნის დეფიციტიდან მომდინარეობს. ჩვენთან, საქართველოში ხშირად ხდება ეკონომიკისა და ბიზნესის გაიგივება. რა თქმა უნდა, ბიზნესი ეკონომიკის მთავარი შემადგენელი ნაწილია, მისი მამოძრავებელი ძალაა. ამასთანავე, ეკონომიკა გაცილებით უფრო რთული და მრავალწახნაგოვანი ფენომენია, ვიდრე ბიზნესი, რის გამოც, წარმატებული ბიზნესმენობა არ არის ეფექტიანი და წარმატებული ეკონომიკური პოლიტიკის წარმართვის უპირობო გარანტი.

განვითარებულ და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში სახელმწიფოს (მთავრობის) ჩავარდნას მნიშვნელოვნად განაპირობებს ინსტიტუტების სისუსტე და განუვითარებლობა. საბაზრო ეკონომიკის ნორმალურ ფუნქციონირებისთვის მათ მნიშვნელობაზე მიუთითებდა თავისუფალი ბაზრის პირველი აპოლოგეტი ადამ სმიტი (Smith A. 1938, გვ. 21-22).

საქართველოსა და მის მდგომარეობაში მყოფ სხვა ქვეყნებში სახელმწიფოს ჩავარდნის გამომწვევი მიზეზია მმართველობის სტრუქტურებში არსებული კორუფცია. განსაკუთრებით მაშინ, როცა კორუფცია ხელისუფლების უმაღლეს ეშელონებში აღწევს, სახელმწიფო „დამხმარე ხელიდან" „მძარცველ ხელად" გადაიქცევა.

ბიუროკრატია საკუთარ მდგომარეობას პირადი გამორჩენისთვის იყენებს და ზრდის რეგულაციებს, რაც ბიზნესის განვითარებას უშლის ხელს[6]. ამიტომ არსებული რეგულაციების გაფართოებაზე ან ახლის შემოღებაზე როცა მსჯელობენ, კარგად უნდა გაირკვეს მათი მიზანი: ბიუროკრატიის ინტერესებს პასუხობს ეს პროცესი თუ საზოგადოების კეთილდღეობის ამაღლებას ემსახურება. „კლეპტოკრატია" დამღუპველია ეკონომიკისთვის და მთლიანად საზოგადოების სწორი მიმართულებით განვითარებას უშლის ხელს. მაშასადამე, სახელმწიფოს როლის გაზრდა ეკონომიკაში მხოლოდ მაშინაა წარმატების მომტანი, როცა ადმინისტრირებას პატიოსანი და კომპეტენტური ბიუროკრატია ახორციელებს. სახელმწიფოს (მთავრობის) ჩავარდნის ზომის შემცირება, მისგან მომდინარე უარყოფითი შედეგების შერბილება რთული და ხანგრძლივი პროცესია. იგი მოითხოვს სისტემური ხასიათის ცვლილებების გატარებას. აქ ჩვენ მოკლედ იმაზე ვიმსჯელებთ, საქართველოში რა ღონისძიებები უნდა განხორციელდეს აღნიშნული მიზნების მისაღწევად.

იმის გათვალისწინებით, რომ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე საქართველოს რეალობაში, წმინდა პოლიტიკური პროცესები ახდენს მნიშვნელოვან ზეგავლენას,

ცვლილებები პირველ რიგში ქვეყნის პოლიტიკურ მოწყობას უნდა შეეხოს. რა თქმა უნდა, ამ საკითხში „ახალი ველოსიპედის" გამოგონება არ არის საჭირო. სახელმწიფოს პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირებას ის პრინციპები უნდა ედოს საფუძვლად, რომლებმაც თავის დროზე აშშ-ს კონსტიტუციის შინაარსი განსაზღვრა: ძალაუფლების სხვადასხვა ცენტრებზე გადანაწილება, მათი ურთიერთკონტროლი და, ამავე დროს, თითოეული მათგანის უფლებამოსილების შეზღუდვა.

მსოფლიო გამოცდილება ადასტურებს, რომ ქვეყნის მიერ ისტორიული წარმატებების მიღწევა განპირობებულია არა ბუნებრივი რესურსების სიუხვით ან/და ტექნოლოგიებით, არამედ მართვის ეფექტიანობით. შესაბამისად, მართვის ეფექტიანობის ამაღლება და ხარისხის გაუმჯობესება სახელმწიფოს (მთავრობის) ჩავარდნის შემცირებას მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს. აღნიშნული მიზნით აუცილებელია:

- სახელმწიფოს ადმინისტრაციული პოტენციალის მნიშვნელოვანი გაძლიერება და სახელმწიფო აპარატის საქმიანობის სრულყოფა;
- სახელმწიფო ბიუროკრატიული აპარატის რეფორმირება და სახელმწიფო მართვის ინსტიტუტების თანამედროვე სისტემის შექმნა. ამ პროცესში როგორც მოწინავე საზღვარგარეთული გამოცდილების, ისე საქართველოს კონკრეტული ისტორიული პირობების, მისი განვითარების თანამედროვე ეტაპის სპეციფიკის გათვალისწინება;
- სახელმწიფო დაწესებულებების ფუნქციონირების მეთოდური და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ბაზის სრულყოფა;
- მართვის სისტემის შემდეგი ოპტიმიზაცია და დემოკრატიზაცია;
- მოქალაქეთა ფართო მონაწილეობის უზრუნველყოფა მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღებაში. სახელმწიფო – მმართველობითი სტრუქტურების საქმიანობის გამჭვირვალეობის უზრუნველყოფა;
- სახელმწიფო ხელისუფლების და თვითმმართველობის ორგანოებს შორის ბალანსის დამყარება და შენარჩუნება;
- ხელისუფლების ორგანოებზე ქმედითი კონტროლის უზრუნველყოფა, რამაც უნდა გამორიცხოს ხელისუფლე-

[6] „კლეპტოკრატია-უმრავლესობა ხელისუფლებაში დარჩენაზე უფრო ზრუნავს, ვიდრე ეკონომიკური „ნამცხვრის" ზომის გაფართოებაზე, საიდანაც მათ შეუძლიათ ნაჭრის მიღება" – დევიდ. ნ. უეილი. 2016, გვ.352.

ბის ბოროტად გამოყენება, კორუფცია და სხვა ნეგატიური მოვლენები.

აღნიშნულთან ერთად აუცილებელია ყველა დონის მმართველთა პროფესიული ზრდა, მათი მენეჯერული უნარების განვითარება, ხელმძღვანელი მუშაკების საქმიანობის შეფასებისადმი ერთიანი კონცეპტუალური მიდგომის უზრუნველყოფა, მათი მოტივაციისა და სტიმულირების სისტემების განვითარება. მნიშვნელოვანია თანამედროვე ტიპის მოხელის მომზადება, მისი შემდგომი ფართომასშტაბიანი სისტემური გადამზადების, კვალიფიკაციის ამაღლების სისტემის შექმნა–განვითარება, უმაღლეს ადმინისტრაციულ პერსონალთან მუშაობის ფორმებისა და მეთოდების დახვეწა, მათი საკონსულტაციო–მეთოდური მხარდაჭერის დონის ამაღლება. ყოველივე ამან, საბოლოო ანგარიშით, ხელი უნდა შეუწყოს სახელმწიფო მართვის სისტემის მოდერნიზაციას, მისი მოქნილობის ზრდას, ინოვაციური პოტენციალის ამაღლებას და პასუხისმგებლობის გაძლიერებას.

დასკვნა

სახელმწიფოს ზემოქმედებას ეკონომიკაზე ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ამ საკითხზე მოსაზრებები ჯერ კიდევ ძვ.წ.ა. 22–ე საუკუნეშია გამოთქმული ეგვიპტეში შექმნილ ე.წ. „გერაკლეოპოლის მეფის ინსტრუქციებში“ (Silagadze A. 2018). სახელმწიფოს ეკონომიკურ ფუნქციებზე ცალკეული შეხედულებები ჩამოყალიბებულია ძველი ბერძენი და რომაელი მოაზროვნეებისა და ფილოსოფოსების თხზულებებში.

კაპიტალიზმის ეპოქის დაწყებამ სახელმწიფოს ეკონომიკასთან მიმართების პრობლემას ახალი ჟღერადობა შესძინა. საბაზრო ეკონომიკის ციკლური განვითარების წესი აღნიშნულ ურთიერთდამოკიდებულებაში გარკვეული კანონზომიერების გამოკვეთის შესაძლებლობას იძლევა. სახელდობრ, ნორმალური განვითარების პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი შედარებით სუსტდება, რეცესიისა და კრიზისის პერიოდებში კი – ძლიერდება. ამის ნათელი დადასტურებაა 2007–2008 წლების გლობალური ფინანსური კრიზისი, რომლისგანაც თავის დაღწევა სახელმწიფოს აქტიური ანტიკრიზისული პოლიტიკის საშუალებით მოხერხდა. მათ შორის, გამოყენებული იქნა კაპიტალისტური ეკონომიკური სინამდვილისთვის არატიპიური მექანიზმები და მეთოდები. კრიზისის დასრულების შემდეგ წარმოიშვა მოსაზრება ეკონომიკის ფუნქციონირებაში სახელმწიფოს ჩარევის შეზღუდვის აუცილებლობის შესახებ და პოსტკრიზისულ განვითარებაში გაჩენილი სირთულეები სახელმწიფოს „დაბრალდა“.

გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი საგრძნობლად იცვლება, თუმცა, არ უქმდება. დღეს სახელმწიფოსა და ეკონომიკის დიალექტიკური ერთიანობის განმსაზღვრელი პრინციპია მათი თანამშრომლობა, რომელიც რთულ, გაურკვევლობის მაღალი ხარისხით გამორჩეულ და სწრაფად ცვალებად მეგა და მაკრო გარემოში ეკონომიკური სუბიექტების შედარებით უმტკივნეულო ადაპტირების შესაძლებლობას იძლევა.

თანამედროვე ეკონომიკურ სისტემაში სახელმწიფო იმყოფება არა ბაზრის „ზევით“ ან „გვერდით“, არამედ ორგანულადაა „ჩაშენებული“ საბაზრო ეკონომიკაში და მისი ერთ–ერთი უმნიშვნელოვანესი აქტორია, რომელიც, პირველ რიგში, პასუხისმგებელია მთელი საზოგადოების კეთილდღეობაზე. ამასთანავე, გლობალიზაციის ეპოქაში, არც ერთი ქვეყნის მთავრობას არ ძალუძს ეკონომიკური პოლიტიკის წარმართვა გლობალიზაციის პროცესის და გლობალური მოთამაშეების ინტერესთა გათვალისწინების გარეშე. უფრო მეტიც, ამჟამად სახელმწიფოს (მთავრობის) უპირველესი ამოცანაა არა ქვეყნის ეკონომიკის დაცვა გარე ფაქტორების ზეგავლენისგან, არამედ ეროვნული სამეურნეო სისტემის გლობალურ ეკონომიკაში ეფექტიანი ჩარევის (ინტეგრირების) უზრუნველყოფა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Asatiani R. (2010). Globalization, Economic Theory and Georgia. [Globalizatsia, Ekonomikuri Teoria da sakartvelo.] «News».
2. Aristotle (1995-1996). Politics: part I/II [Politika: natsili I/II], Tbilisi, 1995, 1996.
3. Blanchard O. (2010). Macroeconomics. [Makroekonomika.] Tbilisi University Press.
4. Castells, M. (2003). The scale of the game. magazine. “Economic strategies” №3.
5. Mankiw G. N. (2008). Principles of Economics. [Ekonomikis Printsipebi.] Publisher «Diogene».
6. Mekvabishvili E. (2009). Globalization of Economics: Directions, Challenges, Prospects. [Ekonomikis Globalizatsia: Mimartulebebi, Gamotsvevebi, Perspektivebi.] Publisher «Innovation».
7. Mekvabishvili e. (2018). The Financial Crisis of the Epoch of Globalization and the Economy of Georgia. [Globalizatsiis Epokis Finansuri Krizisebi da Sakartvelos Ekonomika.] Publisher «Intellect».
8. Roseanne H. S. (2006). Public Finances. [Sajaro Finansebi.]
9. Silagadze A. (2018). The Origins of Economic Science. [Ekonomikuri Metsnierebis Sataveebtan.] Tbilisi University Press.
10. Smith A. (1938). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. [Gamokvleva Khalkhta Simdidris Bunebisa da Mizezebis Shesakheb.]

11. Weil D. N. (2016). Economic Growth. [Ekonomikuri Zrda.] Tbilisi University Press.
12. Hayek F. (2002). The Road to Serfdom. [Gza Monobisken.]
13. Badie B. (1995). La fin des territories.
14. Burgess M. (2000). Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950-2000. London, New-York.
15. Christiansen T. Jougensen K. and Wiener A. (2001). The social construction of Europe. London.
16. Economic Report of the President (2000). Washington.
17. Gianaris N. V., (1996). Modern Capitalism: Privatization, Employee Ownership, and Industrial Democracy. Westport.
18. Hutton W. (2002). The World We're in. London: Little Brown.
19. Inozemtsev V. L., Kuznetsova E.S. (2002). The Return of Europe. Strokes to the portrait of the Old World in the new century. M. [Vazvrashenie Evropi. Shtrikhi k Portretu Starava Sveta v Novam Staletii. M]
20. Linklater A. (1998). The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era. Columbia (SC).
21. Meltzer A. H. (2005). Origins of the Great Inflation. Federal Reserve Bank of St. Louis Review.
22. Naidu S., Rodrik D., Zucman G. (2019). Economics After Neoliberalism. Boston Review, April 29, http://bostonreview.net/forum/suresh-naidu-dani-rodrik-gabriel-zucman-economics-after-neoliberalism.
23. Nye J. S., Donahue J. D. (2000). Governance in a Globalizing World.
24. Ohmae K., (1990). The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy.
25. Ohmae K., (1993). The Rise of Regional Economies.
26. Pierson Ch., (1995). Beyond the Welfare State? Cambridge.
27. Rosenau J. N., (1992). Governance without Government: Order and Change in World Politics. N. Y.
28. Rodrik D., (2016). The economy decides: the strength and weakness of the "dark science". [Ekonomika Rishaet: Sila i Slabasts "Mrachnai Nauki".]
29. Stiglitz J. E., (2015). The Price of Inequality. [Cena Neravenstva.] N. Y.
30. Thurow L. C., (1981). The Zero-Sum Society: Distribution and the possibilities for economic change. London.
31. World Bank Report 1997. M., (1998). [Otchot Miravova Banka.]
32. Kastels M. (2003). Game Scale. [Mashtab Igri.] journal "Economic Strategy."

JEL Classification: B10, F60, F68 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.002

THE ECONOMIC ROLE OF THE STATE IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

ELGUJA MEKVABISHVILI
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Academy of
Economic Sciences of Georgia, Georgia
elguja.mekvabishvili@tsu.ge

KEYWORDS: ECONOMIC ROLE OF THE STATE, ECONOMIC GLOBALIZATION, „PENDULUM EFFECT“, ECONOMIC POLICY, ECONOMIC SOVEREIGNTY, ECONOMIC LIBERALIZATION, DEREGULATION, «SMALL STATE»

For citation: Mekvabishvili, E. (2019). The Economic Role of the State in Conditions of Globalization, *Globalization And Business, №8*, pp. 22-33. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.002

SUMMARY

State (government) intervention in the economy has a long history. This issue has become especially crucial after the formation of the market economy. The cyclical (uneven) nature of market economy development determines state`s intervention with various levels in certain periods. the role of government in economy is getting more important in recession and crisis periods and it is becoming less important in a period of the normal development of the economy. The most obvious proof of this is the global financial and economic crisis of 2007-2008, that has been overcome by the active anti-crisis policy of the State. The government's role in the economy during the post-crisis period was relatively weakened. Globalization significantly changes the state`s economic role, but it does not nullify it. Nowadays, the relationship between the state and the economy is crucial and beneficial for both sides.

In the modern economic system the state has one of the most important parts of the market economy. Unlike the private market, which is determined by the profit and-loss categories, the main objective of the State›s economic activity is to maximize welfare of the entire society. Governments of the countries participating in the globalization process are not able to carry out economic policy without taking into consideration the interests of the global members - international financial and economic institutions, transnational companies (TNCs) and regional unions.

JEL Classification: H63 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.003

MONITORING OF KEY INDICATORS OF THE STATE DEBT OF UKRAINE: MODERN TRENDS

LYUTYY IGOR

Doctor of Economics, Professor
Chief of Finance Department
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
yljuda@ukr.net

NAKONECHNA YULIIA

PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
tematika@ukr.net

DEMYDENKO LIUDMYLA

PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ipr.demydenko@gmail.com

KEYWORDS: PUBLIC DEBT OF UKRAINE, GUARANTEED BY THE STATE DEBT, INTERNAL LENDERS, EXTERNAL LENDERS, DEBT SERVICING, DEBT SECURITY, GOVERNMENT DEBT POLICY, PUBLIC FINANCES.

For citation: Lyutyy I., Nakonechna Y., Demydenko L. (2019), Monitoring of Key Indicators of the State Debt of Ukraine: Modern Trends, *Globalization And Business, №8*, pp. 34-43. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.003

INTRODUCTION

In the context of the reform of public finance management in Ukraine, the need to form an effective debt policy of the state, including mastering the main methods of public debt management, such as monitoring of the indicators of state and guaranteed debt of Ukraine, is important.

The monitoring of public debt is a process of constant monitoring of the indicators of state debt in dynamics and in comparison with the main macro indicators, which allows to assess the quality of debt policy in modern conditions.

The purpose of this article is to monitor the indicators of state and state-guaranteed debt in the context of the need to ensure the sustainability of public finances.

The subject of the study is the practical aspects of monitoring the indicators of Ukraine's public debt in the conditions of ensuring the macro-fiscal stability and improving the quality of management in the field of public finances in Ukraine.

The object of the research is the process of forming the state debt of Ukraine.

The theme of state debt is paid to the attention of a wide range of foriegn and domestic researchers, among which the most well-known works are A. Auerbach, W. Gale, A. Krupkin, T. Bogdan, V. Lisovenko, O. Horn, L. Sidelnikova, V. Fedosov, I. Chugunov, and others. At the same time, the question arises of the need to introduce monitoring of public debt indicators on a regular basis in order to implement effective tactics and strategies for managing public debt in Ukraine. The analytical report "Debts: time to take and time to give. Global Trends and Challenges for Ukraine "[12] focuses on a comparative analysis of fiscal parameters and debt load in different countries, the issue of external debt in Ukraine.

RESEARCH METHODOLOGY

The methodological basis of the writing of the article became the general scientific methods of cognition (dialectics, analysis, synthesis, systemicity, analogy, historicism, system analysis). The article uses the generally accepted methodology for calculating the main indicators characterizing the state's debt policy. The method of expert assessments analyzes the condition of the state debt and prospects of its servicing in Ukraine. Statistical and analytical methods have been used for

the processing of statistical data on the study of the dynamics of indicators of state and state-guaranteed debt in Ukraine.

The sources of information were the materials of the Ministry of Finance of Ukraine, the State Treasury Service of Ukraine, as well as the Budget Code of Ukraine, laws and regulations of Ukraine relating to the budget sphere, scientific works of domestic and foreign scientists.

Further research with the use of expert and documentary methods of the consequences of reforms to ensure the quality of public administration in the field of public finances in Ukraine and the identification of its results will be required, as reflected in the following publications.

In the context of representative democracy, the taxpayer as a user of public services and as a citizen is mostly interested in three things: the number and quality of public services and their value personally for him. Measures, methods and financial instruments that ensure financial stability and welfare in the country are the competence of public financial management bodies. Their main task is to establish a clear relationship between the level of satisfaction of public needs and product indicators, costs, efficiency and effectiveness of the use of budget funds, as well as provide the necessary conditions for optimizing the debt burden on the state budget. The borrowed funds affect the processes of economic life of the state, may act as a tool for revitalizing the socio-economic development of the state, and, conversely, as a factor in the strengthening of financial risks, which adversely affects the ability of the state's financial system to sustain and ensure sustainable economic growth.

The need to finance the budget deficit causes the expansion of the state's internal and external borrowing and affects the growth of government debt, but significant budget expenditures, deficit, and public debt are not in themselves destructive factors of the economy.

In the opinion of the well-known economist J. Stiglitz, new jobs and economic growth do not arise if they release workers and reduce public spending. Taking advantage of the tactics of a radical cut in public spending, US President Herbert Hoover "broke" the stock market crash to a great deal of depression. Regarding state debt problems, J. Stiglitz recalls the fact that a decade ago, when, at that time, Federal Reserve Chairman A. Greenspan was concerned, the current budget surplus could cause the payment of all national debt, which would complicate the implementation of monetary policy, in particular the sphere of raising (decreasing) the interest rate, through the sale (purchase) of treasury bills, but if there is no public debt, then there will be no government securities to sell and buy them (Stiglitz, 2015).

Consequently, J. Stiglitz believes that the traditional approach to the need to reduce the size of the budget deficit, the implementation of measures to reduce costs, radical savings does not improve, but worsens the financial condition of the state, as the aggregate demand decreases. At the same time, the enormous amount of the budget deficit and debt is a signal of the need for fiscal consolidation measures, but it is not clear what fiscal policy can be most effective.

In the book by J. Stiglitz (Stiglitz, 2012), the author identifies three strategic directions of government action that can have a stimulating effect on the economy while maintaining public debt attention (Table 1).

Table 1
Strategies to stimulate the economy in the light of public debt

Strategies	Content of strategies
1. Government borrowing and investment	The state may borrow today to invest in the future - for example, to provide quality education for the poor and for the middle class, to develop technologies that increase the demand for skilled labor and at the same time ensure the protection of the environment. These high-yield investments allow the government to pay off loans at a very low rate. The return on public investment is quite high, as it is possible to attract credit resources cheaply and for a long time. Today there is a demand for government securities - treasury bills at interest rates around zero. The strategy of investing in the country's future in the medium or long-term may reduce the national debt, but in the short run the state will borrow.
2. Balanced Budget Multiplier.	Taxes themselves slow down the growth rate of the economy, but spending stimulates them. A balanced increase in taxes and an increase in budgetary expenditures leads to GDP growth. If the current deficit remains unchanged, it can be argued that these are measures that stimulate the economy. The magnitude of the growing GDP that comes from increasing taxes and expenditures is a multiplier of a balanced budget. At the same time, GDP growth can be two to three times higher than public spending. In the medium term, while the budget deficit remains unchanged - the debt of the state decreases because of the increased tax revenues from high GDP growth.
3. Stimulating the economy within the limits of debt and deficit	Stimulating the economy within the limits of debt and deficit - which works, even if the state can not increase their total size. You can take advantage of the degree to which different taxes and costs stimulate the economy, spending more on programs with large multipliers (where each spending dollar produces more total GDP), and less for programs with marginal margins. The strategy is based on the feasibility of raising taxes on the very rich citizens (including increased taxation of passive income), lowering taxes on low-income citizens.

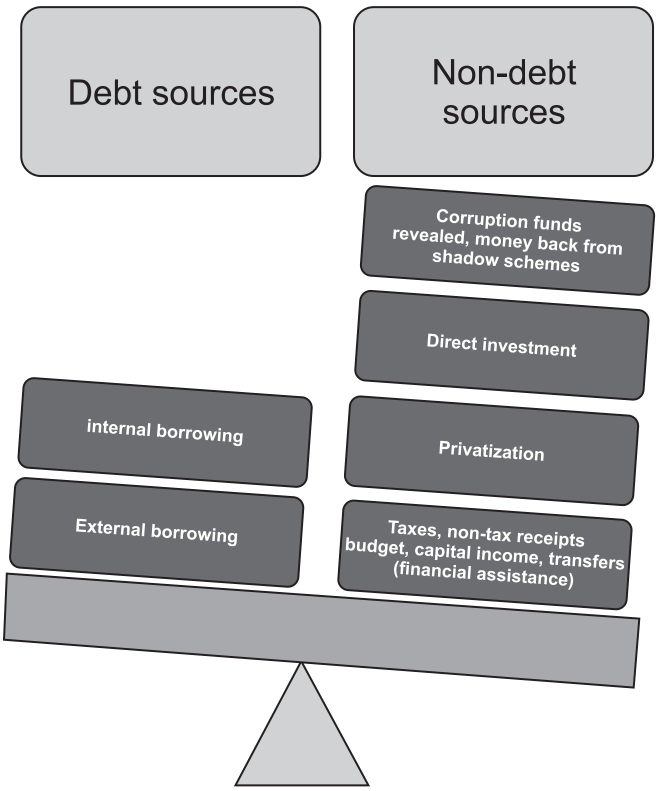
Source: compiled by sources based on sources (Stiglitz 2012; Stiglitz 2015)

An effective public debt management strategy in Ukraine is a good combination of alternative debt and non-debt sources of financial and credit resources used by public authorities to fulfill their functions and is based on the benefits of each source and the elimination or mitigation of neg-

ative impacts. At the same time, as can be seen from Figure 1, non-tax sources of financing of the national economy include: taxes, non-tax revenues, income from operations with capital (including sale of land and intangible assets, transfers from international financial organizations and foreign governments (non-repayable financial assistance), reimbursement of budget funds from deposits, proceeds as a result of government securities sale, foreign direct investment, privatization, disclosure and disclosure by law enforcement of corrupt means of shadow sources, including illegally appropriated budget.

Debt sources include funds from government domestic and foreign borrowings. The implementation of financial policies for the rational use of domestic non-monetary and non-debt sources can significantly reduce the dependence of the country, in particular on external creditors.

Fig.1 Alternative sources of financing for the development of national economies

State debt directly or indirectly affects almost all areas of the functioning of the country's financial system, its economic security. Important components of public finance management are monitoring public debt and assessing the level of debt security, which involves analyzing the aggregate of indicators (Auerbach, 2015).

The list of indicators, their critical importance, as well as financial security measures are determined by each country on the basis of its own economic experience and under the influence of new internal or external threats in any sector of the economy and finance, based on the recommendations of the international financial institutions(Auerbach… 2018).

Underestimating the importance of choosing the criteria for assessing debt security in the management of public finances and determining their limit values leads to a decrease in the effectiveness of the management of financial resources of the state. In modern scientific financial science, the problem of choosing methods for constructing a system of weighted indicators, their adaptation to the requirements of the current level of economic development is sufficiently thoroughly considered in the works of T. Bogdan, V. Kozyuk, V. Lisovenko and others.

Proceedings by T. Bogdan are characterized by a systematic vision in assessing the risks of debt financing of the budget deficit, threats to external lending. It determines the most informative and significant indicators of debt security: state and state -guaranteed debt in% of GDP; state and state-guaranteed debt in % of the state budget revenues; gross external debt in% to exports of goods and services; repayment and servicing of public debt in % of budget revenues; repayment and servicing of long-term external cumulative debt in % to exports of goods and services; short-term external cumulative debt at maturity in % of the international reserves of the country (Bogdan, 2019).

During the last decade, conceptual approaches to the methodology for calculating the level of debt security of the country as a component of financial security in government regulations have changed several times. Table 2 provides a comparative table on changes in the list of debt security indicators in the normative documents of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019).

Table 2

Indicators of the level of debt security are defined in the orders of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

Indicators of the level of debt security in accordance with the Order «On approval of the methodology for calculating the level of economic security of Ukraine», dated 02.03.2007 No.60	Indicators of the level of debt security in accordance with the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine «Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine», dated 29October 2013 No. 1277
expired	current
1.The ratio of the total public debt to GDP, no more than 55%	1.The ratio of the state and guaranteed by the state debt to GDP, percents
2.The ratio of the total external debt to GDP, no more than 25%	2.The ratio of gross external debt to GDP, percents
3.The level of external debt per person, no more than 200 dollars USA	3.Average weighted yield of domestic government loan bonds in the primary market, percents
4.The ratio of the state external debt to the annual exports of goods and services, no more than 70%	4.EMBI index

5.Interest rate relation with servicing external debt to annual exports of goods and services, no more than 12%	5.The ratio of official international reserves to the volume of gross external debt, percents
6.The ratio of total payments for external debt servicing to the state budget revenue, no more than 20%	
7.The ratio of domestic debt to GDP, no more than 30%	
8.The ratio of aggregate payments for servicing domestic debt to the state budget revenues, no more than 25%	
9.The ratio of government debt to government gross domestic product, no more than 30%	

Source: compiled by authors on the basis of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019)

In accordance with the Order of the Ministry of Economic Development and Trade No. 1277 (expired), "debt security - the appropriate level of internal and external debt, taking into account the cost of its servicing and the efficiency of using domestic and foreign borrowings and the optimum balance between them, sufficient to meet the urgent socio-economic needs that does not threaten the sovereignty of the state and its financial system", the list of indicators is an integral part of economic security - debt security includes five indicators listed without indicating critical limitation: the ratio of state and public state-guaranteed debt to GDP, percent (the amount of state and state-guaranteed debt, million UAH / GDP, million UAH x 100); the ratio of gross external debt to GDP, percent (gross external debt, million USD × average exchange rate of UAH to USD / GDP, million UAH x 100); the average weighted yield of domestic government bonds (hereinafter - OVDPs) in the primary market, percentages; EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Ukraine; the ratio of the volume of official international reserves to the volume of gross external debt, percent (the volume of official reserve assets, million USD/ volume of gross external debt, million USD x 100).

However, in defining debt security, emphasis is placed on the level of domestic and foreign government debt, the cost of its servicing, the efficiency of the use of internal and external borrowings, which are not fully or completely reflected in the approved safety indicators, which needs further refinement.

While paying tribute to the scientific work of domestic and foreign scientists on this issue, it should be emphasized that there is a need for further study of modern methods of debt analysis in Ukraine. In our opinion, the content component of the main indicators of debt security should be the following:

1) the proportion of state and guaranteed debt to GDP - is one of the most important indicators of the state of public finances, allows you to determine the impact of debt obligations on the macroeconomic balance of the country as a whole, provides international comparability of data. However, this indicator does not, in essence, reflect the quality of the debts of the borrowing countries, since among the high-debt countries there are sufficiently strong developed countries with stable economies and attractive conditions for foreign investors;

2) rates on debt instruments (value of loans) - the cost of borrowing as a weighty indicator in the system of public debt management;

3) an increase in budget deficits and public debt - reflects the size of the need to finance a budget deficit at the expense of internal and external financing, forming a public debt;

4) the share of state budget expenditures for servicing government and government-guaranteed debt - reflects the credit burden on the budget, its value for all taxpayers and characterizes the size of the state's lost opportunities in financing education, modern technology, defense, social protection and social security, infrastructure objects and other areas in the annual budget;

5) the share of external and internal debt in the total amount of the public debt, the value of this indicator, as a rule, indicates the defined priorities of the state debt policy regarding the sources of financing the budget deficit, taking into account the conditions and the price (interest rates) on credit resources both on the domestic and on international financial markets. In addition, it determines the dependence on external creditors, for example, of borrowing countries' obligations to fulfill certain conditions for obtaining loans, in particular, another tranche from international financial institutions;

6) the share of short-term, medium-term and long-term loans in the state borrowing portfolio;

7) the ratio of external debt to exports;

8) the ratio of external debt to gold and foreign exchange reserves.

Good governance of public debt can be a factor in investment and innovation growth, improving welfare. Monitoring can cover the characteristics of a wide range of credit relations between actors.

In accordance with Article 18 of the Budget Code, the total amount of state and state-guaranteed debt at the end of the budget period can not exceed 60 % of the annual nominal volume of Ukraine's GDP. In case of expected exceedance of this limit, the Cabinet of Ministers of Ukraine immediately addresses to the Verkhovna Rada of Ukraine the permission to temporarily exceed this limit and submits for approval the plan of measures for bringing the total amount of public debt and guaranteed state debt to the established requirements.

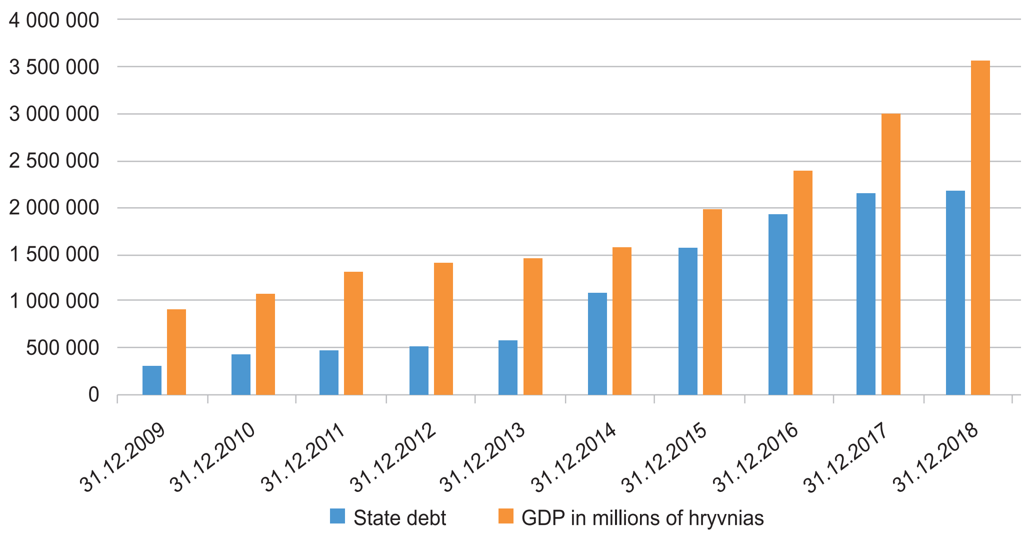
However, in the period from 2011 to 2016, the state and guaranteed debt in relation to GDP increased rapidly from 35.9% to 81.0%, with peak growth for 2013-2014 (from 40.1% to 70.2%, respectively , as shown in Table 3, Fig.2).

In the table for state and state-guaranteed debt, the data is shown as of 31.12 (i.e. in column 2013, data are recorded as of December 31, 2013), and for GDP is indicated for the whole year.

Table 3. State and state-guaranteed debt to GDP

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
State and state guaranteed debt (total)	316885	432235	473122	515511	584114	1100564	1572180	1929759	2141674	2168627
		+36.4%	+9.5%	+9.0%	+13.3%	+88.4%	+42.9%	+22.7%	+11.0%	1.3%
Gross Domestic Product (GDP)	913345	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	3 558 706
		+18.5%	+21.8%	+7.0%	+3.3%	+7.7%	+26.3%	+20.4%	+25.2%	+19.3%%
Government debt/GDP	34,7%	39,9%	35,9%	36,6%	40,1%	70,2%	79,4%	81,0%	71,8%	61%

Fig.2. State and state-guaranteed debt of Ukraine and GDP in 2012-2018, UAH

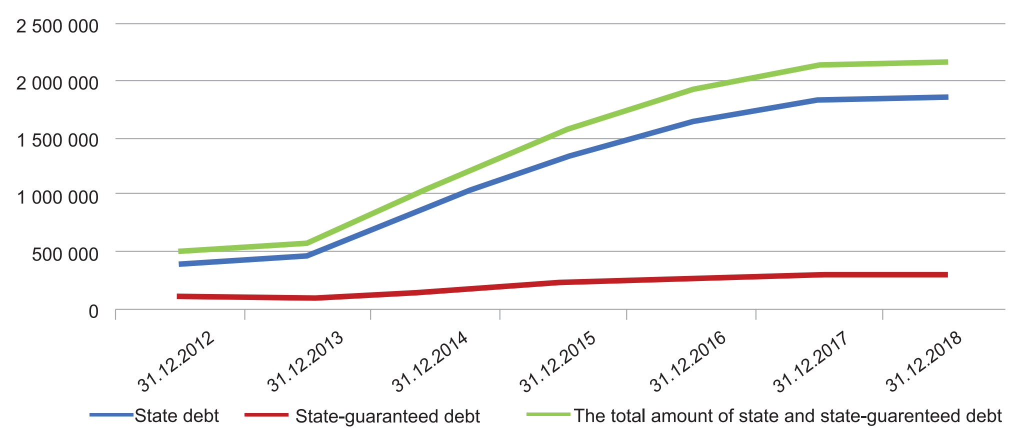

Source: Own calculations based on Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data

The reasons for the sharp rise in debt are excessive growth of government expenditures over the growth rates of government revenues, raising funds in order to maintain the stability of the national currency and ensure national defense. Also, the reason for growth is the financing of the state budget at the expense of state borrowings, the capitalization of PJSC KB "PRIVATBANK" in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of 18.12.2016. No. 961 (as amended) and the Guarantee Fund for Individuals Deposits in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 28.12.2016 No. 1003, the devaluation of the national currency, the rate of which against the US dollar increased from about 24.00 UAH / USD at the end of 2015 to about 27.19 UAH / USD at the end of December 2016.

The total amount of state and state-guaranteed debt as at 31.12.2017 amounted to 85.62% of the state debt and 14.38% of the guaranteed debt. As of December 31, 2018, (UAH 2168,45 billion) the total amount of the state and state-guaranteed debt amounted to 85.79 % of the state debt and 14.21% of the guaranteed debt. Over the past 5 years, the significant growth of Ukraine's public debt has taken place in 2013 with UAH 480.22 billion. to UAH 1 833.70 billion in 2017. As of December 31, 2018, the state debt of Ukraine is UAH 1 860, 29 billion, which is no less than the state debt for 2017. And the state debt had a weak tendency to decrease (Fig.3)

Fig.3. State and state-guaranteed debt of Ukraine in 2012-2018

Source: Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data

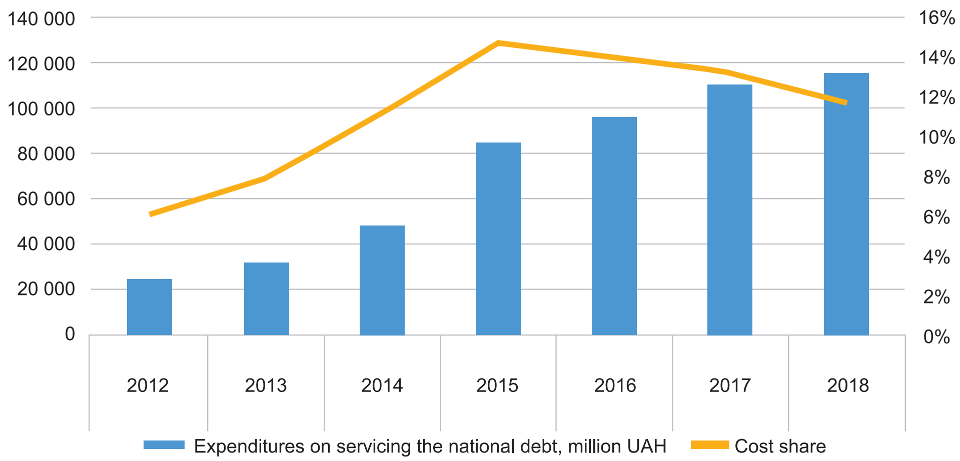
The vast majority (64.2%) in 2017 were external debt obligations. As of June 30, 2018, the ratio decreased and amounted to 61.8%. As of December 31, 2018 - 64.4% (UAH 1397,01 billion).

The specific weight of expenditures of the State Budget of Ukraine for debt servicing for the period of 2012-2018 changed in the following way (Table 4).

Table 4. Specific weight of expenditures of the State Budget of Ukraine for debt service for the period of 2012-2018

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Expenditures on servicing the national debt, million UAH	24197	31677	47977	84505	95794	110456	115431
Cost share	6,1%	7,9%	11,2%	14,7%	14,0%	13,2%	11,7%

Fig.4. Share of expenditures of the State Budget of Ukraine for debt service

Source: Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data

Thus, the volume of expenditures of the State Budget of Ukraine for servicing the debt for the period of 2012-2017 grew almost in proportion to the volume of borrowings. The decrease in the share of the expenditures of the State Budget of Ukraine for debt servicing in 2017 by 1.5% compared to 2015 decreased due to an increase in the total volume of expenditures of the consolidated State Budget of Ukraine and does not indicate a positive dynamics in the context of our study.

As for the indicator, the share of payments for servicing debt in the state budget expenditures: in 2015, this share amounted to 15% of budget expenditures. In recent years, this percentage has fallen to 13.2% in 2017 and to11.7% in 2018.

There is a difference between gross external debt and external debt. The gross external debt as of a certain date is the total amount of arrears for all existing, but in no case contingent liabilities to be paid by the debtor in the form of principal and / or interest at any time in the future, which are liabilities of residents of this economy to non-residents.

External debt - is the total amount of debt obligations of the state of the external market for the return of received and outstanding loans (loans) as of the reporting date due to the state borrowing.

The indicator of gross external debt allows you to analyze both the state of the public finance sector and the corporate. It includes direct government debt, loans received from the NBU by the IMF and international financial institutions, liabilities of local governments for debt securities and external loans, liabilities of banks for debt securities, loans and deposits, liabilities of the real economy sector of Ukraine on debt securities, borrowed loans (including guarantees guaranteed by the government) and accounts payable (trade long-term and short-term loans and overdue fences for them).

Consequently, gross external debt is a more aggregate indicator compared to external debt.

In the table for external debt, data is specified as of 31.12 (ie in column 2013, data are recorded as of December 31, 2013), and data for GDP is specified for the whole year (Table 5).

Table 5. Gross external debt per capita

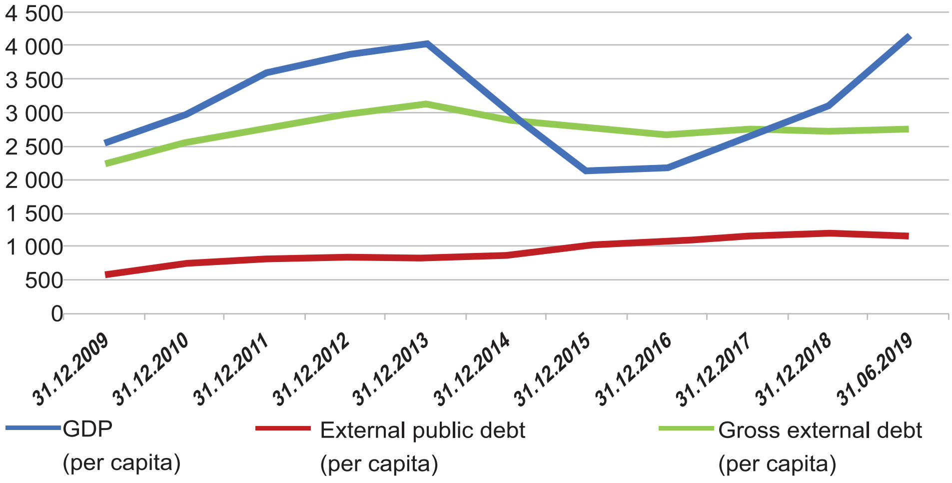
Year	External debt (per capita)		GDP of Ukraine (per capita)		Population (thousand)*
2006	1 161,6		2 296,1		46 930
2007	1 714,1	+47.6%	3 059,6	+33.3%	46 646
2008	2 192,2	+27.9%	3 881,4	+26.9%	46 373
2009	2 240,7	+2.2%	2 540,5	-34.5%	46 144
2010	2 553,0	+13.9%	2 968,0	+16.8%	45 963
2011	2 762,4	+8.2%	3 570,4	+20.3%	45 698
2012	2 963,3	+7.3%	3 856,7	+8.0%	45 579
2013	3 123,5	+5.4%	4 029,9	+4.5%	45 487
2014	2 884,5	-7.6%	3 010,1	-25.3%	43 788
2015	2 771,3	-3.9%	2 115,1	-29.7%	42 842
2016	2 660,0	-4.0%	2 185,6	+3.3%	42 675
2017	2 744,0	+3.2%	2 639,9	+20.8%	42 485
2018	2 713,2	-1.1%	3 094,5	+17.2%	42 279
31.06.2019	2 747,1	1.3%			42 048

** the average value for the year from 2014 - without taking into account the occupied territories (Crimea, Sevastopol, parts of Donbass)*

Source: Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data

Starting from 2015, the external debt per capita has grown to more than the GDP of Ukraine per capita. Also, from 2014, the data in Table 5 are given without occupied territories (Crimea, parts of the Donbas).

Fig.5. Comparison of gross external debt, external public debt and GDP per capita

Source: Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data

The ratio of the external debt of Ukraine and its gold and foreign exchange reserves does not demonstrate the stability shown in Table 6. The debt begins to chronologically outperform Ukraine's currency reserves and as of December 31, 2017, it covered only 38.4%. As at 31.12.2017, the external debt amounted to USD 48 989 million. Thus, while gold and foreign exchange reserves amounted to USD 18 808 million, however as of June 30, 2018, the external government debt amounted to USD 47 159 million, which is 3.7% less than in 2017. As of December 31, 2018, the external government debt amounted to USD 50 460 million. And the debt had a weak tendency to increase.

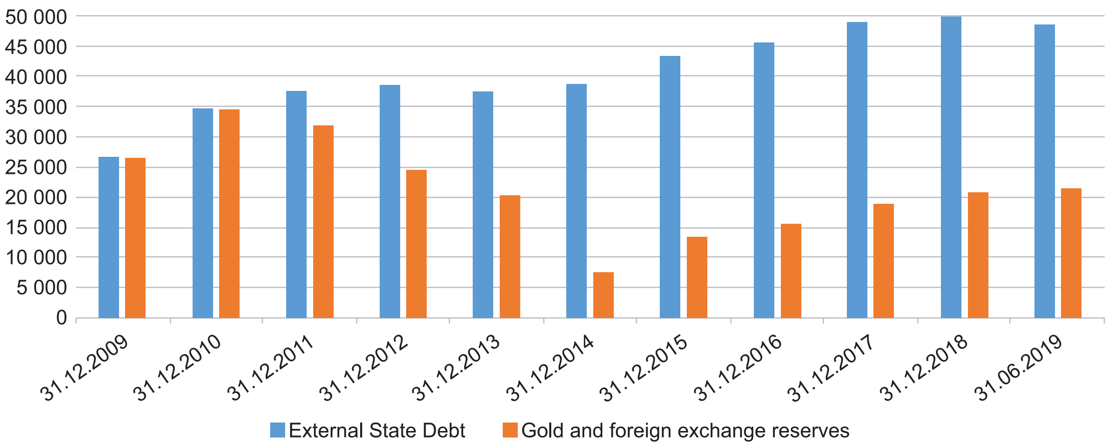
Table 6. Ratio of external state debt of Ukraine and its gold and foreign currency reserves

Dynamics of external state debt and international reserves of Ukraine from 2010 to 2019 (in millions of US dollars)			
Year	External State Debt	Gold and currency reserves	Gold and currency reserves / national debt
31.12.2009	26 518,7	26 505,0	99.9%
31.12.2010	34 759,6	34 576,0	99.5%
31.12.2011	37 474,5	31 794,6	84.8%
31.12.2012	38 658,8	24 546,2	63.5%
31.12.2013	37 536,0	20 415,7	54.4%
31.12.2014	38 792,2	7 533,3	19.4%
31.12.2015	43 445,4	13 300,0	30.6%
31.12.2016	45 604,6	15 539,3	34.1%
31.12.2017	48 989,2	18 808,0	38.4%
31.12.2018	50 462,0	20 820,4	41.3%

Source: Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data

According to forecasts, in 2016, the level of external debt in the annual calculation will be 3.5 times higher than export revenues, which is 40% worse than last year's figure. Thus, this year, the country's ability to service its foreign liabilities at the expense of foreign exchange earnings from foreign economic activity is significantly reduced.

Fig.6. External state debt gold and currency reserves

Source: Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data

Next (Table7), the graph shows the ratio between gross external debt and international reserves.

Table 7. The ratio of gross external debt to international reserves

Year	31.12.11	31.12.12	31.12.13	31.12.14	31.12.15	31.12.16	31.12.17	31.12.18
International reserves, mln.	31794	24546	20415	7533	13299w	15539	18808	20820,43
Gross External Debt, mln.	126236	134625	142079	126308	118729	113518	116578	114 710
Debt / Reserve	3,97	5,48	6,96	16,77	8,93	7,31	6,2	5,51

The sources are the Ministry of Finance: [24].

As we see in the table, from 2011 to 2014 the situation was rapidly deteriorating, gross external debt was higher than international reserves at 16.77 times in 2014, but in 2015, due to the NBU and Cabinet of Ministers activities, the situation improved and debt is 9 times higher than international reserves of Ukraine. And in the future, we also see an improvement in the situation; by 2018, the debt is only 5,5 times higher than the international reserves of Ukraine.

CONCLUSIONS

The formation of a state debt management strategy requires a significant revision of priority goals and objectives and the improvement of instruments for their implementation. State debt in Ukraine remains a significant factor of macro-financial risk. An important measure to prevent the threat of uncontrolled growth of public debt is to strengthen financial control and the implementation of continuous monitoring of its main indicators. The cost of public borrowing and the assessment of the effectiveness of their use as a factor in ensuring the sustainable development of the economy is a constant source of discussion between officials, public organizations, and representatives of scientific analysis centers.

In modern conditions, at least two key indicators of debt security are certain at the legislative level in Ukraine. In particular, in accordance with Article 18 of the Budget Code of Ukraine, the following indicators are fixed:

- The limit value of public debt and state-guaranteed debt at the end of the budget period (calendar year) to gross domestic product cannot exceed 60 % of Ukraine's annual nominal GDP, taking into account the provisions of Article 14 of the Budget Code of Ukraine, where the maximum amount of the state budget deficit is set for each year of the medium term at the level of 3 % of the forecast of nominal volume of Ukraine's GDP for the corresponding year;

- annually, the absolute value of state and state-guaranteed debt (debt ceiling of borrowings) for the budget year in UAH equivalent is determined by the Law of Ukraine on the State Budget.

The empirical experience of developed EU countries confirms the feasibility of using the key benchmark of state debt to GDP of 60% in government debt management. At the same time, the maximum level of public debt for emerging markets is proposed in the range of 40-60%. These ideas were embodied in the position of the medium-term state debt management strategy for 2018–2020 years, where the planned gradual reduction of public debt to GDP is 60% as of 2018, up to 52.2% in 2019 and up to 49% in 2020 .

Consequently, it is important to monitor compliance with the established expected values during the budget periods defined by the strategic plans for monitoring and justifying the actually obtained indicators. In this context, the actual indicator of Ukraine's debt in 2018 was 68%, which indicates a deviation from the planned indicator, which was due to the presence of internal and external factors which were not taken into account when this indicator was planning and which need to be further studied. So, the quality of debt planning needs further improvement.

In addition, the group of indicators of debt security should include the indicator of external government debt - short-term external debt as a percentage of reserves (threshold value - 100%), from 2014 this indicator is constantly exceeded.

In the past five years, a negative factor in Ukraine is a steady tendency to refinance state debt at the expense of a state loan, in which borrowings are not spent on financing projects for socio-economic development, but are used to repay previously received loans. At the same time, in recent years, the possibilities of borrowing funds within the framework of development projects implemented with the support of the IFIs and KfW are being used in a timely manner and not in full (only by 50%).

The next indicator that needs to be considered is the cost of servicing the state debt. Unreasonable, in our opinion, is the phenomenon when loans with a lower rate are repaid early. Given the low credit ratings of Ukraine, the cost of attracting credit resources remains very expensive, thus, the current rate for short-term bonds is 19.5%, for five-year bonds it is 16%. This situation is beneficial for investors who invest their money for a short period at high rates, get high profits and, if any crisis occurs, tend to quickly leave the government securities market without loss.

That is, when investors are non-residents, as the domestic practice of the Ukrainian government bonds market has repeatedly shown, the threat of a mass outflow from the bondholders' market increases, usually accompanied by an increase in demand for foreign currency, a devaluation of the national currency and a reduction in the NBU reserves. The balance of debt security today is upset by excessive payments on the servicing of public debt — this figure has fluctuated from 10 to 15 % of all state budget expenditures over the past five years (the latter value is a critical level of servicing government borrowing from the budget).

In addition, in the short term, a factor associated with the conditions of the restructuring of state debt of Ukraine in 2015, according to which the annual amounts of debt pay-

ments will depend on the magnitude of GDP growth in the country, may join the factors of debt danger. In particular, in servicing the public external debt in 2019 the largest share was taken by payments on the issued in the result of the restructuring of government bonds in 2015 in the amount of UAH 26 128.2 million.

We note a tendency to a significant excess of external borrowing over domestic, respectively, in the structure of borrowing currency, foreign currency prevails over domestic, characterized by the country's dependence on external creditors, in particular, the increasing influence of international financial organizations on budget debt, monetary, pension, land, tariff, export import and other areas of government economic policy.

A timely measure should be the creation of a professional and independent institution — a government debt management agency in Ukraine, whose specialists would be experts and active participants in the financial market and who are able to quickly respond to fluctuations in interest rates, the cost of securities and to orient in capital movement trends in international financial markets. The agency should become an alternative to state institutions that traditionally specialized in the implementation of tactical measures in the field of debt policy in the stock market.

REFERENCES:

1. Auerbach, A. (2015). Fiscal Uncertainty and How to Deal With It. Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association, 108, 1-29. URL:www.jstor.org/stable/90023221
2. Auerbach, A., Gale W., Krupkin A. (2018). The Federal Budget Outlook: We Are Not Winning. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/09/ES_20180904_Gale-Budget-Outlook.pdf
3. Bogdan, T. P. (2019). Analysis of the state debt management of Ukraine in I quarter of 2019 URL: http://optimacenter.org/userfiles/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BC%20%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D1%83%20%D0%86%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%202019%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.pdf
4. Bogdan, T. P. (2013). Debt policy of the state in the conditions of global instability. Economy of Ukraine, (2), 4-17.
5. Bogdan, T. P. (2014). Trends in the global financial market under the influence of debt processes in developed countries. Finance of Ukraine, (7), 31-48.
6. Chugunov, I. Ya., & MAKOGON, V. (2014). Budget and tax policy in the context of institutional reforms. KNETE Bulletin, (4), 79-91.
7. Lisovenko, V., Bench, L. Ya., & Betz, O. I. (2014). Public Debt: Conceptual Principles and Macroeconomic Aspects. Finances of Ukraine, (12), 7-31.
8. Liutyy, I., Zrazhevska, N., & Rozhko, O. (2008). State credit and debt policy of Ukraine: monograph: TSUL.
9. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine. URL: http://www.me.gov.ua/?lang=en-GB
10. Ministry of Finance of Ukraine URL: https://mof.gov.ua/en/news/derzhavnii_borg_zmenshuietsia-1872
11. Paentko, T.. (2013). The institutional nature of the budget deficit and public debt in Ukraine. Economy of industry.
12. Rozhko, O. Muzychenko V. .(2013). Borgova Ukraine's Security in the Context of the Global Financial Crisis. Effective Economics. Electronic scientific professional edition.№ 3: URL: http://www.economy.nayka.com.ua.
13. Sidelnikova, L.P. (2013). Apologetics of the tax and debt component of the fiscal policy of Ukraine.
14. Sidelnikova, L.P. (2014). Development of budget resources in the context of the evolution of state-building. Finance of Ukraine, (8), 70.
15. Sidenko, V. Yurchishin, V. Markevich K. (2015). Debts: time to take and give time. Global Trends and Challenges for Ukraine, URL: http://old.razumkov.org.ua/upload/1444658448_file.pdf
16. Stiglitz, J. (2015). The great divide. Penguin UK.
17. Stiglitz, J. E. (2012). The price of inequality: How today's divided society endangers our future. WW Norton & Company.
18. The Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine on July 8, 2010, No. 2456-VI. URL: http: // zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101 (Accessed 4 May 2019).
19. Vakhnenko, T., Zrazhevska, N., Kozyuk, V., Lyutyy, I., Malerik, M., Rozhko, O., ... & Sharov, O. (2011). Problems of formation and servicing of external state debt of Ukraine.

JEL Classification: H63 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.003

MONITORING OF KEY INDICATORS OF THE STATE DEBT OF UKRAINE: MODERN TRENDS

LYUTYY IGOR

Doctor of Economics, Professor
Chief of Finance Department
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
yljuda@ukr.net

DEMYDENKO LIUDMYLA

PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ipr.demydenko@gmail.com

NAKONECHNA YULIIA

PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
tematika@ukr.net

KEYWORDS: PUBLIC DEBT OF UKRAINE, GUARANTEED BY THE STATE DEBT, INTERNAL LENDERS, EXTERNAL LENDERS, DEBT SERVICING, DEBT SECURITY, GOVERNMENT DEBT POLICY, PUBLIC FINANCES.

For citation: Lyutyy I., Nakonechna Y., Demydenko L. (2019), Monitoring of Key Indicators of the State Debt of Ukraine: Modern Trends, *Globalization And Business, №8*, pp. 34-43. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.003

SUMMARY

The article contains a theoretical generalization of the essence and necessity of state borrowing, monitoring of indicators of state and state-guaranteed debt in the conditions of government aspirations and actions in the field of ensuring the sustainability of public finances in Ukraine. The main task of the authors is to monitor the indicators of state and state-guaranteed debt in the context of the need to ensure the sustainability of public finances of Ukraine. State debt in Ukraine remains a significant factor of macro-financial risk. An important measure to prevent the threat of uncontrolled growth of public debt is to strengthen financial control and the implementation of continuous monitoring of its main indicators. The cost of public borrowing and the assessment of the effectiveness of their use as a factor in ensuring the sustainable development of the economy is a constant source of discussion between officials, public organizations, and representatives of scientific analysis centers.

The article uses the generally accepted methodology for calculating the main indicators characterizing the state's debt policy. The method of expert assessments analyzes the condition of the state debt and prospects of its servicing in Ukraine. Statistical and analytical methods have been used for the processing of statistical data on the study of the dynamics of indicators of state and state-guaranteed debt in Ukraine. The sources of information were the materials of the Ministry of Finance of Ukraine, the State Treasury Service of Ukraine, as well as the Budget Code of Ukraine, laws and regulations of Ukraine relating to the budget sphere, scientific works of domestic and foreign scientists. This study aims to address the issues of analyzing and evaluating public debt indicators in the context of improving debt management. The authors propose to use 10 indicators to monitor the state of public debt and make managerial decisions in public finance.

The empirical experience of developed EU countries confirms the feasibility of using the key benchmark of state debt to GDP of 60% in government debt management. At the same time, the maximum level of public debt for emerging markets is proposed in the range of 40-60%. These ideas were embodied in the position of the medium-term state debt management strategy for 2018–2020 years, where the planned gradual reduction of public debt to GDP is 60% as of 2018, up to 52.2% in 2019 and up to 49% in 2020 .

Consequently, it is important to monitor compliance with the established expected values during the budget periods defined by the strategic plans for monitoring and justifying the actually obtained indicators. In this context, the actual indicator of Ukraine's debt in 2018 was 68%, which indicates a deviation from the planned indicator, which was due to the presence of internal and external factors which were not taken into account when this indicator was planning and which need to be further studied. So, the quality of debt planning needs further improvement. In addition, the group of indicators of debt security should include the indicator of external government debt - short-term external debt as a percentage of reserves (threshold value - 100%), from 2014 this indicator is constantly exceeded.

The dynamics of changes in the state debt and state-guaranteed debt to the main macroeconomic indicators and budget parameters, weaknesses of the government debt strategy, the prospects of the debt policy in Ukraine are determined.

JEL Classification: O20, Q10, Q18 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.004

ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ბაზრები და ექსპორტის მასტიმულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკა

ეთერი ხარაიშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა
აკადემიის ვიცეპრეზიდენტი, საქართველო
eter.kharaishvili@tsu.ge

ია ნაცვლიშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, თსუ ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ia.natsvlishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: სასურსათო ბაზარი, აგროსასურსათო პროდუქტი, აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტ-იმპორტი, ექსპორტის მასტიმულირებელი პოლიტიკა.

ციტირებისთვის: ხარაიშვილი, ე., ნაცვლიშვილი, ი. (2019). ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ბაზრები და ექსპორტის მასტიმულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკა, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8,* გვ. 44-53.
https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.004

სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემის გადაჭრის წინაშე დღეს მრავალი ქვეყანა დგას. ამ პრობლემის მოგვარებასა და ზოგადად ეკონომიკურ განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება სასურსათო ბაზრებს. განვითარებული სასურსათო ბაზრების პირობებში იზრდება მოსახლეობის შემოსავლები, ასევე, მაღალია მოსახლეობის დასაქმებისა და კეთილდღეობის მაჩვენებლები (Ekanem, Mafuyi, Clardy, 2016:61). მსოფლიო მასშტაბით საუკეთესო ბაზრების ათეულში განიხილება ინგლისის, საფრანგეთის, აშშ–ის, სინგაპურის, კანადის, ესპანეთის, იაპონიის, ბრაზილიის, გერმანიის, სამხრეთ აფრიკის ქვეყნების სასურსათო ბაზრები. ევროპაში გამორჩეულია როტერდამის, ლონდონის, ჰელსინკის, ბერლინის, ბრისტონის, ვენის, ბუდაპეშტის, პარიზის, სტოკჰოლმის, კოპენჰაგენის სასურსათო ბაზრები.

კვლევებით დადასტურებულია, რომ სურსათზე მოთხოვნა ზრდადი ტენდენციისაა და თანამედროვეობის მნიშვნელოვან გამოწვევად ადგილობრივი სასურსათო ბაზრების განვითარება განიხილება (Ekanem, Mafuya, Clardy, 2016:58). ასეთი ბაზრები საუკუნეების განმავლობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფასა და სასოფლო დასახლებათა განვითარებაში (Daniel, Nestico, 2015:5). ამასთან, ამ ბაზრებზე მნიშვნელოვნად იზრდება სასურსათო პროდუქტების პირდაპირი გაყიდვების მოცულობა და სრულყოფილი ხდება მიწოდების ჯაჭვი (Ahearn, Sterns. 2013: 497). მე –20 საუკუნის მეორე ნახევრამდე ადგილობრივი სასურსათო ბაზრები მოსახლეობის უმრავლესობისათვის სურსათზე ხელმისაწვდომობის მთავარი წყარო იყო. თუმცა, დღეს მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ ლოკალური ბაზრები ნაკლებად ახდენენ მწარმოებლებისა და მომხმარებლების მოტივაციას და აუცილებელია საერთაშორისო სასურსათო ბაზრების განვითარებისათვის შესაბამისი პროგრამებისა და პოლიტიკის შემუშავება (Martinez et al. 2010:35). აღსანიშნავია ისიც, რომ განვითარებად ქვეყნებში მოსახლეობის კვების სტრუქტურა ტრანსფორმაციას განიცდის – მიმდინარეობს ტრადიციული კვების სტრუქტურის ცვლილება კალორიული და მაღალი დონის ტექნოლოგიებით გადამუშავებული სურსათით. განვითარებულ ქვეყნებში კი შეინიშნება ერთი მნიშვნელოვანი ტენდენცია – იზრდება მოთხოვნა ჯანსაღ დიეტურ პროდუქტებზე, მათ შორის ახალ

ხილსა და ბოსტნეულზე. ასეთ პირობებში სასურსათო ბაზრის მთავარ გამოწვევად პროდუქტებზე ფასების მიხედვით ხელმისაწვდომობა განიხილება.

ბოლო პერიოდში სასურსათო ბაზრების განვითარებაზე გავლენა მოახდინა ურბანულმა ტენდენციამაც. დაბალი და საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნებშიც ადგილობრივი აგრარული ბაზრები თანამედროვე სუპერმარკეტებით შეიცვალა. თუმცა, ეს პროცესი ჯანმრთელობაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით მეცნიერთა მიერ უარყოფითად არის შეფასებული – სუპერმარკეტები დანამატებით გაჯერებული კვებითი ღირებულების მქონე გადამუშავებულ პროდუქტებს აწვდიან მომხმარებელს (Mendez & Popkin, 2004:220).

სურსათის მსოფლიო ორგანიზაციის (FAO) მონაცემებითაც დადასტურებულია პერსპექტივაში სურსათზე მოთხოვნის ზრდადი ტენდენცია. მაშასადამე, სასურსათო ბაზრების განვითარების საკითხები აქტუალურობას არ კარგავს, პირიქით, უფრო მეტად მნიშვნელოვანი ხდება.

კვლევის მიზანი. კვლევის მიზანია ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ბაზრებზე არსებული თანამედროვე გამოწვევების გამოვლენა და ექსპორტის მასტიმულირებელი პოლიტიკის პრიორიტეტებზე რეკომენდაციების შემუშავება.

კვლევის მეთოდები. კვლევის მეთოდები შეირჩა დასმული საკითხების შესაბამისად, კერძოდ, გამოყენებულია ზოგადი და კონკრეტული მეთოდები:

- სტატისტიკური მეთოდებით გაანგარიშებულია აგროსასურსათო პროდუქტების საშუალო საექსპორტო მაჩვენებლები;
- „ზეგავლენა–გადაუდებლობის“ მატრიცით გამოვლენილია ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის შემაფერხებელი ფაქტორები;
- რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების დასადგენად ჩატარებულია ჩაღრმავებული ინტერვიუები ექსპერტებთან;
- „პრიორიტეტების სქემით“ დადგენილია აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის მასტიმულირებელი პოლიტიკის პრიორიტეტები;
- ანალიტიკურ და სტატისტიკურ შეფასებებს შორის კანონზომიერებათა დასადგენად გამოყენებულია შინამეურნეობების გამოკვლევის მონაცემთა ბაზა, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის პუბლიკაციები და სტატისტიკური მონაცემები. და სხვ.

სურსათზე გაზრდილი მოთხოვნის პირობებში მნიშვნელოვანია წარმოების განვითარების ტენდენციების შეფასება, დარგში მწარმოებლურობის გაზრდა (FAO, 2017:46). თანამედროვე კვლევების მიხედვით დადასტურებულია, რომ სურსათით უზრუნველყოფა უშუალოდ არის დაკავშირებული მწარმოებლურობასთან, განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში (Nsiah, Wallace, 2017).

დღეს გლობალური სასურსათო ბაზარი ინკლუზიური ზრდის ახალ ფაქტორად განიხილება. ამასთან, ამ ბაზრებზე განვითარებადი ქვეყნები აგროსასურსათო პროდუქტების მიწოდების თვალსაზრისით მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ (Dybowski, Bugala, 2016).

ადგილობრივი სასურსათო ბაზრების განვითარებას მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლია მოსახლეობის შემოსავლების გაზრდაში, ასევე, დასაქმებასა და კეთილდღეობის ამაღლებაში, სოფლის ურბანული პრობლემების მოგვარებაში (Ekanem et al., 2016).

სასურსათო ბაზრების განვითარების პერსპექტივად სურსათის წარმოებისა და მათზე ფასების ფორმირების პოლიტიკის ასპექტები განიხილება. სურსათზე ფასების ზრდა ხშირად აღემატება საარსებო მინიმუმის ზრდას, მაღალია ინფლაციის დონე. საჭიროა საარსებო მინიმუმს, ინფლაციასა და სურსათის ფასებს შორის ოპტიმალური თანაფარდობის მიღწევა (Kharaishvili, 2017). საერთაშორისო სასურსათო ბაზარზე სწორედ ფასების ცვლილებას განიხილავენ, როგორც სასურსათო უზრუნველყოფის მთავარ გამოწვევას. მკვლევარები მიიჩნევენ, რომ გლობალურ დონეზე ეფექტიანი ვაჭრობისათვის საჭიროა შესაბამისი პოლიტიკის მექანიზმების შექმნა იმპორტირებულ და/ან ექსპორტირებულ პროდუქტებზე ფასების გაზრდის ან შემცირების თვალსაზრისით.

მკვლევარები სასურსათო ბაზრების განვითარების მიმართულებით რამდენიმე ფაქტორს გამოყოფენ, მათგან მნიშვნელოვანია მწარმოებლებისგან მაღალხარისხიანი პროდუქტის მიწოდების უზრუნველყოფა, სასურსათო ბაზრების გამართულად მუშაობა, გრძელვადიან პერიოდში მდგრადი სასურსათო უზრუნველყოფის შენარჩუნება (International Panel of Experts on Sustainable Food Systems, 2015). სურსათზე ფასების პოლიტიკის გატარების აუცილებლობა უფრო მწვავედ დგას საშუალო შემოსავლების მქონე ქვეყნებში, როგორც პროდუქტების იმპორტის, ასევე, ექსპორტის შემთხვევაში (Andersen, 2014:197).

სასურსათო ბაზრების ეფექტიანად ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის მექანიზმების შემუშავება, რაც ხელს შეუწყობს მდგრადი სასურსათო უზრუნველყოფის შენარჩუნებასაც გრძელვადიან პერიოდში.

საქართველოში სასურსათო უსაფრთხოების მწვავე პრობლემა დგას, რადგან კვების პროდუქტების უმრავლესობაზე დაბალია თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტები, ასევე, დაბალია მოსახლეობის შემოსავლების დონე, დარგში მწარმოებლურობა მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ევროპის ქვეყნების შესაბამის მაჩვენებელს. ადგილობრივ სასურსათო ბაზარზე ქართული პროდუქტები კონკურენციას ვერ უწევს იმპორტულ პროდუქტებს. მიუხედავად აღნიშნულისა, მაინც მოსალოდნელია ზოგიერთი ქვესექტორების განვითარება, მათგან აღსანიშნავია მცენარეული ზეთები და ცხიმები, ბოსტნეული, ხილი და კაკლოვანი ხილი და ცხოველური პროდუქტები (Ecorys, 2012:40).

საქართველოს გააჩნია აგროსასურსათო პროდუქტების წარმოების ტრადიცია და შესაბამისი ბუნებრივ–რესურსული

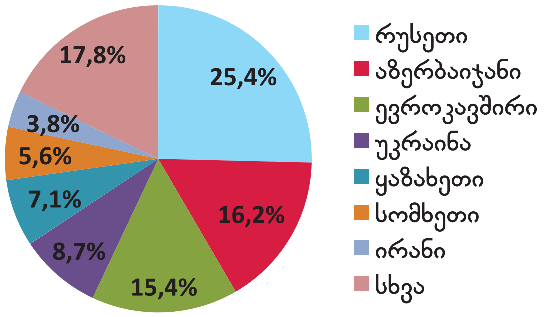
პოტენციალი. სასურსათო ბაზრებზე არსებული გამოწვევე-ბის გამოვლენით შესაძლებელია რესურსული პოტენციალის ეფექტიანად გამოყენებისა და ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის ზრდის ხელშემწყობი ეკონომი-კური პოლიტიკის მექანიზმების შემუშავება (Kharaishvili, 2018).

მაღალგანვითარებული სასურსათო ბაზრები ქვეყნისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდის შესაძლებლო-ბაა. სასურსათო ბაზრების განვითარებაზე განსაკუთრე-ბულ ზემოქმედებას ახდენს ექსპორტ-იმპორტის სტრუქტუ-რა და მათი თანაფარდობის ტენდენციები. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უპირველესად შევისწავლეთ აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტ-იმპორტის სტრუქტურა და გამოვავ-ლინეთ ამ პროცესების პოზიტიური და ნეგატიური მხარეები.

2018 წელს საქართველოდან ექსპორტირებულია 959.2 მლნ აშშ დოლარის ღირებულების აგროსასურსათო პრო-დუქცია, რაც 23.2%-ით მეტია 2017 წლის ანალოგიურ მაჩვე-ნებელზე, ხოლო 2017 წელს აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის ზრდის მაჩვენებელმა 2016 წელთან შედარებით 12.3% შეადგინა. ქვეყნების მიხედვით ექსპორტის ღირე-ბულება ძირითადად შვიდ ქვეყანაზეა განაწილებული (იხ. დიაგრამა 1).

2018 წლის მონაცემებით აგროსასურსათო პროდუქ-ციის ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია: რუსეთი (243.6 მლნ დოლარი), აზერბაიჯანი (155.3 მლნ დოლარი), ევრო-კავშირი (148.0 მლნ დოლარი), უკრაინა (83.1 მლნ დო-ლარი), ყაზახეთი (67.9 მლნ დოლარი), სომხეთი (53.6 მლნ დოლარი) და ირანი (36.6 მლნ დოლარი). 2018 წელს ექსპორტის ღირებულება 2017 წელთან შედარებით გაიზარდა რუსეთში, აზერბაიჯანში, უკრაინაში, ყაზახეთსა და ირანში, უმნიშვნელოდ ევროკავშირში, ხოლო შემცირდა სომხეთში (იხ. დიაგრამა 2).

დიაგრამა 1. ექსპორტის ღირებულების განაწილება ქვეყნების მიხედვით *2018 წელი*[1]

[1] დიაგრამა აგებულია გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მონაცემების მიხედვით

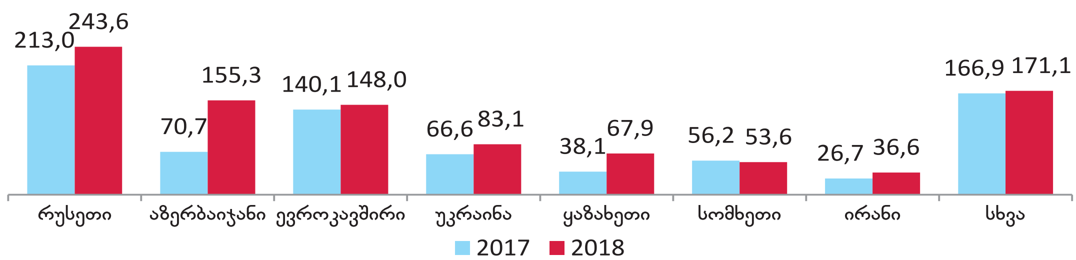
ევროკავშირის ქვეყნებში აგროსასურსათო პროდუქ-ციის ექსპორტის ზრდამ 5.6% შეადგინა, რაც ძირითადად სპირტიანი სასმელების, ყურძნის ნატურალური ღვინოების, მინერალური და მტკნარი წყლებისა და მოხალული თხილის ექსპორტის ზრდამ გამოიწვია. სხვა ქვეყნებშიდაც ძირითა-დად დასახელებული პროდუქტების ექსპორტის ზრდა აღინიშ-ნება (იხ. დიაგრამა 3).

2018 წელს ძირითადი საექსპორტო ბაზრების შვიდე-ული 2017 წელთან შედარებით არ შეცვლილა, ცვლილებები განიცადა ზრდის ტემპებმა. აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტი ევროკავშირის ქვეყნებში 5.6%-ით გაიზარდა, რაც ძირითადად სპირტიანი სასმელების ექსპორტის ზრდამ გა-ნაპირობა (56.0%). ასევე, გაიზარდა ყურძნის ნატურალური ღვინოების, მინერალური და მტკნარი წყლების, მოხალული თხილის ექსპორტი (შესაბამისად: 24.4%-ით, 23.0%-ით და 48.0%-ით). 2017 წელს წინა წელთან შედარებით აგრო-სასურსათო პროდუქციის ექსპორტი ევროკავშირის ქვეყნებ-ში 36.6%-ით შემცირდა, რაც ძირითადად თხილის ექსპორ-ტის შემცირებით იყო გამოწვეული (62.9%-ით).

ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის მაჩვენებლების ანალიზის საფუძველზე შემდეგი დადებითი ტენდენციები გამოიკვეთა:

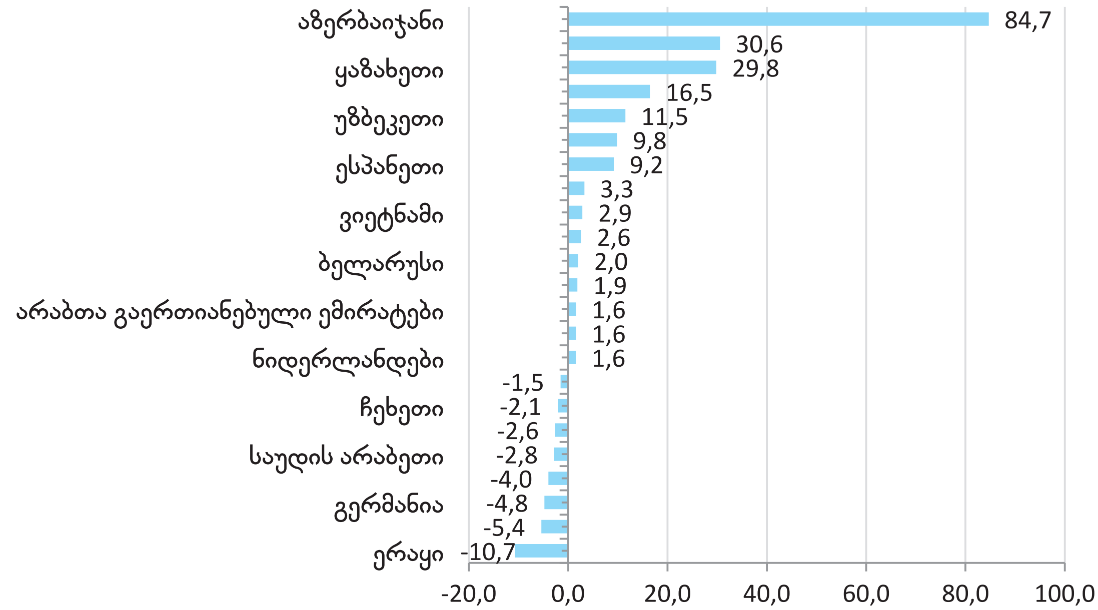
აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის მოცულობა (ღირებულებით მაჩვენებელში) ყველაზე მეტად გაზრდილია აზერბაიჯანში, კერძოდ, 119.8%-ით. ასევე, მნიშვნელოვნა-დაა გაზრდილი ექსპორტი რუსეთში, ყაზახეთში, უკრაინაში, უზბეკეთში, ირანსა და ესპანეთში, შესაბამისად 14.4%-ით, 78.4%-ით, 24.7%-ით, 269.6%-ით, 36.8%-ით და 167.6%-ით. აზერბაიჯანში ექსპორტის ზრდა გამოწვეულია სიგარე-ტის (4-ჯერ), ცოცხალი მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის (55.2%-ით) და უალკოჰოლო გაზიანი სასმელების (89.9%-ით) ექსპორტის ზრდით. რუსეთში ექსპორტის ზრდა ძირითა-დად განპირობებულია ყურძნის ნატურალური ღვინოების (16.2%-ით), მინერალური და მტკნარი წყლების (10.5%-ით),

დიაგრამა 2. ექსპორტი ძირითადი ქვეყნების მიხედვით, მლნ აშშ დოლარი *2018 წელი*[2]

[2] დიაგრამა აგებულია სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით

დიაგრამა 3. ექსპორტის ძირითადი ცვლილებები ქვეყნების მიხედვით *(2017-2018 წწ. მლნ აშშ დოლარი)*[3]

[3] დიაგრამა აგებულია გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მონაცემების მიხედვით

მანდარინის (45.1%-ით), ატმისა (89.1%-ით) და უალკოჰოლო გაზიანი სასმელების (43.0%-ით) გატანის ზრდით. ყაზახეთში ექსპორტის მატება განაპირობა სიგარეტის, მინერალური და მტკნარი წყლების და თამბაქოს ექსპორტის ზრდამ, რამაც შესაბამისად 220.5%, 58.4% და 60.6% შეადგინა. უკრაინაში გაიზარდა სპირტიანი სასმელების, ყურძნის ნატურალური ღვინოებისა და მინერალური და მტკნარი წყლების ექსპორტი; ასევე, გაზრდილია უზბეკეთში – სიგარეტისა და თამბაქოს, ირანში – ახალი, გაცივებული ან გაყინული ცხვრის ხორცის, ესპანეთში – სპირტიანი სასმელების ექსპორტი.

ექსპორტის ცვლილებების შესწავლამ, ასევე, გამოავლინა უარყოფითი ტენდენციები, კერძოდ ექსპორტის მოცულობა შემცირებულია ერაყში, იტალიაში, გერმანიაში, ანგოლაში, საუდის არაბეთში, სომხეთსა და ჩეხეთში, საშუალოდ 38%-ით. განსაკუთრებული ცვლილება გამოიწვია ერაყში ცოცხალი მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ექსპორტის შემცირებამ (44.9%-ით), ასევე, საუდის არაბეთში ცოცხალი ცხვრის (85.9%-ით), სომხეთში სპირტიანი სასმელების (88.3%-ით) ექსპორტის შემცირებამ.

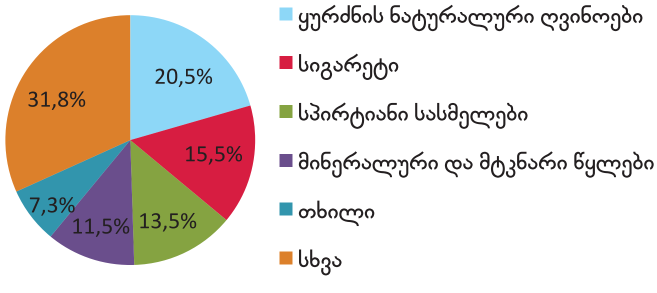
საქართველოში სასურსათო ბაზრების განვითარებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს პროდუქტების დივერსიფიკაცია. დივერსიფიკაციის პრობლემების კვლევაზე მეცნიერები განსაკუთრებულ ყურადღებას სწორედ ამ საკითხზე ამახვილებენ. (Kibrom, Sibhatu, Qaim, 2017) პროდუქტების სახეობების მიხედვით 2018 წელს საქართველოში ძირითად საექსპორტო პროდუქტებს წარმოადგენდა: ყურძნის ნატურალური ღვინოები (196.9 მლნ აშშ დოლარი), სიგარეტი (148.8 მლნ აშშ დოლარი), სპირტიანი სასმელები (129.1 მლნ აშშ დოლარი), მინერალური და მტკნარი წყლები (110.2 მლნ აშშ დოლარი) და თხილი (69.7 მლნ აშშ დოლარი), თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ სიგარეტის შემთხვევაში ძირითადად რეექსპორტი ხორციელდება (იხ. დიაგრამა 4).

თუ აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტში მხედველობაში არ მივიღებთ სიგარეტისა და თამბაქოს რეექსპორტს, 2018 წელს 2017 წელთან შედარებით აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი 9.2%-ით არის გაზრდილი, რაც ყურძნის ნატურალური ღვინოების, მინერალური და მტკნარი წყლების, ცხვრის ხორცის, უალკოჰოლო გაზიანი სასმელების და მოხალული თხილის ექსპორტის ზრდით არის გამოწვეული.

ძირითადი პროდუქტების მიხედვით 2018 წელს წინა წელთან შედარებით ექსპორტის ცვლილებები მოცემულია დიაგრამაზე 5.

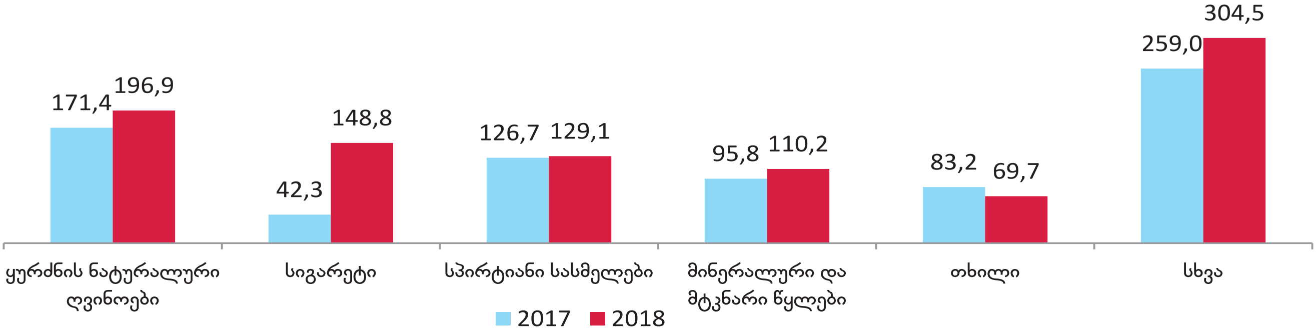
აგროსასურსათო პროდუქტების სახეობების მიხედვით ექსპორტის თვალსაზრისით 2018 წელს 2017 წელთან შედარებით შემდეგი დადებითი ტენდენციები გამოიკვეთა: ა/

დიაგრამა 4. ძირითადი პროდუქტების ექსპორტის ღირებულების წილი, 2018 წელი *(%)*[4]

[4] დიაგრამა აგებულია გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მონაცემების მიხედვით

დიაგრამა 5. ძირითადი პროდუქტების ექსპორტის ცვლილება 2017-2018 წლებში *მლნ აშშ დოლარი* [5]

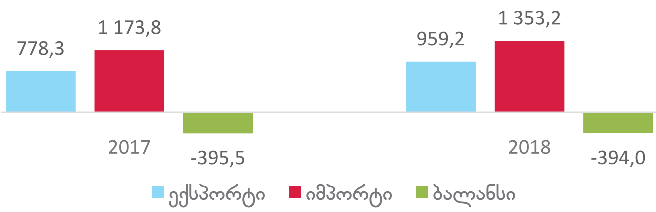
[5] დიაგრამა აგებულია გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მონაცემების მიხედვით

ღვინის ექსპორტის მოცულობა 14.9%-ით არის გაზრდილი. ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია რუსეთი, უკრაინა და ჩინეთი. ამ ქვეყნებზე მოდის ღვინის ექსპორტის 79.2%; ბ/ მინერალური და მტკნარი წყლების საექსპორტო ბაზრებია: რუსეთი, უკრაინა, ლიტვა, ყაზახეთი, ბელარუსი, სადაც ხორციელდება მინერალური და მტკარი წყლების ექსპორტის მთლიანი მოცულობის 93.8% და ექსპორტი გაზრდილია 15%-ით; გ/ ცხვრის ხორცის ძირითადი საექსპორტო ბაზარია ირანი, სადაც წინა წელთან შედარებით ამ პროდუქტის ექსპორტის მოცულობა 53.2%-ით გაიზარდა; დ/ უალკოჰოლო გაზიანი სასმელების ექსპორტის ზრდამ 53.7% შეადგინა. ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია აზერბაიჯანი და რუსეთი, სადაც ხორციელდება ამ პროდუქტების ექსპორტის 72.1%; ე/ მოხალული თხილის ექსპორტი გაიზარდა 123.8%-ით, ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია: სომხეთი, გერმანია, იტალია და ავსტრია. აღნიშნულ ქვეყნებში ხორციელდება მოხალული თხილის ექსპორტის 76.4%; ვ/ სიგარეტის ექსპორტის მოცულობა 4-ჯერ გაიზარდა, თუმცა, როგორც აღინიშნა, ძირითადად რეექსპორტის სახით. აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის უარყოფითი ტენდენციებიდან აღსანიშნავია თხილის, ცოცხალი მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის, ხორბლის ფქვილის, შაქრის, თხილის ფქვილისა და ცოცხალი ცხვრის ექსპორტის მოცულობის კლება.

აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის მაჩვენებლების შედარებამ იმპორტის ანალოგიურ მონაცემებთან გვიჩვენა, რომ 2018 წელს საქართველოში იმპორტირებულია 1,353.2 მლნ აშშ დოლარის ღირებულების აგროსასურსათო პროდუქცია, რაც 15.3%-ით მეტია წინა წლის მაჩვენებელზე. მნიშვნელოვნად გაიზარდა სიგარეტის, თხილისა და კაკლის, ხორბლისა და სპირტიანი სასმელების იმპორტი, ხოლო მნიშვნელოვნად შემცირდა შაქრის, ღორის ხორცის, გაყინული თევზისა და რძის ფხვნილის იმპორტი (იხ. დიაგრამა 6).

აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტში ბოლო პერიოდში ზრდის ტენდენცია შეინიშნება, მაგრამ იმპორტის მოცულობა კვლავ მნიშვნელოვნად აღემატება ექსპორტს. ექსპორტის შემაფერხებელი ფაქტორების გამოვლენა განხორციელდა მატრიცის „გადაუდებლობა-ზეგავლენის ხარისხის“ საშუალებით (იხ. დიაგრამა 7).

დიაგრამა 6. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტ-იმპორტი 2017-2018 წლებში *მლნ აშშ დოლარი*

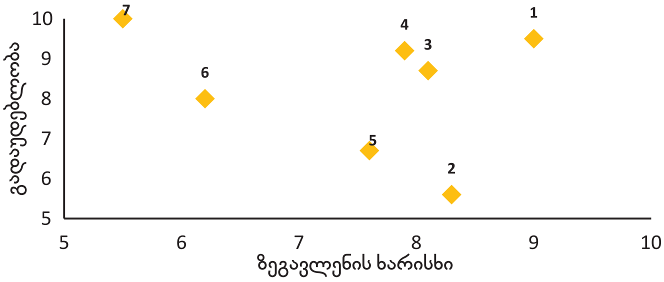
მატრიცის ანალიზით გამოვლინდა, რომ ექსპორტის შემაფერხებელი ფაქტორებია: (1) წარმოების მცირე მასშტაბები; (2) მწარმოებლურობის დაბალი დონე და მოსავლის მაღალი დანაკარგები; (3) პროდუქტის ხარისხი; (4) საექსპორტო სასურსათო ბაზრების სტანდარტების შესახებ საკანონმდებლო ვაკუუმი ან ამ სტანდარტებზე ინფორმაციის ნაკლებობა; (5) თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების დაბალი დონე; (6) საექსპორტო ბაზრების შესახებ სპეციალისტების დეფიციტი და შესაბამისი უნარ-ჩვევების არარსებობა; (7) მიწოდების ჯაჭვში არსებული ნაკლოვანებები და სხვა.

„პრიორიტეტების სქემით“ დადგინდა აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის მასტიმულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტები (იხ. დიაგრამა 8).

სასურსათო ბაზრების განვითარებისათვის მასტიმულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკა რამდენიმე ძირითადი მიმართულებით უნდა განხორციელდეს:

- სასურსათო ბაზრების ადგილმდებარეობაზე ხელმისაწვდომობის პოლიტიკის განსაზღვრა;
- ბაზრების სიცოცხლისუნარიანობის შესანარჩუნებლად დაფინანსების პოლიტიკის შემუშავება;
- პრიორიტეტული აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის სტიმულირების პროგრამების შემუშავება;
- სასურსათო ბაზრების შესახებ საინფორმაციო სისტემის შექმნა;
- ევროპისა და სხვა სასურსათო ბაზრის სტანდარტებთან და საკანონმდებლო სივრცესთან ჰარმონიზაცია;
- ბაზრების დიზაინის განვითარების მექანიზმების ამუშავება და სხვ.

დიაგრამა 7. პრიორიტეტულობის მატრიცა „გადაუდებლობა–ზეგავლენის ხარისხი“

ზემოთ დასახელებული მიმართულებების დამატებითი შეფასების მიზნით ჩავატარეთ საქართველოსა და ესპანეთის (ბარსელონას) სასურსათო ბაზრების შედარებითი ანალიზი. გავითვალისწინეთ, რომ ყველა ქვეყანას/ეკონომიკას მასზე მორგებული ეკონომიკური მოდელი სჭირდება და გლობალური თეორიების გამოყენება ყველა ქვეყანასა თუ სიტუაციაზე, არასწორია (Rodrik, Conlan, 2015:113). ასევე, ვივარაუდეთ, რომ საქართველოსთვის ბარსელონას სასურსათო ბაზრის მოდელის გათვალისწინება ეფექტიანი იქნება შემდეგი ეკონომიკური, პოლიტიკური, ასევე, ეთნიკური, კულტურული, ისტორიული ფაქტორების გათვალისწინებით:

ესპანეთის ეკონომიკა დღეს განიხილება როგორც ეკონომიკური ზრდის წარმატებული მოდელი; ესპანეთი მთლიანი სამამულო პროდუქტის მაჩვენებლით, ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს შორის მეხუთე ადგილზეა, მსოფლიო რეიტინგში კი მე–12 პოზიციას იკავებს და მაღალგანვითარებული სასურსათო ბაზრები გააჩნია;

დიაგრამა 8. აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის მასტიმულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტები

ესპანეთსა და საქართველოში მიმდინარეობს ტრადიციული დარგების მოდერნიზაცია და ორივე ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანია აგრობიზნესის განვითარება;

ორივე ქვეყანას აქვს მსგავსი ბუნებრივ–კლიმატური პირობები და სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარების დიდი პოტენციალი (ესპანეთი შვეიცარიის შემდეგ ყველაზე მაღალმთიანი ქვეყანაა ევროპაში – ტერიტორიის 90 % მთებისა და მთაგრეხილების წილად მოდის, საქართველოში მთებსა და მთისწინებს 87% უჭირავს);

ესპანეთი ინდუსტრიულ–აგრარული ქვეყანაა, სადაც მოსახლეობის დაახლოებით 2.5% სოფლის მეურნეობის სექტორშია დასაქმებული და ძირითადად განვითარებულია საქართველოს სოფლის მეურნეობის მსგავსი დარგები: მეციტრუსეობა (ციტრუსების ექსპორტით ესპანეთს წამყვანი პოზიციები უჭირავს მსოფლიოში); მევენახეობა და ღვინის წარმოება, მებოსტნეობა და სხვ.;

საქართველოსა და ესპანეთს შორის მიღწეულია შეთანხმება ორმხრივი ეკონომიკური ურთიერთობების გაღრმავების შესახებ;

საქართველოს კლიმატური პირობებით შედარებითი უპირატესობა აქვს აგროსასურსათო პროდუქტების წარმოებაში, ხოლო თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმებებით (განსაკუთრებით ევროკავშირსა და საქართველოს შორის გაფორმებული DCFTA ხელშეკრულებით) მინიჭებული აქვს წვდომა მსოფლიო ბაზრებზე;

ღრმა და ყოვლისმომცველი ხელშეკრულებისა და გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით საქართველო გრძელვადიან პერიოდში უპირატესად ორიენტირებული იქნება ევროპულ ბაზრებზე. ევროპული ქვეყნებიდან საქართველოს განსაკუთრებული ეკონომიკური ურთიერთობების პოტენციალი ექნება ესპანეთთან, რადგან საუკუნეებია კაცობრიობის ისტორიაში განიხილება აზრი პირენეის ნახევარკუნძულის მკვიდრთა და ქართველთა ლინგვისტურ ურთიერთმიმართებაზე; მსგავსია ბასკებისა და ქართველების ყოფა–ცხოვრებისა და საოჯახო დანიშნულებით გამოყენებული მრავალი საგანი (აკვანი, შუაცეცხლი, სუფრის რიტუალი, ურემი, სამთო მარხილი, სიმღერა, ცეკვა, განსაკუთრებით ხორუმი და სხვ.) და სხვ.

მოსახლეობისათვის ადგილმდებარეობის მიხედვით სასურსათო ბაზრის ხელმისაწვდომობა მკვლევართა მიერ პოლიტიკის მთავარ მიმართულებად არის მიჩნეული. ამ თვალსაზრისით ცნობილი მოდელია „ბაზარი ქალაქში“, რომელიც ეფექტიანად ფუნქციონირებს ბარსელონაში (ესპანეთი). ამ ქალაქში მდებარეობს 43 მუდმივი ადგილობრივი ბაზარი და არც ერთი მათგანი არ არის მოსახლეობისათვის ათი წუთის სავალზე მეტად განთავსებული (იხ. რუკა 1).

ესპანეთის სასურსათო ბაზარი ევროპის სხვა ქვეყნებთან შედარებით ახალგაზრდაა, თუმცა, მსოფლიოს საუკეთესო გამოცდილებაზეა დაფუძნებული. სურსათის, როგორც საბითუმო, ასევე, საცალო ბაზრები შექმნილია თანამედრო–

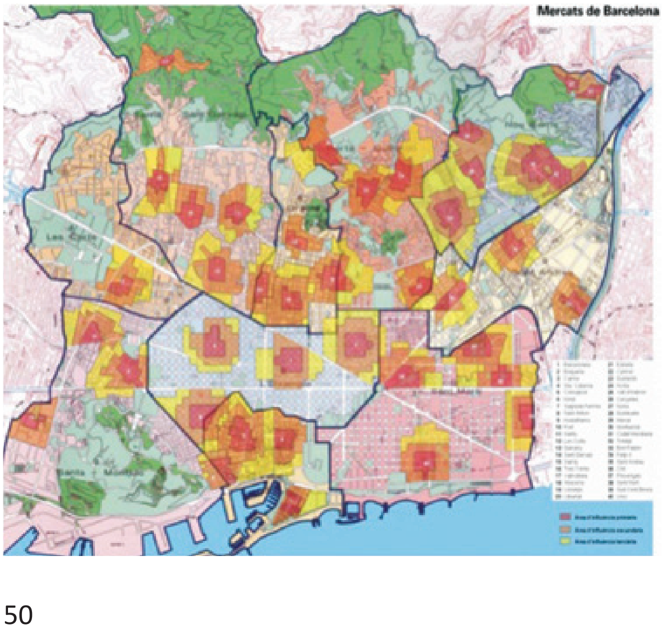
ვე ტექნოლოგიების გამოყენებით და გათვალისწინებულია ეკონომიკურად და სოციალურად ხელსაყრელ ტერიტორიაზე განვითარებისა და მოდერნიზაციის პერსპექტიული შესაძლებლობები.

საქართველოში 2017 წლის მონაცემებით ბაზრებისა და ბაზრობების რაოდენობამ 207 ერთეული შეადგინა, რომელთა 30% თბილისშია განთავსებული, იმერეთში ეს მაჩვენებელი შეადგენს 28%-ს, კახეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში 12,1%-ს, ქვემო ქართლში 7,7%-ს, დანარჩენ რეგიონებში კი 1,4%-დან (გურია) 4,8%-მდე (აჭარა) მერყეობს. ფინანსური მაჩვენებლების, კერძოდ შემოსავლების მიხედვით, ანალიზმა გამოავლინა, რომ ეს ადგილები სხვაგვარად არის განაწილებული: თბილისის წილად მოდის ბაზრობებიდან მიღებული მთლიანი შემოსავლების 69,3%, იმერეთს, რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთს უჭირავს 10,9%, ქვემო ქართლს – 7,8%, აჭარას – 6,9%, შიდა ქართლს – 1,5%, კახეთს – 1%.

მოქმედი ბაზრობების 36,7% გადახურულია, 31,9% ღია ტიპისაა, 31,4% ნახევრადგადახურულია. ბაზრობებზე ხორციელდება როგორც სასურსათო, ისე არასასურსათო საქონლით ვაჭრობა. ბაზრობების 31,4% ვაჭრობს მხოლოდ არასასურსათო საქონლით, მხოლოდ ერთ-ერთ ბაზრობაზე მიმდინარეობს სასურსათო საქონლით ვაჭრობა; ოთხი ბაზრობის ტერიტორიაზე ვაჭრობა მიმდინარეობს ავტომობილებითაც. ბაზრობების 95.9% არის კერძო, 4.9% კი საჯაროა. საქართველოში სასურსათო ბაზრების ადგილმდებარეობაზე ხელმისაწვდომობის კვლევამ გვიჩვენა, რომ სასურსათო ბაზრები თბილისში არათანაბარზომიერად არის განაწილებული, რეგიონებში უთანაბრო განაწილება კიდევ უფრო გამოკვეთილია, შესაბამისად აუცილებელია სასურსათო ბაზრებზე ხელმისაწვდომობის პოლიტიკის შემუშავება.

მცირე ფერმერებისათვის სასურსათო ბაზრებზე მეტი ხელმისაწვდომობის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია საგზაო სისტემებისა და შესაბამისი სატრანსპორტო საშუალებების განვითარება, განსაკუთრებით მაღალმთიან რეგიონებში.

რუკა 1. სასურსათო ბაზრების ადგილმდებარეობა ბარსელონაში „ბაზარი ქალაქში“ მოდელის მიხედვით

როგორც აღინიშნა, ბაზრების სიცოცხლისუნარიანობის შესანარჩუნებლად აუცილებელია დაფინანსების პოლიტიკის შემუშავება.

ფინანსური სტიმულირების მექანიზმებმა უნდა მოაწესრიგოს ექსპორტთან დაკავშირებული ფინანსური სირთულეები. ამ მხრივ, უპირველესად საჭიროა სოფლის მეურნეობისათვის განკუთვნილი ბიუჯეტის ზრდა. ასევე, მნიშვნელოვანია ექსპორტის დაკრედიტება ან/და ექსპორტთან დაკავშირებული დაზღვევის მექანიზმების გამოყენება. ექსპორტის წახალისების ერთ-ერთ მექანიზმად შეიძლება განვიხილოთ სუბსიდირების პოლიტიკაც, თუმცა, მევენახეობისა და მეციტრუსეობის სექტორებში განხორციელებულმა სუბსიდირების პროგრამების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ფინანსური სტიმულირების აღნიშნული პოლიტიკა არ არის ეფექტიანი ექსპორტის ზრდის მისაღწევად (ხარაიშვილი, 2017:133). ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ექსპორტის სტიმულირების პოლიტიკა ინსტრუმენტების კომპლექსის და არა ცალკეული მექანიზმის გამოყენებით უნდა განხორციელდეს (Rodrik, Conlan, 2015).

სასურსათო ბაზრების განვითარების მასტიმულირებელ პოლიტიკაში მნიშვნელოვანია ბაზრების შესახებ საინფორმაციო ვაკუუმის აღმოფხვრა. ესპანეთში, როგორც ევროპის მრავალ ქვეყანაში, მრავალმხრივი საინფორმაციო სისტემების საშუალებით ხორციელდება სასურსათო ბაზრების ეფექტიანი მართვა. საქართველოში ექსპორტის შესახებ ინფორმაციას ძირითადად მეწარმეობის განვითარების სააგენტოს პორტალი „ივაჭრე საქართველოში“ იძლევა, თუმცა, პორტალი ინფორმაციას აწვდის მხოლოდ უცხოელ პარტნიორებს. სასიცოცხლოდ აუცილებელია უცხოური ბაზრების შესახებ ინფორმაციის მიწოდება ადგილობრივი მწარმოებლებისთვისაც.

დღეს ადგილობრივ ექსპორტიორებს შეზღუდული წვდომა აქვთ ინფორმაციებზე სტანდარტების, დაფინანსების წყაროებისა და მექანიზმების, სავაჭრო მისიებსა და გამოფენების, მარეგულირებელი წესებისა და სხვათა შესახებ. სრულყოფილი ინფორმაციის პაკეტების შექმნა და მიწოდება, ასევე, მიწოდების სიხშირის გაზრდა ხელს შეუწყობს ექსპორტის დივერსიფიკაციას. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ევროპისა და სხვა ქვეყნების სტანდარტებთან და საკანონმდებლო სივრცესთან ჰარმონიზაცია და ბაზრის დიზაინის ცვლილება, რისტისაც გამოსაყენებელია უცხოეთის, განსაკუთრებით ბარსელონას სასურსათო ბაზრის გამოცდილება.

ექსპორტის მასტიმულირებელი პოლიტიკის გატარება გამოიწვევს სასურსათო ბაზრების დივერსიფიკაციას, განსაკუთრებით ევროპის ბაზრებზე. ზოგადად ევროპის სასურსათო ბაზარი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. თუმცა, ამ ბაზრებზე ქართული აგროსასურსათო პროდუქტებისათვის ასეთივე ტენდენცია არ აღინიშნება. სხვადასხვა ქვეყნის სასურსათო

ბაზარზე ქართული პროდუქტების წილებისა და ექსპორტის ზრდის ტემპების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ამ ცვლადებს შორის კორელაცია დადებითია, თუმცა, არასაკმარისი ეკონომიკურ ზრდაზე ზემოქმედებისათვის. ექსპორტის მასტიმულირებელმა პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს, ერთი მხრივ, ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის დივერსიფიკაცია ტრადიციულ, მაგრამ მზარდ სასურსათო ბაზრებზე, მეორე მხრივ, საექსპორტო ბაზრების გეოგრაფიული არეალის გაფართოება. დასახელებული ორი მიმართულების გადასაწყვეტად მნიშვნელოვანია ექსპორტის სტიმულირების ეფექტიანი მექანიზმების გამოყენება.

დასკვნები და რეკომენდაციები

სურსათზე მოთხოვნა ზრდადია, ასევე, საერთაშორისო და ადგილობრივი სასურსათო ბაზრები ზრდის ტენდენციით ხასიათდება, თუმცა, ქართული აგროსასურსათო პროდუქტებისათვის სასურსათო ბაზრებზე წვდომა შეზღუდულია სოფლის მეურნეობაში დაბალი მწარმოებლურობის, პროდუქტის დაბალი კონკურენტუნარიანობის, ბაზარზე შესვლის სტანდარტებისა და ტექნოლოგიების დაუკმაყოფილებლობისა და სხვა ფაქტორების გამო. შესაბამისად, საქართველოსთვის მნიშვნელოვან გამოწვევად სასურსათო ბაზრების განვითარება რჩება. ამ ბაზრების განვითარება უზრუნველყოფს საზოგადოების ეკონომიკური და სოციალური მაჩვენებლების გაუმჯობესებას. ამასთან, სასურსათო ბაზრები ქვეყნისა და ქალაქის მნიშვნელოვანი ნაწილია, შესაბამისად აუცილებელია მისი მხარდამჭერი პოლიტიკის შემუშავება ეროვნულ, სახელმწიფო და მუნიციპალურ დონეზე.

ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების იმპორტის მოცულობა საშუალოდ 3-ჯერ აღემატება ექსპორტს. საქართველოსათვის მნიშვნელოვანია ერთი მხრივ, იმპორტის ჩანაცვლების, მეორე მხრივ, ექსპორტის სტიმულირების პოლიტიკის გატარება.

„გადაუდებლობა ზეგავლენის ხარისხის" მატრიცით დადგინდა, რომ ექსპორტის შემაფერხებელი ფაქტორებია: წარმოების მცირე მასშტაბები; მწარმოებლურობის დაბალი დონე და მოსავლის მაღალი დანაკარგები; პროდუქტის ხარისხი; საექსპორტო სასურსათო ბაზრების სტანდარტების შესახებ საკანონმდებლო ვაკუუმი ან ამ სტანდარტებზე ინფორმაციის ნაკლებობა; თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების დაბალი დონე; საექსპორტო ბაზრების შესახებ სპეციალისტების დეფიციტი და შესაბამისი უნარ-ჩვევების არარსებობა; მიწოდების ჯაჭვში არსებული ნაკლოვანებები და სხვა.

„პრიორიტეტების სქემით" გამოვლინდა, რომ მასტიმულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკა შემდეგი ძირითადი მიმართულებებით უნდა წარიმართოს: სასურსათო ბაზრების ადგილმდებარეობაზე ხელმისაწვდომობის პოლიტიკის უზრუნველყოფა; ბაზრების სიცოცხლისუნარიანობის შესანარჩუნებლად დაფინანსების პოლიტიკის შემუშავება; პრიორიტეტული აგროსასურსათო პროდუქტების ექსპორტის სტიმულირების პროგრამების შემუშავება; სასურსათო ბაზრების შესახებ საინფორმაციო სისტემის შექმნა; ევროპისა და სხვა სასურსათო ბაზრის სტანდარტებთან და საკანონმდებლო სივრცესთან ჰარმონიზაცია; ბაზრების დიზაინის განვითარების მექანიზმების შემუშავება და სხვ.

სხვადასხვა ქვეყნის სასურსათო ბაზარზე ქართული პროდუქტების წილებისა და ექსპორტის ზრდის ტემპების შესწავლით დადგინდა, რომ ამ ცვლადებს შორის კორელაცია დადებითია, თუმცა, არასაკმარისი ეკონომიკურ ზრდაზე ზემოქმედებისათვის. ექსპორტის დივერსიფიკაცია და ზრდის ტემპების გაზრდა ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი შესაძლებლობა იქნება.

ეკონომიკურმა პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს ადგილობრივი სასურსათო ბაზრების, როგორც საზოგადოების აქტივების, დაცვა. მოდელის „ბაზარი ქალაქში" გათვალისწინება ხელს შეუწყობს ადგილობრივი ბაზრების შენარჩუნებასა და გაფართოებას. ამასთან, ადგილობრივი ბაზრების მხარდამჭერი პოლიტიკა უნდა იყოს კომპლექსური და ითვალისწინებდეს სასურსათო ბაზრების ადგილმდებარეობის, დაფინანსების მექანიზმების, დიზაინის, მართვისა და სხვა საკითხების შეფასებას. სასურველია ამ თვალსაზრისით ადგილობრივი, რეგიონალური და ეროვნული მთავრობების მონაწილეობით პოლიტიკის ჩარჩო დოკუმენტის შემუშავება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Kharaishvili E., (2017). Wine Market and Competitive Models oF the Viticulture-Winemaking Industry in Georgia [Ghvinis bazari da mevenakheoba-maghvineobis konkurentuli modelebi Sakartveloshi]. Tbilisi, pp.133 (In Georgian).
2. Andersen P. (2014). Food price Policy in an Era of Market Instability (A Political Economy Analisis).
3. Ahearn, M., Sterns J. (2013). "Direct-to-consumer sales of farm products: producers and supply chains in the southeast." Journal of Agricultural and Applied Economics 45(3).
4. Belloc, M. Di Maio, M. (2011). Survey of the Literature on the successful strategies and practices for export promotion by developing countries.
5. Daniel K., Nestico S. (2015). Policies that Support Local Fresh Food Markets, International Examples.
6. Dybowski G., Bugala A. (2016). GLOBAL FOOD MARKET-NEW FACTORS INFLUENCING DEVELOPMENT. AGROFOR International Journal, Vol. 1, Issue No. 2.

7. Ecorys, (2012),Trade Sustainability Impact Assessment in support of negotiations of a DCFTA between the EU and Georgia and the Republic of Moldova.
8. Ekanem E., Mafuyai M., Clardy A. (2016). Economic Importance of Local Food Markets: Evidence from the Literature.
9. International Panel of Experts on Sustainable Food Systems (2015). The New Science of Sustainable Food Systems – Overcoming Barriers to Food Sustems Reform.
10. Kharaishvili E., (2017), DIRECTIONS FOR IMPROVING THE SUPPLY CHAIN IN THE AGRO-FOOD SECTOR OF GEORGIA. In Foresight management: formation and transformation adaptive business organizations. International collective monograph. Volume 2. Section 6.: 6.2. p. 268.
11. Kharaishvili E., (2018), Diversification of Agribusiness and Rural Development Models in Georgia. Kharaishvili, E., Gechbaia B., Mamuladze G. (2018), VEGETABLE MARKET: COMPETITIVE ADVANTAGES OF GEORGIAN PRODUCT AND COMPETITION CHALLENGES, Innovative Marketing, Volume 14, Issue 3.
12. Kharaishvili E., Erkomaishvili G., Chavleishvili M., (2019), Trends of Agro-Food Production and Export Stimulating Economic Policy in Georgia, International Journal of Economics and Management Engineering, Vol:13, No:1.
13. Kharaishvili E., Lazariashvili T., Natsvlishvili I., (2019), GLOBAL EXPERIENCE OF BIO PRODUCT MARKET AND ITS CHALLENGES IN GEORGIA IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE WELL-BEING.
14. Kibrom T., Sibhatu, Matin Qaim (2017). Rural food security, subsistence agriculture and seasonality.
15. Martinez S. , Hand M., Da Pra M., Pollack S., Ralston K., Smith T., Vogel S., Clark S., Lohr L., Low S. , and Newman C. (2010). Local Food Systems Concepts, Impacts, and Issues. A Report from the Economic Research Service.
16. Michelle A. Mendez, Barry M. Popkin (2004). The Electronic Journal of Agricultural and Development Economics, 2004, vol. 1, issue 2.
17. Nsiah C., Wallace B., (2017).Trends in Agricultural Production Efficiency and Its Implications for Food Security in Sub-Saharan African Countries.
18. Rodrik D., Conlan J. (2015), Economics Rules: The Rights and Wrongs of The Dismal Science.
19. FAO (2017). The future of food and agriculture – Trends and challenges.
20. Top 10 Food Markets in Europe [Evropis 10 sauketeso sasursato bazari], (In Georgian). https://www.theguardian.com/travel/2014/dec/01/top-10-food-markets-europe-berlin-vienna-london
21. Top 10 Food Markets in World [Msoflios 10 sauketeso sasursato bazari], (In Georgian). https://foodtank.com/news/2014/11/ten-fantastic-food-markets/
22. National Statistics Office of Georgia, Export [Saqartvelos statistikis erovnuli samsaxuri, exporti 2000-2016], (In Georgian). http://geostat.ge/?action=page&p_id=136&lang=geo
23. Entrepreneurship Development Agency of Georgia: Mission and Vission [Sakartvelos mewarmeobis ganvitarebis saagento, misia da khedvebi], (In Georgian).http://enterprisegeorgia.gov.ge/ge/aboutus/Mission--Vission
24. We and the Basques [Chven da Baskebi], (In Georgian).http://www.georoyal.ge/?MTID=6&TID=54&id=138

JEL Classification: O20, Q10, Q18 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.004

MARKETS OF GEORGIAN AGRO-FOOD PRODUCTS AND EXPORT STIMULATING ECONOMIC POLICY

ETERI KHARAISHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
Vice-Prezident of Academy of Economic
Sciencies of Georgia, Georgia
eter.kharaishvili@tsu.ge

IA NATSVLISHVILI

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
ia.natsvlishvili@tsu.ge

KEYWORDS: FOOD MARKET, AGRO-FOOD PRODUCTS, EXPORT-IMPORT OF AGRO-FOOD PRODUCTS, EXPORT STIMULATING POLICY.

For citation: Kharaishvili, E., Natsvlishvili, I. (2019). Markets of Georgian Agro-Food Products and Export Stimulating Economic Policy, *Globalization And Business, №8*, pp. 44-53. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.004

SUMMARY

The article substantiates the importance of the development of food markets in the solution of food security problem. It is argued that the tendency of demand for food has an increasing trend and the development of food markets still remains one of the most important challenges of contemporary world.

The study analyzes the markets of Georgian agro-food products and studies the modern challenges in these markets. Comparative analysis of Georgian and Spanish food markets is conducted.

The article estimates the positive and negative trends of export of Georgian agro-food products as well as the possibilities of diversification of products in the food markets.

According to "The Impact-Immediacy" matrix the hindering factors of Georgian agro products export are identified. Using the "Priority Scheme" the priorities of economic policy stimulating the export of agro-food products are revealed.

In terms of geographical orientation of the export the possibilities of diversification of food markets are discussed, especially in European markets. The conclusion is made that, in general, European food market is characterized by the growing tendency. However, in these markets there is no similar tendency for Georgian agro-food products.

According to the study of the share of Georgian products and export growth rates in different countries the positive correlation between these variables is determined. But this circumstance is not considered to be sufficient for the positive impact on the economic growth.

The conclusion is made that using effective mechanisms of export stimulation allows the diversification of export of Georgian agro products on the traditional but growing food markets on the one hand and on the other hand the expansion of geographical area of export markets.

JEL Classification: Q0, Q1, O2

https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.005

CEREALS AS GUARANTOR OF FOOD SOVEREIGNTY

„We just have to try to produce as much bread as we need, so, we never would need to buy it, enough for local market"
Ilia Chavchavadze

PAATA KOGUASHVILI
Doctor of Economic Science, Professor
Georgian Technical University,
Academician of the Georgian Academy of Agricultural Sciences, Georgia
paata_koguashvili@hotmail.com

NIKOLOZ CHIKHLADZE
Doctor of Economic Science, Doctor of Theology, Professor
Kutaisi University, Akaki Tsereteli State University, Georgia
nikoloz.chikhladze@unik.edu.ge

KEYWORDS: WHEAT, STATE PROGRAM, FOOD, EFFICIENCY, IMPORT.

For citation: Koguashvili, P., Chikhladze, N. (2019). Cereals as Guarantor of Food Sovereignty, *Globalization And Business, №8*, pp. 54-59. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.005

INTRODUCTION

The problem of grain economy is one of the central issues in any country with a highly developed economy. This should not be surprising, since cereals are the only basis for the production of bread and bakery products, meat and meat products, milk and dairy products, eggs and other basic products.

The Georgian people have known wheat since the Eneolithic Period and they had already grown several varieties of wheat ("Ifkli", "Asli", "Dika", "Makha", "Zanduri", "Doli", and "Khulogo"). The people of no other country have such differentiated names of wheat varieties, which proves that the Georgian people had played an important role in the formation of wheat crops varieties. In the view of academician N. Vavilov, Georgia occupies a special place in the appearance of the wheat forms (Koguashvili, 2013:38).

Up today, 23 cultivated and 4 wild-growing varieties of wheat have been listed and registered in the botanical genus worldwide. Of these, 14 cultivated varieties are represented in Georgia. In addition, four more species of Georgian wheat have been obtained, which taken together, account for 65% of wheat varieties belonging to the botanical genus of wheat. More than 150 varieties and species (up to 160) are described among Georgian cultural wheat species. Georgia's biogeoclimatic diversity, as well as the diligence of Georgian man, his creative ability and people's selection have contributed to their appearance and formation. The Georgian nation has a large historical experience in wheat cultivation. (Naskidashvili, 1992:30).

FOOD PROBLEM AND GEORGIA IN THE CONTEXT OF CEREAL PRODUCTION

Many international organizations, respected journals, or distinguished scientists and specialists being close to food problems have repeatedly warned the entire world of the danger of increased food insecurity in the immediate future. In particular, just at the end of the last century, the Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations published the projection that the planet's population demand for food would increase by 50% in 2015-2020, leading to an extreme food crisis.

This official announcement should send a strong message to food-importing developing countries, since the negative effects of a global food crisis are usually reflected primarily on the poor people in such countries.

In the last two decades, there has been a trend towards the decline in world cereal output and the continuing rise in their prices. The latter is also due to the fact that population growth has far outpaced the per capita growth of cereal production.

In the last four decades, the global price of 1 ton of wheat has increased from $ 80.4 to $ 173.4. The era of cheap food in the world has come to an end.

Table 1. The global price of wheat in 1980-2019 (USD)

Period	bushel	ton
1980, 15,XII	4.91	80,4
1990, 10,XII	2.66	97,7
2000, 4,XII	2.74	100,7
2010, 27, XII	7.94	291,7
2015, 21, XII	4.68	171,9
2016, 5. XII	4.16	152,8
2017, 18, XII	4.25	156,1
2018, 24, XII	5.12	188,1
2019, 13 VIII	4.72	173,4

Source: https://www.macrotrends.net/2534/wheat-prices-historical-chart-data

That is why cereals, as strategic goods, are not only the principal guarantee of economic independence for each country, but also a powerful tool for political influence on cereals-importing countries (Koghuashvili, 2004: 23). If we add to this unoptimistic forecast made by FAO of growing and supplying cereals, we can assume that the "food and political cost" of cereals will grow even more in the future. According to this organization, in 2018, the global output of wheat was 736.1 million tons, which is 2.7% less than in the preceding year. Unfavorable climate conditions, especially in the CIS countries, are the main cause of this decline, which will be partially offset by a slight increase in South and North America. In 2019, wheat production in Russia declined by 10 million tons, the average hectare yield fell from 1.9 tons in 2018 to 1.5 tons, while in Kazakhstan the same indicator fell to 0.7 tons. The increased demand for wheat, under conditions of its decline, by the end of 2019 will result in a 3.3% drop in world grain stocks (FAO, 2018).

As is well known, most of world grain stocks are owned by only a few States. These include the US, Canada and EU countries. Of these countries, prominent is the United States, which accounts for 5% of the world population and 47-50% of grain stocks. This is at a time when there are about 120 countries that are engaged in the import of cereals throughout the world. Therefore, it is easy to imagine the situation of countries dependent on the imports of cereals, including Georgia, in the event of food crisis. The first notable symptoms in this regard had been already observed. In particular, agricultural policies in Western countries have recently been revised, which is reflected, on the one hand, in the reduction of state subsidies to farmers, and on the other hand, in weakening measures aimed at protecting the domestic markets from foreign competition. This policy has already been legally reflected in the so-called "Uruguay and Doha Round" documents of the World Trade Organization.

In this context, of particular interest is the position of the FAO and the European Union regarding developing countries, incuding on the import of wheat. It is noteworthy that the attitude of these reputable organizations in this regard is extremely and categorically negative. They recognize that the subsidy system for farmers in the highly developed economies of the West helps the relatively poor importing countries in making the import cheaper, but low food prices, including cereals, in many developing countries make them deny their own production, which ultimately results in reduced food production in the world and an inevitable rise in food prices.

Owing to the current situation, countries having appropriate land resources, based on the generally recognized principles of food self-sufficiency, spared no effort in their action to develop grain economy, regardless of whether they have the relative or absolute advantages of cereals production. It is a fact that with an acceleration of "biologization" of agricultural production, delivery of cereals to the global market will be further reduced, which will further increase their prices.

It needs to be well understood that the world faces growing numbers of hungry people every year, and thus, there is a need to put into use all the reserves for increasing cereal production locally to avoid the further exacerbation of this problem.

In the modern world, two basic criteria for food security are recognized, and both are related to cereals. These include the emergency grain stocks and the volume of cereal production in per capita terms. The first provides the necessary safeguards and reliability in case of emergencies, and the second one shows the degree and level of country's dependency on the import of cereals (based on the physiological standards of consumption of bakery products in the country).

However, it is generally accepted that the emergency stocks include the transient cereal production sufficient to guarantee the national food supply for 55-60 calendar days, or 17-18% of demand (of course, it would be welcome if the Government created more stock).

In Georgia, both maize and wheat are of vital importance, but it has long been regarded as one of the exemplary countries in wheat production and consumption.

Independence was accompanied by the annihilation of practice of centralized supply of cereals from the so-called "Union funds", due to which, in Georgia, there had ceased operation enterprises for the production of mixed feed, poultry plants, specialized meat and dairy units, and so on. As a result, there has been a dramatic drop in the livestock production, which has had a serious impact on the deterioration of the population's standard of living. In particular, per capita consumption of these products has declined sharply, the food ration structure has deteriorated, and so on.

Unfortunately, Georgia, as a food-producing country, has lost these positions over the last 50 years. The following statistics confirms this. In 1950, Georgia produced 786,000 tons of cereals, or 223 kg per capita (the population in that period was 3.5 million). By 1980, Georgia's population had exceeded 5 million, producing 121kg of cereals per capita (the picture remained virtually unchanged over the next ten years. In 1990, Georgia's population was 5.4 million and 121kg of cereal was still produced). Cereal production increased from 150 to 155 kg per capita in 2000-2003, but it happened only due to population decline – in this period, the population was declined by 1 million (in the structure of cereals, maize occupies the first place and the second place is occupied by wheat. On average, they account for 90% of the total cereals, while the remaining 10% are barley, oats, etc.).

Thus, under real conditions, a very difficult situation has arisen: wheat per capita production in 2018 is 7.8 times lower than in 1950, 4.2 times lower than in 1980, and 5.4 times lower than in 2003 (see Table 2).

THE POSSIBILITIES OF INCREASING CEREAL PRODUCTION

The analysis of the above trends and data allows us for concluding that Georgia, like many countries in the world, is potentially at food insecurity risks. There is no doubt that there is a severe deficit in the balance of production and consumption of wheat, due to which, effective demand for it should be met by imports, that is, the danger is obvious from

Table 2. Cereal production in Georgia in 2010-2018

	2010	2015	2018
Mid year population, thousand people	3786.7	3725.3	3726.5
Cereal production (wheat, barley, oats, maize), thousand tons	214.8	356.2	363.7
Including:			
Wheat	48.4	125.6	107.1
Maize	141.1	184.6	194.2
The share of cereals in overall production			
- wheat	22,5	35,3	29,4
- maize	65,7	51,8	53,4
Cereal per capita production, kg	56,7	95,6	97,6
Including:			
wheat	12,8	33,7	28,7
maize	37,3	49,6	52,1
Self-sufficiency rate, %:			
- with wheat	6	17	15
- with maize	96	77	71

Source: compiled on the basis of data of National Statistics Office

both a socioeconomic and political points of views. In such a situation, Georgia becomes objectively dependent on one or another country realizing import or carrying out humanitarian activities through a some kind of profit.

It is estimated that the country needs 1500-1700 thousand tons of cereals annually, of which 780 thousand tons should be directly used for food purposes. In terms of the bread and bakery products, this volume is 680-690 thousand tons, which requires 525-530 thousand tons of flour. Then, from locally produced wheat, it is possible to produce 120-140 thousand tons of flour (140-150 thousand tons on average, based on the commercial wheat production). The remaining part is to be imported (see Table 3).

Table. Import of cereals in Georgia in 2008-2018 (million USD)

Year	Cerelas, - total	including wheat	the share of wheat in the import of cereals, %
2008	113,3613	108,8517	96,0
2009	113,4271	105,0602	92,6
2010	179,0637	174,0547	97,2
2011	196,5481	184,2322	93,7
2012	249,6049	239,9502	96,1
2013	203,5139	184,836	90,8
2014	167,0969	151,7578	90,8
2015	134,5381	119,3524	88,7
2016	100,0621	86,0615	86,0
2017	114,5025	98,175	85,7
2018	132,8005	114,9037	86,5

Source: National Statistics Office - www.geostat.ge

It is obvious that per capita cereal production it has been systematically declining, while of bread and bread products consumption significantly exceeds the country's physiological standard (instead of standard 350 grams, a significant portion of the population actually consumes 420-450 grams, which should be explained by the unaffordability of other products).

The provision of assistance to the target population, under conditions of rising food prices, should be based not on food subsidies for them (that is artificial reduction of food prices), but on increasing their income. Although the growth of people's income may not always equal to the rise in food prices, this applies to different population groups in different ways. The poor people in the poor countries have the direct prospect in this regard (the proportion of the population living below the poverty line in Georgia is 20.1%, while the Gini coefficient is 0.37). (National Statistics Office, 2019). The outcome of this process for all countries will depend on the quality of State policy. Those who have the worst agrarian policies will be the losers.

Most scientists and specialists agree that the transformation of agricultural lands allows for increasing the harvest area for cereal in the country by 150 thousand hectares, or to 350 thousand hectares. Such a structural transformation of arable lands allows for producing 1.0-1.1 million tons of cereals in the medium term in Georgia, which is sufficient for the country's food security (according to the adequacy ratio). As to wheat, we can produce it within 60-65% of our demand.

Calculations made on the basis of the technology roadmaps of the I. Lomouri Institute of Arable Farming and the Production Association "Lomtagora" show that the value of 1 ton of wheat produced in Georgia will be $ 25-30 less as compared to imported wheat.

Given the shortage of arable land in our country, in the future, the emphasis should be mainly placed on the intensive factors of increasing yields of cereals. The introduction of intensive (high-yield) varieties of wheat and maize will allow us for producing on average 4 tons of wheat and 8 tons of maize per hectare, in the perspective.

Georgia has considerable stocks reserves due to the increased relclamed land areas, recconstruction of the existing land-reclamation systems, their technical modernization and enhancing the sustainability of water supply. Important measures must be taken to strengthen grain enterprises, as the material-technical base of this sector, in terms of soil protection, agrochemical services and improving soil fertility. In this regard, of special importance are the measures for cultivation of salt-affected and alkaline soils existing in the country and transforming them into agricultural areas (their total area exceeds 210 thousand hectares).

Application of aforementioned stocks and substantial increase in cereal production will only be possible if all the available levers and means of material-economic incentive of its production will be used, in which the State has a crucial role to play.

Stimulation of cereal production can be realized in different ways. In particular, exemption of cereal crops from taxation. There may also be used the state guaranteed purchase of cereals produced, concessional credit systems, insurance systems, direct subsidies (this will not be a violation of the obligations to the World Trade Organization, since, in accordance with the Charter of this organization, the country can

direct 5% of export earnings to subsidize the important sectors), and so on.

One of the major problems of the grain economy development is protection of the consumer market. Frequently, the well-packaged, but low-quality and cheap products from different countries reach the consumer market, which are intended for our population with low paying capacity. The products reached the market in this way, can affect negatively the country's economy in many aspects. First, it may cause damage to life and health of its immediate consumers, and then to the country's budget in general. We mean not the direct losses (tax evasion, etc.), but losses resulting from the creation of an unfavorable business environment for local entrepreneurs.

It is indisputable that our cereal producers face the problem with selling the produced cereals every year. The existence of cheap and low-quality products in the market frequently forces them to sell cereals for the very low prices, to suffer considerable losses and subsequently to withdraw this business altogether. In this situation, there is an increasing number of uncultivated arable lands and unemployed persons, the amount of foreign currency flowing out of the country and the degree of the country's dependency on the import of cereals grain, with all its negative effects.

There are about 180 grain processing plants in Georgia with small and large production capacity, with a total production capacity of 6500 tons per day. Of these, 16 large enterprises have a total capacity of more than 3500 tons per day. Today, these capacities are utilized only minimally – at 10-15%, which in turn causes economic and social problems.

One of the key areas for resolving this problem, first of all, should be considered the changes in the country's agricultural policy and bringing it into line with the global challenges. It is about the national economy, which is going through the period of acute crisis, as well as goods producer who has no incentive to work.

FORECAST

Economic calculations indicate that by 2025, the optimal area for wheat will be considered: 114.0 thousand ha, for crops - 421.8 thousand tons*, for a grain-storing - 120.0 thousand ha, and for a fodder - 50.0 thousand ha, for maize - 170,0 thousand ha and 714,0 thousand tons, for barley - 50,0 thousand ha and 160,0 thousand tons, for oats - 20,0 thousand ha and 50,0 thousand tons (see Tables 4 and 5). In case of land consolidation, the wheat cultivation area may be increased to 150.0 thousand hectares.

A country with favorable biogeoclimatic conditions for increasing cereal production, its cultivation skills and traditions, cereal processing capacities, and the local market should not be entirely dependent on imports from other countries.

Table 4. Agricultural crops production areas (thousand ha) (optimized, 2025) (Keshelashvili, Koguashvili, 2017:45)

Agricultural crops	Georgia	Including regions									
		Adjara	Imereti	Samegrelo-Upper Svaneti	Guria	Rach-Lech-khumi-Lower Svaneti	Shida Kartli	Mtskheta Mtianeti	Kakheti	Kvemo Kartli	Samtskhe-Javakheti
Total areas	625	9,2	80,6	70,7	19,1	7,0	62,6	35,8	155,0	121,6	63,4
Wheat	114	–	0,7	–	–	–	26,3	5,3	52,2	23,0	6,5
Maize and grain-storing and fodder crops	170	4,0	53,3	51,8	11,2	3,5	4,7	6,5	16,8	15,4	2,8
Lobio	13	0,12	0,5	0,3	0,06	0,02	3,8	3,8	2,8	1,0	0,6
Sunflower	15	–	–	–	–	–	0,08	0,8	13,2	0,82	0.1

Table 5. The volumes of agricultural production output (thousand tons) (optimized, 2025)

Agricultural crops	Georgia	Including regions									
		Adjara	Imereti	Samegrelo-Upper Svaneti	Guria	Rach-Lech-khumi-Lower Svaneti	Shida Kartli	Mtskheta Mtianeti	Kakheti	Kvemo Kartli	Samtskhe-Javakheti
Wheat	421,8	–	2,6	–	–	–	97,3	19,6	193,1	85,1	24,1
Barley	160,0	–	0,2	–	–	–	26,4	5,2	23,0	32,2	73,0
Oats	50,0	–	–	–	–	–	3,0	4,8	24,8	13,2	4,2
Maize and grain-storing and fodder crops	714,0	16,8	223,8	217,6	47	14,7	19,7	27,3	70,6	64,7	11,8
Lobio	14,05	0,3	0,9	0,5	0,2	0,05	2,0	2,6	4,7	1,7	1,1
Rye	5,4	–	–	–	–	–	–	–	–	3,0	2,4
Sunflower	22,0	–	–	–	–	–	0,1	1,2	19,4	1,2	0,1
Soybean	12,0	–	3,8	7,7	0,1	–	0,4	–	–	–	–

* High-yield crop, such as Triticale, which has been tested in Georgia, can also be used as animal food in livestock production

CONCLUSION

In order to avoid the long-standing problem, it is necessary to apply all the reserves for increasing domestic cereal production, for which, first of all, Georgia should adopt a financially, technically, technologically and institutionally strong State program supporting grain producers, which will also involve institutional measures to produce elite seeds.

We believe that grain and the production of cereals as a strategic food, must be considered a priority both in the medium and the long term (as well as the production of own seeds, saplings, livestock and other agricultural products). This is required by an objective reality created in the world food production, Georgia's overall economic interests, and the goal to ensure food security.

One of the key areas for resolving this problem, first of all, should be considered the changes in the country's agricultural policy and bringing it into line with the global challenges. It is about the national economy, which is going through the period of acute crisis, as well as goods producer who has no incentive to work. In addition, it is necessary to adopt laws – "On Food Security of Georgia", "On Protection and Sustainable Development of Agricultural Sector of Georgia", etc., which must become some kind of guidance for a revival agricultural production and solving the food problem. Only the Government can cope with this problem. It is clear from the above-stated that:

- Food security is one of the top priorities for the country and the State;

- A government responsibility and the degree and direction of its intervention in the agri-food processes are crucial factors in saving the country from famine.

There is no way the country with such potential is a beggar State, when it has every possibility to increase wheat production. This is necessary in view of the current reality and the geopolitical situation.

REFERENCES:

1. Koguashvili P. (2013) Ilia Chavchavadze. Through the eyes of a business manager. Tbilisi: "MERIDIANI publishers, p. 38.
2. Naskidashvili P. (1992) Genetic and selective values of Georgia wheat. Journal "Agro-Bulletin of Georgian Academy of Agricultural Sciences", No. 1, p. 30. Koguashvili P. (2004) Georgia's food security: realities and projections. Tbilisi, "KOLORI" publishers, p. 23.
3. FAO (2018) Food outlook, July. URL: http://www.fao.org/3/CA0910RU/ca0910ru.pdf
4. National Statistics Office (2019) URL:https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/192/tskhovrebis-done
5. Keshelashvili O., Koguashvili P. (2017) Projected growth of agricultural sector of Georgia. Tbilisi, SAARI" publishers, p. 45.

JEL Classification: Q0, Q1, O2 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.005

CEREALS AS GUARANTOR OF FOOD SOVEREIGNTY

PAATA KOGUASHVILI
Doctor of Economic Science, Professor
Georgian Technical University,
Academician of the Georgian Academy of Agricultural Sciences, Georgia
paata_koguashvili@hotmail.com

NIKOLOZ CHIKHLADZE
Doctor of Economic Science, Doctor of Theology, Professor
Kutaisi University, Akaki Tsereteli State University, Georgia
nikoloz.chikhladze@unik.edu.ge

„We just have to try to produce as much bread as we need, so, we never would need to buy it, enough for local market"
Ilia Chavchavadze

KEYWORDS: WHEAT, STATE PROGRAM, FOOD, EFFICIENCY, IMPORT.

For citation: Koguashvili, P., Chikhladze, N. (2019). Cereals as Guarantor of Food Sovereignty, *Globalization And Business, №8*, pp. 54-59. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.005

SUMMARY

Georgia has long been considered one of the exemplary wheat producing and consuming countries. In the article, the authors claim that the production of cereals as a strategic food must be a priority, and that the structural transformation of arable lands will allow for producing 1.0-1.1 million tons of cereals in the medium term, which is sufficient for the country's food security. As to wheat, we can produce it within 60-65% of our demand, of which, price of one ton will be $ 25-30 as compared who imported wheat. To that end, we have to change agricultural policy and bring it in line with the existing global challenges.

In the last two decades, there has been a trend towards the decline in world cereal output and the continuing rise in their prices. The latter is also due to the fact that population growth has far outpaced the per capita growth of cereal production.

In the last four decades, the global price of 1 ton of wheat has increased from $ 80.4 to $ 173.4. The era of cheap food in the world has come to an end.

Economic calculations indicate that by 2025, the optimal area for wheat will be considered: 114.0 thousand ha, for crops - 421.8 thousand tons, for a grain-storing - 120.0 thousand ha, and for a fodder - 50.0 thousand ha, for maize - 170,0 thousand ha and 714,0 thousand tons, for barley - 50,0 thousand ha and 160,0 thousand tons, for oats - 20,0 thousand ha and 50,0 thousand tons. In case of land consolidation, the wheat cultivation area may be increased to 150.0 thousand hectares.

In order to avoid the long-standing problem, it is necessary to apply all the reserves for increasing domestic cereal production, for which, first of all, Georgia should adopt a financially, technically, technologically and institutionally strong State program supporting grain producers, which will also involve institutional measures to produce elite seeds.

JEL Classification: G15, G18, G38
https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.006

კაპიტალის ბაზრის გამოწვევები და განვითარების წინაპირობები საქართველოში

მიხეილ თოქმაზიშვილი
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი
თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
პროფესორი,
თბილისის ღია უნივერსიტეტი, საქართველო
M-Tokmazishvili@yahoo.com

საკვანძო სიტყვები: კაპიტალის ბაზრები, კაპიტალიზაცია, ბაზრის სტრუქტურა, ფინანსური ბაზარი, ეკონომიკის ზრდა.

ციტირებისთვის: თოქმაზიშვილი, მ. (2019). კაპიტალის ბაზრის გამოწვევები და განვითარების წინაპირობები საქართველოში, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8*, გვ. 60-67. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.006

შესავალი

ქვეყნების ეკონომიკური ეფექტიანობა და განვითარება დამოკიდებულია საფინანსო სისტემის გამართული ფუნქციონირებაზე. კაპიტალის ბაზრების განვითარება გრძელვადიანი პოლიტიკის საკითხია და არის რეალურ ეკონომიკაში ფინანსური რისკების გაზიარებისა და ეფექტიანობის გაზრდის პირობა. იგი ხელს უწყობს ეკონომიკისა და კეთილდღეობის გაზრდას.

მსოფლიო ეკონომიკურ ლიტერატურაში განსაზღვრულია კაპიტალის ბაზრების სარგებელი როგორც ინვესტორებისათვის, ასევე ბენეფიციარებისთვის. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ კაპიტალის ბაზრები უზრუნველყოფენ საბანკო კაპიტალის ალტერნატიულ დაფინანსებას, რისკების გაზიარებას და კაპიტალის ეფექტიან განაწილებას, როგორც კერძო კორპორაციების, ასევე სახელმწიფო სექტორში (Luc Laeven, 2014: 4-6).

კაპიტალის ბაზარი დანაზოგების ზრდის პირობაა. საქართველო დანაზოგების დაბალი მაჩვენებლით გამოირჩევა, რამდენადაც კომპანიებსა და ფიზიკურ პირებს არ აქვთ დანაზოგების მართვის ალტერნატივები. ისინი საბანკო სექტორზე არიან დამოკიდებულნი. ქვეყნებს, სადაც დაბალია შემოსავლების დონე, მაგრამ არსებობს კაპიტალის ბაზრები, დანაზოგების ნორმაც იზრდება. ამის მაგალითია ჩინეთი. მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, 2010-2016 წლებში, ჩინეთში დანაზოგების ნორმა შეადგენდა მთლიანი სამამულო პროდუქტის 48,5 პროცენტს, ხოლო კაპიტალის ბაზარი კი – მთლიანი სამამულო პროდუქტის 40 პროცენტზე მეტს (მსოფლიო ბანკი). საქართველოში ამავე პერიოდში დანაზოგების წილი მთლიან სამამულო პროდუქტში იყო 19 პროცენტი, ხოლო კაპიტალის ბაზარი კი მთლიან სამამულო პროდუქტში იყო ძალიან უმნიშვნელო.

ცხადია, რომ კაპიტალის ბაზრების განვითარება უზრუნველყოფს კორპორაციების გრძელვადიან დაფინანსებას და ინვესტირებას და საშუალებას იძლევა, საბანკო ბაზრების განვითარებასთან ერთად, გააუმჯობესდეს კაპიტალის განაწილება, განვითარდეს ბანკების, საინვესტიციო ფონდებისა და სხვა საფინანსო და არასაფინანსო ინსტიტუტებს შორის კონკურენცია გრძელვადიანი კაპიტალის ბაზრის განვითარების გზით. ფინანსური სისტემა, რომელიც მოიცავს საფონდო ბაზრებთან ერთად საბანკო ბაზრებს, უფრო სტაბილურია და უკეთესად შეუძლია შთანთქოს შოკი.

საქართველოში არსებობს კაპიტალის ბაზრის ფორმირების განვითარებადი ბაზრებისათვის დამახასიათებელი პრობლემები. ემიტენტების (სააქციო საზოგადოებების) სიმცირესთან ერთად ფასიანი ქაღალდების ბაზარი არის არამიმზიდველი, რაც განპირობებულია კორპორაციათა არატრანსფერენტულობითა და ინფორმაციის სიმწირით. კერძო სექტორის არასაკმარისი გამჭვირვალობა ხელს უშლის კერძო სექტორში ინვესტირების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებას, რის გამოც დანაზოგის მფლობელი უპირატესად საბანკო ან უძრავ ქონებაში კაპიტალიზაციას ახდენს.

ამასთან, უმნიშვნელო წილის მფლობელი აქციონერების უფლებების დაცვა მოითხოვს მნიშვნელოვან გაუმჯობესებას

და სათანადო ინსტიტუციური ბაზის შექმნას. ეს ფაქტორები განსაზღვრავენ დანაზოგების კაპიტალის ბაზრისაკენ წარმართვის სურვილს და შესაძლებლობებს

სახელმწიფო სექტორში სახაზინო ვალდებულებების განთავსება პირველად საფონდო ბირჟებზე საშუალებას აძლევს მთავრობებს, დააფინანსონ ფისკალური დეფიციტები, რომელიც უცხოური სესხების ალტერნატიულ წყაროს წარმოადგენს, უზრუნველყოფს მონეტარული პოლიტიკის განხორციელებას და მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმის გაუმჯობესებას (Monetary Policy Implementation at Different Stages of Market Development, 2004), ქმნის მაკროეკონომიკურ მოლოდინებს და რეაგირებს მონეტარული პოლიტიკის ცვლილებებზე.

განვითარებად ქვეყნებში აღნიშნული მიმართულებით მხოლოდ ემპირიული მონაცემებია ცნობილი. სახაზინო ვალდებულებების ბაზრის გავლენა მაკროეკონომიკურ მდგრადობაზე და ოპტიმალური ბაზრის ფორმირების საკითხი, თუ რა ზომით არის შესაძლებელი მისი გაფართოება, (განსაკუთრებით დაგროვებითი საპენსიო დანაზოგების დაბანდების მიზნით), მოითხოვს სპეციალურ შესწავლას.

ადგილობრივი კაპიტალის ბაზრები არის უცხოურ ინვესტიციების მოზიდვის საშუალება. იგი ადგილობრივი კორპორაციებისათვის რისკის გაზიარების გზაა. ფინანსური ბაზრების ლიბერალიზაცია და ინტერნაციონალიზაცია უზრუნველყოფს განვითარებად ბაზრებზე კაპიტალის ბაზრების განვითარებას. იგი ამასთანავე უზრუნველყოფს კაპიტალის ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებას და საბანკო კრედიტებისადმი ინსტიტუციური და ბიუროკრატიული ბარიერებისაგან თავის აცდენას. კაპიტალის ბაზრის ეს რაციონალური როლი და გამოწვევები მნიშვნელოვანი წინაპირობაა საქართველოში კაპიტალის ბაზრის განვითარებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურის მიმოხილვა

ეკონომიკური ლიტერატურაში აღიარებულია, რომ ფინანსურ სისტემას შეუძლიან ფულის აკუმილაცია, რომელიც მნიშვნელოვანია ინდუსტრიის განვითარებისათვის, საბანკო სისტემას შეუძლია, ის საწარმოები გამოავლინოს და განავითაროს, რომლებიც ეფექტიანად განახორციელებენ ინოვაციებს (Ross Levin, 1997: 688-726), ხოლო ჯოანა რიბინსონი კი წერდა, რომ ფინანსურ ნაკადებს განსაზღვრავენ საწარმოები. მის მსგავსად, რობერტ ლუკასის თეორიით, ფინანსური ფაქტორების როლი ეკონომიკურ ზრდაში უმნიშვნელოა, რამდენადაც ფინანსურ გადაწყვეტილებებზე მოთხოვნას ეკონომიკური განვითარება ქმნის, ხოლო საფინანსო სისტემა კი ავტომატურად რეაგირებს ამ მოთხოვნებზე. წარმოება წამყვანია, ხოლო საფინანსო სექტორი მის დინებას მიყვება (Hyoungsoo Zang, Young Chu Kim: 2007; Jagadish Prasad Bist, 2018).

დღეს ეკონომისტებში ერთ-ერთი აქტუალური თემაა, თუ რამდენად ზემოქმედებს ფინანსურ სისტემა ეკონომიკაზე და რა კორელციური კავშირი აქვთ ფინანსურ ბაზრებსა და ეკონომიკის ზრდას სხვადასხვა ქვეყანაში. ეკონომისტების ერთი ნაწილი ჯერდება იმას, რომ ხანგრძლივვადიან პერიოდში მათი კავშირი ცხადია და ვლინდება (Pradhan, R.P., Arvin, M..B., Bahmani, S., Hall, J.H., Norman, N., 2017). ხოლო მეორე ნაწილი კი კონკრეტული ქვეყნების მაგალითზე ასაბუთებს, რომ ეს კავშირი ცალკეული ქვყენების ჯგუფში და განვითარებულ ქვეყნებში სუსტია (Narayan, P. K., Narayan, S. 2013:70-78; Ayadi, R., Arbak, E., Naceur, S. B., De Groen, W. P, 2013; Ductor, L., Grechyna, D. , 2015: 393-405; Grassa, R., Gazdar, K: 2014: 493-514; Mhadhbi, K. 2014: 48—58.). სხვები ზღვრული რეგრესიის მოდელის (Threshold regression model) გამოყენებით ასაბუთებენ, რომ როდესაც ფინანსური სექტორის განვითარება აღწევს ზღვარს, მაშინ მისი შემდგომი განვითარება იწვევს ეკონომიკის დაცემას (Law, S. H., Singh, N., 2014: 36—44; Samargandi, N., Fidrmuc, J., Ghosh, S. 2015: 66—81.; Arcand, J. L., Berkes, E., Panizza, U. 2012; Rousseau, P. L., & Wachtel, P. 2008; Demetriades, P. O., & Rousseau, P. L., 2015). ფინანსურ ბაზრებს უფრო მეტი ეფექტი აქვთ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში, ვიდრე დაბალგანვითარებულ ქვეყნებში (Deidda, L., Fattouh, B. 2002: 339—345). ამდენად, სხვადასხვა ქვეყანაში და ქვეყნების ჯგუფში კვლევების შედეგები განსხვავებულია.

ბოლო ათწლეულებში კაპიტალის ბაზრები ბევრ ქვეყანაში გაფართოვდა, განსაკუთრებით კი განვითარებად ქვეყნებში. ის გარემოება, რომ განვითარებად ქვეყნებში კაპიტალის ბაზრები ვითარდება 3-4 ჯერ უფრო სწრაფად, ვიდრე განვითარებულ ქვეყნებში და გლობალური ბაზრების განვითარების პროგნოზით, მომავალი 10 წლის განმავლობაში იგი 40-70-პროცენტით გაიზრდება (William Wright, Panagiotis Asimakopoulos, Eivind Friis Hamre, 2019), მეტყველებს მის მზარდ და რაციონალურ როლზე ეკონომიკაში.

კაპიტალის ბაზრის განვითარება ყოველთვის განიხილებოდა როგორც რისკიანი საქმიანობა, განსაკუთრებით საქართველოში, რამდენადაც ადგილობრივი ვალუტის ხშირი და ღრმა რყევები ამცირებდა კაპიტალის ბაზრის საიმედობას.

რისკს, არასტაბილურობასა და გაცვლითი კურსის რყევებს ემატება კორპორაციული მართვის კულტურაც და გამჭვირვალობის პრობლემებიც. მსოფლიოში ეს პროცესები ეჭვქვეშ აყენებენ ფინანსური გლობალური კაპიტალური ნაკადების სარგებელს თითქმის ყველა ქვეყანაში (Stiglitz, J. E 2002; Arcand, J. L., Berkes, E., Panizza, U, 2012). ეს საკითხი კიდევ უფრი მწვავედ დადგა საერთაშორისო და სამამულო ლიტერატურაში და კიდევ უფრო მეტად გამწვავდა დებატები 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსურ კრიზისის შემდგომ პერიოდში (Milesi-Ferretti, Gian Maria, Cedric Tille, 2011: 289-346; Lane, Philip R., Gian Maria Milesi-Ferretti, 2011). კაპიტალის ბაზრის წინაშე გაჩნდა ახალი გამოწვევები და მოსალოდნელი თანამდე არასასურველი შედეგები.

ყოველივე ამან კვლავ დააყენა საკითხი კაპიტალის ბაზრების განვითარების რაციონალიზმის შესახებ და იმ ფუნდამენტური ფაქტორების შესახებ, რომლებიც მოქმედებენ ამ ბაზრის განვითარებაზე.

საქართველოში კაპიტალის ბაზრის ფორმირების წინააღმდეგობრივი გზა

საქართველოს არ გააჩნია კარგად განვითარებული კაპიტალის ბაზრები. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში მნიშვნელოვანი რეფორმები განხორციელდა შიდა კაპიტალის ბაზრის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით და საერთაშორისო ორგანიზაციების ხელშეწყობით ინერგებოდა საერთაშორისო სტანდარტები, კაპიტალის ბაზრები ფრაგმენტულად ვითარდებოდა. ამ საუკუნის 10-იან წლებამდე საქართველოს არ გააჩნდა კაპიტალის ბაზრის განვითარების სტრატეგია.

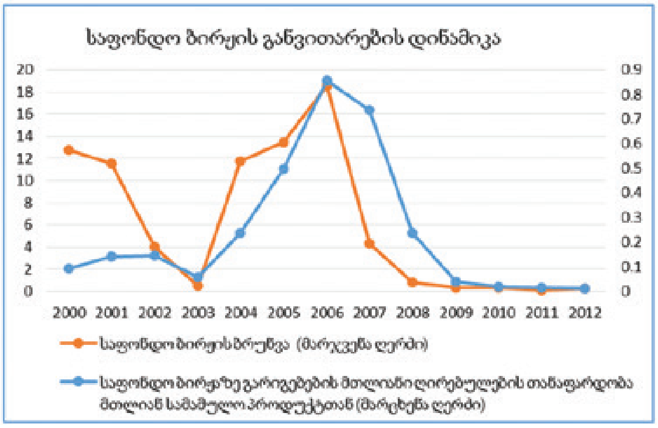
2000 წელს საქართველოში ჩამოყალიბდა საფონდო ბირჟა და შეიქმნა საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ეროვნული კომისია, როგორც დამოუკიდებელი სამსახური. ამასთან მიღებული იქნა კანონი „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ". საფონდო ბირჟა ნელა, მაგრამ მაინც ვითარდებოდა. 2008 წლამდე 300-მდე სააქციო საზოგადოება იყო დაშვებული საფონდო ბირჟაზე და 40-ზე მეტი საბროკერო ფირმა ასრულებდა საინვესტიციო ინსტიტუტების ფუნქციას. ვაჭრობა ღია წესით ხორციელდებოდა, გარიგებები გამჭვირვალე იყო და ადგილი ჰქონდა თავისუფალ ფასწარმოქმნას. 2008 წელს საკანონმდებლო ცვლილებების შემდეგ დაშვებულ იქნა ბირჟის გარეთ ვაჭრობა, ღიაობის და ტრანსფარენტულობის მოთხოვნები ლიბერალური გახდა. წარმოიშვა ე.წ. დახურული ვაჭრობა, რომელიც დაბალი ტრანზაქციული ხარჯებით გამოირჩევა. გაუქმდა ფასიანი ქაღალდების ეროვნული კომისია და საფონდო ბირჟაზე ზედამხედველობა დაევალა ეროვნულ ბანკს, რომელიც იქცა მეგარეგულატორად.

საქართველოში ფულის კონცენტრაციის სფეროში საბანკო სისტემა კიდევ უფრო გაძლიერდა, რამდენადაც იგი ფაქტიურად ფლობს საფონდო ბირჟას კერძო საკუთრებაში და საფონდო ბირჟის აქციათა ნახევარზე მეტი კომერციული ბანკის საკუთრებაშია, რაც აძლევს მას საშუალებას, საბანკო კაპიტალის ალტერნატიული წყარო – საფონდო ბირჟა – არ გახდეს საბანკო კაპიტალის კონკურენტი (Banking and Capital Markets M&A Outlook, 2019)[1].

2008 წლის საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად საბროკერო ფირმების რაოდენობა შემცირდა, რამდენადაც მათ გაეზარდათ საწესდებო კაპიტალის მოცულობა, რომლის დაკმაყოფილებაც მხოლოდ კომერციულ ბანკებთან არსებულ საბროკერი ფირმებს შეეძლოთ. 2018 წელს მხოლოდ 11 საბროკერო ფირმა დაფიქსირდა, რომელთა დიდი ნაწილი კომერციული ბანკების ფილიალია.

საფონდი ბირჟების საქმიანობა, ისევე როგორც კორპორაციათა მენეჯმენტი, ვერ განვითარდა. თუ 2000 წელს საფონდო ბირჟის ბრუნვის მაჩვენებელი 12.8 პროცენტს შეადგენდა და მთლიან სამამულო პროდუქტთან მიმართებაში 5,03 პროცენტი იყო, 2012 წელს ბრუნვამ შეადგინა 0,24 პროცენტი და მთლიან სამამულო პროდუქტთან მიმართებაში კი – დაეცა 0.9 პროცენტამდე. შედეგად საქართველოზე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს აღმოაჩნდათ სააქციო ბაზრის კაპიტალიზაციის უკეთესი მაჩვენებლები (მაგალითად, კენიაში 2013 წელს საფონდო ბირჟაზე ვაჭრობამ შეადგინა მთლიანი სამამულო პროდუქტის 3.3 პროცენტი) (მსოფლიო ბანკი).

გრაფიკი 1

წყარო: მსოფლი ბანკის მონაცემები, წელი 2012. https://databank.worldbank.org/data/source/global-financial-development/Type/TABLE/preview/on№advancedDownloadOptions

საქართველოში ბაზრის კაპიტალიზაცია მთლიან სამამულო პროდუქტთან 2007 წელს 10 პროცენტს მიაღწია, თუმცა შემდგომ შემცირდა მნიშვნელოვნად და განახევრდა. სხვა ქვეყნებთან შედარებით ეს მაჩვენებელი ძალზედ დაბალია. ასევე დაბალია ბირჟის ბრუნვა. მსოფლის ბანკის მონაცემებით, 2012 წელს საფონდო ბირჟაზე დადებული გარიგებების ღირებულებამ შეადგინა მთლიანი სამამულო პროდუქტის 0,01 პროცენტი, მაშინ როდესაც ჩინეთში ეს მაჩვენებელი 56.6 პროცენტია, თურქეთში – 35 პროცენტი, ხოლო რუსეთში კი – 19.8 პროცენტი. მართალია, რუსეთის ფედერაციაში ეს მაჩვენებლი ბოლო პერიოდში შემცირდა, მაგრამ იგი მნიშვნელოვნად აღემატება ბალტიისპირეთის ქვეყნების მაჩვენებელსაც.

[1] მსოფლიოში საბანკო და კაპიტალის ბაზრებზე გაერთიანებისა და შერწყმის ტენდენციის გაღრმავებას ვარაუდობენ. (Banking and Capital Markets M&A Outlook, Deloitte, Will it be a stellar year for banking and capital markets mergers and acquisitions? 2019
https://www2.deloitte.com/us/en/pages/financial-services/articles/banking-securities-mergers-acquisitions-outlook.html)

საფონდო ბაზარმა საქართველოში დაკარგა აქციებზე საბაზრო ფასწარმოქმნის ფუნქცია. შესაბამისად, აქციებით თუ სხვა ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობა ყოველგვარ აზრს მოკლებული გახდა. მთელი საფონდო ბაზარი რუხმა, არა-ტრანსპარენტულმა „ველურ-ლიბერალურმა" ბაზარმა ჩაანაცვლა (Aslanishvili).

საქართველოში იყო ცდა, საქართველო გამხდარიყო რეგიონალური ფინანსური ცენტრი და მომხდარიყო ფინანსური ინსტიტუტების, საფონდო ბირჟებისა და სხვა კომერციული ინსტიტუტების კონცენტრაცია, ფინანსური ლიბერალიზაციის ფონზე გაზრდილიყო საერთაშორისო ტრანსაქციების და გარიგების ოდენობა. ამ მიზნით 2008 წლის დასაწყისში შეიქმნა კანონი „საფინანსო სექტორის გლობალური კონკურენტუნარიანობის შესახებ", რომლის მიზანი იყო საქართველოს გადაქცევა გლობალურ ფინანსურ ცენტრად, ფინანსური სისტემის ინტეგრაცია მსოფლიო ფინანსურ სისტემაში და სახელმწიფოს კონკურენტუნარიანობის ამაღლება.

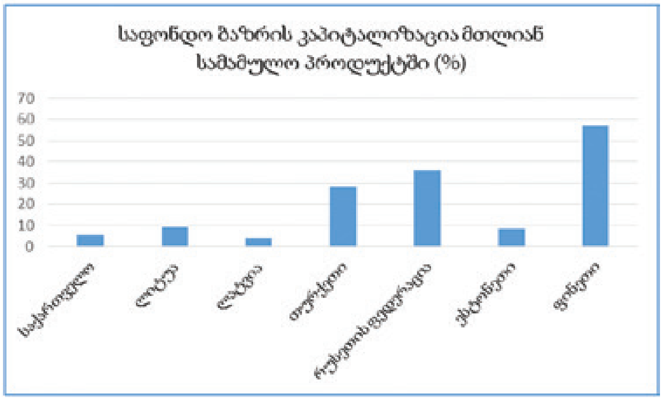
ეს ფინანსური სტარტეგია შესაბამებაში უნდა ყოფილიყო საფონდო ბირჟის ლიბერალურ პოლიტიკასთან და შემდგომ საგადასახადო რეფორმებთან, რომელიც დაემყარებოდა საშემოსავლო გადასახადის ეტაპობრივ შემცირებას, დივიდენდსა და პროცენტზე გადასახადის გაუქმებას, მოქნილ საგადასახადო რეჟიმს ფინანსური ინსტიტუტებისათვის და სხვ. თუმცა 2008 წლის შემდგომ განვითარებული მოვლენების გამო კანონი 2009 წელს ძალადაკარგულად გამოცხადდა. საქართველო დამოკიდებული აღმოჩნდა საბანკო კაპიტალსა და პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებზე, ხოლო პორტფელური ინვესტიციების შემოდინება არასტაბილური იყო.

2016 წელს საქართველოში საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს, ეროვნული ბანკისა და ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროსთან ერთად პირველად საქართველოში შემუშავდა კაპიტალის ბაზრის განვითარების სტრატეგია და ზოგადი გეგმა. თუმცა მომდევნო წლებში მის განხორციელებას ეფექტი არ მოჰყოლია და საჯარო შეფასებებიც არ გაკეთებულა. საფონდო ბირჟის განვითარება საკანონდებლო ცვლილებების გარეშე შეუძლებელი გახდა.

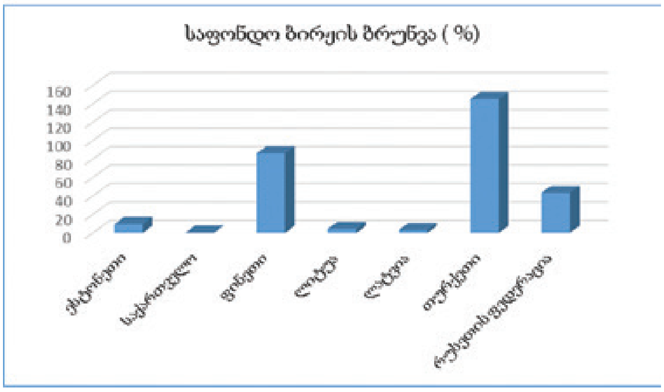
საქართველოს ადგილობრივი კაპიტალის ბაზრები არის გარიგებებით სეგმენტირებული, სადაც დომინირებს ბანკების აქციები. ამასთან, საფონდო ბირჟების მეშვეობით კაპიტალის შიდა და გარე წყაროების გაფართოების ნაცვლად ქვეყნის საერთაშორისო ვალი იზრდება, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ საერთაშორისო ვალი უფრო მიმზიდველი გახდა, ვიდრე ადგილობრივი კაპიტალის ბაზარი, რაც უარყოფითად მოქმედებს საქართველოს მაკროეკონომიკურ წონასწორობაზე და განსაკუთრებით კი – ეროვნული ვალუტის სტაბილურობაზე. დღესდღეობით საქართველოს საგარეო ვალი 5 მლრდ-ს აშშ დოლარს აღემატება, ხოლო საფონდო ბირჟის კაპიტალიზაცია მას 7 ჯერ უფრო მეტად ჩამორჩება.

გარდა ამისა, კომპანიებს აქციების გაყიდვით ფინანსების მოზიდვის ნაცვლად ურჩევნიათ, ბანკიდან აიღონ სესხი. რადგან საფონდო ბაზარზე შესვლა მოითხოვს გამჭვირვალობის მაღალი სტანდარტების დაცვას. ეს საკითხი კიდევ უფრო აქტუალური გახდა მას შემდეგ, რაც საქართველომ ხელი მოაწერა ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებას 2014 წელს და აიღო ვალდებულება, მოეხდინა საკანონმდებლო მიახლოება/ჰარმონიზირება ევროკავშირის პრინციპებთან, რომლის ერთ-ერთი მოთხოვნაა ანგარიშვალდებულების მაღალი სტანდარტების უზრუნველყოფა.

გრაფიკი 2

გრაფიკი 3

წყარო: მსოფლიო ბანკის მონაცემები, წელი 2012. https://databank.worldbank.org/data/source/global-financial-development/Type/TABLE/preview/on№advancedDownloadOptions

კაპიტალის ბაზრის წინაპირობები

ადგილობრივი კაპიტალის ბაზრების ფუნქციონირებაზე გავლენას ახდენს გარემო და წინაპირობები, რომლის გათვალისწინების გარეშე კაპიტალის ბაზრის ფირმირება და განვითარება შეუძლებელია. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ასეთი ზემოქმედების ფაქტორები განსხვავებულად არის წარმოდგენილი, გამომდინარე ქვეყნების თავისებურებებიდან, თუმცა საყოველთაოდ აღიარებულია ისეთი ფაქტორების როლი, როგორიცაა მაკრეკონომიკური პოლიტიკა და სტაბილურობა და ძლიერი ინსტიტუციური და სამართლებრივი

სისტემა. ამ ორ მამოძრავებელ ძალას ემატება მდგრადი საბანკო სისტემა და ადექვატური მარეგულირებელი და ზედამხედველი ინსტიტუტები (Liliana Rojas-Suarez, 2014), ფინანსური ინფრასტრუქტურა (Luc Laeven, 2014: 7), საპენსიო რეფორმები განვითარებად ქვეყნებში (Dimitri Vittas, 1999) და სხვ.

თავისი მნიშვნელობით, ჩვენ გამოვყოფთ ოთხ საყრდენს: 1. მაკრეკონომიკურ სტაბილურობას; 2. ინსტიტუციურ და სამართლებრივ სისტემას; 3. ბაზრის ზომას, შემადგენლობას და საპენსიო სისტემას; 4. გამჭვირვალობასა და ფინანსურ ინფრსტრუქტურას.

1. არასტაბილური მაკროეკონომიკა სახელმწიფოს უქმნის სავალო პრობლემებს და ქვეყნას აყენებს არასტაბილური ფინანსური ნაკადების, გაცვლითი კურსის რყევების და ფინანსური კრიზისების რისკების წინაშე. კაპიტალის ბაზრები უფრო განვითარებულია დაბალი და სტაბილური ინფლაციის მქონე ქვეყნებში. სტაბილური მაკროეკონომიკური გარემო აუცილებელია უცხოური კაპიტალის მოსაზიდად.

2. ძლიერი ინსტიტუტები და კარგად ფუნქციონირებადი სამართლებრივი სისტემა მნიშვნელოვანია ადგილობრივი ბაზრების განვითარებისთვის, რადგან ისინი უზრუნველყოფენ ინვესტორთა უფლებების დაცვას, მათ შორის უმცირესობათა ინტერესების დაცვას და ინვესტორების მოზიდვას. კვლევები ადასტურებენ, რომ ქვეყნებში სადაც დაცულია აქციონერთა საკუთრების უფლებები და საკუთრების უფლებები და კონტრაქტის აღსრულება არ არის ძვირი, აქვთ უფრო განვითარებული ადგილობრივი ბაზრები (John D. Burger, Francis E. Warnock, Veronica Cacdac Warnock, 2012). თუმცა, არსებობს განსხვავებული შეხედულებები ფასიანი ქაღალდების ბაზრის რეგულირების საჭიროების შესახებ. ადრეული კვლევები ამტკიცებდა, რომ ფასიანი ქაღალდების ბაზრები შეიძლება არ რეგულირდებოდეს, მაგრამ უკანასკნელი კვლევების თანახმად, რეგულირება საჭიროა კერძო საკონტრაქტო ჩარჩო სტანდარტიზაციისთვის და თაღლითობების თავიდან ასაცილებლად. დღეს ფართოდ არის აღიარებული, რომ ფასიანი ქაღალდების კანონები კრიტიკულად მნიშვნელოვანია კაპიტალის ბაზრის განვითარებისთვის.

3. ბაზრის ზომაზე, სტრუქტურაზე ძლიერი ზეგავლენა აქვს საპენსიო რეფორმებს. ინსტიტუციური, სამართლებრივი და ინფრასტრუქტურული ბარიერების არარსებობის მიუხედავად, ბევრი ქვეყნის ეკონომიკა ვერ ახერხებს ინვესტორთა მიზიდვას იმისათვის, რომ უზრუნველყოს კაპიტალის ბაზრის ოპტიმალური სიდიდე და საკმარისი ლიკვიდურობა. ამ თვალსაზრისით ხდება სავალდებულო საპენსიო სისტემების დანერგვა, რომელიც ინვესტიციის გრძელვადიანი ინსტრუმენტების მოზიდვის საშუალებას წარმოადგენს. იგი ადგილობრივი ობლიგაციების ბაზრის განვითარების პირობაა. ფინანსური ბაზრების ლიბერალიზაციასთან და ეფექტიანი მარეგულირებელი გარემოს პირობების ფორმირებასთან ერთად, სახელმწიფო ობლიგაციების ბაზარს, რომელიც დღეს დომინირებულია საქართველოში, უნდა დაემატოს კორპორაციული კერძო ობლიგაციების ბაზარიც.

ანალოგიურად, დერივატიული ბაზრები ვერ განვითარდება განვითარებული ბაზრების გარეშე. იგი, თავის მხრივ, კაპიტალის ბაზრის განვითარებას შეუწყობს ხელს. უფრო მეტიც, ობლიგაციების ბაზრები მოითხოვს კარგად განვითარებული ფულის ბაზრებს, რათა მონეტარულმა პოლიტიკამ უზრუნველყოს საპროცენტო განაკვეთის სტაბილურობა, რომელიც ხელს შეუწყობს ობლიგაციების ბაზრის განვითარებას.

4. ფინანსური ინფრასტრუქტურა და გამჭვირვალობა. განვითარებული ინფრასტრუქტურა ერთ-ერთ აუცილებელი პირობაა კაპიტალის ბაზრისათვის. იგი ხელს უწყობს ვაჭრობასა და ინფორმაციის გაცვლას, ბაზრის მიერ წარმოებული და გამოყენებული ინფორმაციის დამუშავებას, შეფასებას და დადასტურებას, რომელიც ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მარეგულირებლისგან თვითრეგულირების წესით ხორციელდება. სალიცენზიო მოთხოვნები, გარიგებები, გადასახადები, აუდიტორის ხარჯები, ინფორმაციის გაცვლის სისტემები, ადგილობრივი აუდიტორული და სარეიტინგო კომპანიების განვითარების ხელშეწყობა, და სხვ. მნიშვნელოვანია ბაზრის ეფექტიანად ფუნქციონირებისათვის. აღნიშნული საქმიანობები კომპანიებისათვის არ უნდა იყოს დიდ დანახარჯებთან დაკავშირებული.

ასევე მნიშვნელოვანია დავების გადაწყვეტის ალტერნატიული მექანიზმების განვითარებაც, განვითარებული საარბიტრაჟო ინფრასტრუქტურის არსებობაც. კორპორაციათა გამჭვირვალობა და ინფორმაციული უზრუნველყოფა ქმნის ფირმების კაპიტალის ბაზრებზე შეღწევის საშუალებას. ინფორმაციული გამჭვირვალობა ინვესტორს წარმოდგენას უქმნის კორპორაციული მართვის მდგომარეობაზე, მასზე დაფუძნებული შეფასება კი ამცირებს სუბიექტივიზმს გადაწყვეტილებათა მიღებაში. ამასთან, ინფორმაციული გამჭვირვალობის გადიდება, საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება, საზოგადოების ინფორმირებულობის გაზრდა საფონდო ბაზრის შესახებ როგორც კომპანიის საინვესტიციო მიმზიდველობის საფუძველი, ხელს უწყობს მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას. ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების ფარგლებში საქართველომ უნდა უზრუნველყოს ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის მარეგულირებელი კანონმდებლობის ევროკავშირის დირექტივებთან ჰარმონიზირება. დირექტივების ძირითადი მოთხოვნები გარიგებებისა და ფასის გამჭვირვალობის ზრდას, ემიტენტების ფინანსურ ანგარიშგებასა და ინფორმაციის ღიაობას, ინვესტორთა თანაბარ პირობებში ჩაყენებას გულისხმობს.

აღნიშნული წინაპირობები არსებითია საქართველოში ადგილობრივი კაპიტალის ბაზრების განვითარებისათვის. შესაბამისად, მიზანშეწონილია ფინანსური რეფორმების თანმიმდევრობით გატარება. განვითარებული საფონდო ბირჟა კომპანიებში კაპიტალის მოზიდვის ალტერნატიულ წყაროდ

შეიძლება იქცეს და უზრუნველყოს კორპორაციული მართვის თანამედროვე სტანდარტების დანერგვა.

დასკვნები

ნაშრომში დახასიათებული კაპიტალის ბაზრის განვითარების წინაპირობები გათვალისწინებული უნდა იქნეს საქართველოში კაპიტალის ბაზრის განვითარების პოლიტიკის განსაზღვრისას.

საქართველოში კაპიტალის ბაზრების განუვითარებლობა განპირობებულია მცირე ბაზრის ზომის, სუსტი ინსტიტუტებისა და არასტაბილური მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად. კაპიტალის ბაზრები არ შეიძლება განვითარდეს სტაბილური მაკროეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი გარემოს გარეშე, რომელიც იცავს საკუთრების უფლებას. ეს არის ბაზრების ფუნქციონირების ფუნდამენტური პირობა.

ბაზრების განვითარება ეტაპობრივი და ხანგრძლივი პროცესია. სხვადასხვა ბაზრები (სახელმწიფო და კორპორაციული ობლიგაციების, დერივატივების, საპენსიო–საინვესტიციო კაპიტალის და სხვ.) ერთმანეთს ავსებენ. კაპიტალის ბაზრის რეფორმები მათ ოპტიმალურ შერწყმას მოითხოვს, რომელიც უნდა იყოს ფინანსური ლიბერალიზაციით განმტკიცებული. იგი უნდა ემსახურებოდეს ბაზრის ზომის გაზრდას.

კერძო საპენსიო დანაზოგების სისტემის შექმნა ინვესტორთა ბაზის გაფართოების მნიშვნელოვანი პირობაა. სისტემატურად უნდა ხდებოდეს მისი ეკონომიკაზე ზემოქმედების შესწავლა, რათ დაიხვეწოს საპენსიო სქემები.

კორპორაციული მართვის რეფორმები უნდა ემსახურებოდეს მცირესი ინვესტორების ინტერესების დაცვას, ინფორმაციის ღიაობის უზრუნველყოფას, ფასიანი ქაღალდების პროდუქტების სტანდარტიზაციას, ეფექტური პირველადი და მეორადი ბაზრების განვითარებას, ფინანსური ინფრასტრუქტურის განვითარებას და სხვ.

გლობალურ ბაზრებთან ინტეგრაცია ეკონომიკური ზრდის პირობაა და იგი ვერ განხორციელდება თუ საქართველოში არ დაინერგება სრულყოფილი განვითარებული კაპიტალის ბაზარი, არ იქნება სტაბილური ეკონომიკური ზრდა მიღწეული და „რბილ კორპორაციულ სამართალთან" ერთად არ შეიქმნება ადექვატური ინსტიტუციური ინფრასტრუქტურა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Aslanishvili, D. Stock Market in Georgia: Existing Reality and Uncertain Future [Safondo bazari Sakartveloshi: arsebuli realoba da gaurkveveli momavali]. TSU, Science (In Georgian). https://tsu.ge/science/?leng=ge&lcat=jurnal&jnomeri=6&tid=10
2. Ayadi, R., Arbak, E., Naceur, S. B., & De Groen, W. P. (2013), Financial development, bank efficiency, and economic growth across the Mediterranean. MEDPRO Technical Report, No. 30/March, https://www.files.ethz.ch/isn/161854/Growth%20&%20Development.pdf;
3. Arcand, J. L., Berkes, E., & Panizza, U. Too much finance, International Monetary Fund, IMF Working Paper, WP/12/161, 2012. https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12161.pdf
4. Banking and Capital Markets M&A Outlook, Delloitte, Will it be a stellar year for banking and capital markets mergers and acquisitions? 2019, https://www2.deloitte.com/us/en/pages/financial-services/articles/banking-securities-mergers-acquisitions-outlook.html)
5. Demetriades, P. O., & Rousseau, P. L. (2015), The changing face of financial development. University of Leicester, Working Paper No. 15/20, https://www.le.ac.uk/economics/research/RePEc/lec/leecon/dp15-20.pdf?uol_r=d307e306
6. Deidda, L., & Fattouh, B. (2002), Non-linearity between finance and growth. Economics Letters, 74(3), https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165176501005717
7. Dimitri Vittas, (1999), Pension Reform and Capital Market Development «Feasibility» and «Impact» Preconditions, World Bank Policy Research Working Paper No. 2414, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=632485.
8. Ductor, L., & Grechyna, D. (2015), Financial development, real sector, and economic growth. International Review of Economics & Finance, 37, https://pdfs.semanticscholar.org/ffe7/3ea4f441385897aefd3696010a19ee144732.pdf
9. Grassa, R., & Gazdar, K. (2014), Financial development and economic growth in GCC countries: A comparative study between Islamic and conventional finance. International Journal of Social Economics, 41(6), https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/IJSE-12-2012-0232
10. Hyoungsoo Zang, Young Chu Kim, (2007), Does Finnaciao Debelopment precede Griwth? Robinson and Lucas might be right. Applied economics letters, V.14, Issue 1, https://doi.org/10.1080/13504850500425469, https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13504850500425469
11. Philip R., and Gian Maria Milesi-Ferretti, (2011), External adjustment and the global crisis, IMF Working Paper, WP/11/197, International Monetary Fund, https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11197.pdf
12. Law, S. H., & Singh, N. (2014), Does too much finance harm economic growth? Journal of Banking & Finance, 41, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378426613004925?via%3Dihub, https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.12.020

13. Liliana Rojas-Suarez, (2014), Strengthening Capital Markets in Emerging Economies: Two Key Issues that the G20 Should Not Miss, Center for Global Develooment, February 21, https://www.cgdev.org/blog/strengthening-capital-markets-emerging-economies-two-key-issues-g20-should-not-miss; https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap75c.pdf
14. Luc Laeven, (2014),The Development of Local Capital Markets: Rationale and Challenges, IMF Working Paper, International Monetary Fund, WP/14/234, 2014, https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14234.pdf
15. Monetary Policy Implementation at Different Stages of Market Development, IMF Board Paper , 2004, https://www.imf.org/external/np/mfd/2004/eng/102604.htm.
16. Mhadhbi, K. (2014), Financial development and economic growth: A dynamic panel data analysis. International Journal of Econometrics and Financial Management, 2(2), http://pubs.sciepub.com/ijefm/2/2/1/index.html
17. Milesi-Ferretti, Gian Maria, and Cedric Tille, (2011), The great retrenchment: international capital flows during the global financial crisis, Economic Policy, Vol. 26, https://www.researchgate.net/publication/227658749_The_Great_Retrenchment_International_Capital_Flows_During_the_Global_Financial_Crisis
18. Narayan, P. K., & Narayan, S. (2013), The short-run relationship between the financial system and economic growth: New evidence from regional panels. International Review of Financial Analysis, 29, http://dx.doi.org/10.1016/j.irfa.2013.03.012, http://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/17029.pdf
19. Jagadish Prasad Bist, (2018), Financial development and economic growth: Evidence from a panel of 16 African and non-African low-income countries, Journal Cogent Economics & Finance, Volume 6, Issue 1, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322039.2018.1449780?scroll=top&needAccess=true, https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1449780
20. John D. Burger, Francis E. Warnock, Veronica Cacdac Warnock, (2010), Emerging Local Currency Bond Markets, NBER Working Paper No. 16249, Issued in August Revised in March 2012, NBER Program(s): International Finance and Macroeconomics, https://www.nber.org/papers/w16249
21. Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Bahmani, S., Hall, J. H., & Norman, N. R. (2017), Finance and growth: Evidence from the ARF countries. The Quarterly Review of Economics and Finance, 66, http://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/99041.pdf; http://dx.doi.org/10.1016/j.qref.2017.01.011
22. Ross Levin, (1997), Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda, Journal of Economic Literature, Vol. XXXY, June, https://www.researchgate.net/publication/4722931_Financial_Development_And_Economic_Growth_Views_And_Agenda
23. Rousseau, P. L., & Wachtel, P. (2008), What is happening to the impact of financial deepening on economic growth? January 21, http://pages.stern.nyu.edu/~pwachtel/images/RW_EI_Jan2008.pdf
24. Samargandi, N., Fidrmuc, J., & Ghosh, S. (2015), Is the relationship between financial development and economic growth monotonic? Evidence from a sample of middle-income countries. World Development, 68, https://econpapers.repec.org/article/eeewdevel/v_3a68_3ay_3a2015_3ai_3ac_3ap_3a66-81.htm
25. Stiglitz, Joseph E., (2002), Globalization and Its Discontents, New York: W.W. Norton, https://www.studocu.com/en/document/ravenshaw-university/macroeconomics/book-solutions/globalization-and-its-discontents/2022797/view
26. William Wright, Panagiotis Asimakopoulos, Eivind Friis Hamre, (2019), Report: the New Financial global capital markets growth index, January, https://newfinancial.org/report-the-new-financial-global-capital-markets-growth-index/
27. World Bank, https://databank.worldbank.org/data/source/global-financial-development/Type/TABLE/preview/on#advancedDownloadOptions

JEL Classification: G15, G18, G38

https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.006

CAPITAL MARKET CHALLENGES AND DEVELOPMENT PREREQUISITES IN GEORGIA

MIKHEIL TOKMAZISHVILI

Doctor of Economics, Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University;

Professor,

Tbilisi Open University, Georgia

M-Tokmazishvili@yahoo.com

KEYWORDS: CAPITAL MARKETS, CAPITALIZATION, MARKET STRUCTURE, FINANCIAL MARKET, ECONOMIC GROWTH.

For citation: Tokmazishvili, M. (2019). Capital Market Challenges and Development Prerequisites in Georgia, *Globalization And Business, №8*, pp. 60-67. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.006

SUMMARY

The article describes the challenges of capital markets, concepts of effects of capital markets` development on the economic growth, the current conditions of the capital market in Georgia, restricting and stimulating factors and preconditions necessary for the expansion of the capital market. Through comparative analysis, the problems and trends of development of capitalization are presented.

The formation of capital market is a long process. It requires the formation of financial instruments, consolidated legal or model norms, market infrastructure and institutions. In the developing countries, and moreover, in the Post-Soviet countries with least-developed economy and transformational law, the capital market is undeveloped considering the capacity of economy and its potential benefits. The banking sector`s ability to finance the economy is restricted, the demand on investment capital is wide, as a result, with the traditional bank financing, establishment and development of the capital market is considered with any alternative.

The paper analyzes the causes that impact on local capital markets functioning and the prerequisites without which the capital market can not be formed and developed in Georgia. The characteristics of impact factors on the capital market through examining of economic literature are presented.

The strong institutions and the well-functioning legal system are important for local market development, as they provide the protection of investors` rights, including the protection of minority interests and attracting investors. The studies show that the country, where the rights of shareholders are protected and the transaction is not expensive, has more developed local markets, however, there is a different view about the necessity for regulating the securities market. The initial studies argued that the securities market may not be regulated, but according to the recent researches, the regulation is essential for private contractual framework standardization and fraud prevention. Today it is widely recognized that the laws of securities are critical to the development of the capital market;

Finally, the article proposes the structure of market prerequisites that are based on several piles: macroeconomic stability, institutional and legal system, market size, market composition and pension system, transparency and financial infrastructure. Despite the absence of institutional, legal and infrastructural barriers, many economies are unable to attract investors in order to ensure the optimum level of capital market and efficient liquidity. In this regard, the compulsory pension systems are introduced, which is an opportunity to attract the long-term instruments of investment. It is the condition of the development of the local bond market. With the liberalization of financial markets and in the effective regulatory environment, investments in the state bonds that dominate in Georgia today will be added by expansion of the corporate private bonds market. Similarly, the derivative markets cannot be developed without a well-developed market and, in turn, they will contribute to the development of the capital market. Moreover, the bond market requires the well-developed money markets in order to encourage the monetary policy to ensure the stability of the percent rate that will support the development of the bond market.

The developed infrastructure is one of the essential conditions for the functionality of the capital market. It promotes trade and information exchange and provides access to predictable products on the background of a less costly system. The transparency and information provision of corporations is also important, which instantly connects investors with money investors. In the framework of the Association Agreement with the European Union, Georgia shall ensure approach to the legislation regulating trade with securities of the EU guidelines. The main requirements of directives are to increase the transparency of transactions and the price, the financial statements of the issuer and the openness of the information, as well as the equal condition for the investors.

JEL Classification: A12, C92, D1
https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.007

ქცევის ეკონომიკის თეორიული საფუძვლები და პრაქტიკული ასპექტები

მარინე ნაცვალაძე
ასოცირეული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
marine.natsvaladze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ქცევითი ეკონომიკა, ეკონომიკური გადაწყვეტილებები, ეკონომიკა და ფსიქოლოგია, ეკონომიკური პოლიტიკა

ციტირებისთვის: ნაცვალაძე, მ. (2019). ქცევის ეკონომიკის თეორიული საფუძვლები და პრაქტიკული ასპექტები, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8*, გვ. 68-73. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.007

ქცევითი ეკონომიკა ეს არის ეკონომიკურ მეცნიერებაში სოციალური მეცნიერებების, ძირითადად ფსიქოლოგიის და სოციოლოგიის, ინტეგრაცია. სტანდარტული ეკონომიკური თეორიისთვის შესწავლის ობიექტი არის რაციონალური ინდივიდი და ის ფაქტიურად ემიჯნება ფსიქოლოგიურ საწყისებს. ქცევითი ეკონომიკა ეკონომიკური მეცნიერების შედარებით ახალგაზრდა სფეროა, რომელიც აერთიანებს ეკონომიკური თეორიის მეთოდოლოგიურ პრინციპებს და თანამედროვე შემეცნებითი და სოციალური ფსიქოლოგიის მიღწევებს, რაც საშუალებას გვაძლევს, კვლევების საფუძველზე აღმოვაჩინოთ ადამიანთა ქცევის ახალი პერსპექტივები და ავხსნათ ისეთი ფენომენები, რომლებიც ტრადიციული ეკონომიკის თვალსაზრისით პარადოქსულია.

სტანდარტული ეკონომიკური თეორიის მეთოდოლოგია ეფუძნებოდა მიდგომას, რომ მთავარია ეკონომიკურმა თეორიამ შეძლოს პროგნოზის გაკეთება და არ არის მნიშვნელოვანი, რამდენად რელევანტურია დაშვებები, რითაც ეს თეორია მუშაობს.

მე–XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დღის წესრიგში დადგა საკითხი იმის შესახებ, რომ თეორია არამარტო უნდა პროგნოზირებდეს, არამედ უნდა ხსნიდეს გარკვეულ მოვლენებს, მიმდინარე პროცესებს და უნდა მიესადაგოს რეალობას. არსებული ეკონომიკური თეორიები მიჩნეულ იქნა მოძველებულად, რადგან „რაციონალური ადამიანი“ ძალიან შეზღუდული მოდელია და ვერ ასახავს ადამიანთა გადაწყვეტილებებს და ქმედებებს. მეცნიერულმა წინსვლამ, კერძოდ კი ეკონომიკაში ექსპერიმენტული მეთოდების განვითარებამ და დანერგვამ გამოავლინა ბევრი ანომალია, რაც ჰქონდა სტანდარტულ ეკონომიკურ თეორიას.

სწორედ ამიტომ აქტუალური გახდა გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ეკონომიკურ სუბიექტებზე მოქმედი ფაქტორების თეორიული ანალიზი, ქცევითი ეკონომიკური თეორიის პრაქტიკული რეალიზაცია პილიტიკასა და ეკონომიკაში.

ქცევის ეკონომიკურ თეორიაში გამოყენებული მეთოდები (ექსპერიმენტები, საველე კვლევები, დაკვირვებები და ა.შ.) ეკონომიკური მეცნიერების სხვა სფეროებში გამოყენებულის იდენტურია. განვითარების საწყის ეტაპზე ქცევითი ეკონომიკური თეორიის საფუძვლებს მეტწილად ე.წ. ექსპერიმენტული ეკონომიკის მონაცემები და შედეგები წარმოადგენდა, ვინაიდან ამ მიმართულების იდეური წინამორბედები სავარაუდოდ არა ეკონომისტები, არამედ კოგნიტური ფსიქოლოგიის წარმომადგენლები იყვნენ.

ქცევითი ეკონომიკის პრინციპებზე დაყრდნობით, მისმა წარმომადგენლებმა მნიშვნელოვნად შეავსეს ეკონომიკური თეორია მეთოდოლოგიური, თეორიული და პრაქტიკული თვალსაზრისით. ეს პრინციპებია:

1. ეკონომიკური მოვლენების მრავალმხრივი ექსპერიმენტული და ემპირიული შემოწმება;
2. ალტერნატიული მოდელის შემუშავება, რომელსაც შეუძლია ახსნას ეკონომიკური აგენტების ქმედებებში სიზუსტე;
3. ახალი შემოთავაზებული მოდელის შედეგების დამუშავება და მათი გადამოწმება რეალური მონაცემებით, რათა შესაძლებელი იყოს, დადგინდეს მისი წინასწარმეტყველებების უნარი ორთოდოქსალურ ვერსიებთან შედარებით.

„ქცევითი ეკონომიკის“ კონცეფცია, როგორც ტერმინი, ცნობილია დიდი ხნის განმავლობაში, თუმცა, როგორც ეკონომიკის დამოუკიდებელი მიმართულება, ჩამოყალიბდა

მხოლოდ 1990-იან წლებში. ბოლო პერიოდში მეცნიერული ნაშრომები ქცევითი ეკონომიკის შესახებ იბეჭდება ყველაზე პრესტიჟულ ჟურნალებში, მსოფლიოს წამყვან კონგრესებზე კი ლაურეტების სიებში პრესტიჟულ ჯილდოებით აღინიშნება. ლესტერის უნივერსიტეტის პროფესორის ავტორობით გამოცემული წიგნი (Dhami S,2016) ყველაზე დიდი მოცულობის წიგნია (1800 გვ.), რომელიც გამოქვეყნებულია Oxford University Press-ის მიერ.

ქცევითი ეკონომიკის პრაქტიკული გამოყენების აქტუალურობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 2017 წელს ნობელის პრემია ეკონომიკაში მიენიჭა ამერიკელ ეკონომისტს, ფსიქოლოგს და ფინანსურ ინჟინერს, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორს, რიჩარდ ტალერს (Richard H. Thaler) ქცევითი (ბიჰევიორული) ეკონომიკის მიმართულებაში განხორციელებული მრავალწლიანი კვლევებისათვის. რიჩარდ ტალერი ერთ-ერთი წამყვანი თანამედროვე ეკონომისტია, რომელიც ცნობილია ნობელის პრემიის ლაურეატთან, დანიელ კაჰნემთან ერთობლივი თანამშრომლობით, „წაბიძგების თეორიის" ავტორი (2008).

რიჩარდ ტალერმა ნობელის პრემია მიიღო „მისი წვლილისთვის ქცევითი ეკონომიკის განვითარებაში" (Richard Thaler, Prize Lecture, 2017).

ქცევითი ეკონომიკა სწავლობს სოციალური, ფსიქოლოგიური და ემოციური ფაქტორების გავლენას სხვადასხვა ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებზე, რომელთაც იღებს კერძო ან საჯარო პირი. რიჩარდ ტალერის ნაშრომით, ეკონომიკის ფსიქოლოგიის გაგება გახდა შესაძლებელი.

ქცევითი ეკონომიკა ეფუძნება იმ იდეას, რომ ადამიანები არ იქცევიან რაციონალურად, რასაც ეკონომიკა ითვალისწინებს. ისინი არიან „Homo Sapiens" და არა „Econs" ანუ „ეკონომიკური ადამიანი" (Thaler Sunstein. 2018). რიჩარდ ტალერმა კას სანსტეინთან ერთად წიგნში "Nudge: Improving Decisions About Healths, Wealth and Happiness" („წაბიძგება. გადაწყვეტილებათა სრულყოფა, რომლებიც ეხება ჯანმრთელობას, კეთილდღეობასა და ბედნიერებას") რეალური ცხოვრებიდან მრავალი შემთხვევა განიხილეს და ჩაატარეს მათი ბიჰევიორისტული ანალიზი. ეს არის წიგნი ინდივიდუალური არჩევანისა და გადაწყვეტილების მიღების პრობლემაზე. წიგნში საუბარია ტვინის ფუნქციონირებაზე, აზროვნებისა და განსჯის ორ სისტემაზე: ავტომატურ და რეფლექტურ-რაციონალურ-ანალიტიკურ სისტემაზე (Richard H. Thaler, 2008).

ჯერ კიდევ 2002 წელს ნობელის პრემია ქცევითი ეკონომიკის კიდევ ერთ სპეციალისტს დენიელ კაჰნემანს მიენიჭა. ამის შემდეგ ქცევითი ეკონომიკის ერთ-ერთი თეორია, რომელიც „წაბიძგების თეორიის" („Nudge Theory") სახელითაა ცნობილი, პრობლემების ყველაზე ფართო სპექტრის მოსაგვარებლად გამოიყენება. წაბიძგება, გულისხმობს არჩევანის არქიტექტურის ასპექტს, რომელიც ცვლის ადამიანის ქცევას წინასწარ განჭვრეტადი მიმართულებით რომელიმე ალტერნატივის აკრძალვის ან ეკონომიკური სტიმულების მნიშვნელოვანი ცვლილების გარეშე (Kupatadze, 2018).

რიჩარდ ტალერი ერთ-ერთი პირველი იყო, ვინც ახსნა, თუ როგორ შეიძლება შეიცვალოს ადამიანის ქმედება ერთი შეხედვით შეუმჩნეველი მითითებებით, რომლებიც ყოველდღიურად ძალიან ხშირად გვხვდება და ჩვენც, ისე რომ ეჭვიც არ შეგვიტანია, შესაძლოა ამ თეორიის გავლენის ქვეშ მოხვედრილიყავით.

ტალერი კვლევებს ცნობილ ეკონომისტებთან და ფსიქოლოგებთან ერთად ატარებდა. მათ შორის იყო ჯეკ ნეტჩი, ნობელიანტი ფსიქოლოგი ეკონომიკის დარგში (2002). დენიელ კაჰნემანი ეკონომიკასა და კოგნიტიურ მეცნიერებას (კოგნიტივისტიკას) ერთიანობაში განიხილავდა. კაჰნემანი ფსიქოლოგიური ეკონომიკური თეორიისა და ქცევითი (ბიჰევიორული) ეკონომიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელია. ეკონომიკის პრობლემებს კაჰნემანი იკვლევდა როგორც ფსიქოლოგი და არა როგორც ეკონომისტი (გვასალია, 2017).

ქცევითი ეკონომიკა ჯერ კიდევ მისი ფორმირების გზაზეა და მას სჭირდება საბაზო თეორიის განზოგადება. მიუხედავად იმისა, რომ ახლა ის განსხვავებული მოდელებისგან შედგება, მეცნიერებმა უკვე შეძლეს მისგან მნიშვნელოვანი პრაქტიკული შედეგების მიღება. ეს ასახულია კონკრეტული თეორიებით, მოდელებით და პარადოქსებით. ესენია: თამაშთა ქცევითი თეორია, პერსპექტივების თეორია, ქცევითი ფინანსების თეორია, შეზღუდული რაციონალურობის თეორია, ალლეს პარადოქსი და ტალერის მოდელი.

განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ქცევითი ეკონომიკის აქტუალურობა უდიდესია, რადგან:

1. ქცევითი მიდგომა მიზანშეწონილია სხვადასხვა სუბიექტების საქმიანობის განსახილველად, როგორც ინდივიდებისა და ფირმების, ასევე ბაზრებისა და რეგიონების მართვის სხვადასხვა დონეზე;

2. ქცევითი ეკონომიკა საშუალებას იძლევა, იდენტიფიცირდეს სხვადასხვა აგენტის განსხვავებული მოტივები, რომელიც ყოველთვის არ აღიწერება ტრადიციული ეკონომიკის პოზიციიდან.

ქცევითმა ეკონომიკამ ახსნა კავშირი ინდივიდუალური გადაწყვეტილებების მიღების ეკონომიკურ და ფსიქოლოგიურ ანალიზებს შორის. რიჩარდ ტალერის ნობელის პრიზის მიკუთვნებასთან დაკავშირებით ნობელის კომიტეტის რეცენზიაში აღნიშნულია, რომ ტალერმა ემპირიული დასკვნებისა და თეორიული დასაბუთების საშუალებით განსაკუთრებული როლი ითამაშა ქცევითი ეკონომიკის ახალი დარგის შექმნასა და სწრაფ განვითარებაში. ამ დარგმა დიდი გავლენა მოახდინა ეკონომიკური კვლევების მრავალ მიმართულებასა და პოლიტიკაზე.

2015 წელს მსოფლიო ბანკის მიერ გამოცემული საკამოდ დიდი მოცულობის ნაშრომი „World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior" სწორედ

ქცევით ეკონომიკას ეხება, კერძოდ კი იმას, თუ როგორაა შესაძლებელი ტალერის წაბიძგების (Nudging) თეორიის გამოყენება პრაქტიკაში.

ტალერმა კვლევების შედეგად შეისწავლა, ერთი მხრივ, ის ემოციები, რომლითაც მოქმედებენ მყიდველები სხვადასხვა ბაზრებზე, მეორე მხრივ – სირთულეები, რომელსაც ადგილი აქვს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში საქონლისა და მომსახურების ყიდვის, იპოთეკური სესხის აღებისა თუ საპენსიო ფონდებში გაწევრიანების დროს. ტალერის მიხედვით ეს არის ახალი ქცევითი ეკონომიკა, რომელიც ხსნის იმას, თუ რატომ არღვევენ ადამიანები ტრადიციული ეკონომიკის წესებს და როგორ შეიძლება მისი გამოყენებით სასურველი შედეგების მიღება (Richard H. Thaler – Misbehaving. The Making of Behavioral Economics, 2015).

ქცევითი ეკონომიკის ძირითადი პრაქტიკული შედეგები, პირველ რიგში, უნდა მოიცავდეს რეკომენდაციებს ამ მიმართულებით შემუშავებული საბაზრო პროცესების ანალიზისთვის. ა. სმიტი თავის სამეცნიერო ნაშრომში „თეორია მორალური გრძნობების შესახებ" ("The Theory of Moral Sentiments") წერს: „ჩვენი სარგებლის ზრდა იმისგან, რომ ჩვენ გარკვეული თანხა მივიღეთ, რაოდენობრივად არ უდრის სარგებლის რაოდენობრივ შემცირებას აბსოლუტური მნიშვნელობით, თუ იგივე თანხას გამოგვართმევენ". ეს თავისი მნიშვნელობით არის „რისკის თავიდან აცილების კონცეფცია" – Loss Aversion (Smith, 1759).

ფსიქოლოგებმა ჯერ კიდევ მე–20 საუკუნის დასაწყისში კარგად იცოდნენ, რომ ადამიანებს არამარტო რისკი აღელვებთ, არამედ აღელვებთ დანაკარგები. დანაკარგები გაცილებით უფრო მტკივნეულია, ვიდრე ანალოგიური მასშტაბის მოგება, ამ მოგებისგან მიღებული სარგებელი. სტანდარტული ეკონომიკის მიერ კი ეს უგულებელყოფილია – ერთი და იმავე ოდენობის თანხის პოვნისა და დაკარგვის შემთხვევაში, ამ თანხიდან მიღებული სარგებელი და დანაკარგი ერთმანეთის ტოლი უნდა იყოს. ძალიან მარტივად მოხდა ამის მოდელირება ქცევითი ეკონომიკის ჩარჩოებში, რომელიც შემოგვთავაზეს დენიელ კაჰნემანმა და ამოს ტვერსკიმ. 2002 წელს ისინი იყვნენ პირველი ნობელის პრემიის ლაურეატები ეკონომიკაში ფსიქოლოგიის ინტეგრირებისთვის (ამოს ტვერსკი პრემიის მინიჭებამდე გარდაიცვალა და ამიტომ ვერ მიიღო ნობელის პრემია).

სწორედ დენიელ კაჰნემანისა და ამოს ტვერსკის პროსპექტ (პერსპექტივის) თეორია (Prospect Theory) არის ქცევითი ეკონომიკური თეორია, რომელიც აღწერს, თუ როგორ აკეთებენ არჩევანს ადამიანები სხვადასხვა ალბათობის ალტერნატივებს შორის, რომლებიც დაკავშირებულია რისკთან, სადაც შედეგების ალბათობა უცნობია. მათ სტატიას „პერსპექტივის თეორია: რისკის გადაწყვეტის ანალიზი" (1979) ეწოდა „სემანტიკური სტატია ქცევით ეკონომიკაში".

ქცევითი ეკონომიკის აქტუალურობაზე მეტყველებს მისი გამოყენების მრავალმხრივი ასპექტები, კერძოდ:

- ქცევითი კონფლიქტები, როგორც საზოგადოებაში დაგროვილი საპირისპირო ეკონომიკური ინტერესების გამოვლენის ფორმა;
- სახელმწიფოს, როგორც ინსტიტუტის ქცევა დაბრკოლებების (ქცევითი კონფლიქტების) დაძლევის მიზნით ქცევით ეკონომიკაში;
- ქვეყნის შრომის ბაზრის ქცევითი ეკონომიკა;
- კომერციულ ბანკების ოპორტუნისტული ქცევა ქვეყნის ეკონომიკის რეალურ სექტორში ინვესტიციების განხორციელებისას.

სოციალური პოლიტიკის მიზანია ადამიანების ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესება. ამაში იგულისხმება ის, რომ მოქალაქეებმა, როგორც სამიზნე აუდიტორიამ, სახელმწიფო ინიციატივების განხორციელებისას შეიცვალოს ქცევა „წაბიძგების", Nudge–ის („ნაჯინგის"), როგორც სახელმწიფოსა და მოქალაქეების კომუნიკაციის ეფექტიანობის ზრდის ინსტრუმენტის გამოყენების გზით. მოსახლეობის დიდი მასების ქცევის სტრატეგიების ცვლილება საკმაოდ ძნელია, განსაკუთრებით გრძელვადიანი პერიოდის განმავლობაში, რის გამოც ბევრი სახელმწიფო პროგრამა დასახულ მიზანს ვერ აღწევს. სახელმწიფო მართვაში ე.წ. „არჩევანის არქიტექტურის" სწორად ჩაშენების საშუალებით „სანავიგაციო სისტემამ" ადამიანს უნდა უბიძგოს „სწორ პასუხზე" და ამავე დროს მას დაუტოვოს თავისუფლება აკეთოს ისე, როგორც მას უნდა.

ეს მტკიცებულებები ეკონომისტებს და სოციოლოგებს საშუალებას აძლევს, სხვა თვალით შეხედონ მოქალაქეთა გადაწყვეტილების მიღების პროცესის მართვას. ამდენად, ქცევითი ეკონომიკა განვითარდა და გამოყენებადი გახდა მთავრობის მმართველობის დონეზე.

პირველი სამთავრობო უწყებები, რომლებმაც ეს ტექნოლოგიები გამოიყენეს, დიდი ბრიტანეთის მინისტრთა კაბინეტი და აშშ–ს სახელმწიფო დეპარტამენტი იყო. შემდეგ მათ შეუერთდა ავსტრალია, ახალი ზელანდია, გერმანია, დანია, საფრანგეთი.

2010 წელს გაერთიანებული სამეფოს პრემიერ–მინისტრმა დევიდ ქემერონმა ქვეყნის მთავრობაში შექმნა საკონსულტაციო ორგანო „ქცევითი აზროვნების გუნდი" (BIT–Behavioural insights Team), ბიჰევიორისტული საკითხების შესწავლისა და მისი პრაქტიკული რეალიზაციისთვის. ამჟამად ის კვლევით ცენტრად ჩამოყალიბდა, რომლის მიზანია სამთავრობო მენეჯმენტის ოპტიმიზაცია რიჩარდ ტალერის მიდგომებისა და დებულებების გამოყენებით. ეს ერთეული მონაწილეობს როგორც ექსპერტი ისეთ სახელმწიფო სტრუქტურებში, როგორიცაა: დასაქმების ცენტრი (Jobcentre Plus), ენერგეტიკისა და კლიმატის ცვლილების დეპარტამენტი (Department for Energy and Climate Change), ბიზნესის, ინოვაციების და პროფესიონალური უნარ–ჩვევების განვითარების დეპარტამენტი (Department for Business, Innovation and Skills), დედაქალაქის პოლიციის

დეპარტამენტი (Metropolitan Police). მათი გათვლებით, მომდევნო 5 წლის განმავლობაში „ქცევითი აზროვნების გუნდის" მიერ შემუშავებული რეკომენდაციებისა და გადაწყვეტილებების შედეგად მიღებული ეკონომია 1 მილიარდი ფუნტი სტერლინგი იქნება.

რიჩარდ ტალერი აშშ-ის პრეზიდენტის, ბარაკ ობამას მრჩეველი იყო და 2015 წელს თეთრ სახლში შეიქმნა ბიჰევიორული კვლევების განყოფილება (SBST — Social and Behavioral Sciences Team). მანამდე, 2013 წელს აშშ-ს მთავრობაში იქმნება განყოფილება „Nudge Squad", რომლის მიზანი იყო ქცევითი ეკონომისტების მოზიდვა ისეთი ამოცანების გადასაწყვეტად, რომლებიც არსებობდა შრომის, ჯანმრთელობისა და ადამიანური რესურსების, განათლების, სოციალური გარანტიების, საცხოვრებელი და ურბანული განვითარების, სოფლის მეურნეობის, სოციალური უსაფრთხოების ადმინსიტრაციის, სოფლის მეურნეობისა და სხვა სამთავრობო სტრუქტურებში.

„წაბიძგების" (Nudge-ის) მიმართულების მნიშვნელოვნად განვითარების მაგალითია აშშ-ს პრეზიდენტის ბარაკ ობამას მიერ 2015 წლის სექტემბერში გამოაქვეყნებული საგანგებო დადგენილება, რომელითაც რეგულირდება თითქმის ყველა სამთავრობო უწყების ქმედებების კოორდინაცია ქცევითი ტექნოლოგიების განყოფილებასთან ერთად „ამერიკელი ხალხის კეთილდღეობისათვის", როგორც ეს აღნიშნულ დოკუმენტშია აღნიშნული (Executive Order, Using Behavioral Science Insights to Better Serve the American People. The White House. September 15, 2015).

ავსტრალიაში, ახალი სამხრეთ უელსის მთავრობამ 2012 წელს შექმნა „ქცევითი პრაქტიკის საზოგადოება", რომელიც თანამშრომლობს არაერთ სამთავრობო უწყებასთან და საზოგადოებრივ ორგანიზაციასთან. მსგავსი ქვედანაყოფები იხსნება ან უკვე ფუნქციონირებს ბუნდესტაგში (გერმანია), დანიაში, საფრანგეთში და სხვა ქვეყანაში.

სამთავრობო სტრუქტურებში მსგავსი ინოვაციები, არამარტო ეკონომიკურ საქმიანობაში, არამედ ზოგადად კომუნიკაციებში ახალ მნიშვნელობას იძენს. მოქალაქეთა ქცევის ანალიზის ჰოლისტიკური მიდგომა ცვლის სახელმწიფო დონეზე გადაწყვეტილების მიღების მეთოდებს.

სამთავრობო პოლიტიკის გატარებისას „წაბიძგების" (Nudge, Nudging) გამოყენების მაგალითებიდან აღსანიშნავია შემდეგი:

- გარემოსდაცვითი პოლიტიკის განხორციელებისთვის: 2012 წელს, კოპენჰაგენის მუნიციპალიტეტმა ასფალტზე მოხატა ნათელი ნაკვალევი, რომელიც მიემართებოდა ნაგვის ურნებისკენ. ამის შედეგად 46%-ით შემცირდა ქუჩაში ნაგვის დაყრა (Holland, R. W., Hendriks, M., & Aarts, H. 2005);
- რესტორნებში და სწრაფი კვების დაწესებულებებში თეფშის თუ საკვების შესანახი ყუთების ზომის შემცირებამ გამოიწვია საკვების ნარჩენების მნიშვნელოვანი შემცირება (Kallbekken, S., & Sælen, 2013).
- „წაბიძგება" ენერგოეფექტურობის ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით დიდ ბრიტანეთში, შინამეურნეობებში გაგზავნილ იქნა სერტიფიკატები იმისთვის რომ მოსახლეობას დამატებითი მოწყობილობები დაეყენებინათ კომუნალური მომსახურების ეკონომიის მიზნით, რამაც, საშუალოდ, ენერგიის მოხმარების 2.2%-იანი შემცირება გამოიწვია;
- „წაბიძგება" შრომის ბაზარზე უმუშევრობის შესამცირებლად: BIT-ის გუნდის წევრებმა უმუშევრებს მოსთხოვეს წერილობით წარედგინათ კონკრეტულ სამუშაოზე მიღების დეტალური, სამოქმედო გეგმა, რის შედეგადაც მომდევნო 13 კვირის განმავლობაში მიმართვები უმუშევრობის კომპენსაციის მოთხოვნით 15-20% შემცირდა;
- „წაბიძგება" ქველმოქმედებისთვის: Deutsche Bank ქველმოქმედების მიზნით იყენებს თანამშრომლებისადმი დირექტორების პერსონალურ მიმართვებს, სადაც თანამშრომლები ერთჯერადად მიღებულ დამატებით ხელფასს საქველმოქმედო პროგრამისთვის გამოიყენებენ. დირექტორი თანამშრომლებს უგზავნის წერილს მცირე საჩუქართან ერთად. ამ გზით ერთ დღეში 500 ათასზე მეტი ფუნტი სტერლინგი შეგროვდა;
- „წაბიძგება" სამომხმარებლო ბაზრების სტიმულირების მიზნით: საინფორმაციო მასალებზე მომხიბვლელი ახალგაზრდა გოგონას ფოტოს განთავსებას მოჰყვება ფინანსური პროდუქტებზე (სესხებზე) მოთხოვნის ზრდა და ეს სესხზე საპროცენტო განაკვეთის ოთხჯერ შემცირების ეკვივალენტურია;
- „წაბიძგება" საგადასახადო შემოსავლების გაზრდის მიზნით: დიდ ბრიტანეთში გადასახადის გადამხდელებისთვის გაგზავნილ წერილებში მიუთითებდნენ სოციალურ ნორმებს: „ბრიტანეთში 10 ადამიანიდან 9 ადამიანმა გადასახადები დროეულად გადაიხადა", რამაც მომდევნო სამი თვის განმავლობაში გამოიწვია გადასახადების დროული გადახდის 15%-იანი ზრდა. ამ გზით დამატებითი წლიური საგადასახადო შემოსავალი $30 მილიონი ფუნტით გაიზარდა. ჩატარებული გამოთვლების მიხედვით, ეს ყოველწლიურად გამოიწვევს დამატებით 160 მილიონ ფუნტის მობილიზებას (Homonoff, 2012).

ქცევითი ეკონომიკის მიერ შემოთავაზებული ცოდნა ძალიან მნიშვნელოვანია ბიზნეს-ფირმებისთვისაც სხვადასხვა მარკეტინგული სტრატეგიების განხორციელების პროცესში. ქცევითი ეკონომიკა ასახავს არაფინანსური მონაცემების მომზადების, ანალიზის, შეფასების, დაგროვების, იდენტიფიცირების, წარდგენისა და ინტერპრეტაციის პროცესს, რომლის საფუძველზე ბიზნეს-ფირმებს შეუძლიათ განახორციელონ სხვადასხვა საოპერაციო და სტრატეგიული გადაწყვეტილებები, რომლებიც გავლენას მოახდენენ მათ განვითარებაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Colin Camerer and George Loewenstein, "Behavioral Economics: Past, Present, Future," Chapter 1 in "Advances"; manuscript, http://www.hss.caltech.edu/~camerer/ribe239.pdf
2. Daniel Kahneman, "Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics,"American Economic Review 93 (2003), http://links.jstor.org/sici?sici=0002-8282%28200312%2993%3A5%3C1449%3AMOBRPF%3E2.0.CO%3B2-%23
3. Dhami S.(2016). TheFoundationsof Behavioral EconomicAnalysis. Oxford: OxfordUniversityPress. https://www.researchgate.net/publication/321190977_Sanjit_Dhami_The_Foundations_of_Behavioral_Economic_Analysis
4. Kallbekken, S., & Sælen, H. (2013). „Nudging" hotel guests to reduce food waste as a win-win environmental measure. Economics Letters. https://www.researchgate.net/publication/256994864_›Nudging›_hotel_guests_to_reduce_food_waste_as_a_win-win_environmental_measure
5. Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein -Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness». Yale University Press, 2008 https://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html?id=53abe564cf57d7df1e8b45f4&assetKey=AS%3A273548994646025%401442230571326
6. Richard H. Thaler, Prize Lecture, From Cashews to Nudges: The Evolution of Behavioral Economics, 2017 https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2017/thaler/lecture/
7. Richard H. Thaler - Misbehaving. The Making of Behavioral Economics, 2015.
8. The Nudge blog, Where is behavioral economics headed in the world of marketing? October 9, 2011 http://nudges.org/2011/10/09/where-is-behavioral-economics-headed-in-the-marketing-worlding/
9. Holland, R. W., Hendriks, M., & Aarts, H. (2005). Smells Like Clean Spirit Nonconscious Effects of Scent on Cognition and Behavior. Psychological Science, 16(9), 689-693. http://goallab.nl/publications/documents/Holland,%20Hendriks,%20Aarts%20(2005)%20-%20noncsious%20effects%20of%20scent%20on%20behavior.pdf
10. Homonoff, T. A. (2012). Can Small Incentives Have Large Effects? The Impact of Taxes versus Bonuses on Disposable Bag Use. https://wagner.nyu.edu/files/faculty/publications/Homonoff%20-%20Can%20Small%20Incentives%20Have%20Large%20Effects_0.pdf
11. Executive Order - Using Behavioral Science Insights to Better Serve the American People. The White House. September 15, 2015. https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/15/executive-order-using-behavioral-science-insights-better-serve-american
12. 12. Smith, A. (1759). Theory of Moral Sentiments [adam smit, teoria nravstvennix chuvst], e-reading.club, (In Russion). https://www.e-reading.club/book.php?book=1039709
13. Kupatadze, G. (2018). From the architecture of choice to the Nobel Laureate [archevanis arqiteqturidan nobelis laureatobamde] (In Georgian). https://1tv.ge/analytics/archevanis-arqiteqturidan-nobelis-laureatobamde/
14. Gvasalia, G. (2017). The Behavioral Economic Theory of Richard Thaler. [richard seileris bihevioristuli ekonomikis teoria] Journal: Audit, accounting, finance. N11 (215), (In Georgian).
15. https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2017/thaler/lecture/
16. World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior, By World Bank https://books.google.ge/books/about/World_Development_Report_2015.html?id=bjP5BgAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y№v=onepage&q&f=false
17. https://www.bi.team/
18. https://sbst.gov/

JEL Classification: A12, C92, D1 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.007

THEORETICAL BASICS AND PRACTICAL ASPECTS OF BEHAVIORAL ECONOMICS

MARINE NATSVALADZE

Associate Professor, Doctor of Economics

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

marine.natsvaladze@tsu.ge

KEYWORDS: BEHAVIORAL ECONOMICS, ECONOMIC DECISION MAKING, ECONOMICS AND PSYCHOLOGY, ECONOMIC POLICY.

For citation: Natsvaladze, M. (2019). Theoretical Foundations and Practical Aspects of Behavioral Economics, *Globalization And Business, №8*, pp. 68-73. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.007

SUMMARY

Traditional Economics looks at the persons as at some kind of rational machine which takes into consideration all available information and then makes optimal decision. Reality is rather different. The behavioral economics claims that there is no rational "economic human" and probably will never exist. Person's behavior is irrational and this irrationality is not random and clueless. Vice-versa - this irrationality is systemic and predictable.

Behavioral economics explores what affects people's economic decisions and the consequences of those decisions for market prices, returns, and resource allocation. Traditional economic research assumes that people's economic decisions are based on the rule of maximizing utility.

Behavioral economics uses experiments that observe human behavior in order to uncover how we think. Behavioral economics has been called the science of decision-making. It is a growing academic discipline which uses experiments that observe human behavior in order to uncover how we think. Behavioral economics is about understanding common decision mistakes that people make and why they make them. In particular, a large aspect of behavioral economics is concerned with the gap between intention and action.

Classical economic theory assumes that individuals are rational. However, in the real world, we often see irrational behavior – decisions which don›t maximize utility but can cause a loss of economic welfare. It means economists need to take into account the potential for irrationality.

Successful marketers must have a profound understanding of the consumer's thought process in order to create a successful marketing campaign. By understanding the consumer's decision-making process, marketers are able to develop value propositions that really fit the consumer's needs. The importance of understanding behavioral economics for marketers is immeasurable as it allows for a better understanding of the human mind. Behavioral economics allows marketing professionals to optimize marketing strategies and get real results.

In the article are reviewed applied aspects of behavioral economics, also theoretical and practical results of researches. These results will be useful in company management, for politicians, in private decision making as they give different perspective to rational-functional models. In case of ignoring the interdisciplinary approaches, integration of economics and psychology can result in waste of resources and wrong decisions.

გლობალიზაცია, დემოგრაფია, მაკროეკონომიკა, ფინანსები, რეგიონული ეკონომიკა და ინოვაციები

GLOBALIZATION, DEMOGRAPHY, MACROECONOMICS, FINANCES, REGIONAL ECONOMICS AND INNOVATIONS

JEL Classification: A13, B29, O29 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.008

LIBERALIZATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT AS A DRIVER OF ECONOMIC GROWTH AND COMPETITIVENESS OF UKRAINE`S ECONOMY

OLENA NESTERENKO
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Laureate of the State Prize of Ukraine in the field of science and technology
nesterenkoo@knu.ua

KEYWORDS: ORTHODOX NEOCLASSICAL THEORY, NEOLIBERAL ECONOMIC THEORY, LIBERALIZATION OF THE ECONOMY, ECONOMIC FREEDOM, INSTITUTIONALIZATION OF ECONOMIC INTERACTIONS, INDEX OF ECONOMIC FREEDOM.

For citation: Nesterenko, O. (2019). Liberalization of Economic Development as a Driver of Economic Growth and Competitiveness of Ukraine`s Economy, *Globalization And Business, №8*, pp. 77-82. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.008

The issue of increasing competitiveness and innovative economic development, given its extraordinary relevance and significance, naturally occupies a prominent place among modern economic research. At the same time, there have not been any significant changes in real growth rates in Ukraine in recent years: after a critical fall in real GDP growth in 2014-2015, against the backdrop of active military actions and the imbalance in the foreign exchange market and financial relations, growth has been restored, however, at an extremely moderate pace – close three percent annually, in particular 2.4%, 2.5% and 3.3% respectively in 2016-2018 (State Statistics Service of Ukraine: official site). Forecasts for the current year also do not show significant breakthroughs, as it is supposed to slow down real GDP growth to 2.5% in 2019 (National Bank of Ukraine: official site).

Neoclassical and Neo-Keynesian approaches to economic growth research, common in economic theory from the second half of the last century, are now perceived by the scientific community as traditional. The first of them continues to use the methodological apparatus of the neoclassical production function and consistently broadens the list of factors of economic growth, thus trying to answer the actual challenges of modern economic life. Another approach, the Neo-Keynesian, based on the concepts of efficient aggregate demand and multiplier expansion, is based on the recognition of the leading role of investment spending, initiated primarily by public decisions, and not by private business (Dequech… 2007). According to the logic of the Neo-Keynesian models, "gaps" in private sector investment activity must be offset by state-sponsored or stimulated state investments that can fulfill the role of driver of economic progress.

The purpose of the article is theoretical substantiation of the necessity of liberalization of socio-economic development on the principles of philosophical and methodological principles of neo-liberal economic theory and disclosing ways of practical implementation of neoliberal guidelines in the context of stimulating economic growth and competitiveness of the Ukrainian economy. In turn, the need for liberalization of the Ukrainian economy is closely correlated with the restoration of the reputation of the neo-liberal economic doctrine as a whole.

The subject of the study is the ontological and epistemological dimensions of economic freedom in the context of its impact on socio-economic development.

The objective of the study is the process of liberalizing economic development in a national and global scale.

Actualization of the tasks of increasing competitiveness and providing a qualitatively new innovative impetus has been realized, in particular, in the study of "the most fundamental and urgent problems of world development - ensuring sustainable and stable growth of the world economy" (The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel, 2018). It is about the award of the Alfred Nobel Prize in 2018 to V. Nordhaus and P. Romer for the study of climate change and technological innovation in the long-term macroeconomic analysis. The wording of the Nobel Committee reflects the recognition of the need for a continuous search for new factors and factors for economic growth, including climate change, new technologies, environmental aspects of economic activity, etc.

In our opinion, solving the tasks of strengthening competitiveness and innovative type of growth can be realized

on the basis of the potential of liberal and neo-liberal guidelines that have undergone a long-term review in developed economies. In the transitional, emerging economies, the ideological concept of neoliberalism can become the basis of socio-economic progress in several areas. Among the main ones is the realization and maintenance of economic freedom and responsibility, the rejection of the paternalistic type of state, the formation of a powerful and rigid institutional framework and certain "rules of the game" in the economic space.

According to our belief, theoretical representations and real actions of the reformers of the socio-economic systems of the last decades of the last century were in the plane of the orthodox neoclassical theory. This was facilitated by the development and implementation by developed countries of a United States-led recommendation package, known as the Washington Consensus. Consciously or unconsciously, a profound substitution of the concepts, according to which the opinions were spread, was carried out that the neoliberal economic theory served as the basis for the adopted recommendations. The dislocation of the neoliberal theory was also facilitated by the fact that reformist rhetoric indeed contained leading neo-liberal ideas.

In fact, the basis of the adopted recommendations of the Washington consensus was the ideas and conclusions of the theories of monetarism, the economy of supply and rational expectations, which together formed the core of economic neo-conservatism (History… 2015). As you know, neoconservative economic theories in the pre-historic period represented the ideas of economic orthodoxy - a dominant paradigm that largely imitated the neoclassical economic theory. The Washington Consensus was implemented by international financial institutions, including to address the economic development problems of transitional post-socialist and post-Soviet countries, which were forced to comply with its recommendations in exchange for loans, primarily the International Monetary Fund.

"Indicative set" of the recommendations of the Washington Consensus: large-scale privatization of state property, maximum increase in the level of openness of economies, total liberalization of pricing and currency regulation, reduction of budget expenditures, refusal of state support of the real sector and implementation of social programs. ***The economic policy that became the consequence of the intellectual domination of the neoclassical orthodoxy was devastating for transition economies,*** since in the absence of relevant market institutions and developed market infrastructure, the formation of deformed quasi-market structures became the consequence of its implementation.

The postulates of the neoclassical theory, in particular the practical embodiment of the ideas of social constructivism (Rothbard, 1979), proved to be disastrous for Ukraine and other countries. Privatization has become a kind of distributive mechanism through which the concentration of the most effective state-owned enterprises in the hands of people close to power, officials, party functionaries, former businessmen, and criminality has been carried out. The extremely dangerous mechanism of initial accumulation of capital was launched, accompanied by negative social consequences: an increase in the income differentiation of the population, the lack of a middle class, poverty, the criminalization of society, the growth of corruption, and others.

Thus, the concepts of radical economic reform were developed, propagated and implemented by leading representatives of the prevailing neoclassical orthodoxy, far from the knowledge of the neo-liberal economic tradition. According to neoliberals, radical reform will never provide the right results, since the total reorganization of a modern, difficultly organized society under the foregoing schemes is doomed to failure. Planning for reforms is imperfect because of the limited human knowledge and the objective impossibility of concentration of information in a single center (Block, 1991). At the same time, conscious actions for the improvement of institutions of expanded order are possible, since each institution must be subjected to rational criticism and remain open to attempts to improve it. At present, the problems of global uncertainty and information "depths" of economic development are significantly increasing (Tokmazishvili… 2018).

The essence of the liberalization of social and economic development lies in the movement towards economic freedom in the broadest sense. ***The main ideological and philosophical content of liberalization is the strengthening of human-centeredness of the socio-economic system,*** the restoration of the transparency of economic relations, the strengthening of the humanization of the economic space, and ensuring a clear institutionalization of interactions between all economic actors. The liberalization of the modern economic system is a reflection of the objective patterns of modern economic development, and is also supported by an active policy of supranational structures and international organizations that realize the subjective beginning of this process. Further liberalization of social and economic life is greatly enhanced by modern globalization processes.

An extremely primitive interpretation of liberalism as a state's non-interference in economic life and the implementation of the "policy of free trade" must go back to the past. Note that absolute, "pure" liberalism has not been realized in any of the economic systems that call themselves modern market or mixed. Just as the notion of capitalism of free competition (market economy), it is a peculiar fetish, an ideal model. Therefore, there is a logical question: what is the intellectual value of a liberal tradition and what is our commitment to the ideas of the consistent liberalization of economic relations?

True, true neo-liberal tradition is based on the understanding of man as a self-sufficient value, recognizes the priority of human action, self-esteem, self-actualization and self-improvement of man. All these "self-" do not arise in an isolated environment, they are based on the interaction of individuals, their mutual respect, mutual understanding and mutual support. In this sense, ***the neo-liberal tradition does not close in the circle of individual intentions and actions, it studies and promotes the creation of an institutional environment, coordinated with priority individualistic principles, with mutually beneficial and responsible activities,*** primarily economic (Galchinsky, 2011).

The movement towards economic freedom as the pri-

mary content of liberalization in the economic sphere should be based on ensuring the foundations of competitive access to economic resources, lack of discrimination, respect for property, deregulation of certain spheres of economic life, increased responsibility of economic actors, transparency of economic processes. ***In the modern world, the key indicator of the level of economic liberalization is played by the integrated index of economic freedom, which assesses the level of real support for economic freedom by the relevant institutions and policies of the countries.***

Annual studies of the famous Canadian think tank - Fraser Institute (Gwartney, 2016; Hall… 2014; James Gwartney… 2018) provide a fairly objective assessment of economic freedom by comparing aggregate groups of indicators that characterize the size of government (government consumption, state entrepreneurship and investment), the legal system and the protection of property rights, the reliability of the monetary system, the freedom of international trade and the system of regulation of markets and business . The most free countries (first quartile rating) show higher per capita income, higher rates of economic growth and higher life expectancy. We observe a contradiction, which once again proves the correctness of our judgments: if Ukraine were to have genuine liberalization, it would be unlikely that the country would be in the fourth quartile (the least free countries) in terms of the index of economic freedom. Thus, in the 2016 report, the country ranked 135th out of 159 countries (Gwartney, 2016).

The report's figures for 2017 were even more disappointing: Ukraine ranked 149th out of 159 countries, losing 14 positions over the previous year. In addition, in the reports 2016 and 2017 Ukraine was the only European country in the last quartile. In the 2018 report, the situation somewhat stabilized - Ukraine ranked 134th out of 162 countries in the world. The position has improved somewhat by reducing the size of the government and improving the regulation of the credit market (James Gwartney… 2018).

The latest Economic Freedom in the World report, published in 2018, provides detailed data on 162 countries and territories on the basis of a flexible and continuously improved methodology for calculating the Economic Freedom Index, and is based on the ranking of countries in terms of economic freedom. The Integrated Index of Economic Freedom is calculated on the basis of 42 indicators that represent a combination of sources and factors for the expansion or limitation of the impact of state policy and institutions on the economic freedom of individual countries.

The integral index of economic freedom combines a system of indicators that measure the levels of economic, political and institutional support for economic freedom in the world. The methodology and the methodology for calculating the indicators are unified, based on objective criteria, because in this index actually do not use surveys, expert opinions, subjective impressions, etc. Instead, the correctness and comparability of the results are ensured, which, in their turn, allows them to be widely used for scientific, research and business purposes.

In our opinion, ***the integral index of economic freedom has not only theoretical and methodological value, but also reflects the practical value of the study of the degree of stimulation or restriction of economic freedom.*** This is explained by the fact that the indicator measures the non-idealized, exemplary situation of liberal development and assesses the level of liberal orientation of world politics, while attempting to assess the level of real support for economic freedom by the relevant institutions and policies of countries.

The "Size of Government" (first block of indicators) assesses existing restrictions and probable threats to economic freedom. The logic of this group of indicators is clear, since the growth of government expenditures, procurement, taxes, and the number of enterprises belonging to the public sector significantly restricts economic freedom (Hall… 2014). In the end, the free personal choice of consumers and producers is substantially limited by state actions, the adoption of appropriate decisions by the state authorities. Indicators on the basis of which the size of the state is calculated in the economy are the volume of state consumption, state transfers and subsidies, the size of state investments and the number of state-owned enterprises (Buchanan, 2004). In addition, when determining the size of government, the highest marginal tax rates are taken into account, including the highest marginal tax rates on income and wages. The launch of ProZorro's transparent ProZorro Procurement system in Ukraine and a substantial reduction in the Single Social Contribution (CSP) allowed the country to improve this ranking of indicators. So, ProZorro is a hybrid electronic open source government e-procurement system created as a result of a partnership between business, government and civil society (State Statistics Service of Ukraine: official site).

"Legal System And Protection Of Property Rights" (second group of indicators) assesses the foundations of the economic-legal system, its level of civilization, the degree of economic freedom and the availability of civil society. The indicators of this group include: inconsistency of the legislation, independence and impartiality of the judicial branch of power and justice, the reliability of the work of law enforcement bodies, as well as the assessment of the possibilities of interference of law enforcement agencies in the administration of justice and in political processes. In this block, in particular, the degree of influence on the economic freedom of the business entities formed in the state is taken into account, by assessing the principles of law enforcement in relation to contracts, the regulatory value of real estate purchase transactions, business losses from crime, etc. In the past year, this group has replenished with a new index - the index of gender inequality. However, the most important was and remains the index of protection of property rights, in fact, the protection of individuals and their legally acquired property. Researchers at the Fraser Institute, as well as representatives of the neoliberal trend, consider this function as the most important function of the government. It should be noted that it is the most vulnerable in the period of economic transformations, including in Ukraine. The contradictory nature of the legislation, the impartiality of the judiciary, the possibility of pressure on court decisions on the part of the power, business and state structures are realities of the Ukrainian economy

that make it impossible to improve positions in the rating of economic freedom for this block.

The aggregate of indicators of the third group "Reliable Money" is the smallest in number, but it is extremely important. Indicators integrated assess the growth of money supply, inflationary developments over the past year and the deviation of inflation, as well as the possibility of opening bank accounts in foreign currency. Given that inflation reduces the value of all incomes and savings of all categories of the population without exception, the critical importance of reliable money for the protection of property rights has been emphasized. In situations of high and volatile inflation, individuals suffer from loss of income, planning their future is much worse, and less efficiently implementing their economic freedom. The transition to the inflation targeting regime in Ukraine took place, however, rather painfully, by a significant devaluation of the national currency in 2014. In addition, significant restrictions on foreign exchange transactions were maintained until the end of 2018, when the liberalization of foreign exchange operations was regulated (National Bank of Ukraine: official site, 2019).

The next set of indicators (fourth) reflects the freedom of international trade in the sense of freedom of exchange in a broad sense, that is, the possibility of buying, selling, concluding contracts in a situation where freedom of exchange applies to enterprises and individuals in other countries. Consequently, freedom of trade at the international level means free exchange across national borders. In today's globalized world, the freedom of international trade is a vital element of economic freedom. If governments implement protectionist policies, even on a limited scale, they reduce the ability of citizens to engage in voluntary exchanges with other countries, that is, they reduce economic freedom. The indicators of this group measure a large range of trade restrictions: tariffs, including average tax rates and foreign trade tax revenues; quotas; hidden administrative restrictions; regulatory and non-tariff barriers to trade. It also takes into account the actions of the state aimed at controlling the exchange rate, the movement of capital and labor, restrictions on foreign ownership and investment, estimated cost of observance of normative requirements for export-import operations. High ratings in this group are only possible with low customs tariffs, transparent and efficient administration of customs procedures, freely convertible currency, and also "weak" control over the movement of material, human and other types of capital. At present, the progress towards liberalization of the movement of all types of capital and the transparent administration of customs duties is insignificant.

The last group – "Regulation" – uses a set of indicators that assess the internal, endogenous direction of government regulation. We are talking about the burdens of regulations, restrictions on the rights of exchange and trade within the country, complications with obtaining loans, employment, obstacles to managing their own businesses. The indicators of the fifth group determine how regulatory regulations restrict access to markets, impede the freedom of voluntary exchange, and reduce the level of economic freedom. It is about limiting the freedom of exchange in the market of credit resources, in particular in the aspect of private sector lending and interest rate control; regulation of the labor market, including taking into account the rules of employment, the cost of dismissal of the employee, the minimum wage, the flexibility of procedures for recruitment and release, the rigidity of procedures for the conclusion of collective agreements. The conditions and consequences of direct business regulation are also taken into account: administrative requirements, licensing restrictions, bureaucracy costs, business start-up costs, additional payments and bribes, and the cost of complying with tax laws. The high level of the shadow economy, the significant corruption of economic relations in Ukraine, the widespread traditions of tax evasion do not allow to improve the existing position in the rating.

Together with such disappointing assessments, ***there are few examples of the gradual expansion of the liberalization of the Ukrainian economy, in particular by implementing measures to implement the Association Agreement between Ukraine and the EU.*** Among such measures are the formation of competitive markets, equal access to the infrastructure of all market participants, the liberalization of entrepreneurial activity, the formation of a favorable institutional environment for licensing and licensing regulation. Such liberalization should take place on the basis of neo-liberal doctrine, in particular the completeness and accessibility of information, transparency, communication, and responsibility. Among modern examples of liberalization of the Ukrainian economy are deregulation of the business environment, liberalization of the intellectual property market, tax reform, easing currency restrictions, and others.

The data released in "Economic freedom in the world" provide an opportunity to analyze the impact of economic freedom on investment, economic growth, income levels and poverty. They also allow you to analyze the effects of restricting economic freedom, the differences in levels of economic freedom between individual countries and the dynamics of respect for the principles of economic freedom. Studies show that countries that have formed the right institutions and pursue policies that promote economic freedom have higher levels of income, wealth, investment, and more rapid economic growth (Gwartney, 2016; Hall… 2014). Among such countries are Hong Kong, Singapore, New Zealand, Switzerland, Ireland, USA, Georgia, Mauritius, Great Britain, Australia and Canada.

Countries with a high index of economic freedom (economically free) show better results than countries with a low economic freedom index (so-called unfair) on many indicators, primarily on welfare indicators. Countries from the upper quartile (the first in the forty countries) show GDP per capita average $ 40,376 compared to $ 5,649 for the lower quartile countries (the latest by forty countries) (measured at purchasing power parity at constant prices in 2011). In the upper quartile countries, the average income of the poorest 10% of the population was $ 10,660, while in the lower quartile – $ 1,345 (James Gwartney… 2018).

It is significant that other important indicators of socio-economic and humanitarian development also show a correlation with the degree of economic freedom and demonstrate the advantages of more free countries, namely:

the expected life expectancy is 79.5 years in the countries with the upper quartile of economic freedom and 64.4 years in the lower countries;

the level of observance of political and civil freedoms in economically free countries is much higher;

gender equality is higher in economically free countries;

the level of happiness is much higher in economically free countries (James Gwartney… 2018; United Nations, 2016).

CONCLUSIONS

Thus, the liberal tradition, regardless of the internal differentiation of the views of the representatives within the limits of classical liberalism or modern neo-liberalism, recognize the axiomatic concept of economic freedom. Liberalization of the economic space means the unhindered realization of the right to free choice, non-discriminatory coordination of economic activity, competition and voluntary exchange, open markets, clear definition, observance and protection of property rights. It is generally acknowledged that individuals and their associations have the right freely to exercise their own economic freedom until their actions do not harass or harm others or their property. The liberalization of economic development is also closely linked to the observance of predetermined rules and norms, the institutionalization of the economic environment, the responsibility of economic actors and the state, and the transparency of economic activity in all spheres. Thus, the primary strategy for reforming Ukrainian and other post-socialist economies ignored the intellectual tradition of the neo-liberal theory, which clearly separates from market fundamentalism and opposes the notions of neoclassical orthodoxy.

Measurement of the integrated index of economic freedom is an attempt to answer the question of how the institutions and state policies of a particular country meet the ideal of a “minimal” state and a “limited” government - the key theoretical concepts of a liberal economic theory. The neoliberal ideal of the place and role of the state (government) in the economic system, which achieves the highest degree of economic freedom, is the following: the protection of property rights, the maintenance of a stable and stable state of the monetary system, non-interference in the economic activities of economic entities, the provision of a limited, “ narrow “set of public goods - services of law and order, justice, national defense, as well as the state’s implementation of a certain range of social functions.

The positive impact of economic freedom on economic growth, income levels and poverty reduction, investment growth and competitiveness are evidenced, in particular, by the annual comprehensive studies of the Fraser Institute. The economies of those countries in which relevant institutions are formed and the corresponding policy of liberalizing economic relations is being pursued show higher levels of investment, income, welfare and faster economic growth. The negative effects of the restriction of economic freedom in Ukraine are caused by the wrongly chosen model of economic reform, the discrediting of the liberal model of the economy, the harassment of economic freedom and lack of responsibility.

REFERENCES:

1. Block W. E., ed. (1991). Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement. Proceedings of an International Symposium (Volume 2). Fraser Institute.
2. Buchanan J. M. and Musgrave R. A. (2004) Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State.
3. Dequech D. (2007). Neoclassical, mainstream, orthodox, and heterodox economics. Journal of Post Keynesian Economics, Taylor & Francis Journals, vol. 30(2), pp. 279-302.
4. Galchinsky A. (2011). Liberalism. Lessons for Ukraine. Kyiv.: Lybid, 288 p. (In Ukrainian).
5. Gwartney J., Lawson R. and Hall J. (2016). Economic Freedom of the World: 2016 Annual Report. Fraser Institute. https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2016-annual-report
6. Gwartney J., Lawson R., Hall J. and Murphy R. (2018). Economic Freedom Dataset, published in Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report. Fraser Institute. <www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset>.
7. Hall J. and Lawson R. (2014). Economic Freedom of the World: An Accounting of the Literature. Contemporary Economic Policy 32, 1: 1–19.
8. History of economic thought (2011): textbook: teach. manual / ed. V. Bazilevich. Kyiv: Znannya. 1198 p. (In Ukrainian).
9. History of economic thought (2015): textbook: 2 vol. / ed. V. Bazilevich. Kyiv Znannya. (In Ukrainian).
10. National Bank of Ukraine: official site. Inflation Report. January 2019, p.6 URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=87678886
11. Rothbard, M.N. (1979). Individualism and the Philosophy of the Social Sciences. Cato Institute, San Francisco,
12. State Statistics Service of Ukraine: official site. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
13. State System of Electronic Purchases official site. URL: https://prozorro.gov.ua/en
14. The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2018 URL: https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2018/prize-announcement/
15. Tokmazishvili M. The Global Economic Crisis and Economic Science. Globalization and Business. Tbilisi, Georgia. 2018. №5. P. 17-23.
16. United Nations (2016). World Happiness Report 2016 Update. <http:// worldhappiness.report/ed/2016/>.

JEL Classification: A13, B29, O29 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.008

LIBERALIZATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT AS A DRIVER OF ECONOMIC GROWTH AND COMPETITIVENESS OF UKRAINE`S ECONOMY

OLENA NESTERENKO
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Laureate of the State Prize of Ukraine in the field of science and technology
nesterenkoo@knu.ua

KEYWORDS: ORTHODOX NEOCLASSICAL THEORY, NEOLIBERAL ECONOMIC THEORY, LIBERALIZATION OF THE ECONOMY, ECONOMIC FREEDOM, INSTITUTIONALIZATION OF ECONOMIC INTERACTIONS, INDEX OF ECONOMIC FREEDOM.

For citation: Nesterenko, O. (2019). Liberalization of Economic Development as a Driver of Economic Growth and Competitiveness of Ukraine`s Economy, *Globalization And Business, №8*, pp. 77-82. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.008

SUMMARY

For a long time theoretical representations and real actions of the reformers of the socio-economic system were in the plan of the orthodox neoclassical theory. At the same time, reformist rhetoric contained leading neo-liberal ideas, which substantially discredited them. The main task of the author is to restore the reputation of the neo-liberal economic doctrine as a whole and to prove the necessity of liberalizing the Ukrainian economy in particular.

The article reveals the essence of the liberalization of economic life as a movement towards economic freedom in the broadest sense. The main ideological and philosophical content of liberalization is the strengthening of human-centered economic system, the transparency of economic relations, the humanization of the economic space, the institutionalization of interactions between all economic actors. In turn, the key economic and political dimension of liberalization can be represented by an integrated index of economic freedom, which assesses the level of real support for economic freedom by the relevant institutions and policies of the countries. The author analyzes the sources and factors of the expansion or limitation of the influence of state policy and institutions on economic freedom, which determine the level of socio-economic development of countries. It has been determined that countries that have formed relevant institutions and policies that promote economic freedom have higher levels of income, wealth, investment and more rapid economic growth.

JEL Classification: E24, R23 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.009

აჭარის მთიანეთის შიგა მიგრაციული გადანაწილების პროცესი თანამედროვე ეტაპზე

ნათელა წიკლაშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
natia.tsiklashvili@gmail.com

ქეთევან ჭანიძე
ეკონომიკის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ketevan.tchanidze@bsu.edu.ge

ზეინაბ სურმანიძე
ეკონომიკის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
surmanidze@hotmail.com

კვლევა ხორციელდება ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიზნობრივი სამეცნიერო კვლევითი პროექტის „შიგა მიგრაციის გავლენა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ზოგიერთ ეკონომიკურ პარამეტრზე (ხულოს მუნიციპალიტეტის მაგალითზე)“ ფარგლებში

საკვანძო სიტყვები: მიგრაცია, უმუშევრობა, ცხოვრების დონე.

ციტირებისთვის: წიკლაშვილი, ნ., ჭანიძე, ქ., სურმანიძე, ზ. (2019). აჭარის მთიანეთის შიგა მიგრაციული გადანაწილების პროცესი თანამედროვე ეტაპზე, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8,* გვ. 83-89. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.009

ქვეყნის დემოგრაფიულ ბალანსზე უარყოფით გავლენას ახდენს მნიშვნელოვანი დემოგრაფიული პროცესი – შიგა მიგრაცია. იგი შეიძლება იყოს, როგორც ნებაყოფლობითი, ისე იძულებითი. პირველ შემთხვევაში ხდება მოსახლეობის მიგრაცია **სოციალურ-ეკონომიკური** მიზეზების გამო. მეორე შემთხვევაში ადამიანები სტიქიური მოვლენებისა და კონფლიქტების დროს იძულებით ტოვებენ საცხოვრებელს და ქვეყნის შიგნით გადაადგილდებიან (ეკომიგრანტები და იძულებით გადაადგილებული პირები). აღნიშნული პრობლემა შესაძლებელია განვიხილოთ რეგიონულ ჭრილში და გამოვკვეთოთ რიგი ტენდენციები, რომლებიც აქტუალურია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შიგა მიგრაციული პროცესების შესწავლის თვალსაზრისით. ეს ტენდენციებია: ქალაქ ბათუმის მოსახლეობის წილის ზრდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობასთან შედარებით, და ზოგადად, ურბანიზაციის ზრდა. პრობლემას წარმოადგენს იძულებით გადაადგილებული პირებისა და ეკომიგრანტების სრული სოციალურ-ეკონომიკური ინტეგრაცია.

აღნიშნულმა ტენდენციებმა შეიძლება გამოიწვიოს სოფლის მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირება (დეპოპულაცია) – თანდათან მოხდეს ე. წ. ინტელექტის გადინება, რაც, სავარაუდოდ, მოსახლეობის უფრო მოტივირებული და განათლებული ნაწილის სოფლებიდან და პატარა ქალაქებიდან მსხვილ ქალაქებში გადასვლით გამოიხატება. რეგიონების მოსახლეობის რაოდენობის შემცირების ტენდენციის შეჩერება უაღრესად მნიშვნელოვანია დემოგრაფიული უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად – როგორც რეგიონების ეკონომიკური განვითარების პოტენციალის გამოყენებისათვის, ისე სახელმწიფო საზღვრის მიმდებარე რეგიონებში მოსახლეობის შენარჩუნებისათვის. ვინაიდან, დიდია შიგამიგრაციული ნაკადები, მოსალოდნელია მათი ზრდა. ამან შეიძლება რეგიონებიდან უფრო მეტი მუშახელის გადინება გამოიწვიოს.

ამასთანავე, ისეთი მოწყვლადი ჯგუფების შემთხვევაში, როგორებიც არიან იძულებით გადაადგილებული პირები და ეკომიგრანტები, რომელთა განსახლება ხდება საქართველოს

სხვადასხვა მუნიციპალიტეტში, უნდა მოხდეს მათი წარმატებული ინტეგრაცია/დამკვიდრება განსახლების ადგილებში. ეს ხელს შეუწყობს დემოგრაფიული ბალანსის სრულყოფას, მუშახელის შენარჩუნებას, ემიგრაციის შემცირებას. რადგან გარე და შიგა მიგრაციული პროცესების მიზეზი ძირითადად **ეკონომიკური** ფაქტორებია, მნიშვნელოვანია მათი გაანალიზება უფრო ფართო, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ჭრილში. აქედან გამომდინარე, საჭიროა ისეთი პოლიტიკის განხორციელება, რომელიც ხელს შეუწყობს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის მიგრანტების პოტენციალის გამოყენებას და დემოგრაფიული უსაფრთხოების რისკების შემცირებას. ამისათვის აუცილებელია საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების ინფორმირებულობის გაზრდა მიგრაციისა და განვითარების ურთიერთკავშირის შესახებ.

როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, ქვეყნის შიგა მიგრაციის აღრიცხვა, პოსტსაბჭოთა პერიოდში პრაქტიკულად მოიშალა. მოსახლეობის ქვეყნის შიგნით გადაადგილება საერთოდ აღარ კონტროლდება, შესაბამისად აღნიშნული საკითხი ნაკლებადაა შესწავლილი მეცნიერული კუთხით. მოსახლეობის შიგა მობილობის მართვა, გამოწვეული შეიარაღებული კონფლიქტებით, სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური მიზეზებით, მეტ ყურადღებას საჭიროებს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთი პოლიტიკის შემუშავება და გატარება, რომელიც წაახალისებს მიგრაციის შედეგად დაგროვილი ადამიანური და ფინანსური რესურსების რეგიონების განვითარების პროცესში ისეთი მდგრადი ეკონომიკური გარემოს შესაქმნელად გამოყენებას, რაც ადგილობრივ მცხოვრებლებს შესაძლებლობას მისცემს, დარჩნენ თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებში და გავლენას მოახდენს ურბანიზაციის/ემიგრაციის ტენდენციებზე.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის შიგა მიგრაციული პროცესები ნაკლებად არის შესწავლილი. თუმცა მასალები გვხვდება ქართველი დემოგრაფების შრომებში ზოგადი სახით. დემოგრაფიული თვალსაზრისით მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა ერთი მხრივ ასახავს მოსახლეობის ზრდის (კლების) ევოლუციის რეჟიმს წარსულში, მეორეს მხრივ ის გამოდის როგორც დემოგრაფიის სამომავლო განვითარების დამოუკიდებელი კომპონენტი. ამიტომ მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის ანალიზის დემოგრაფიული ასპექტი წარმოადგენს თანამედროვე დემოგრაფიული პროცესების მნიშვნელოვან შემადგენელ ელემენტს. საჭიროა ისეთი კანონზომიერების აღმოჩენა-შესწავლა, რომელიც მოსახლეობის დემოგრაფიული სტრუქტურის ცვლილებების შედეგების გამოვლენის საფუძველი იქნება. მიგრაციული, რეგიონალური და გლობალური ეკონომიკური პროცესები მოითხოვს მაქსიმალურად სრულყოფილი სტატისტიკური მონაცემების დამუშავებას. როგორც ერთი მთლიანის ცალკეული რგოლი – საჭიროა შესწავლილი იქნას დასაქმება და ეკონომიკური აქტივობა. ამ ამოცანათა გადაწყვეტა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მონაცემთა უტყუარობაზე. ჩვენ აქამდე ცალკეულ მონაცემებს მოსახლეობის ეკონომიკურ-დემოგრაფიული მდგომარეობის შესახებ ვიღებდით სტატიტიკის დეპარტამენტიდან, მსოფლიო ბანკისა და სხვა ორგანიზაციებიდან, მაგრამ რეალურთან მიახლოებული პროცესების შეფასებისათვის, აუცილებელად მიგვაჩნია სხვადასხვა ასაკობრივი ჯგუფის, სქესისა და სოციალური სტატუსის მოსახლეობის გამოკითხვის ჩატარება რომელიც სრულყოფილ წარმოდგენას მოგვცემს მათი ეკონომიკური, სოციალურ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობის შესახებ, მაშასადამე შევძლებთ დემოგრაფიული სტრუქტურისა და ეკონომიკური მდგომარეობის რაოდენობრივ შეფასებას, ასევე, შიგა მიგრაციული პროცესების თვისობრივი მხარის დადგენას. დამუშავებულია ქართველი მეცნიერების ა. სულაბერიძის, გ. წულაძის, მ. ტუხაშვილის, ა. თოთაძის შრომები. ასევე, საქსტატისა და დამოუკიდებელ შემფასებელთა აღრიცხვის მონაცემები, კერძო ფონდების მასალები და ჩვენს მიერ ჩატარებული გამოკვლევა შეიძლება ითქვას იმ აქტუალური საკითხების თანამედროვე ეტაპის ძიებაა, რომელიც უკვე საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომი დროიდან აწუხებს ჩვენს ქვეყანას.

შიგა მიგრაციას თავისი მიზეზები გააჩნია, რაც ძირითადად უცვლელია წლების განმავლობაში. ეს შეიძლება იყოს, პირველ რიგში ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების სურვილი, ახალი შესაძლებლობების ძიება განათლებისა და დასაქმების თვალსაზრისით, ბოლო წლებში განსაკუთრებით შეიმჩნევა სოფლებიდან ქალაქებში წამოსული მოსახლეობის მაღალი რიცხოვნობა, რაც დაკავშირებულია სოფლის მეურნეობიდან მიღებულ მწირ შემოსავლებთან, ოჯახს თავისი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, განათლების მისაღებად, არ ყოფნის მიწის დამუშავებიდან მიღებული შემოსავალი, ამიტომ ოჯახის ეკონომიკურად აქტიური წევრები სოფლებიდან ქალაქში მოდიან, სადაც ეძებენ შესაფერის სამუშაოს. რითაც კონკურენციაში ხვდებიან შრომის ბაზარზე. სოფლიდან ქალაქში წამოსვლის მიზეზი შესაძლებელია ასევე იყოს ოჯახის გაყოფა. როგორც ცნობილია აჭარის მაღალმთიანეთი ოდითგანვე გამოირჩეოდა მაღალი შობადობით (სამი და მეტი ბავშვი) ხოლო საკარმიდამო ნაკვეთი ხშირად არ არის საკმარისი ოჯახის გასანაწილებლად, რაც სოფლიდან ქალაქში მიგრაციის წინაპირობას ქმნის. გარდა ამისა, მთიანი აჭარისათვის დამახასიათებელია ეკოლოგიური კატასტროფები, გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან დღემდე მიმდინარეობს მეწყრული, ეროზიული პროცესები, რომელთაგანაც განსაკუთრებით აღსანიშნავია 1989 წელს მომხდარი ტრაგედია, რომელსაც მსხვერპლი მოყვა. „დაინგრა ან ცხოვრება შეუძლებელი გახდა 1196 სახლში, დაიკარგა 3250 ჰა მიწა. ამ დროს 2 ათასზე მეტი ოჯახი გაყოფას ექვემდებარებოდა და თხოულობდა დამატებით მიწის ნაკვეთს“ (Putkaradze, 1996:21)

ეკოლოგიური კატასტროფების შედეგად აჭარის მთიანე-

თიდან სხვა რეგიონებში ჩასახლებებმა ორგანიზებული მიგრაციის ფორმა მიიღო. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დამლევს ჩასახლებები ძირითადად განხორციელდა ზღვისპირა აჭარაში, ჯავახეთში, კახეთსა და გურიაში. როგორც გამოკვლევებიდან ჩანს, ზღვისპირა აჭარაში ჩაასახლეს 9,8 ათასი კაცი, ხოლო დანარჩენი საქართველოს სხვა რეგიონებში. როგორც პროფესორი მირიან ტუხაშვილი აღნიშნავს საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში აჭარიდან ორგანიზებული ჩასახლების მიზნებს წარმოადგენდა: „ა) არასწორი მიგრაციული პოლიტიკის გამო ლიკვიდაციამდე მისული დასახლებული პუნქტების აღორძინება, ბ) დიდი სასოფლო-სამეურნეო რესურსების მქონე რაიონების ინტენსიური ათვისების დაჩქარება, გ) სხვადასხვა რეგიონის ეთნობალანსის სრულყოფა, დ) სტიქიური უბედურების ზონებიდან მოსახლეობის გამოყვანა." (Tukhashvili, 1998:138.)

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ იმ პერიოდისათვის ორგანიზებულ ჩასახლებებს ჰქონდა კარგი შედეგი, მიუხადავად უკუმიგრაციული პროცესებისა, მიგრანტთა დამკვიდრების მაჩვენებელი იყო კარგი.

როგორც ავღნიშნეთ, მიგრაციის გამომწვევი მიზეზებიდან ძირითადია ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა. სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა კერძო ფონდების მიერ ჩატარებული კვლევების შედეგად გაირკვა, რომ ხულოს მოსახლეობის საქმიანობის ძირითადი სფერო სოფლის მეურნეობაა, მოსახლეობა ძირითადად მეცხოველეობით და სხვადასხვა კულტურით არის დაკავებული. თუმცა, საკმარისი ფინანსური რესურსის არქონის გამო მათთვის პრობლემურია მოყვანილი პროდუქციის რეალიზაცია, ამიტომ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება ძირითადად საკუთარი მოხმარებისთვის აქვთ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „ხულოს მოსახლეობის 50,9 %-ს სოფლის მეურნეობიდან მიღებული შემოსავალი მხოლოდ კვებაზე ჰყოფნის, ხოლო იმ ოჯახების წილი ვინც ძალიან ადვილად იკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებებს ძალიან მცირეა 1,6 %". (Problems..2015).

აქედან გამომდინარე მიგრაციის მოტივი მაღალია, ამას თუ დავამატებთ ეკოლოგიური კატასტროფების საშიშროებას, ხულოს სოფლების დაცარიელების მიზეზები საკმარისად სერიოზულია.

აღნიშნული პრობლემების გათვალისწინებით საქართველოს პარლამენტმა 2015 წლის 16 ივლისს დაამტკიცა **კანონი მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ.** ამ კანონის მიზანია მაღალმთიანი რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის სტიმულირებისათვის შეღავათების განსაზღვრა, რომლებიც უზრუნველყოფს მაღალმთიან რეგიონებში მცხოვრებ პირთა კეთილდღეობას, ცხოვრების დონის ამაღლებას, დასაქმების ხელშეწყობას, სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას. კანონი ითვალისწინებს შემდეგ სოციალურ შეღავათებს: დანამატი პენსიაზე, კანონით განსაზღვრული პენსიის 20 %-ის ოდენობით, სამედიცინო დაწესებულებაში დასაქმებული პირებისათვის, რომლებიც ანაზღაურებას იღებენ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ინიშნება დანამატი – ექიმებისათვის სახელმწიფო პენსიის ორმაგი ოდენობით, ექთნებისათვის სახელმწიფო პენსიის ოდენობით, გათბობის უზრუნველყოფა წელიწადში 6 თვის განმავლობაში, ასევე ყოველთვიურად მოხმარებული ელ. ენერგიის საფასურის 50 %-ით ანაზღაურებას (არაუმეტეს 100 კვტ.სთ) სოციალური დახმარების კატეგორიას მიეკუთვნება აგრეთვე პირველ და მეორე ბავშვზე ყოველთვიური დახმარება 100 ლარის ოდენობით ერთი წლის განმავლობაში, ხოლო მე-2 და მომდევნო ბავშვზე 200 ლარის ოდენობით 2 წლის განმავლობაში. მაღალმთიანი რეგიონების საჯარო სკოლებში დასაქმებული მასწავლებლებისათვის გაიცემა დანამატი ხელფასის 35 %-ის ოდენობით, ხოლო სპეციალური საგანმანათლებლო პროგრამის ფარგლებში დასაქმებული მასწავლებლებისათვის დანამატი განსაზღვრულია 50 %-ით. რაც შეეხება საგადასახადო შეღავათებს მაღალმთიან დასახლებაში მუდმივად მცხოვრები პირი სარგებლობს საშემოსავლო და ქონების გადასახადთან საგადასახადო კოდექსით დადგენილი შეღავათებით. ასევე, მეწარმე სუბიექტი, რომელსაც საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად მინიჭებული აქვს მაღალმთიანი დასახლების საწარმოს სტატუსი, საქართველოს საგადასახადო კოდექსით განსაზღვრული ვადითა და წესით თავისუფლდება გადასახადებისგან. (სტატუსის მინიჭებიდან 10 წელი).

„მთის კანონის" ამოქმედებიდან მე-4 წლის თავზე ჯერ კიდევ არ არის ცნობილი ამ კანონის ეკონომიკური შედეგები, მოძიებული ინფორმაციის თანახმად, კვლევები ძირითადად დაკავშირებულია სოციალური შეღავათების მიღებასთან, მაგრამ ეკონომიკური ეფექტის და მოსახლეობის სოფლად დამაგრების შედეგის თვალსაზრისით, საუბარი ჯერჯერობით რთულია და ჩვენი მომდევნო კვლევის საგანს წარმოადგენს.

მიუხედავად იმისა, რომ სოფლების დაცარიელება ამა თუ იმ მიზეზის გამო ყოველთვის იყო განხილვის საგანი, დღის წესრიგში იდგა, როგორც პრობლემა – დემოგრაფიული, ეკონომიკური თვალსაზრისით, მიუხედავად ხელისუფლების მხრიდან განხორციელებული ჩარევებისა, მაღალმთიანი რაიონებიდან ყოველწლიურად მოსახლეობა მაინც მოედინება ქალაქში და ამ პროცესის შეჩერება თითქმის შეუძლებელი ჩანს.

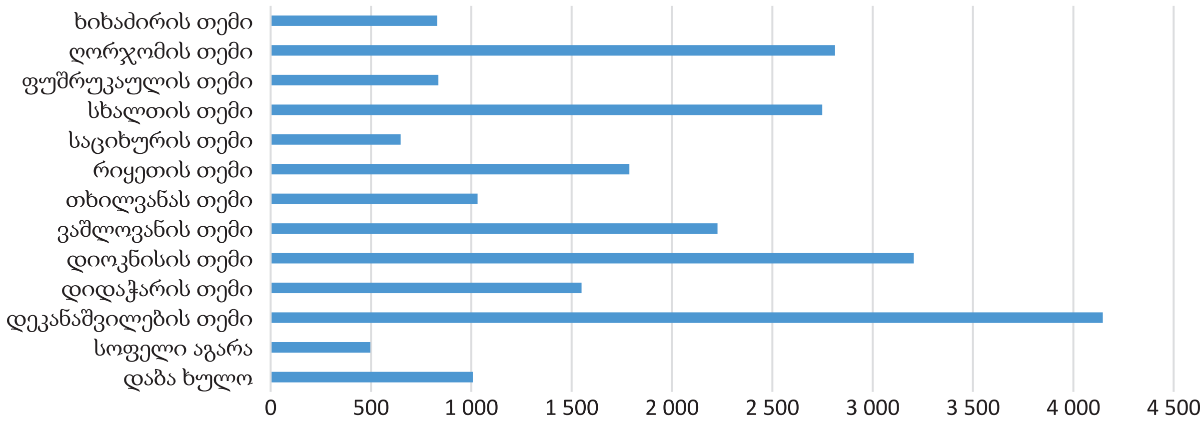
ჩვენ მოვიძიეთ ინფორმაცია სტატისტიკის სამსახურიდან, რომელიც 2014 წელს ჩატარებული საყოველთაო აღწერის მონაცემებს ეყრდნობა. მოსახლეობა დაჯგუფებულია სამ ასაკობრივ კატეგორიად: 0-17 წ. ასაკობრივი ჯგუფი, 18-64 წ. ასაკ. ჯგუფი, 65 წელზე ზემოთ ასაკ. ჯგუფი. როგორც ირკვევა, მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში ჭარბობს 18-64 ასაკობრივი კატეგორია ანუ სამუშაო აქტივი, თუმცა სამუშაო ადგილების არქონის, ეკონომიკური სიდუხჭირის გამო, სწორედ ეს კატეგორია მოდის სოფლიდან ქალაქში. მოცემული გვაქვს ასევე ხულოდან წამოსული მოსახლეობის განაწილება საქართველოს სხვა ტერიტორიულ ერთეულებზე

კონკრეტულად ამ ერთეულებში შემავალი ელემენტების მიხედვით. საქართველოს მასშტაბით ყველაზე მეტი მიგრანტი ჩასახლებულია აჭარაში, შემდეგ მოდის ქვემო ქართლი, გურია, სამცხე–ჯავახეთი. რაც შეეხება უშუალოდ, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას, აქ ყველაზე დიდი რაოდენობა მოდის ქ. ბათუმზე, შემდეგ ქობულეთი, ხელვაჩაური, შუახევი და ქედა. საქართველოს სხვა დანარჩენ რეგიონში მონაცემები გამოვყავით რაოდენობის მიხედვით ყველაზე მეტი: იმერეთი–ხონი, ვანი. კახეთი – დედოფლისწყარო, ლაგოდეხი. გურია – ოზურგეთი. სამეგრელო ზემო სვანეთი – ხობი, აბაშა. ქვემო ქართლი – წალკა. სამცხე ჯავახეთი – ადიგენი, ახალქალაქი. შიდა ქართლი – ქარელი გორი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ხულოს მუნიციპალიტეტში შესული მოსახლეობის რაოდენობა არც თუ ისე დიდია და ძირითადად ისევ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკიდან ხდება შესვლა.

ზემოთ მოყვანილი მონაცემები არის ზოგადი და არ არის დაყოფილი მიზნობრივ ჯგუფებად. ჩვენ გამოვყავით ორი მიზნობრივი ჯგუფი და შევეცადეთ გაგვერკვია თითოეულის ეკონომიკური მდგომარეობა მიგრაციის განხორციელების შემდგომ. პირველი ჯგუფი – იძულებით გადაადგილებული პირები, ანუ ეკომიგრანტები, ხოლო მეორე – ნებაყოფლობით გადაადგილებულები. კვლევის ფარგლებში ჩვენ მივმართეთ ხულოს მუნიციპალიტეტის მერიას და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს. მოვითხოვეთ ინფორმაცია ეკომიგრანტებთან დაკავშირებით. ხულოს მუნიციპალიტეტში გვიპასუხეს, რომ მათ არა აქვთ აღნიშნული ინფორმაცია, ხოლო აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრომ სტატისტიკური მასალა მოგვაწოდა ზოგადი ფორმით, ამიტომ, ვერ მოხერხდა ეკომიგრანტების რეალური ადგილმდებარეობის დადგენა, რათა ჩვენ ადგილზე შევძლებოდა მისვლა და მათი გამოკითხვა. მოწოდებული ინფორმაციის თანახმად, გვაქვს შემდეგი სტატისტიკური განაწილება:

გრაფიკი 1

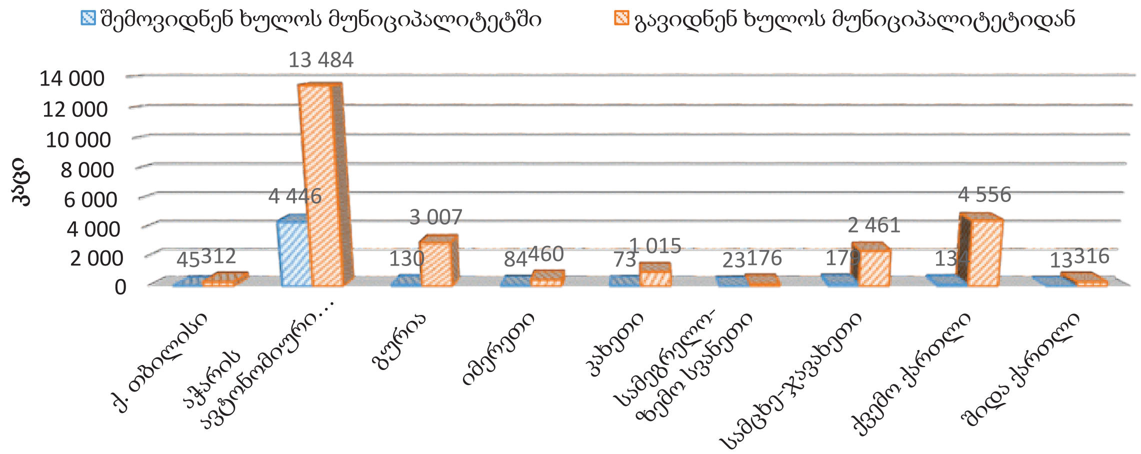
ხულოს მოსახლეობა თემის მიხედვით

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

გრაფიკი 2

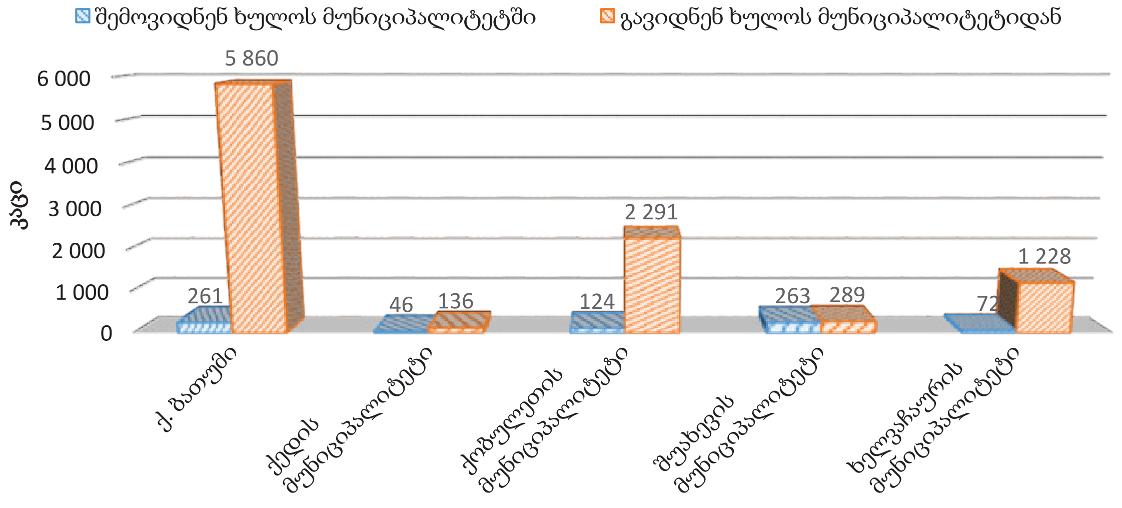
ხულოს მუნიციპალიტეტში შიგა მიგრანტების გადანაწილება

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

გრაფიკი 3

ხულოს მუნიციპალიტეტში შიგა მიგრანტები (აჭარა)

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

როგორც ცხრილიდან ჩანს სულ 2016-2019 წლებში ხულოს მუნიციპალიტეტიდან წამოსულია 111 ოჯახი. თითოეულ ოჯახს გაეწია მატერიალური დახმარება ან დაკმაყოფილდა საცხოვრებელი ფართით. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა სამი მიმართულებით ახორციელებს ეკომიგრანტი ოჯახების დახმარებას, კერძოდ:

1. ჯანდაცვის სამინისტროს „ეკომიგრანტი ოჯახების უსაფრთხო საცხოვრისით უზრუნველყოფის პროგრამა", რომელიც ითვალისწინებს 25000 ლარის ფარგლებში ფინანსურ მხარდაჭერას უსაფრთხო სახლების შესყიდვის მიზნით.
2. ეკომიგრანტის საკუთრებაში არსებულ გეოლოგიურად მდგრადი მიწის ფართზე საცხოვრებელი სახლების მშენებლობისათვის ფინანსური დახმარების გაწევას.
3. სოციალურ სახლებში საცხოვრებელი ფართების განაწილებას.

„2013 წლიდან დღემდე აჭარის ა/რ მთავრობის მიერ ეკომიგრანტი ოჯახების დახმარებისათვის განხორციელდა შემდეგი ღონისძიებები: 109 ოჯახს გაეწია ფინანსური დახმარება 25000 ლარის ფარგლებში საცხოვრებელი ბინების შესყიდვის მიზნით, 2013-2017 წწ დაიხარჯა 570199 ლარი მათ საკუთრებაში არსებული გეოლოგიურად მდგრად ალტერნატიულ ტერიტორიაზე საცხოვრებელი სახლების გადატანის მიზნით, ხოლო სოციალურ სახლებში ბინით დაკმაყოფილდა სულ 280 ოჯახი". (აჭარის არ-ის ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო).

როგორც ვხედავთ, იძულებით განსახლებულ პირთა დაკმაყოფილება ნამდვილად არის ხელისუფლების მხრიდან ზრუნვის საგანი, დახმარების გაწევის გზებიც დიფერენცირებულია, თუმცა რამდენად ახერხებენ ისინი ახალ საცხოვრებელ ტერიტორიაზე სოციალურ, ეკონომიკურ, ფსიქოლოგიურ ადაპტაციას და გრძელვადიან პერიოდში აქვს თუ არა ამგვარი ფორმის მიგრაციას ქვეყნისათვის, რეგიონისათვის დადებითი შედეგი დღევანდელი მძიმე ეკონომიკური პირობების გათვალისწინებით, რთული სათქმელია, ამიტომ ამ მიმართულებით კვლევის გაგრძელება მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია.

ცხრილი 1. ხულოს მუნიციპალიტეტიდან მიგრირებული ეკომიგრანტი ოჯახების რაოდენობა 2016-2019 წ.წ.

წელი	ბათუმი	ხელვაჩ.	ქობულ.	ხულო	სამტრ.	ჩოხატ.	ლანჩხ.	შუახ.	ოზურ.	ახალც.	სულ
2016	16	2	2	0	0	0	1	0	1	0	22
2017	16	6	2	2	0	0	0	0	2	1	29
2018	28	5	7	2	1	1	1	1	0	0	46
2019	8	1	4	1	0	0	0	0	0	0	14
ჯამი	68	14	15	5	1	1	2	1	3	1	111

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Problems with demography and sociology. Collection of Proceedings. Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, [demografiisa da sociologiis problemebi, shromebis krebuli, demografiisa da sociologiis institute] Tbilisi (2015) (In Georgian).
2. Problems with demography and sociology. Collection of Proceedings. Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, [demografiisa da sociologiis problemebi, shromebis krebuli, demografiisa da sociologiis institute] Tbilisi, (2017) (In Georgian).
3. Totadze A. (2012) Adjara Population. Publishing house «Universal» [Adjaris mosaxleoba) Tbilisi, (In Georgian).
4. Lortkipanidze V. (1998) Problems of demographic development of historical Meskheti. [istoriuli mesxetis demografiuli ganvitarebis problemebi] Tbilisi (In Georgian).
5. Migration # 1. Migration Research Center, [migraciis kvleviti centri], Tbilisi, (2007) (In Georgian).
6. Migration # 3. Migration Research Center. [migraciis kvleviti centri], Tbilisi (2009) (In Georgian).
7. Georgia Migration Profile 2017, Principal Commission on Migration Issues, [Saqartvelos 2017 wlis migraciis profile, migraciis sakitxta samtavrobo komisia], Tbilisi (In Georgian).
8. «The Attitude of Orthodox Believers in Georgia to Socio-Demographic Behavior and Family Problems». Institute of Demography and Sociology, [Saqartveloshi martmadidebel morwmuneta damokidebuleba socialur-demografiuli qcevisa da ojaxis problemebisadmi] Tbilisi (2016) (In Georgian).
9. Sulaberidze A. (2007) Thoughts on Georgian Family and Demography. Institute of Demography and Sociology of the Ministry of Education and Science of Georgia. [fiqrebi qartul ojaxsa da demografiaze] Tbilisi (In Georgian).
10. Tsuladze G. (2012) Short Encyclopedia Dictionary of Demography. Fund of population UN. [demografiis mokle enciklopediuri leqsikoni] Tbilisi (In Georgian).
11. Tsuladze G. Sulaberidze A. (2016) Demographic Characteristics of Georgian Regions, Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, [Saqartvelos regionebis demografiuli taviseburebebi] Tbilisi (In Georgian).
12. Putkaradze T. (1996) Modern migration processes in the Adjara highlands. [tanamedrove migraciuli procesebi Adjaris mtianetshi] Batumi, (In Georgian).
13. Tukhashvili M. (1998). Georgia›s Labor Potential. TSU Publishing House, [Saqartvelos shromiti potenciali] Tbilisi (In Georgian).
14. Market Research of Highlands of Adjara, Institute of Social Research and Analysis, [Adjaris magalmtiani raionebis bazris kvleva] (2016) (In Georgian).
15. Materials of Ministry of Health and Social Affairs of Adjara. [Adjaris janmrtelobisa da socialuri dacvis saministros masalebi] http://adjara.gov.ge/Branches/description.aspx?gtid=547170&gid=3#.XP5mTtIzaUk (In Georgian).
16. Geostat 2017 - National Statistics Office of Georgia.
17. http://www.geostat.ge/

JEL Classification: E24, R23 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.009

THE PROCESS OF INTERNAL MIGRATION OF THE ADJARIAN HIGHLANDS TO THE MODERN STAGE

NATELA TSIKLASHVILI
Doctor of Economics, Professor,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
natia.tsiklashvili@gmail.com

KETEVAN CHANIDZE
Doctor of Economics,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
ketevan.tchanidze@bsu.edu.ge

ZEINAB SURMANIDZE
Doctor of Economics,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
zei-surmanidze@hotmail.com

KEYWORDS: MIGRATION, UNEMPLOYMENT, STANDARD OF LIVING.

For citation: Tsiklashvili, N., Chanidze, K., Surmanidze, Z. (2019). The process of internal migration of the Adjarian Highlands to the modern stage, *Globalization And Business, №8*, pp. 83-89. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.009

SUMMARY

Internal migration is an important demographic process that negatively affects a country›s demographic balance. It can be both voluntary and forced. In the first case, the migration of people from the village to the city is due to socio-economic reasons. In the second case, people are forced to leave their homes and move during natural disasters and conflicts (eco-migrants and displaced persons). The problem can be considered in a regional context and highlight a number of trends that are relevant for the Autonomous Republic of Adjara. The reduction of the population of regions is importance for ensuring demographic security, both for using the potential of economic development and for the population in the regions adjacent to the state border. Since the internal migration flows are large, this can lead to an increase in labor flows from the regions. In addition, in the case of vulnerable groups, such as displaced persons and eco-migrants who live in different municipalities, additional problems arise in terms of integration resettlement. According to experts, the control of internal migration processes was practically destroyed in the post-Soviet period. The movement of the population within the country is no longer controlled; accordingly, the issue is less studied in the scientific direction. Management of internal population flows caused by armed conflict, socio-economic and environmental problems requires more attention from the state. It is especially important to develop and implement policies that encourage the use of accumulated human and financial resources for sustainable development, which will allow local residents to stay in their places of residence. This will affect not only urbanization / emigration trends, but also general macroeconomic indicators, income levels and living standards.

JEL Classification: F14, F21, F60 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.010

GLOBALIZATION AND MAIN TRENDS OF GLOBAL ECONOMIC PERFORMANCE: TRADE AND INVESTMENTS

EMIR ETERIA
Doctor of Economics, Associate Professor,
Caucasus University, Georgia
eeteria@cu.edu.ge

KEYWORDS: GLOBALIZATION, NATION STATE; DEVELOPING AND TRANSITION ECONOMIES, TRADE, INVESTMENTS.

For citation: Eteria, E. (2019). Globalization and Main Trends of Global Economic Performance: Trade and Investments, *Globalization And Business, №8*, pp. 90-95. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.010

INTRODUCTION

Globalization is multidimensional, multipart and multispeed phenomena affecting all countries and nations in the world. Therefore, since the 1990s, the benefits and challenges of economic globalization and transformation of the Nation States' role as well as effects of economic globalization on developing and transition countries has become one of the most debated issues in academic, political and business circles.

Noteworthy, that there are many conflicting approaches towards globalization. These approaches could be described as neoliberal, rejectionist, reformist and transformist views on globalization (Sholte, 2005: 37-38). However, it should be noted that the leading form of globalization still is neoliberal globalization, while other perspectives are opposing ideas to neoliberal globalization. Therefore, in modern debates about globalization there are two most challenging issues: first, effects of neoliberal economic globalization on the Nation State and second, interaction of neoliberal economic globalization and economic performance of developing and transition economies.

The article is focused on major aspects of neoliberal economic globalization and its impact on the Nation State and namely, on developing and transition countries. In the next section, peculiarities of neoliberal economic globalization as well as effects of economic globalization on Nation State are discussed. In the following part of the article, in the light of neoliberal economic globalization, data of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) on trade and investment performance of developing and transition economies is analyzed and at the final stage, conclusions are drawn.

GLOBALIZATION AND NATION STATE: SOME THEORETICAL ASPECTS

Since 1990s, different aspects of globalization have been widely discussed and analyzed by social scientists (Hirst and Thompson, 1999; Stiglitz, 2002, 2007; Bhagwati, 2004; Wolf, 2005; Sholte, 2005; Friedman, 2007; Rodrik, 2011; Eteria, 2006, 2009; Putkaradze, 2007; Bedianashvili, 2016; Mekvabishvili, 2016, 2018; etc). It is clear, that globalization has many dimensions, such as economic, political, cultural, social, etc. However, among these types of globalization, economic dimension could be considered as foundation as well as determinant of development of other forms of globalization, including political and social globalization. Moreover, economic globalization is more advanced type of globalization and as Stiglitz (2007) noted, "economic globalization has been outpacing political globalization" (p. 291). Noteworthy, that economic globalization includes all nation states with different degrees of integration into global economy. Globalization as a process leads to global economy, which according to Castels (2000) "…is an economy with the capacity to work as a unit in real time on planetary scale" (p. 259). However, as Hirst and Thompson (1999) argued, the modern world economy is internationalized, not globalized. It is clear, that internationalization of economic relations among countries is a foundation of development of economic globalization processes. Gradual liberalization of international economic relations starting after the World War II underlines a primary importance of the economic dimension of globalization.

Noteworthy, that modern form of economic globalization is based on concept of neoliberalism. A fundamental idea of neoliberal economic globalization is so-called "small government" and openness for trade and investment, which has been considered as a necessary precondition for economic development of any nation in the world since 1980s. A neoliberal approach towards economic globalization was embodied in International Monetary Fund (IMF) and World Bank recommendations, which is known as "Washington Consensus", elaborated in the 1980s. As Rodrik (2011) noted "Free market economics was in the ascendancy, producing what has been variously called the Washington Consensus, market fundamentalism, or neoliberalism" (p. 77). Moreover,

for many, globalization was perceived as Americanization or Westernization and as Stiglitz (2007) noted, "If globalization is being used to advance the American model of a market economy, many elsewhere are not sure they want it" (p. 10). However, neoliberal reforms implemented in the USA and the Great Britain in the 1980s was extended towards many developing and transition countries primarily by the International Monetary Fund. Consequently, "1990s were years of intensification of neoliberal economic globalization and therefore, widespread beliefs in superiority of market economy over government intervention in economy and government regulation in general" (Eteria, 2019: 87). Hence, neoliberal globalization has been oriented to achieve fast formation of a globalized economy based on market mechanisms rather than government intervention and regulations.

A neoliberal globalization has become triumphant and the only form of globalization, which despite critics and setbacks continues to be a leading policy and ideology. Noteworthy, that major opponents of globalization criticize neoliberal form of globalization, not globalization itself, which is considered as inevitable process of economic development. Therefore, economic globalization for many countries in the world, especially for developing countries and countries with transition economy was the process of adjustment to changing conditions of world economic development caused by the necessity of economic openness on the one hand, and by the policy of major developed countries as well as by international organizations on the other hand. Obviously, economic autarchy was more harmful policy choice than economic openness, and therefore, the establishment of an open, less regulated economy was in line with the goals of these countries.

Neoliberal economic globalization, using a unified approach to the countries without consideration of differences in level and needs of development, has enhanced controversial attitude towards economic globalization in general. Therefore, the neoliberal globalization was blamed of diminishing of the role of national governments to regulate economy. As a result, economic globalization in its neoliberal form increased the contradictory relationship between the market and government in favor of the market. It is clear, that the policy of major developed countries and international organizations emerged as the main cause of government role transformation. Accordingly, the economic factor was main reason of transformation often associated with weakening of government's role in regulation of economy, especially in the developing and transition countries.

It is clear, that controversy towards neoliberal globalization, especially in developing and transition countries was based on belief that it has been shrinking political maneuver room for governments to implement reforms necessary to raise welfare of citizens. Therefore, as Grindde (2000) noted, "policymakers in poor countries have reason to worry that, despite their best effort, globalization will constrict rather than expand the capacity to develop" (p. 179). As a result, most problematic issue related to economic globalization is the interaction of government intervention and market mechanisms, because "economic success requires getting the balance right between the government and the market" (Stiglitz, 2007: XV). However, as economic history demonstrates finding right balance between market and government is the most complicated issue in economics and it depends on economic as well as non-economic factors of development. Moreover, it should be noted that "give too much power to governments, and you have protectionism and autarchy. Give markets too much freedom, and you have unstable world economy with little social and political support from those it is supposed to help" (Rodrik, 2011: XVI). Therefore, neoliberal globalization has been a policy to achieve a fast globalization, which caused many problems in international economic relations.

Noteworthy, that more deep integration into globalizing world economy through trade and investment is one of the most important factors to improve the level of economic development in transition and developing countries. As Frenkel (2000) pointed out "International trade and investment can be a powerful source of growth in poor countries, helping them catch up with those who are ahead in endowments of capital and technology" (p. 62). However, "Most countries did welcome multinational enterprises and long-term foreign investors, but short term lending and borrowing or portfolio flows (so-called "hot money") were viewed differently, as a source of financial instability rather than economic growth" (Rodrik, 2011: 90). Therefore, as Gritch (2005) argues, "Contrary to neo-liberal claims that global economic integration promotes less developed nations' greater economic prosperity, the opposite may be the case" (p. 13). Consequently, in addition to claims on negative effects on Nation State, for "skeptics" neoliberal economic globalization is also associated with deepening the gap between developed and developing world, so-called "North-South" divide.

It is clear, that economic globalization transformed government economic policy in transition and developing countries rather than in developed countries and "with this increased integration, developing countries become more vulnerable to fluctuations in international capital flows and trade" (Grindde, 2000: 183). Thus, capital movement is the main reason of government role transformation. Transnational companies significantly influence the policy of recipient countries and they often are obliged to adapt to the requirements of transnational companies. As a result, "For many people, multinational corporations have come to symbolize what is wrong with globalization. Many could say they are primary cause of its problems" (Stiglitz, 2007: 187), because "The international mobility of firms and of capital also restricts a nation's ability to choose the tax structure that best reflects its needs and preferences" (Rodrik, 2011: 193). Consequently, economic globalization pushes governments to adapt to the changing needs of international capital, but it simultaneously does not mean that governments cannot transform their policies in favor of more autonomous economic policy.

It is obvious, that economic globalization intensifies cooperation as well as competition on regional and global level and therefore, enhances economic and political interdependence among countries. However, this could be considered as a government policy transformation to achieve national economic goals through intensification of cooperation at the re-

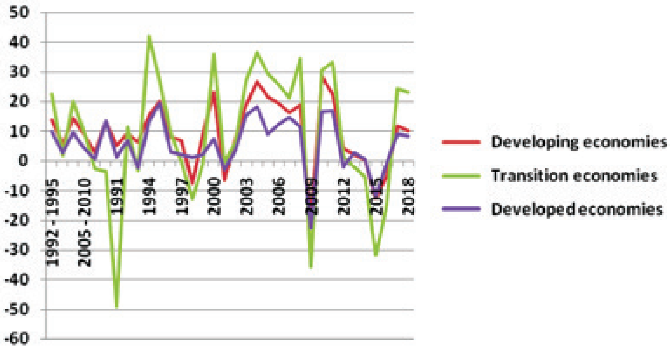
gional and global level. As a result, “Political interdependence does not mean that states trade their objectives, but that they advance them through power sharing” (Weiss, 1999: 70), and “Globalization does not undermine the state but includes the transformation of the state forms: it is both predicated on and produces such transformations” (Shaw, 1997: 498). Economic globalization undermines the governments’ role in its traditional sense to determine economic goals of development neglecting international economic conditions, but at the same time, gives to government other instruments to support development. Hence, “Globalization is strongly affecting governance, but it is far from making nation state obsolete as some prophets claim” (Nye and Donahue, 2000: 36). In addition, as Wolfensohn stated, “Without an effective state, sustainable development, both economic and social, is impossible” (World Bank: III). Accordingly, developing and transition countries in order to actively participate in international trade as well as to attract Foreign Direct Investments (FDI) should make their investment climate more attractive, which frequently requires transformation of government policy in many areas of economic activity. As a result, despite intensification of the globalization processes, even in the form of neoliberal globalization, the Nation State remains as the most important actor in the world economy.

MAJOR PECULIARITIES OF GLOBAL TRADE AND INVESTMENT

Noteworthy, that Major negative aspects of neoliberal globalization, underlined by “skeptics” are negative effects of neoliberal globalization on developing and transition economies. Neoliberal economic globalization was blamed by its negative effect on trade and investment performance of above-mentioned countries. However, as UNCTAD data demonstrates in 1990 exports growth rate of developing countries and developed countries was the same (13,3%), while in 2018 growth rate of developing countries exports was higher than exports growth rate of developed countries (10,4% and 8,5% respectively). Regarding transition economies, exports growth rate in 1990 was -3,2%, while in 2018 was 23,1%. A considerable decrease of transition countries exports growth rate was observed in 1991 (-49,0 %), due to disintegration after collapse of the Soviet Union and block of socialist countries in general. In addition, significant decline in the world export was observed in 2009 because of the global financial crisis, when exports from developing countries decreased by 20,5%, from transition economies by 35,5% and from developed countries by 22,3%. Generally, during 1990-2018, exports annual average growth rates of developing and transition countries were 9,5% and 8,8% respectively, while exports annual average growth rate of developed countries was 5,7% (Figure 1).

Noteworthy, that countries involvement in globalization depends not only on exports but also on imports. As the statistical data indicate in 1990 imports growth rate of developing countries was 9,2%, which was smaller than imports growth rate of developed countries (13,5%). In contrast, in

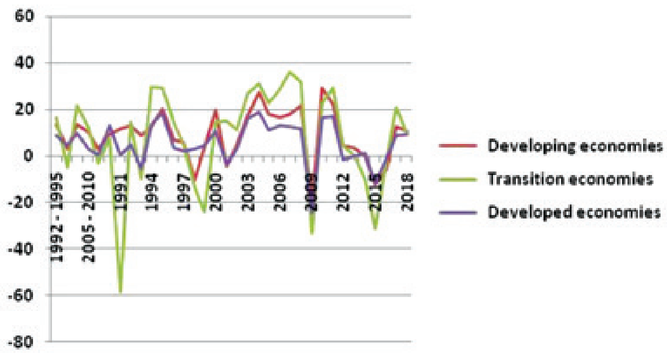
Figure 1. Exports average growth rates by country groups in 1990-2018

Source: Elaborated by the author based on data from UNCTAD statistics; https://unctadstat.unctad.org

2018 imports growth rate of developing countries was higher than imports growth rate of developed countries (10,9% and 9,5% respectively). Regarding transition economies, imports growth rate in 1990 was 8,0%, while in 2018 was 9,2%. A sharp decline of imports in transition countries was observed in 1991(-58,1%) and in 2009 (-33,0%). Moreover, in 2009, due to global financial crisis, imports in developing countries as well as in developed countries drastically declined (-19,1% and -24,4% respectively). In general, during 1990-2018, imports annual average growth rates of developing and transition countries were 9,3% and 7,7% respectively, while imports average growth rate of developed countries was 5,9% (Figure 2).

Figure 2. Imports average growth rates by country groups in 1990-2018

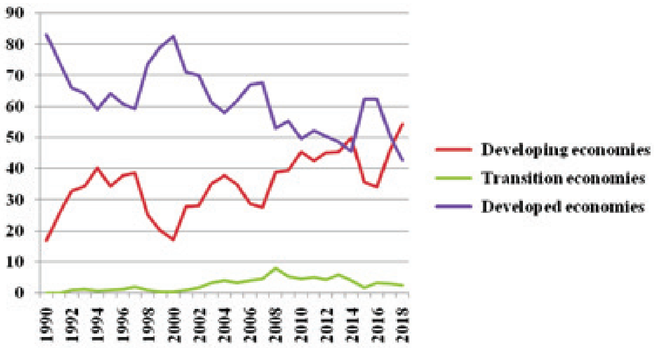

Source: Elaborated by the author based on data from UNCTAD statistics; https://unctadstat.unctad.org

It is clear, that besides trade Foreign Direct Investment is the major indicator to evaluate countries/country groups’ involvement in globalization. Moreover, it is widely accepted that Foreign Direct Investments play key role in the economic development of developing and transition countries. Noteworthy, that in 1990, developing countries share in world Foreign Direct Investments (inward) was 16,9%, transition economies share was 0,03%, while developed countries share was 83%. This picture drastically changed and in 2014 as well as in 2018, developing countries share in world Foreign Direct Investments was higher than developed countries share. In 2014 developing countries share was 49,9% and developed

countries share was 45,9%. In 2018, this difference increased and developing countries share was 54, 4%, while developed countries' share was 42, 9%. Notable, that between 1990 and 2000 average share of developing countries' in world Foreign Direct Investments (inward) was 29, 3%, in 2001-2010 was 34, 4%, while in 2011-2018 average share was 44, 2%. Therefore, increasing trend of developing countries share in world FDIs is obvious. In 1990-2018, transition economies share in world Foreign Direct Investments was not significant (1% in 1992 and 2, 6% in 2018). In 2008, share of transition economies reached the highest level and amounted 7, 9% of world FDIs (Figure 3).

Figure 3. Foreign Direct Investment: inward (% of total world) by country groups in 1990-2018

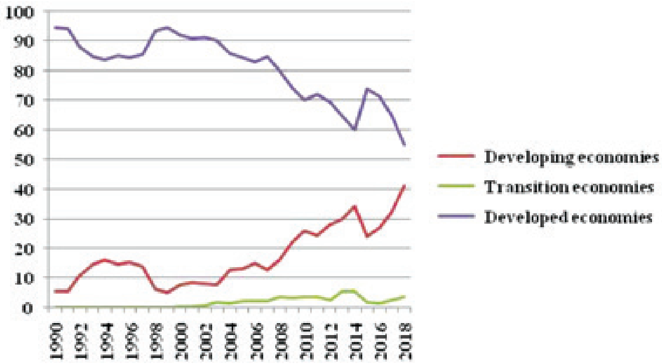

Source: Elaborated by the author based on data from UNCTAD statistics; https://unctadstat.unctad.org

It is clear, that countries/country groups' involvement in the international capital movement and in globalization processes in general, depends not only on inward Foreign Direct Investments, but also on outward FDIs. Noteworthy, that in 1990 share of developing countries in outward Foreign Direct Investments was 5,3%, while in 2018 this share was significantly higher (41,1%). A share of developed countries in outward Foreign Direct Investments in 1990 and 2018 was 94,6% and 55% respectively. It should be noted that developing countries share in outward FDIs has increasing trend. Notable, that between 1990-2000 average share of developing countries' in outward FDIs was 10,4%, in 2001-2010 was 14, 1%, while in 2011-2018 average share of developing countries in outward world FDIs significantly increased and reached 30,1%. Transition economies share in outward world FDIs was not significant (0,1% in 1998 and 3,7% in 2018). A maximum level of transition economies share in outward FDIs was observed in 2013-2014 (5, 50% and 5, 56% respectively) (Figure 4).

Conducted analysis of the trade and investments performance during 1990-2018 demonstrates developing and transition countries' increased participation in trade and FDIs

Figure 4. Foreign Direct Investment: outward (% of total world) by country groups in 1990-2018

Source: Elaborated by the author based on data from UNCTAD statistics; https://unctadstat.unctad.org

movement and therefore, their rising involvement in globalizing economy. The data also underlines an intensification of trade relations of transition and developing countries as well as their increased openness for Foreign Direct Investments and rising share in outward world FDIs. As a result, despite some slowdown of globalization due to global financial crisis in 2007-2008, trade and investment openness remains as major tendency of global economic performance and therefore, opinions on de-globalization of world economy is rather exaggerated.

CONCLUSION

Despite neoliberal economic globalization, Nation State remains as a key actor in the world economy. It is clear, that economic globalization frequently pushes governments to choose between capital inflow, which is a necessary precondition for economic growth, and more economic autonomy, which might be more preferential, especially in the short-run. Neoliberal economic globalization to some extent shrinks governments' ability to regulate the economy, but at the same time, gives to government more possibilities to facilitate economic development by attracting foreign capital. Therefore, economic globalization does not reduce the key role of government in regulation of domestic and foreign economic relations. During 1990-2018, developing and transition countries participation in globalizing world economy significantly increased via increased trade relations and growing involvement in movement of Foreign Direct Investments. Consequently, despite some setbacks, economic globalization remains as the leading characteristic of the world economic development and process of de-globalization is not evident.

REFERENCES:

1. Bedianashvili, G. (2016). The Global Business Environment, European Integration and the Cultural Potential of Social-economic Development of Georgia. Journal "Globalization and Business". №1, pp. 19-25 (in Georgian).
2. Bhagwati, J. (2004). In Defense of Globalization, Oxford University Press.
3. Castels, M. (2000). Global Economy, in The Global Transformations reader : an introduction to the globalization debate. Held, D. and McGrew, A. G. (eds), Cambridge: Polity.
4. Eteria, E. (2006). A Comparative Analysis of Modern Concepts of Globalization. Journal "Ekonomika", #11-12, pp. 110-116, (in Georgian).
5. Eteria, E. (2009). Globalization and National Economy: Theory and Policy. Tbilisi, "Universali", (in Georgian).
6. Eteria, E. (2019). Economic Globalization and Regional Trade Agreements: Recent Developments, Ekonomisti, Vol. XV, №1, pp. 86-93.
7. Frenkel, J. (2000). Globalization of the Economy. In Governance in a globalizing world. Nye, J. S. and Donahue, J. D. (eds.), Brookings Institution Press.
8. Friedman, T. L. (2007). The World is Flat: a Brief History of the Twenty-first Century. Picador.
9. Grinddle, M. S. (2000). Ready or Not: The Developing World and Globalization. In Governance in a globalizing world. Nye, J. S. and Donahue, J. D. (eds.), Brookings Institution Press.
10. Gritch, M. "The Nation-State and Economic Globalization: Soft Geo-Politics and Increased State Autonomy?" Review of International Political Economy, Vol. 12, No. 1, Aspects of Globalization (Feb., 2005), pp. 1-25
11. Hirst, P., Thompson, G. (1999). Globalization in Question: the International Economy and the Possibilities of Governance. Cambridge: Polity Press; Malden, MA: Blackwell Publishers.
12. Mekvabishvili, E. (2016). Unity of Globalization and Modernization – The Modern Economic Development Paradigm, Journal "Globalization and Business", №2, pp. 30-36 (in Georgian);
13. Mekvabishvili, E. (2018). The Financial Crisis of the Globalization Era and the Economy of Georgia. Tbilisi, "Inteleqti" (in Georgian)
14. Nye, J. S. and Donahue, J. D. (eds.), (2000). Governance in a Globalizing World. Brookings Institution Press.
15. Putkaradze, R. (2007). Directions of International Trade Development under Globalization. Journal "Georgian Economy", №5, pp. 67-71 (in Georgian).
16. Rodrik, D. (2011). The Globalization Paradox : Democracy and the Future of the World Economy. New York; London: W. W. Norton & Co.
17. Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and its Discontents. New York: W. W. Norton & Co.
18. Stiglitz, J. E. (2007). Making Globalization Work. New York: W. W. Norton & Co.
19. Shaw M. "The State of Globalization: Towards a Theory of State Transformation." (Autumn, 1997), Review of International Political Economy, Vol. 4, No. 3, The Direction of Contemporary Capitalism pp. 497-513
20. Scholte, J. A. (2005). Globalization: A Critical Introduction. Palgrave Macmillan;
21. The International Bank for Reconstruction and Development/the World Bank. (1997). World Development Report: The State in a Changing World. Oxford University Press.
22. Weiss, L. (1999). "Globalization and National Governance: Antinomy or Interdependence?" Review of International Studies, Special Issue, 25 (5), December, pp. 59-88
23. Wolf, M. (2005). Why Globalization Works. Yale University Press; 2nd edition.
24. UNCTAD statistics; https://unctadstat.unctad.org

JEL Classification: F14, F21, F60 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.010

GLOBALIZATION AND MAIN TRENDS OF GLOBAL ECONOMIC PERFORMANCE: TRADE AND INVESTMENTS

EMIR ETERIA
Doctor of Economics, Associate Professor,
Caucasus University, Georgia
eeteria@cu.edu.ge

KEYWORDS: GLOBALIZATION, NATION STATE; DEVELOPING AND TRANSITION ECONOMIES, TRADE, INVESTMENTS.

For citation: Eteria, E. (2019). Globalization and Main Trends of Global Economic Performance: Trade and Investments, *Globalization And Business, №8*, pp. 90-95. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.010

SUMMARY

Globalization and its impact on developing and transition economies are among most debated issues in social sciences. Globalization is multidimensional, multipart and multispeed phenomena affecting all countries and nations in the world. However, economic dimension of globalization could be considered as foundation as well as determinant of development of other forms of globalization, including political and social globalization. It is obvious, that economic globalization intensifies cooperation as well as competition on regional and global level and therefore, enhances economic and political interdependence among countries.

There are many conflicting approaches towards globalization. However, a leading form of globalization still is neoliberal globalization, while other perspectives are opposing ideas to neoliberal globalization. A fundamental idea of neoliberal economic globalization is so-called “small government” and openness for trade and investment, which has been considered as a necessary precondition for economic development of any nation in the world since 1980s. Noteworthy, that major negative aspects of neoliberal globalization, underlined by “skeptics” are negative effects of neoliberal globalization on trade and investment performance of developing and transition economies.

Conducted analysis of trade and investment performance of developing and transition economies demonstrates their growing involvement in globalizing world economy. According to data of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), during 1990-2018, exports annual average growth rates of developing and transition countries were 9,5% and 8,8% respectively, while exports annual average growth rate of developed countries was 5, 7%. Moreover, in 1990-2018, imports annual average growth rates of developing and transition countries were 9, 3% and 7, 7% respectively, while imports average growth rate of developed countries was 5, 9%. It is clear, that besides trade, Foreign Direct Investment is the major indicator to evaluate countries/country groups’ involvement in globalization. Noteworthy, that between 1990 and 2000 average share of developing countries in world Foreign Direct Investments (inward) was 29, 3%, in 2001-2010 was 34, 4%, while in 2011-2018 average share was 44, 2%. In 2018, developing countries share in inward world Foreign Direct Investments was 54, 4%, while developed countries share was 42, 9%. It is clear, that countries/country groups’ involvement in the international capital movement and in globalization processes in general, depends not only on inward Foreign Direct Investments, but also on outward FDIs. In 1990-2000, average share of developing countries in outward FDIs was 10,4%, in 2001-2010 was 14, 1%, while in 2011-2018 average share of developing countries in outward world FDIs significantly increased and reached 30,1%. The data underlines an intensification of trade relations of transition and developing countries as well as their increased openness for Foreign Direct Investments and rising share in outward world FDIs.

As a result, during 1990-2018, developing and transition countries’ involvement in globalizing world economy significantly increased via increased trade relations and growing participation in movement of Foreign Direct Investments. Consequently, despite some setbacks, economic globalization remains as the leading characteristic of the world economic development and process of de-globalization is not evident.

JEL Classification: J11, J61 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.011

საქართველოს მოსახლეობის მიგრაცია მესამე დემოგრაფიული გადასვლის ფონზე

ავთანდილ სულაბერიძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
დემოგრაფიის და სოციოლოგიის ინსტიტუტი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
sulaberidzeavtandil@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: ემიგრაცია, იმიგრაცია, მესამე დემოგრაფიული გადასვლა, სტუდენტთა პოტენციური მიგრაცია, ვიზალიბერალიზაცია.

ციტირებისთვის: სულაბერიძე, ა. (2019). საქართველოს მოსახლეობის მიგრაცია მესამე დემოგრაფიული გადასვლის ფონზე, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8*, გვ. 96-104. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.011

შესავალი

გლობალიზაციის პირობებში სწრაფცვლად სოციალურ–დემოგრაფიულ მოვლენებს, სოციალურ–ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად, გლობალური განვითარების კანონზომიერებითაც ხსნიან. შესაბამისად შეიქმნა გლობალური დემოგრაფიული განვითარების სხვადასხვა კონცეფციები. ერთ–ერთი ასეთი კონცეფციაა ა. ლანდრისეული (Landry 1986: 731-740) დემოგრაფიული გადასვლის თეორია, რომელიც შობადობისა და მოკვდაობის დონეთა ეტაპობრივ ცვლილებებში იყო გამოხატული. ვან დეკაას (Van De Kaa 1976:45) მიერ შემუშავებული მეორე, დემოგრაფიული გადასვლა, 1970–იან წლებში ევროპაში და განვითარებულ ქვეყნებში ლიბერალურ–დემოკრატიული ფასეულობების და ინდივიდუალიზმის ფართოდ გავრცელებით, საზოგადოებაში და ოჯახში ლიბერალურ–დემოგრაფიულ ფასეულობების „გააქტიურებას" უკავშირდება და მეორე დემოგრაფიული გადასვლა შეიძლება განვიხილოთ მიგრაციის გამომწვევ ერთ–ერთ ზოგად ფაქტორადაც.

* * *

მსოფლიო განვითარების ამ ორი კონცეფციის ფონზე, გასული საუკუნის 90–იანი წლებიდან განვითარებულ გლობალურ მიგრაციულ პროცესებს ბრიტანელმა დემოგრაფმა დევიდ კოულმენმა მესამე დემოგრაფიული გადასვლა უწოდა. მისი აზრით, წინა დემოგრაფიული გადასვლებიგან განსხვავებით, იგი უნივერსალური არ არის და მხოლოდ განვითარებულ ქვეყნებს ეხება და ქვეყანაში არსებულ ავტოქტონურ მოსახლეობას ანაცვლებს მიგრანტებით ან მათი შთამომავლებით, რაც გამოიწვევს მიმღები ქვეყნების მოსახლეობის ეთნიკურ, კონფესიურ, კულტურული და ა.შ. ცვლილებას. ასეთი მიგრაციის წანამძღვრებს ქმნის შობადობის დაბალი დონე მიმღებ ქვეყანაში, რის გამოც მცირდება სამუშაო ძალის რაოდენობა და იძულებული არიან მიიღონ მიგრანტთა დიდი რაოდენობა, რაც აყალიბებს „მესამე დემოგრაფიული გადასვლის" ფენომენს (Coleman, 2004).

ასეთი პერსპექტივა მცირერიცხოვანი ქვეყნებისთვის ნაკლებად მისაღებია, რამდენადაც ძნელია, გაითვალისწინო მიგრაციული პროცესების ეთნიკური და სხვა სოციალურ–კულტურული შედეგები. არ არის გამორიცხული, უკეთეს შემთხვევაში, საკუთარ ქვეყანაში ტიტულარული ერის უმცირესობაში აღმოჩენა ან ასიმილაციის შედეგად ეგზოტიკური მოსახლეობის (ქვეყნის ტერიტორიაზე სხვადასხვა ერის, რელიგიის, რასის და კულტურის მქონე ადამიანთა ერთობლიობა) ფორმირება (მაგ. ევროპის ქვეყნები, აშშ და სხვ. რასაც სამოქალაქო საზოგადოებას უწოდებენ). ამიტომ, თითოეულმა ქვეყანამ სრულიად უნდა გააცნობიეროს მიგრაციის შორს მიმავალი პრობლემები, რადგანაც იგი მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთაშორის და დიდი სოციალური ჯგუფების ინტეგრაციასთან. ნებიმიერი სახის დემოგრაფიული გადასვლის კანონზომიერებებით გამოწვეული დემოგრაფიული მოდერნიზაცია, არღვევს რა ნებისმიერი ფორმის ხელოვნურ ზღუდეებს, რთულია განსაზღვრო რა

მიმართულებით განვითარდება ცალკეული ეთნიკური და სოციალური ჯგუფების, ტრადიციული ეროვნულ-კულტურიული მახასიათებლების ცვლილება (Sulaberidze, 2018: 23).

ამასთან, დ. კოულმენი, რატომღაც არ ახსენებს გაეროს მოსახლეობის ფონდის (სადაც ძირითადად ნეომალთუსიანელები იყვნენ) მიერ 1960-იანი წლებიდან, „დემოგრაფიული აფეთქების" შიშით აზიის და აფრიკის კონტინენტზე შობადობის შემცირების მიმართულებით გატარებულ გლობალურ დემოგრაფიულ პოლიტიკას, რომელმაც მოსალოდნელი შედეგი ვერ მოიტანა და არსებითად განსაზღვრა დღევანდელი მსოფლიოს დემოგრაფიული ვითარება. მართალია, მოსალოდნელთან შედარებით, აზიის და აფრიკის ქვეყნებში, ლათინური ამერიკის ქვეყნებთან ერთად შობადობის დონე დაბალი ტემპებით დაეცა, მაგრამ მასთან შედარებით უფრო მეტად შემცირდა იგი ევროპის და სხვა განვითარებულ ქვეყნებში (Sulaberidze, 2018: 24).

შესაბამისად ჩამოყალიბდა ორი დემოგრაფიული პოლუსი — ერთი მაღალი ბუნებრივი მატების შედეგად ახალგაზრდული სტრუქტურის მქონე, მოსახლეობის ზრდის მაღალი ტემპების მქონე და მეორე, შობადობის შემცირებით გამოწვეული მოსახლეობის დაბერებული სტრუქტურის და დეპოპულაციის და მის პირას მყოფი ქვეყნების სახით.

უნდა აღინიშნოს, რომ დ. კოულმენი გვერდს არ უვლის იმ ფაქტორს, რომ სამხრეთის ქვეყნებში პირველი დემოგრაფიულ გადასვლას დაუმთავრებელი ხასიათი აქვს და ეს პროცესი მიგრაციის მამოძრავებელ ძალად მიაჩნია, თუმცა მთლიანობაში ამ მამოძრავებელი ძალის არსის განხილვას ის უმნიშვნელო ადგილს უთმობს. დ. კოულმენის კონცეფცია, ასახავს რა განვითარებული ქვეყნების წუხილს და შეშფოთებას განვითარებადი სამყაროს მხრიდან გაზრდილი მიგრაციული ზეწოლის გამო, თითქმის არ განიხილავს გლობალურ დემოგრაფიულ სიტუაციას, რომელიც ამ ზეწოლის გარდაუვალობას განაპირობებს. კონცეფციის ავტორი თვითონვე შენიშნავს, რომ „გადასვლის კონცეფცია არ განიხილავს არც მიგრაციას სუფთა სახით, არც მის თანმდევ ცვლილებებს მოსახლეობაში" (Coleman, 2006).

ცნობილი დემოგრაფი ა. ვიშნევსკი მიიჩნევს, რომ დემოგრაფიული გადასვლის განსხვავებულმა ტემპებმა, განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის სწრაფმა ზრდამ, ხოლო განვითარებულ ქვეყნებში შემცირებამ მსოფლიოს განვითარებად და განვითარებულ ქვეყნებს შორის დემოგრაფიული ასიმეტრია წარმოქმნა. აღნიშნულმა კი, XX საუკუნის ბოლოსა და XXI საუკუნის დასაწყისში საერთაშორისო მიგრაციების ისტორიაში სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ და აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ ფართო მასშტაბების მიგრაციულ მობილობას შეუწყო ხელი. 1950 წლიდან მოყოლებული აღმოსავლეთის და სამხრეთის მოსახლეობა გაიზარდა და ეს პროცესი ისევ ზრდას განაგრძობს, მაშინ როცა ჩრდილოეთის მოსახლეობა ბუნებრივი მატების გზით თითქმის არ იზრდება. აღნიშნულმა აღმოსავლეთიდან და სამხრეთიდან ჩრდილოეთზე მიგრაციული ზეწოლა გამოიწვია. მხოლოდ 30 წლის განმავლობაში, 1960-1990 წწ. სამხრეთიდან ჩრდილოეთში გადაადგილდა იმდენივე ადამიანი, რამდენიც თავის დროზე ევროპიდან 120 წლის განმავლობაში გაემგზავრა ოკეანის გადაღმა და ამ გადაადგილებას ბოლო არ უჩანს. 2000 წლიდან 2013 წლის ჩათვლით საერთაშორისო მიგრანტთა რიცხვმა 57 მილიონიდან 232 მილიონი შეადგინა (Vishnevski, 2015:31).

2005 წელს განვითარებულ ქვეყნებში ცხოვრობდა დაახლოებით 62 მლნ მიგრანტი განვითარებადი ქვეყნებიდან. 2000-2010 წლებში განვითარებული ქვეყნების მიგრაციულმა სალდომ განვითარებად ქვეყნებთან წელიწადში 2.9 მლნ. კაცი შეადგინა, ანუ დაახლოებით 30 მლნ. ათწლეულში. გაეროს საშუალო ვადიანი პროგნოზის მიხედვით, (რომელიც ვარაუდობს მიგრანტების ნაკადების შემცირებას 2010 წლის შემდეგ), 21-ე საუკუნის პირველ ნახევარში განვითარებულ ქვეყნებს კიდევ 125 მლნ. ადამიანი მიაშურებს განვითარებადი სამყაროდან (International Migration. 2013).

დემოგრაფთა აზრით, XXI საუკუნე ხდება მიგრაციულ გადაადგილებათა არნახული მოცულობის ეპოქა გლობალურ დონეზე, რაც არსებით ცვლილებებს შეიტანს მსოფლიოს მოსახლეობის გაადგილებაში. გაეროს ეკონომიკისა და სოციალურ საკითხთა დეპარტამენტის მონაცემების თანახმად, 2017 წლისთვის მსოფლიოში 258 მილიონი მიგრანტია, რაც მსოფლიოს მოსახლეობის თითქმის 4%-ს შეადგენს. მათგან 64% ცხოვრობს მაღალი შემოსავლების მქონე განვითარებულ ქვეყნებში. მიგრანტთა ¾ 20-64 წლის ასაკის, ანუ შრომისუნარიანი მოსახლეობაა. მიგრანტთა ყველაზე მეტი რაოდენობა ინდოეთიდან (17 მილიონი) და მექსიკიდანაა (13 მილიონი). ამასთან, მიგრანტთა ყველაზე მეტი რაოდენობა (50 მილიონი კაცი) აშშ-ში ცხოვრობს, შემდეგ მოდის საუდის არაბეთი, გერმანია და რუსეთი. ამ ფონზე საქართველოში მცხოვრებ მიგრანტთა რაოდენობამ 78,218 კაცი შეადგინა (www.un.org).

ა. ვიშნევსკის აზრით, გლობალური მიგრაციული გამოწვევა გამომდინარეობს სამყაროს სამი თავისებურებიდან, რომელიც XX საუკუნიდან გამოყოლილი მემკვიდრეობა და კიდევ უფრო მეტად წარმოჩინდება XXI საუკუნეში (Vishnevski, 2015: 320-324). პირველ თავისებურებად ა. ვიშნევსკი თვლის მსოფლიო მოსახლეობის სწრაფ და არათანაბარ ზრდას ჩრდილოეთის მდიდარ „განვითარებულ" ქვეყნებს და სამხრეთის „ღარიბ" ქვეყნებს შორის, რაც მათ შორის დემოგრაფიული ბალანსის ცვლილება იწვევს. „ჩრდილოეთის წრის" მოსახლეობა — დაახლოებით 1.2 მლრდი ადამიანია. ამ წრის ან „ოქროს მილიარდის" ქვეყნების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიები მათი მოსახლეობის არაპროპორციულია. მათ აქვთ ის, რისი დაკარგვაც შეიძლება, ამიტომ ეშინიათ მიგრაციული ზეწოლის სამხრეთიდან, რომლის მოსახლეობაც მაღალი ტემპებით იზრდება. ამ ქვეყნების მოსახლეობამ 50 წლის შემდეგ დემოგრაფიული

პროგნოზების მიხედვით შეიძლება 7–8 მილიარდს მიაღწიოს!

მეორე — გლობალიზაციის პროცესებია, რომლებმაც დაარღვიეს კონტინენტებისა და განვითარებადი ქვეყნების შეფარდებითი იზოლირება.

მესამე — ორივე სამყაროს, როგორც არასდროს, სჭირდება ერთმანეთი.

განვითარებული ქვეყნები დაინტერესებული არიან მიგრაციით, რადგანაც ის არბილებს დემოგრაფიულ სიტუაციას, მოსახლეობის დაბერების შედეგებს, უზრუნველყოფს მათ სამუშაო ძალით ეროვნული ეკონომიკის მთელ რიგ დარგებში; ასრულებენ განსაკუთრებით დაბალანაზღაურებად, არაკვალიფიციურ, არაპრესტიჟულ სამუშაოებს. ამასთანავე საერთაშორისო მიგრაციით დაინტერესებული არიან განვითარებადი ქვეყნებიც. მათთვის ემიგრაცია ფიზიკური და ეკონომიკური გადარჩენის საშუალებაა.

ჩვენი აზრით კოულმენის თეორიისგან განსხვავებით, მიგრაციული პროცესების განვითარების ასახსნელად, პრაქტიკულად უფრო მისაღებია ზ. ზელინსკის (Zelinsky, 1971) მიგრაციული გადასვლის თეორია, რომლის თანახმადაც გარე მიგრაცია მჭიდრო კავშირშია პირველი დემოგრაფიული გადასვლის სტადიებთან და დემოგრაფიული მოდერნიზაცია გარკვეულ წილად დაკავშირებულია მიგრაციის ნიმუშების სპეციფიკურ ცვლილებებთან და შესაბამისად, დემოგრაფიული გადასვლის თითოეულ ეტაპს მობილობის საკუთარი ნიმუში შეესაბამება. ზელინსკის მოდელის თანახმად, მიგრაციული პროცესების განვითარება გადის რიგ ფაზას (სტადიას), რომელიც დაახლოებით შეესაბამება დემოგრაფიული გადასვლის ფაზებს.

ქვეყანაში, რომელიც დემოგრაფიული გადასვლის პირველ ფაზაში იმყოფება, მაღალია მოსახლეობის ბუნებრივი მატება. ამასთან, დაბალია ეკონომიკური განვითარების დონე. ასეთი მდგომარეობა იწვევს მოსახლეობის ემიგრაციას (მუდმივ საცხოვრებლად, „ტვინთა გადინებას“, შრომით მიგრაციას) ეკონომიკურად უფრო განვითარებულ ქვეყნებში. ემიგრაციის დონე ძალიან მაღალია, ხოლო იმიგრაციას პრაქტიკულად არა აქვს ადგილი.

დემოგრაფიული გადასვლის მეორე ფაზაში მყოფი ქვეყნის მოსახლეობის ბუნებრივი მატება თანდათან ნელდება. ამავე დროს უცხოური ინვესტიციები, დახმარებები და საზღვარგარეთიდან ფულადი გზავნილები რამდენადმე ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას. ამას ემატება უცხოელი კვალიფიციური სპეციალისტების ჩამოსვლა და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, კონტრაქტით იმიგრანტი მუშების ჩამოსვლა. მთლიანობაში, პირველ ფაზასთან შედარებით, კლებულობს ემიგრაცია და იწყება იმიგრაციის პროცესი, რომელიც თანდათან იკრებს ძალას.

დემოგრაფიული გადასვლის მესამე ფაზაში მყოფი ქვეყნის მოსახლეობის შობადობის დონე დაბალია, იზრდება მოკვდაობა, ბუნებრივი მატება შემცირებულია, მიმდინარეობს დემოგრაფიული დაბერება. ეკონომიკური მდგომარეობა, წინა ფაზასთან შედარებით, უკეთესი უნდა იყოს. ემიგრაციის დონე კიდევ უფრო კლებულობს, ხოლო იმიგრაციის მატულობს და მესამე ფაზის ბოლოსათვის (დაწყებული დაახლოებით მეორე ნახევრიდან) აჭარბებს ემიგრაციას. ამასთან შეიძლება დაიწყოს იმ ყოფილ მოქალაქეთა დაბრუნების პროცესი, რომლებიც ქვეყნიდან პირველი ფაზის დროს წავიდნენ, „ტვინთა გადინების“ სახით.

დემოგრაფიული გადასვლის მეოთხე ფაზის დროს მოკვდაობა იზრდება და აღწევს შობადობის დონეს. ამის შემდეგ მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა წყდება. ამ დროისათვის დამახასიათებელი უნდა იყოს ქვეყნის მაღალი ეკონომიკური განვითარება და შესაბამისად მაღალი შემოსავლების დონე. ეს კი იწვევს იმიგრაციის შემდგომ ზრდას (განსაკუთრებით კვალიფიციური სამუშაო ძალის), ხოლო ემიგრაცია ძალიან დაბალ დონემდე დადის.

ზემოთ მოყვანილი სქემა ზოგადი ხასიათისაა. ქვეყნის ადგილობრივი სპეციფიკა განსაზღვრავს მისგან გარკვეულწილად განსხვავებულ გარემიგრაციული პროცესების რეალურ მიმდინარეობას.

ამდენად, მიგრაციის მნიშვნელოვანი როლი, როგორც მსოფლიო, ისე ლოკალურ, ცალკეული ქვეყნების მოსახლეობის მოსალოდნელ ცვლილებებში მიანიშნებს მიგრაციულ პროცესთა გამოწვევაზე.

ამ ფონზე, ვფიქრობთ, მკითხველისთვის უინტერესო არ იქნება მესამე დემოგრაფიული გადასვლის ფონზე საქართველოს მიგრაციული პროცესების მოკლე ანალიზი.

საქართველოს მოსახლეობის მიგრაცია

საქართველოს მოსახლეობის ფორმირებაში მიგრაცია მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა და თამაშობს. თუ მე–19 საუკუნის დასაწყისიდან მე–20 საუკუნის შუა წლებამდე (1957 წლამდე), საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობრივ ზრდას, ბუნებრივ მატებასთან შედარებით, უპირატესად იმიგრაცია უწყობდა ხელს, 1957 წლიდან 1992 წლამდე, ვითარება შეიცვალა და შედარებით მაღალი ბუნებრივი მატების პირობებში, ემიგრაციამ გავლენა იქონია საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის ზრდის ტემპზე. განსაკუთრებით 1992 წლიდან დღემდე, როდესაც დაბალი ბუნებრივი მატება ვეღარ ფარავს მიგრაციის მაღალ უარყოფითი სალდოს, რის შედეგადაც საქართველოს მოსახლეობა 2019 წლისთვის 3723,5 ათას კაცამდე შემცირდა.

ამდენად, თუ საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობრივი ფორმირების ძირითად კომპონენტს 1960–1991 წლებში ბუნებრივი მატება წარმოადგენდა, 1992 წლიდან დღემდე უკვე გარე მიგრაცია წარმოადგენს.

საქართველოში 1992 წლიდან არაორდიალური დემოგრაფიული ვითარება აღინიშნება. ერთი მხრივ, მოსახლეობის აღწარმოების თვალსაზრისით საქართველო მიეკუთვნება

დემოგრაფიულად განვითარებულ ქვეყნებს, რომელთა მსგავსად დამთავრდა პირველი დემოგრაფიული გადასვლა (ა. ლანდრის მოდელი) და ჩამოყალიბდა მოსახლეობის აღწარმოების უახლესი ცივილიზებული ტიპი, რომლისთვისაც, მეორე დემოგრაფიული გადასვლიდან გამომდინარე, დამახასიათებელია დეპოპულაცია. მეორე მხრივ, მიეკუთვნება სოციალურ-ეკონომიკურად გავითარებად ქვეყნებს, რომლებიც მაღალი მიგრაციული ინტენსივობიდან გამომდინარე განვითარებული ქვეყნების დონორ ქვეყნებად მიიჩნევიან.

ზ. ზელინსკის (Zelinsky, 1971) მიგრაციული გადასვლის კონცეპტუალური მოდელის თანახმად საქართველო განვითარებადი ქვეყნების მსგავსად მიგრაციული გადასვლის მეორე ფაზაშია, რომლის დროსაც ქვეყნის განუვითარებელი ეკონომიკა მაღალი ინტენსივობის ემიგრაციულ პროცესებს განაპირობებს.

შეიძლება ითქვას, რომ 1990-იანი წლების დასაწყისიდან საქართველოში იწყება მესამე დემოგრაფიული გადასვლა, რასაც ადასტურებს მისთვის დამახასიათებელი ფაქტორები. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ საქართველოდან სხვა ქვეყნებში მიგრაციამ ინტენსიური ხასიათი მიიღო, რომელსაც ძირითადად სამი ფაქტორი განაპირობებდა: პირველი — ეთნიკური მიგრაცია, როდესაც სსრკ-ს დაშლის შემდეგ თავიანთ ისტორიულ სამშობლოს დაუბრუნდა ათეულათასობით სხვა ეროვნებების წარმომადგენელი; მეორე — დაკარგული ტერიტორიებიდან დევნილთა დიდი მასის ემიგრაცია და მესამე ეკონომიკური კოლაფსი (Sulaberidze, 2019; Hakkert, 2017:60-69).

აღსანიშნავია, რომ მოკლე ისტორიულ პერიოდში (ფაქტობრივად, ორი ათწლეულის მანძილზე) წინა ორი ფაქტორის შედეგად ქართველების წილი საქართველოს მოსახლეობაში გაიზარდა 69.7-დან 86.8 პროცენტამდე. ამასთან, 1989 წელს, საქართველოს ავტონომიური წარმონაქმნების — აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა რესპუბლიკაში (აფხაზეთის ასრ) და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში (სამხრეთ ოსეთის აო) ანუ, დღეისათვის საქართველოს ხელისუფლების არაკონტროლირებად ტერიტორიებზე ცხოვრობდა საქართველოს მთელი მოსახლეობის 11.5%, რომელთაგან 7.1% ეთნიკურად ქართველი იყო. მათ შორის, საკუთრივ აფხაზეთის ასრ მოსახლეობის საერთო მოსახლეობაში 45.7%-ს, ხოლო სამხრეთ ოსეთის აო — 29.0%-ს ქართველი შეადგენდა. ავტონომიების გარეშე საქართველოს დანარჩენ ტერიტორიაზე (რომელსაც დღეისათვის საქართველოს ხელისუფლება აკონტროლებს) მცხოვრებთა საერთო რაოდენობაში ქართველთა წილი 73.7%-ს შეადგენდა. გამოდის,რომ საქართველოს მთელ მოსახლეობაში ქართველთა წილი 1989-2014 წლებში გაიზარდა არა 17.1 პუნქტით, არამედ 13.1%-ით. ამასთან, რადგანაც არაავტოქტონურ მოსახლეობაში ემიგრაციის ინტენსივობა ორჯერ უფრო მაღალი იყო, ვიდრე ქართველებში, მოკლე ისტორიულ პერიოდში (ფაქტობრივად, ორი ათწლეულის მანძილზე) ქართველების წილი საქართველოს მოსახლეობაში გაიზარდა 69.7-დან 86.8 პროცენტამდე.

თუ გავითვალისწინებთ, პოსტკომუნისტური სივრცის ქვეყნების მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში ავტოქტონური მოსახლეობის წილის და ეთნიკური ჰომოგენურობის ზრდას, ეს მომენტი საქართველოსთვისაც დამახასითებელ თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ და არა გამონაკლისად.

საქართველოში თანამედროვე ეტაპზე მიმდინარე მიგრაციული პროცესების, სოციო-ეკონომიკურმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ საქართველოს ეკონომიკა ხასიათდება კაპიტალთან შედარებით შრომის მაღალი წილით და დაბალი საბაზრო ანაზღაურებით, მაშინ როდესაც ევროპის მაღალგანვითარებულ ქვეყნები გამოირჩევიან საპირისპირო მდგომარეობით – კაპიტალთან შედარებით შრომის დაბალი წილით და მეტი საბაზრო ანაზღაურებით, რაც პირდაპირ უკავშირდება მიგრაციის ნეოკლასიკურ თეორიას (Todaro, 1976) და სწორედ ეს სხვაობა უბიძგებს საქართველოს მოსახლეობას უცხოეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ემიგრაციისკენ. ამასთან, სამუშაო ძალის თავისი ადამიანისეული კაპიტალით შემცირებას საქართველოში არ გამოუწვევია მათი ანაზღაურების მნიშვნელოვანი ზრდა. მიუხედავად იმისა, რომ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში საქართველოდან ემიგრანტთა (განსაკუთრებით არალეგალების) ანაზღაურება მცირეა, საქართველოსთან შედარებით ამ ქვეყნებში, თუნდაც დაბალ-კვალიფიციურ სამუშაოზე დასაქმებულის ხელფასი მნიშვნელოვნად აღემატება საქართველოში არსებულ მაღალკვალიფიციურ სამუშაოზე დასაქმებულის არსებულ ანაზღაურებას. სწორედ აღნიშნული გარემოება წარმოადგენს ემიგრანტების სამშობლოში დაბრუნებაზე თავშეკავების ძირითად მიზეზს.

სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ დაადასტურა, რომ ქართველოდან ემიგრაცია, გარდა ეკონომიკური ფაქტორებისა ასევე, დაკავშირებულია მიგრაციის ისეთი სოციალურ-დემოგრაფიულ ფაქტორებთანაც, როგორიცაა: განათლების მიღება, დევნილობა, უკეთეს პირობებში ცხოვრების სურვილი, და სხვა. ეს ფაქტორები მნიშვნელოვნად განსაზღვრავენ მიგრაციის პოზიტივს — მიგრანტთა მიმღებ განვითარებულ ქვეყნებში და ნეგატივს — საქართველოში. შესაბამისად, რაც უფრო მეტია მიგრაციის პოზიტიურ და ნეგატიურ ფაქტორებს შორის სხვაობა, მით უფრო მაღალია მოსალოდნელი ემიგრაცია სხვა ქვეყანაში და იქ დარჩენის ალბათობა (Sulaberidze, 2019).

საქართველოდან მიგრაცია განსაკუთრებით ინტენსიურად მიმდინარეობს ყველაზე შრომისუნარიან და რეპროდუქციულ ასაკში მყოფ მოსახლეობაში. 2014 წლისთვის ქვეყნიდან გასულთა შორის 85% 20-დან 50 წლამდე ასაკისა იყო, მაშინ როდესაც ამ ასაკობრივი ჯგუფის წილი საქართველოს მთელ მოსახლეობაში მხოლოდ 43%-ია, რაც გავლენას ახდენს ქვეყნის პოლიტიკურ, სოციალურ-დემოგრაფიულ და ეკონომიკურ განვითარებაზე (Sulaberidze, 2019)

და რაც ასევე ძირითად მესამე დემოგრაფიული გადასვლის-თვისაა დამახასიათებელი.

საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის აღწერის მონაცემთა საფუძველზე შედგენილი მოსახლეობის სქეს-სობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის (რომელშიც ფაქტიურად აკუმულირებულია თითქმის მეოთხედი საუკუნის მანძილზე, საქართველოს მოქალაქეთა სხვადასხვა წლებში, სხვადასხვა წილით მიგრაციული ბრუნვა) ანალიზიდან ირკვევა, რომ თუ ემიგრანტ მამაკაცთა სტრუქტურაში სჭარბობენ 45 წლამდე ასაკობრივი ჯგუფების ემიგრანტები, იმიგრანტ მამაკაცთა შორის ტონს 40 წელს გადაცილებული ასკობრივი ჯგუფების ემიგრატები აძლევენ, რაც მიანიშნებს იმაზე, რომ 45 წლის ზემო ასაკის შემდეგ მამაკაცები ემიგრაციაში წასვლის-გან თავს იკავებენ, ხოლო 45 წლის ასაკის შესრულების შემდეგ ემიგრანტთა უმეტესობა სამშობლოში ბრუნდება (Sulaberidze, 2018:95).

მამაკაცთაგან განსხვავებულია ქალთა მიგრაცია, რო-მელთა შორის 20-დან 60 წლამდე ასაკობრივი ჯგუფების ემიგრანტი ქალები საკმაოდ აღემატებიან ამავე ასაკის იმიგრანტ ქალთა რაოდენობას. ქალთა შორის ემიგრანტები ჯერ კიდევ აღემატებიან იმიგრანტებს და მამაკაცთაგან განსხვავებით, ქალთა შორის ანალოგიური უკუპროცესი ჯერ-ჯერობითით არ ფიქსირდება.

ამ ფონზე 15 წლამდე ასაკის იმიგრანტთა წილის შემ-ცირება, ჩვენი ვარაუდით, ძირითადად გამოწვეული უნდა იყოს ამ ასაკის ემიგრანტთა ასაკობრივი ზრდის შედგად, 15-64 წლის ასაკობრივ ჯგუფში გადასვლით და ნაკლებად ოჯახთან ერთად სამშობლოში დაბრუნებაზე. ამასთან, 2002 წლის 15 წლამდე ასაკის, როგორც ვაჟ, ისე გოგონათა იმიგრაციის მაღალი მაჩვენებელი ერთი მხრივ, გამოწვეული უნდა იყოს მიმღებ ქვეყანაში, 1990-იანი წლების შემდეგ ემიგრანტთა შობადობით, მეორე მხრივ ოჯახის მიერ არასრულწლოვანი ოჯახის წევრის (შვილის) ემიგრაციაში წაყვანით.

65 წლამდე ასაკის, როგორც მამაკაც, ისე ქალ ემიგრან-ტების მეტ-ნაკლებად სტაბილური რაოდენობა მიანიშნებს იმაზე, რომ ემიგრანტთა ამ ნაწილმა დაძლია ემიგრაციის სირთულეები (იპოვნა სამუშაო, მოაგვარა საბინაო და საყოფაცხოვრებო საკითხები, მიიღო დევნილის სტატუსი, მოქალაქეობა და სხვ.) მიმღებ ქვეყანაში და სამშობლოში დაბრუნებას ჯერ-ჯერობით არ აპირებს. ხოლო 65 წელს გადაცილებული ასაკის ემიგრანტთა შემცირება, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დაკავშირებულია ერთი მხრივ, საქართ-ველოში ამ ასაკის მოსახლეობის უცხოეთში ემიგრაციის მსურველთა პოტენციალის შემცირებით, მეორე მხივ, ასაკის გამო იმიგრაციით თუმცა არ გამოვრიცხავთ სხვა მიზეზებსაც (ავადმყოფობა, ოჯახის წევრთა ნოსტალგია და სხვ.).

საქართველოს ემიგრანტთა და იმიგრანტთა საერთო რაოდენობაში სჭარბობენ შრომისუნარიანი ადამიანები (შე-საბამისად, 87.5% და 84.9%). შედარებისათვის — აღნიშნული ასაკობრივი ჯგუფის წილი ქვეყნის მთელ მოსახლეობაში მნიშვნელოვნად ნაკლებია — 65.4 პროცენტი (Sulaberidze, 2018:97).

საგულისხმოა, რომ ქალთა ემიგრაციის ზრდას, ძირი-თადად მათი შრომითი აქტივობა განაპირობებს. საქართ-ველოს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის შემდეგ გაიზარდა მომსახურების სფეროს წილი, სადაც ქალთა შრომა უფრო ფართოდაა წარმოდგენილი, თუმცა ანაზღაურება — საშუა-ლოზე ბევრად დაბალია, რაც უბიძგებს მათ ემიგრაციისკენ, მით უფრო, რომ ემიგრაციაში ზოგიერთ შედარებით დაბალ-კვალიფიციური სახის საქმიანობაზე (მომვლელი, ძიძა, მო-სამსახურე და სხვ.) ქალთა შრომაზე მოთხოვნილებიდან გამომდინარე, მამაკაცებთან შედარებით, ქალები აშკარა უპირატესობაში აღმოჩნდნენ. ამჟამად უცხოეთში (აშშ, იტა-ლია, გერმანია, საბერძნეთი და სხვ.) შრომით საქმიანობას ეწევა 200 ათასზე მეტი ქალი საქართველოდან და მიღებული გასამრჯელოთი ინახავს სამშობლოში დარჩენილ ოჯახის წევრებს (Shelia, 2018:138).

აღსანიშნავია, რომ იზრდება უმაღლესი განათლების მქონეთა წილი ემიგრანტ ქალთა შორის. აღწერათაშორის პერიოდში (2002-2014 წწ.) ის თითქმის 1.5-ჯერ გაიზარდა (24.6%-დან 37.2%-მდე) და ამჟამად უკვე საგრძნობლად აღემატება მამაკაცების ანალოგიურ მაჩვენებელს (32.7%).

2014 წლის მოსახლეობის აღწერის მასალებიდან ირკვევა, რომ საკუთარ ოჯახთან შეერთების მიზნით წამს-ვლელთა რაოდენობის ზრდა, უცხოეთში ცხოვრების ხან-გრძლივობის ზრდის ფონზე მიმდინარეობს. თუ 2000 წლის-თვის 5 წელზე მეტი ხანგრძლივობით ცხოვრობდა 40%-მდე ემიგრანტი, 2014 წლისთვის, ეს მაჩვენებელი 68.8 %-მდე გაიზარდა. მათგან განსხვავებით, 2002 წელთან შედარებით 58.0%-დან 18.5%-მდე შემცირდა 5 წლამდე უცხოეთში მცხოვრებთა წილი, რაც მიუთითებს საქართველოში სა-ემიგრაციო პოტენციალის შემცირებაზე.

მიხედავად აღნიშნულისა მესამე დემოგრაფიული გა-დასვლის კანონზომიერების თანახმად, მიგვაჩნია, რომ ჯერ კიდევ ნაადრევია საქართველოს მოსახლეობის უარყოფითი წმინდა მიგრაციის შემცირების შედეგებზე საუბარი და რომ მიგრაციის აქტუალური პრობლემები დღის წესრიგიდან მოხსნილია, რასაც ადასტურებს სტუდენტ-ახალგაზრდობის პოტენციური მიგრაცია.

სტუდენტთა პოტენციური მიგრაცია

იმ დროს, როდესაც უფროსი ასაკის მოსახლეობის მიგ-რაციის პოტენციალი თანდათან მცირდება, ახალგაზრდებში, განსაკუთრებით სტუდენტებში, გამოკვეთილია საზღვარ-გარეთ წასვლის მაღალი მოტივაცია, რაც განაპირობებს მიგრაციულ ბრუნვას ქვეყანაში და მესამე დემოგრაფიული გადასვლის კანონზომიერებებიდან გამომდინარეა.

სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ გამო-

კითხულ სტუდენტთა 42.7% აპირებს საზღვარგარეთ წასვლას. საქართველოში 100 ათასზე მეტი სტუდენტია, გამოდის, რომ დაახლოებით 43–45 ათას სტუდენტს განზრახული აქვს საქართველოს დატოვება. უმაღლეს სასწავლებელში სწავლის საშუალო ხანგრძლივობის (4–5 წელი) და შესაბამისი კონტინგენტის რიცხოვნობის გათვალისწინებით, საზღვარგარეთ გასვლის მსურველ სტუდენტთა კონტინგენტი ყოველ კურსზე დაახლოებით 10 ათასს აღემატება. ეს მაშინ, როდესაც საშუალოდ უმაღლეს სასწავლებლებში ჩარიცხული ახალგაზრდების რაოდენობა ბოლო წლებში დაახლოებით 30–35 ათასის ფარგლებშია.

აღსანიშნავია, რომ ქვეყნიდან გასვლის ორ მთავარ მოტივზე: განათლების მიღებაზე და შრომითი საქმიანობაზე მოდის საზღვარგარეთ წასვლის მსურველთა 90%-ზე მეტი. საზღვარგარეთ წასვლის მსურველთა 60% საქართველოს დატოვებას აპირებს უახლოეს სამ წელიწადში, 1/3 კი — მოგვიანებით. წასვლის მოტივაცია გოგონათა შორის უფრო მაღალია, ვიდრე ვაჟებში; შესაბამისად, ქვეყანაში დარჩენის მზაობას გამოხატავს გამოკითხულ სტუდენტ ვაჟთა შორის 59.6% და გოგონათა 52.0% (საშუალოდ — 55.6%).

საზღვარგარეთ წასვლის მსურველთა თითქმის ნახევარი სამშობლოში აპირებს დაბრუნებას (49.8%); თითქმის ამდენივე (47.0%) უცხოეთში დარჩენა-არდარჩენაზე გადაწყვეტილებას მიიღებს უცხოეთში სწავლის დამთავრების შემდეგ. უკვე მკაფიოდ მიღებული გადაწყვეტილება სამშობლოში არდაბრუნების თაობაზე მიღებული აქვს გამოკითხულ სტუდენტთა 3.4%-ს, რაც აბსოლუტურ რიცხვებში 350–400 ახალგაზრდას შეადგენს.

აღსანიშნავია, რომ საზღვარგარეთ წასვლის მოტივაციაში არაა მკაფიოდ გამოხატული ერთი რომელიმე ფაქტორი. მაგალითად, 34.2%, თვლის რომ უცხოეთში ნასწავლს საქართველოში დასაქმების უფრო მეტი პერსპექტივა აქვს; 12.1% მიიჩნევს, რომ საზღვარგარეთ სასწავლებლად წასვლა მისცემთ იქვე დასაქმებისა და საცხოვრებლად დარჩენის საშუალებას. ამასთან, ვაჟებში სჭარბობს მუშაობის, ხოლო გოგონებში — სწავლის მოტივი. გამგზავრების მზაობას გამოხატავენ ძირითადად: გერმანიაში (37.2%), აშშ-ში (16.8%), გაერთიანებულ სამეფოში (11.4%), იტალიაში (5.4%), საფრანგეთში და რუსეთში (3.4–3.4%).

გამოკითხულ სტუდენტთა 6.7% აპირებს საზღვარგარეთ წასვლას ექსკლუზიურად მუშაობის დასაწყებად; აღნიშნულ კონტინგენტზე თითქმის 4-ჯერ მეტია მათი რაოდენობა, ვინც საზღვარგარეთ წასვლას ერთდროულად სწავლასა და მუშაობის დაწყებას უკავშირებს.

საქართველოდან საზღვარგარეთ შრომითი ემიგრაციის საკმაოდ მაღალი მოტივაცია სერიოზულ გავლენას ახდენს შრომითი მიგრანტების მიერ საქართველოში განხორციელებული ფულადი ტრანზაქციების მოცულობაზეც. ყველაზე მოკრძალებული შეფასებით, მხოლოდ 2011–2017 წლებში საქართველოში 25 წლამდე ახალგაზრდებმა საზღვარგარეთიდან, სულ ცოტა, 1.1–1.4 მლრდ. აშშ დოლარის ფულადი ტრანზაქცია განახორციელეს (არჩვაძე 2018:174-194).

უცხოეთში წასვლის მსურველ სტუდენტთაგან მხოლოდ სწავლის გასაგრძელებლად წასვლას აპირებს 26.9%, თუმცა მათი უმრავლესობა (59.0%) აპირებს სწავლას შეუთავსოს დასაქმება. მხოლოდ სწავლის გაგრძელების მიზნით უცხოეთში წამსვლელ გოგონათა წილი (63.6%) 1.7-ჯერ აღემატება ვაჟებისას (37.4%).

საინტერესოა, რომ ყოველი 6 სტუდენტიდან 5-ს სწავლის გაგრძელება მაგისტრატურასა და დოქტორანტურაში საზღვარგარეთ სურს, მაშინ როდესაც ბაკალავრიატის დონეზე სწავლას უცხოეთში აპირებს მხოლოდ ყოველი მეათე სტუდენტი.

მთლიანად, წასვლის მსურველთაგან დაახლოებით 2/3-ს (65.5%) სწავლის გაგრძელება თავისი სპეციალობით სურს. თითქმის ყოველ მეოთხე სტუდენტს (23.2%) — მონათესავე სპეციალობით, ყოველ მეექვსეს (17.3%) — უფრო ფართო პროფილით და მხოლოდ ყოველი მეთვრამეტე (5.6%) აპირებს სპეციალობის შეცვლას.

გამოკვლევის შედეგების თანახმად, გამოკითხულ სტუდენტთა 56.4% აპირებს უკან დაბრუნებას. 53.2% დაბრუნებაზე გადაწყვეტილებას სწავლის დამთავრების შემდეგ მიიღებს, ხოლო 3.6% არ დაბრუნდება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ სტუდენტთა გარკვეული ნაწილი მხოლოდ სწავლის დამთავრების შემდეგ მიიღებს გადაწყვეტილებას დაბრუნდეს თუ არა საქართველოში, მაღალია ალბათობა — უცხოეთში დარჩეს ახალგაზრდობის საკმაოდ დიდი ნაწილი.

დასკვნა

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ პერიოდში, მოსახლეობის მიგრაციული ქცევა და ინტენსივობა, როგორც რაოდენობრივი, მასშტაბურობის და თვისებრივი თვალსაზრისით, აშკარად განსხვავებულია კომუნისტურ პერიოდში „ჩაკეტილ ტერიტორიაზე" არსებული მოსახლეობის მიგრაციული ქცევის განმაპირობებელი ფაქტორებიგან. კომუნისტურ პერიოდში უმუშევრობის დონე, სამუშაო ადგილების არსებობის გამო მინიმუმამდე იყო დაყვანილი და ოჯახი მეტ-ნაკლებად უზრუნველყოფილი იყო მინიმალური შემოსავლით, გარე მიგრაციის ძირითად ფაქტორებად წარმოგვიდგებოდა ის სოციალურ-ეკონომიკური მოთხოვნილებების (მაღალი შემოსავლის მიღების და სხვ.) დაკმაყოფილების უკეთესი გარემო მოკავშირე რესპუბლიკებში და მას უპირატესად სეზონური ხასიათი ჰქოდა. ამასთან რამდენადაც მიგრაცია საბჭოთა კავშირის ფარგლებს არ სცილდებოდა იგი დღევანდელთან შედარებით მცირე მასშტაბური იყო.

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, გარდა ეთნიკური და დევნილთა ფაქტორისა, ქვეყნიდან ემიგრაციის მთავარი

ფაქტორი საქართველოში არსებული უმუშევრობის მაღალი დონე და ოჯახის სიღარიბით გამოწვეული ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების სურვილი გახდა. არსებული სეზონური მიგრაცია დიდი ხნით (ზოგიერთ შემთხვევაში მუდმივმა) არალეგალურმა მიგრაციამ შეცვალა და უფრო მასშტაბური გახდა. აღნიშნულმა გამოიწვია მოსახლეობის მნიშვნელოვანი შემცირება, ასაკობრივ–სქესობრივი სტრუქ–ტურის დეფორმაცია (დემოგრაფიული დაბერების ზრდა) და ეროვნული შემადგენლობის ცვლილება.

საქართველოდან ემიგრაცია, გარდა ეკონომიკური ფაქტორებისა ასევე, დაკავშირებულია მიგრაციის ისეთ სო–ციალურ–დემოგრაფიულ ფაქტორებთანაც, როგორიცაა: განათლების მიღება, დევნილობა, ოჯახის წევრთან ერთად ცხოვრების სურვილი და ა.შ. საქართველოდან მიგრა–ცია განსაკუთრებით ინტენსიურად მიმდინარეობს ყველა–ზე შრომისუნარიან და რეპროდუქციულ ასაკში მყოფ მო–სახლეობაში, რაც გავლენას ახდენს ქვეყნის პოლიტიკურ, სოციალურ–დემოგრაფიულ და ეკონომიკურ განვითარებაზე.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოდან წმინდა მიგრაცია (მიგრაციის სალდო) შემცირდა უცხოეთის მოქალაქეთა და არა უცხოეთში მყოფ არალეგალ საქართველოს მო–ქალაქეთა იმგრაციის ხარჯზე. შეიძლება ითქვას რომ ევროკავშირთან გაფორმებულმა მოკლევადიანმა (6 თვიანი) ვიზალიბერალიზაციამ გარკვეულწილად გაზარდა საქართ–ველოს იმ მოქალაქეთა არალეგალური ემიგრაცია უცხოეთ–ში, ვინც აქამდე ფინანსური და ვიზის მიღებასთან დაკავში–რებული პრობლემების გამო ვერ ახერხებდა ევროკავშირის ქვეყნებში ემიგრაციას, რასაც ადასტურებს 2017 წელთან შედარებით 2018 წელს, უარყოფითი წმინდა მიგრაციის 2212–დან 10763 კაცამდე ზრდა.

გასათვალისწინებელია, რომ სოციოლოგიური გა–მოკვლევის შედეგების თანახმად, მაღალია ალბათობა — უცხოეთში დარჩეს ახალგაზრდობის საკმაოდ დიდი ნაწილი. ეს კი ერთი მხრივ, შეამცირებს საქართველოში მოსახლეობის აღწარმოების ისედაც დაბალ მაჩვენებელს, მეორე მხრივ კი, ეკონომიკური თვალსაზრისით, ქვეყანა დაკარგავს მაღალი განათლების მქონე ადამიანისეულ კაპიტალს, ანუ გაგრძელდება „ტვინების გადინება," რაც მესამე დემო–გრაფიული გადასვლისთვისაა დამახასიათებელი.

სტატიაში განხილული საქართველოს მოსახლეობის მიგრაციის მოკლე ანალიზიდანაც ჩანს, რომ საქართვე–ლოს მოსახლეობის ემიგრაციის პოტენციალის შემცირებაზე და იმიგრაციის ზრდაზე დასკვნების გაკეთება ჯერ კიდევ ნაადრევია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Archvadze J. (2018).On scales and repatriation of funds by labor migrants. Collection of works: urgent problems of migration of Georgian population [Shromiti migrantebis mier tankhebis repatriatsiisa da masshtabebis shesakheb]. Tbilisi, pp. 174-194. (In Georgian).
2. Sulaberidze A., Gvritishvili Ts. (2018). Third demographic transition [Mesame migraciuli gadasvla]. Collective monography: “Urgent problems of migration of Georgian population”. Tbilisi, p. 23. (In Georgian).
3. Sulaberidze A. (2018). Historical periodization of the migratory processes of Georgian population [SaqarTvelos mosakhleobis migratsiuli protsesebis istoriuli periodizatsia]. Collective monography: “Urgent problems of migration of Georgian population”. Tbilisi, p. 95. (In Georgian).
4. Shelia M. (2018). Peculiarities of women’s labor emigration from Georgian [Saqartvelodan qalta shromiti emigratsiis taviseburebebi]. Collection of works: “Urgent problems of migration of Georgian population”. Tbilisi, p. 123. (In Georgian).
5. Materials of 2017 sociological research of the Institute of demography and sociology Ilia State University [Ilias sakhekmtsifo universitetis demografiis da sotsiologiis institutis 2017 tslis sotsiologiuri gamokvlevis masalebi].
6. Coleman D. (2004). Migration in the 21st Century. A Third Demographic Transition in the Making? Plenary Address to the British Society for Population Studies Ann. Conf. Leicester, 13 Sept.
7. Coleman D. (2006). Immigration and Ethnic Change in Low –Fertility Countries; A Third Demographic Transition (Statistical data) \\ Population and Development Rev. Sept. Vol. 32. №3.
8. Hakkert, R. (2017). Population Dynamics in Georgia. An Overview Based on the 2014 General Population Census Data. pp. 60-69.
9. International Migration. 2013. ST/ESA/ SERA/338. N.Y.: United Nations
10. Landry A. (1986). On the Demographic revolution // Population and development Review. Vol. 13 (4). P. 731-740.
11. Van De Kaa D. (1976). Login-term population policies in Europe // Seminar on the implications of a stationary or declining population in Europe, September 6-10, Strasburg, 1976. Strasburg: Council of Europe, 45 p.
12. Zelinsky Z. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition. Geographical. Review 61(2).
13. Vishnevski A. Time of demographic change [Vremia demograficheskix peremen]. M., 2015: 319. (In Russian).
14. Sulaberidze A., Archvadze J., Sualberidze V. Major factors and structure of migrants in post-communist Georgia [Osnovnie faktori I struqtura migrantov v post-kommunisticheskoi Gruzii] (published in the journal “Demographic Review. A per-reviewed open-accses electronic journal” (In Russian). https://demreview.hse.ru/
15. www.un.org

JEL Classification: J11, J61 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.011

MIGRATION OF GEORGIAN POPULATION AGAINST THE BACKGROUND OF THE THIRD DEMOGRAPHIC TRANSITION

AVTANDIL SULABERIDZE
Doctor of Economic Sciences, professor,
Ilia State University,
Institute of Demography and Sociology,
Academtion of Academy of Economic Sciences of Georgia, Georgia
sulaberidzeavtandil@gmail.com

KEYWORDS: EMIGRATION, IMMIGRATION, THIRD DEMOGRAPHIC TRANSITION, POTENTIAL MIGRATION OF STUDENTS, VISA LIBERALIZATION.

For citation: Sulaberidze, A. (2019). Migration of Georgian population against the background of the third demographic transition, *Globalization And Business, №8*, pp. 96-104. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.011

SUMMARY

An important role of migration in the world as well as in local predictable changes, with regard to certain countries' population, indicates to the challenge of migratory processes. In order to explain the causes of migration, with the aim of its optimization and regulation, there were formulated various theories and concepts regarding the migration. From among these concepts, we have employed the neoclassical theory of migration and the theory of migratory transition, as well as the concept of the third demographic transition.

In the process of the formation of Georgian population, migration played, and still does, a significant part in influencing the growth rate of the Georgian population's size. If natural increase was the main component in terms of the size formation of the Georgian population during 1960-1991, from 1992 up until today, external migration assumed the same role. Since 1992, the low natural increase can no longer compensate for the negative net migration as a consequence of which the Georgian population has decreased by 3723.5 thousand persons by 2019.

On the one hand, since 1992, Georgia has belonged to the list of the countries that are demographically developed and on the verge of depopulation. On the other hand, because of the high intensity of emigration, it is among the donor countries which supply the developed countries with emigrants. Socio-economic analysis of the migratory processes that are associated with Georgian population has showed us that Georgia's economy is characterized by a high share of labor in comparison to capital and by low market income, whereas the highly-developed countries of Europe are distinguished by the opposite tendency – the low share of labor compared to the capital and higher market income. This is directly linked to the neoclassical theory of migration, and the mentioned distinction forces Georgian population to emigrate toward the highly-developed foreign countries. Furthermore, decreasing of work-force together with its human capital did not cause a significant growth of their income. In spite of the fact that the salary of the Georgian emigrants (especially illegal ones) is small in the highly-developed countries, in comparison to Georgia, European countries offer substantially higher salaries even on the low-qualification jobs than the actual salaries of a worker employed on the high-qualification jobs in Georgia will ever be. This difference is the main reason as to why the emigrants refrain from returning to their homeland.

A sociological survey has confirmed that emigration from Georgia, besides economic factors, is associated with such social-demographic factors of migration as are: receiving education, exile, and the desire to live in better conditions, etc. These factors substantially determine the positive of migration in the receiving highly-developed countries and negative – in Georgia. Therefore, the more distinction there is between the positive and negative factors of migration, the higher the expected emigration to the other countries and the possibility of staying there. According to the current statistical information with regard to the materials of the 2014 population census, the article demonstrates the dynamics and tendency of the migration of the Georgian population since the country gained its independence up until today. It analyzes migrants' sex-age structure. It has been revealed that the emigration is especially intensive amid the population that is in their reproductive age and is able-bodied. Moreover, it is related to social-economic factors.

The sociological research conducted on students showed us that 42% of them intend to emigrate abroad

after they graduate during 2018-2020. Additionally, working is the primary motive for boys as studying is for girls. After receiving education abroad, the half of them intend to return to homeland provided they can find a job with a decent salary in Georgia.

Net migration has decreased at the expense of the immigration of foreign citizens and not at the cost of illegal Georgian citizens. In the aftermath of a short-term visa-liberalization within the territory of the EU, emigration from Georgia has increased, which is confirmed by the growth of the negative net migration from 2212 to 10763 inhabitants in 2017-2018. This, in turn, will reduce the population reproduction potential in Georgia and through “brain drain” the country will lose its human capital that possesses higher education.

Therefore, it is still early to draw conclusions with regard to improving the perspectives of emigration and immigration of Georgian population.

JEL Classification: R0, R1, H7 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.012

ON THE ISSUE OF INCREASING COMPETITIVENESS OF GEORGIAN REGIONS

AZA IPSHIRADZE

Associated Professor Ph.D. in Economy,
Kutaisi University, Georgia
aza.iphshiradze@unik.edu.ge

NANA RUSADZE

Associated Professor, Ph.D. in Public Administration,
Akaki Tsereteli State University, Georgia
nana.rusadze@atsu.edu.ge

KEYWORDS: REGION, COMPETITION, EVALUATION, RANKING, INEQUALITY.

For citation: Ipshiradze, A., Rusadze, N. (2019). On the Issueof Increasing Competitiveness of Georgian Regions, *Globalization And Business, №8*, pp. 105-109. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.012

INTRODUCTION

Attitude towards the regions has changed in conditions of Globalization process. The region has justly become a quasi-state, a quasi-corporation, a market space and a society. It is a fragmented subsystem of the national economy and a large object of certain property and economic activity. At the same time, the region creates an industrial environment, an area for farmers who have an important function on regulating the political and socio-economic development of a particular country. The area of the region is full of many organizations and communication systems (Kharaishvili, 2004:15).

"Competitiveness" is a term used with a wide range of spectrum and scales and it covers regions and countries as well. In Georgia, as in the developing country by means of market economic system principles, post-socialist transformations and the rapid rates of globalization process have made the regions of particular importance. Association Agreement between Georgia and Europe further broadens the possibility of economic independence of individual regions or administrative-territorial units.

Generally, regional competitiveness can be defined as the region's ability to provide high quality of life and income for population in the conditions of international competitiveness.

The necessity of increasing the region's competitiveness is primarily due to the generally recognized shortcomings and deformities of market economy functioning, as well as to the specificities of particular country's economic system, production development, natural-climatic, ethnographic and other types of features. That is why, at a time of solving economic, social, and other important tasks, in modern conditions, determining the competitiveness of regions is of the utmost importance. It is impossible to scientifically determine and realize development prospects of the regions and main directions and to properly plan the processes taking place in the region, without comparing the regions, identifying potentials and measuring the attraction. The abovementioned is reflected in the region's development strategy, where the interests of the region must also be fixed. From a purely marketing standpoint, the region must be "passed off", "sold gainfully" to investors - for investment, to tourists - to increase interest, to potential residents - for the desire to live on their own territory.

LITERATURE REVIEW

Rationalistic, was formed as a science in the 50's of the 20th century. In scientific literature, at a time of researching the regional economic problems, more attention is paid to the study of problematic issues on regions including several countries (of Europe, Asia, South Caucasus, etc.) in individual territorial areas, ie the region is considered in the spatial economic hierarchy. However, these kinds of works also provide interesting findings on the problems of the country's region. Regional policies, the evaluation of economic growth of the regions, and the region's place in the national economy occupy an important place in Marion Temple's work "Regional Economics". The author discusses the components of regional economics and opportunities for regional growth in relation to the European Union (Temple, 1994).

In a fundamental work, "Regional Economics and Management", G. Fetisov and V. Oreshin discuss the approaches

of different economic schools in terms of rational use of territory, the role and the place of economic policies in the rational organization of economic space, and offer some views on regional economic regulation (Fetisov and Oreshin, 2006).

The research of the problems of regional economics has become actual in Georgia since it gained the independence. Since the second half of the 1990s, new works have emerged on regional economics, including elements of regional policies. E. Kharaishvili's "Regional Economics" was dedicated to the study of economics of the regions of Georgia. The author discusses transformation of the regional economic structures, the regions' natural-resource potential, regional economic policies, and provides a regional analysis of the population's living level and working resources, investment and innovation activities and agro-industrial complex (Kharaishvili, 2004).

The work "On the Issue of Ranking Socio-Economic Development of the Regions of Georgia" highlights the necessity of widespread regionalization processes in almost every country that can solve economic, social and other urgent issues. The work shows the sharp difference and imbalance of the regions of Georgia. This study is an attempt to rank the socio-economic development of Georgian regions, it is one of the elements of regional diagnostics, which includes a wide range of regional situation and problem characteristics, a list of qualitative assessment of different factors that determine the situational condition and development (Chikhladze, 2015).

There are some works, that focus on studying the problems of a particular region, determining its role and place in the system of the national economy. For example, in the essay "Conditions and Prospects for the Development of Imereti Region", the authors are discussing the opportunities of the Georgian region - Imereti, determining competitive advantages, offering key directions for increasing the awareness and efficiency of the region's economy (Gavtadze and Chikhladze, 2009).

RESEARCH METHODOLOGY

The present work is based on studies of Georgian and foreign authors dedicated to regional competitiveness and their evaluation. Also the views of politicians and experts are used, as well as the reports of international organizations, surveys, seminar and scientific forum materials, applicable legislative acts both in Georgia and other foreign countries. Important information databases are presented by reliable internet resources, scientific publications and statistical databases published in international publications. General - scientific methods (synthesis, analysis, analogies, comparative, historical, quantitative, graphical, statistical and other methods) of the research are used in the article.

MAIN PART

In modern conditions, the challenge of sustainable economic growth in many countries around the world cannot be achieved without the development of the country's regions, for which the crucial precondition is to increase regional competitiveness.

Works and researches connected to the issues on regional competitiveness in foreign countries has particularly become active since the early 1980s. The problem of regional competitiveness has been addressed in many countries' state programs and they are working to resolve it.

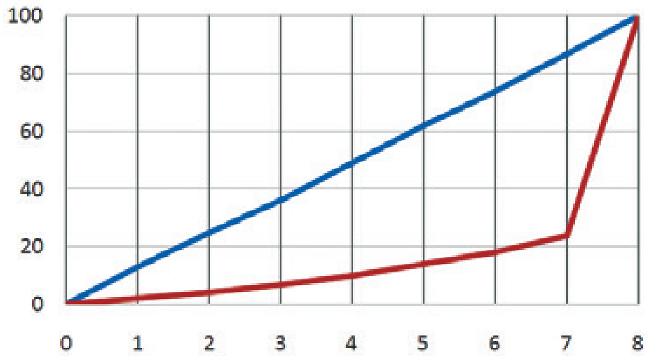
According to the EU treaty, the country's economy is competitive if its population has quite high and growing standard of living and a high employment coefficient. The development of competitiveness of regions in the EU depends on the modernization and diversification of the industrial structure (development of science-based business activities and innovation), on the achievement of physical level of infrastructure and the appropriate level of human capital. Hereby, it is necessary to take the horizontal conditions into account, that are relevant to the sustainable development by means of having an impact on the environment (Grdzelishvili, 2019:184).

In Georgia, the administrative-territorial unit is considered as a region. At the level of self-administration, under the "region" is meant the municipalities and self-governing cities (67 self-governing units out of which 62 are municipalities and 5 self-governing cities). Municipalities are united in 9 regions (2 autonomous republics) that do not represent local self-administrative units. They only have coordinative and consulting functions between the self-administrative units and the Government of Georgia, where the Government is represented by the State Representative - the Governor, and the self-administrative unit - the Administrator/Mayor, the Chairman of the City Council and his / her Deputy. According to the constitution, the territorial arrangement of Georgia should take its final form after the full restoration of Georgian jurisdiction throughout the whole country. The territorial area, where the competence of the State Representative - Governors – is spread, are considered as a "region" at the level of administration. (Rusadze, 2018: 64)

In conditions of the abolition of centralized planning and transformation of the market system in Georgia, the pre-existing structure of manufacturing and regional inequality have become a major problem. By means of which the situation in this country is still difficult. Studies and works connected to competitiveness are being published, but their practical implementation level and received results are insufficient.

Many indicators can confirm this. One is the trade turnover according to regions, where the identified inequality is clearly shown in the figure below.

Figure. The curve expressing inequality of trade turnover between regions of Georgia

Based on data from the State Department of Statistics, we have calculated trade turnover indicators according to the regions. It turned out to be maximum in the capital city (Tbilisi), where one resident spends an average of 60 GEL (about US $ 20) a day, while the minimum is Racha-Lechkhumi in Lower Svaneti (2.5 GEL), or 24 times less.

In fact the same situation is observed according to other indicators as well (see table)

Table. Some generalized indicators calculated per person of the population

Indicator	Average regional indicator	The ratio between minimum and maximum	Number of regions where the indicators are below average?	Maximum indicator
Direct foreign investments ($)	512	65,9	9	1284,7
Industry turnover (thousand GEL)	3,3	8,7	8	5,2
GPD (thousand GEL)	10,2	3,2	10	14,1
Trade turnover (thousand GEL)	8,9	24,4	10	22,0

Regional Development Program for 2018-2021 is functioning in Georgia, which is one of the key tools for achieving regional development policy goals. It offers a framework for coordinating the implementation of integrated territorial measures. It is noteworthy that the first priority of the program is to increase the competitiveness of the country and its regions and to improve basic infrastructure for the sustainable development (Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia, 2019).

One of the ways to overcome inequality and the difficult socio-economic situation in the regions is to increase their competitiveness.

Competitiveness of the region is determined by the existence of one or more competitive sectors of the economy as well as the awareness of regional authorities to provide relevant conditions to regional enterprises in order to achieve and maintain competitive advantage in certain fields (Baratashvili, E., Gechbaia B. and Glonti V., 2012: 138).

Regional competitiveness, in its essence, is the competitiveness of a territorial unit, which has defined political and economic boundaries and fixes this difference compared to the competitiveness of different organizational structures. The competitiveness of the region shows the unity of relations connected to the economic development of the region with respect to other regions.

The study of the issue showed that the factors affecting competitiveness of the particular region can be grouped into the following groups:

1. Economic conditions - business sector development, demographic situation, economic structure, consumer market volume, social background, scale of real demand, transport-logistics potential, resource potential, prospects of economic growth;

2. Financial Flexibility - the amount and share of revenues of the local budget, awareness to finance expenses and future projects in total revenues, the skill and ability to make decisions in the field of finance, etc.;

3. Organizational-administrative structure - flexibility of the governance structure, awareness to adapt to a changing environment, creating conditions for public engagement and participation;

4. Intellectual potential - opportunities for scientific support of reforms, development of innovative projects, existence of research and higher educational institutions, formation and development potential of regional innovation system.

One part of researchers believe that in order to evaluate the competitiveness of regions, it is necessary to rank them. It allows us to use the results of the analysis not only as a basis, for evaluating investment attractiveness in the regions, but also for identifying the problems on solving of which the matter of increasing the competitiveness of a particular region and hence its development depends on (Chikhladze, 2015: 5).

In order to assess the competitiveness of regions, non-parametric methods are used in practice by means of which the integral coefficient of competitiveness of regions is determined. It ranges from 0 to 1. According to this coefficient, it is possible to group regions by the level of competitiveness. Consequently, five groups of regions are separated at equal intervals. (Baratashvili, E., Gechbaia B. and Glonti V., 2012: 157).

Group - high level of competitiveness <IK <1;
Group - sufficiently high level: 0,6 <IK <0,8;
Group - average level: 0,4 <IK <0,6;
Group – low level: 0,2 <IK <0,4;
Group - noncompetitive regions: 0<IK <0,2.

CONCLUSIONS

Increasing the competitiveness of the regions and overcoming inequality existed in the regions should become the main target of the country's economic policy.

It is necessary to formulate new strategies in the regions of Georgia. Existing strategies have been worked out in 2013 and cover the periods of 2014-2021. New development strategies must be harmonized with the country's regional development strategy. The websites of regions and municipalities should also be improved for providing them with complete information;

One of the priority areas for improving the competitiveness of individual regions of Georgia can be considered their formation as transport and logistics hubs, which is conditioned by their potential of transport and strategic location. Such regions are considered to be: Imereti, Adjara Autonomous Republic, Samegrelo-Zemo Svaneti and Samtskhe-Javakheti. This way, the transport potential of the regions will also be used to support tourism. Technical characteristics of trans-

port will be improved and transport vehicles (air and motor) will be added. This will increase the number of domestic tourists, as well as foreign tourists in the region and throughout Georgia;

Comprehensive information about the region's natural-resource potential will be prepared and sent to target groups. Geographical location of Georgian regions and diverse natural resources create favorable conditions for industrial development of the regions;

The opportunities of utilizing hydro resources will be used. Construction - exploitation of small and medium hydroelectric stations in separate regions and municipalities will take place. West Georgia's regions are rich in hydropower and mountain rivers, which can become a relatively cheap source of energy;

We consider that Georgia and its separate regions are inappropriately using the abilities of diplomatic economics, the same as the commercial diplomacy. In this regard positive shifts have been observed across the country (e.g., appointing commercial officers), but more efforts are needed to be made in the regions. Coordinating role in this matter should be played by the administrations of the governor, that can best identify the comparative advantage of the given area together with the municipalities.

REFERENCES:

1. Baratashvili, E., Gechbaia B. and Glonti V. (2012). Competetivness of Georgian Economy: Modern Challenges. Publishing House “Universali”, Tbilisi. p.138
2. Chikhladze, N. (2015). On the issue of ranking socioeconomic development of Georgia's regions. Proceedings of the Academy of Economic Science of Georgia. Publishing House “Universali”. p.5.
3. Fetisov, G. and Oreshin, V. (2006). Regional Economics and Management. “Infra-M” [online] Available at:< http://bw-books.net/books/economic/fetisov-gg/2006/files/regionalnayaekonomika2006.pdf [Accessed 19 October 2019].
4. Gavtadze, G. and Chikhladze, N. (2009). Conditions and prospects of economic development of imereti region. Kutaisi. Publishing House of Akaki Tsereteli State University.
5. Grdzelishvili, N. (2019). Regional Policy of EU Countries. Publishing House “Universali”, Tbilisi. p.184.
6. Kharaishvili, E. (2004). Regional Economics. Publishing House of Tbilisi State University. Tbilisi. p.15
7. Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia. [online] Available at:<https://mrdi.gov.ge/ka/about/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90/%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98%20%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90 [Accessed 19 October 2019].
8. Rusadze, N. (2018). Main directions for improving the effectiveness of public administration. Publishing House of Akaki Tsereteli State University. p.64
9. Temple M., (1994). Regional Economics. Palgrave, London. [online] Available at:< https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-23364-9#about [Accessed 19 October 2019].

JEL Classification: R0, R1, H7 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.012

ON THE ISSUE OF INCREASING COMPETITIVENESS OF GEORGIAN REGIONS

AZA IPSHIRADZE

Associated Professor Ph.D. in Economy,
Kutaisi University, Georgia
aza.iphshiradze@unik.edu.ge

NANA RUSADZE

Associated Professor, Ph.D. in Public Administration,
Akaki Tsereteli State University, Georgia
nana.rusadze@atsu.edu.ge

KEYWORDS: REGION, COMPETITION, EVALUATION, RANKING, INEQUALITY.

For citation: Ipshiradze, A., Rusadze, N. (2019). On the Issueof Increasing Competitiveness of Georgian Regions, *Globalization And Business, №8*, pp. 105-109. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.012

SUMMARY

Competitiveness is the central mechanism of market system, it is its locomotive. In the regions of post-Soviet countries, strict market demands are gradually being perceived as real and the perspective of long-term usage of an existed resource potential is being determined. However, post-socialist transformations and the rapid rates of globalization process have made the regions of particular importance. Our goal was to meet the basic conditions for identifying the competitiveness of Georgian regions and to present the prospect of its improvement.

The necessity of increasing the region's competitiveness is primarily due to the generally recognized shortcomings and deformities of market economy functioning, as well as to the specificities of particular country's economic system, production development, natural-climatic, ethnographic and other types of features. That is why, at a time of solving economic, social, and other important tasks, in modern conditions, determining the competitiveness of regions is of the utmost importance.

The research of the problems of regional economics has become actual in Georgia since it gained the independence. The present work is based on studies of Georgian and foreign authors dedicated to regional competitiveness and their evaluation.

Regional competitiveness, in its essence, is the competitiveness of a territorial unit, which has defined political and economic boundaries and fixes this difference compared to the competitiveness of different organizational structures. The competitiveness of the region shows the unity of relations connected to the economic development of the region with respect to other regions.

We consider that Increasing the competitiveness of the regions and overcoming inequality existed in the regions should become the main target of the country's economic policy.

JEL Classification: E20, E23 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.013

ფისკალური პოლიტიკის მდგრადობის შეფასება წარმოების სტაბილურობის მიმართ, საქართველოს მაგალითი

მაია გრიგოლია
დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
m.grigolia@iset.ge

საკვანძო სიტყვები: ფისკალური პოლიტიკის მდგრადობა, გამოშვების მდგრადობა, ფისკალური სტაბილურობის ინდიკატორი, ეკონომიკური ზრდა.

ციტირებისთვის: გრიგოლია, მ. (2019). ფისკალური პოლიტიკის მდგრადობის შეფასება წარმოების სტაბილურობის მიმართ, საქართველოს მაგალითი, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8*, გვ. 110-115. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.013

იმისათვის, რომ გავზომოთ ფისკალური პოლიტიკის წვლილი ეკონომიკის სტაბილიზაციაში, გამოვიყენებთ ფისკალური სტაბილურობის კოეფიციენტს (FISCO). ფისკალური სტაბიურობის კოეფიციენტი (FISCO) ზომავს, თუ როგორ იცვლება ბიუჯეტის ბალანსი ეკონომიკის გამოშვების მერყეობის დროს (Fiscal Monitor, 2015). რაც უფრო მაღალია ფისკალური სტაბილურობის ინდიკატორი, მით უფრო წრიულობისკენაა (ციკლურობისკენაა) მიდრეკილი ფისკალური პოლიტიკა – მთავრობა ქმნის ფისკალურ ბუფერს სტაბილური ეკონომიკური მდგომარეობის დროს და იყენებს მას რეცესიის შემთხვევაში. იმის გაგება, თუ რა კავშირი არსებობს ბიუჯეტის ბალანსსა და პოტენციურ და რეალურ გამოშვებას შორის, პოლიტიკის გამტარებლებს დაეხმარება, გაიგონ, თუ რა ზეგავლენას ახდენს მათი გადაწყვეტილებები გამოშვების სტაბილურობაზე სხვა ქვეყნების მაგალითთან შედარებით.

მოკლევადიან პერიოდში გამოშვების დასტაბილურების მიზნით, სახელმწიფოს შეუძლია გავლენა იქონიოს ეკონომიკურ აქტივობასა და დასაქმებაზე ერთობლივი მოთხოვნის შეცვლის გზით (Blanchard, 1993). ამის გაკეთება შესაძლებელია პირდაპირი გზით, როგორიცაა სახელმწიფო ინვესტიციებისა და მოხმარების ცვლილება ან არაპირდაპირ – გადასახადებისა და ტრანსფერების ცვლილებით. ფისკალური პოლიტიკის გავლენა გამოშვებაზე უფრო ძლიერია, როდესაც მას თან ახლავს მონეტარული პოლიტიკის მხარდამჭერი აქტივობები (Fatás, Mihov, 2013).

ფისკალური პოლიტიკის ერთობლივ მოთხოვნაზე გავლენის დასახასიათებლად ინფორმაციის მიღება შესაძლებელია სახელმწიფო ბიუჯეტის მთლიანი სალდოს ცვლილების მონაცემებიდან (Blanchard, 1993). ბიუჯეტის სალდო კარგად აღწერს, თუ რა სხვაობაა კერძო სექტორიდან გამოთხოვილ რესურსებსა (ძირითადად გადასახადების სახით) და ერთობლივ მოთხოვნაში სახელმწიფოს წვლილს (კონტრიბუციას) შორის მოცემულ წელს. ბიუჯეტის სალდოს შემცირება ასახავს ფისკალური წვლილის ზრდას ერთობლივ მოთხოვნაში (Fund, 2015).

დასტაბილურების მიზნით ფისკალური სალდო უნდა გაიზარდოს, როდესაც გამოშვება გაიზრდება და უნდა შემცირდეს, როდესაც გამოშვება შემცირდება. ამ გზით, ფისკალური პოლიტიკა ქმნის დამატებით მოთხოვნას, როდესაც გამოშვება სუსტია და ამცირებს ერთობლივ მოთხოვნას, როდესაც ეკონომიკა ბუმშია (ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპია) (Girouard, Andre, 2005). ამიტომაც ფისკალური პოლიტიკის სტაბილიზატორის/დესტაბილიზატორის საზომად გამოდგება შემდეგი სიდიდე: მთლიანი საბიუჯეტო სალდოს საშუალო ცვლილება (GDP-ს წილი), რომელიც გამოწვეულია გამოშვების 1 პროცენტული პუნქტის ცვლილებით. შედეგად მიღებული „სტაბილიზაციის ინდექსი" იქნება დადებითი როდესაც საშუალოდ ფისკალური პოლიტიკის ცვალებადობა თამაშობს მასტაბილურებელ როლს, ხოლო წინააღმდეგ შემთხვევაში – უარყოფითი (Fund, 2015). მსგავსად გაზომილი „სტაბილიზაციის ინდექსს" რამდენიმე კარგი თვისება აქვს. პირველ რიგში, ის საშუალებას იძლევა, რაოდენობრივად გაიზომოს პოლიტიკის განხორციელებასა და ეკონომიკური აქტივობის ცვლილებებს შორის დამოკიდებულება. რამდე-

ნადაც მოცემულ პერიოდში ეკონომიკური აქტივობის ცვლილებაში უკვე ასახულია ფისკალური პოლიტიკის გავლენის ის ნაწილი, რომელიც გამოიწვია დაუკვირვებელი გამოშვების შოკებმა, სავარაუდოა, რომ ფისკალური ეფექტი გაცილებით დიდია, ვიდრე ასე დათვლილი კოეფიციენტი გვიჩვენებს. მეორე მხრივ, სტაბილიზაციის ინდექსს შეუძლია გადაჭარბებით შეაფასოს ფისკალური პოლიტიკის საპასუხო ზომები, რადგან ფისკალური პოლიტიკის (და შესაბამისად სალდოს) ცვლილება ასევე მოიცავს ბიუჯეტზე იმ ეკონომიკური და ფინანსური ცვლადების გავლენებს, რომელიც თავის მხრივ იცვლება გამოშვების საპასუხოდ. ასეთი ცვლადებია მაგალითად აქტივების ფასები და სარგებლის განაკვეთი (Bénétrix, Lane, 2013).

მიუხედავად იმისა, რომ მსგავსად გაზომილი სტაბილურობის ინდიკატორს შეიძლება ბევრი ნაკლი მოვუძებნოთ, ის მაინც კარგად ზომავს ფისკალური პოლიტიკის საერთო წვლილს გამოშვებაში. ამ კოეფიციენტში გათვალისწინებულია ის გარემოება, რომ შემოსავლებისა და დანახარჯების დიდი ნაწილი რეაგირებს ეკონომიკურ მდგომარეობაზე იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ბიუჯეტის დებულებები და პროექტები სულაც არ იყოს სტაბილიზაციის მიზნით დაგეგმილი. საბიუჯეტო სალდოსა და გამოშვების ზრდას შორის კავშირის მონიტორინგი გადაწყვეტილებების მიმღებებს საშუალებას აძლევს, დააკვირდნენ თუ როგორ გავლენას ახდენს მათი ქმედება გამოშვების სტაბილურობაზე, მათ შორის დააკვირდნენ ამ მაჩვენებელს სხვა ქვეყნებთან მიმართებით. გადაწვეტილებების მიმღებებს ასევე დაეხმარება ამ მაჩვენებლის სამიზნე დონის დაწესება, რათა წინასწარ იქნეს გააზრებული გამოშვების სტაბილიზაცია ფისკალური პოლიტიკის დაგეგმვისას (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, 2015).

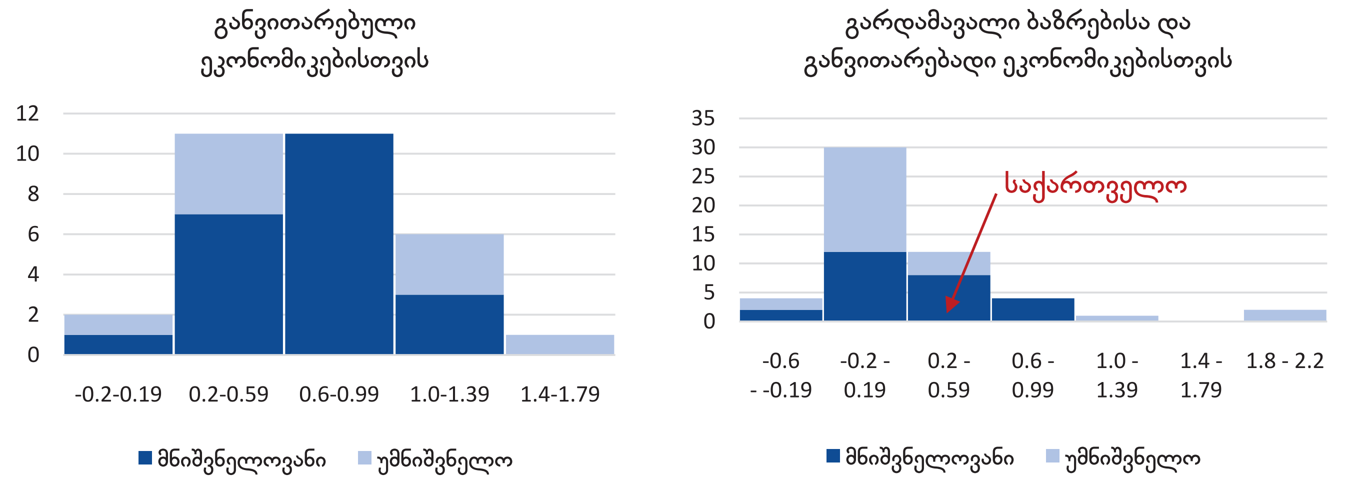
როგორც აღმოჩნდა, ფისკალურ პოლიტიკას გამოშვების სტაბილიზაციაში უფრო მეტი წვლილი შეაქვს განვითარებულ ეკონომიკებში ვიდრე გარდამავალ ბაზრებსა და განვითარებად ეკონომიკებში. ფისკალური პოლიტიკა სტაბილიზატორის ფუნქციას ასრულებს განვითარებული ქვეყნების დაახლეობით ორ–მესამედ შემთხვევაში (გრაფიკი 1), განვითარებადი და გარდამავალი ქვეყნებისგან განსხვავებით, სადაც ფისკალური პოლიტიკა მნიშვნელოვან სტაბილიზატორის ფუნქციას ასრულებს მხოლოდ დაახლოებით ერთ–მეოთხედ შემთხვევაში.

საქართველოსთვის ფისკალური სტაბილიზაციის კოეფიციენტი 0,42–ია და სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სიდიდეა. იგივე მაჩვენებელი განვითარებული ქვეყნებისთვის საშუალოდ 0,41–ს, ხოლო გარდამავალი ბაზრებისა და განვითარებადი ქვეყნების ჯგუფისთვის 0,24–ია.

განსხვავება კიდევ უფრო მეტადაა გამოხატული თუკი მხოლოდ იმ ქვეყნებს დავაკვირდებით, რომელთათვისაც ფისკალური პოლიტიკა სტატისტიკურად მნიშვნელოვან, მასტაბილურებელ როლს თამაშობს (გრაფიკი 2–3). აღსანიშნავია ქვეყნები, სადაც ფისკალური სტაბილურობის ინდიკატორი უარყოფითია. ფისკალური სტაბილიზაციის უარყოფითი ნიშანი სავარაუდოდ იმას ნიშნავს, რომ ქვეყნები (ბანგლადეში, იტალია, ჰაიტი) მოჭარბებული შემოსავლების დროს გადაჭარბებით ხარჯავენ იმის ნაცვლად, რომ დაზოგონ სტაბილიზაციის მიზნებისთვის.

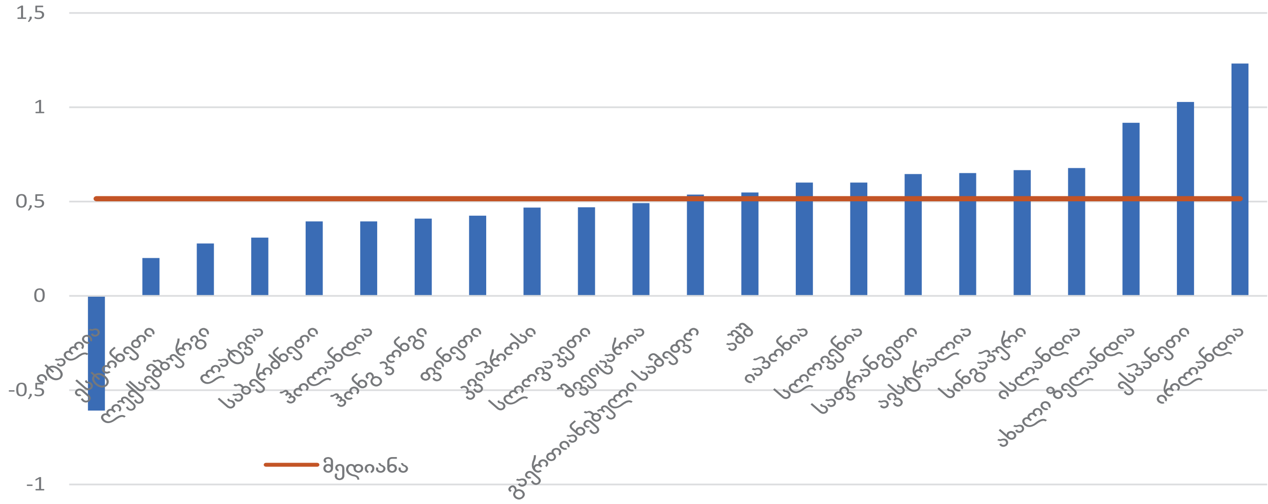
ანალიზის შემდეგი ეტაპია იმის განხილვა ნიშნავს თუ არა სტაბილური ფისკალური გარემო სტაბილურ გამოშვებას. უფრო დაზუსტებით კი საინტერესოა პასუხი გავცეთ შემდეგ კითხვას: ამცირებს თუ არა ფისკალური სტაბილიზაცია გამოშვების მერყეობას? ფისკალური სტაბილიზაციის საბოლოო წარმატება განისაზღვრება იმის მიხედვით, თუ რამდენად აისახება ეს სტაბილიზაცია მთლიანი სამამულო პროდუქტის (Papava, Silagadze, 2019) სტაბილიზაციაზე (Blanchard, Dell'Ariccia, Mauro, 2010). ავტომატურ სტაბილიზატორებსა და გამოშვებას შორის არსებული ცირკუ-

გრაფიკი 1. ფისკალური სტაბილიზატორის კოეფიციენტის (FISCO) განაწილება

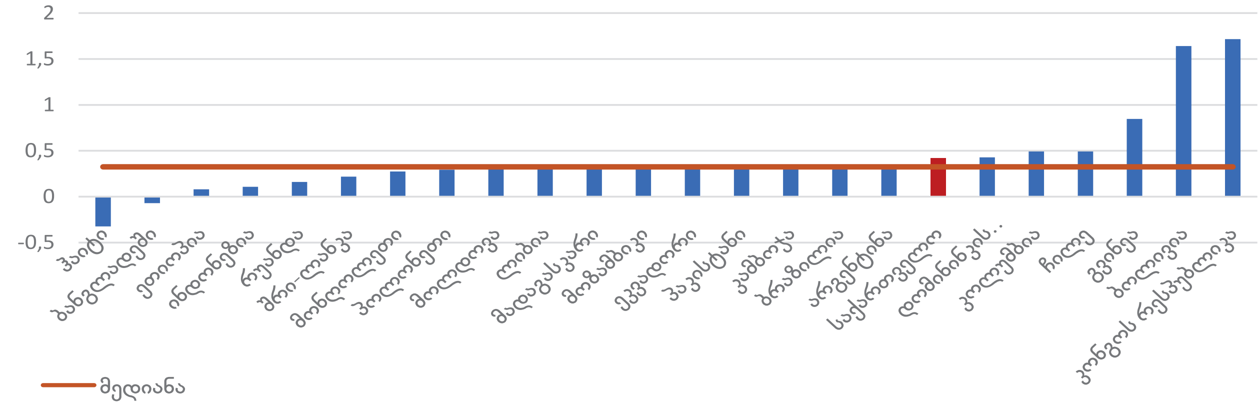
წყარო: ევროპული კომისია (ec.europa.eu), საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემები (imf.org), საქსტატი (geostat.ge), საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (mof.ge), ავტორის გაანგარიშება.

გრაფიკი 2. ფისკალური სტაბილიზატორის კოეფიციენტი (FISCO) განვითარებული ეკონომიკებისთვის

წყარო: ევროპული კომისია (ec.europa.eu), საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემები (imf.org), საქსტატი (geostat.ge), საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (mof.ge), ავტორის გაანგარიშება

გრაფიკი 3. ფისკალური სტაბილიზატორის კოეფიციენტი (FISCO) გარდამავალი ბაზრებისა და განვითარებადი ეკონომიკებისთვის

წყარო: ევროპული კომისია (ec.europa.eu), საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემები (imf.org), საქსტატი (geostat.ge), საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (mof.ge), ავტორის გაანგარიშება

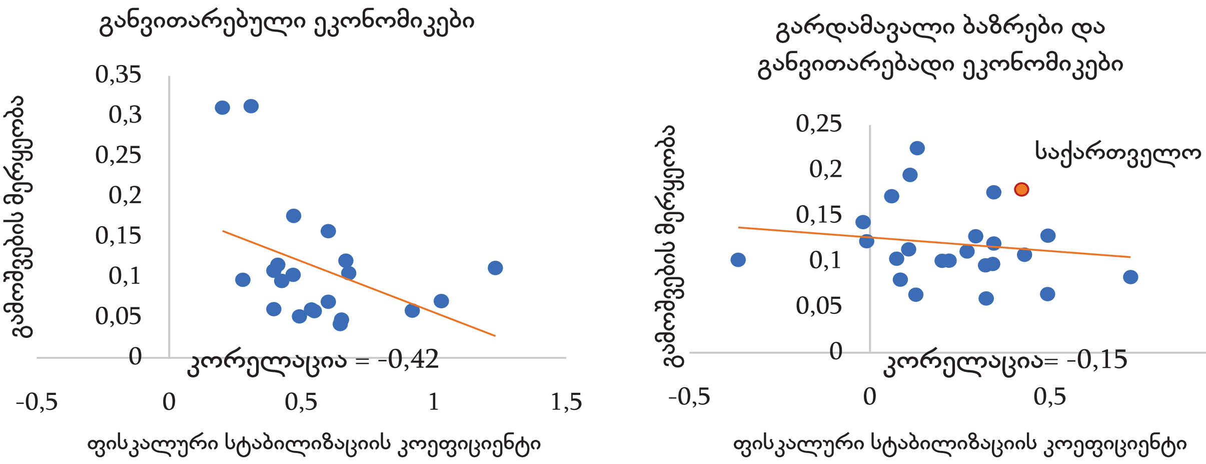
ლარული ეფექტის გამო ამ კითხვაზე პასუხი არც ისე ცალსახაა. ჩვეულებრივ გაზომილი ფისკალური მულტიპლიკატორი (მთლიანი სამამულო პროდუქტის ცვლილების ფარდობა ამ ცვლილებით გამოწვეული ბიუჯეტის სალდოს ცვლილებასთან) არ გამოდგება, რადგან მისი გაზომვა აპრიორი საჭიროებს საბიუჯეტო სალდოს ცვლილებაში იმ ფაქტორების იდენტიფიცირებას, რომელიც არ არის დაკავშირებული ეკონომიკურ აქტივობასთან (Pescatori, Leigh, Guajardo, Devries, 2011), (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, 2012).

თუკი გალის (Gali, 1994), ფატასის (**Fatás, Mihov, 2003**) და დებრუნი და კაპურის (Debrun, Kapoor, 2010) რჩევას მივყვებით, რომლებიც აქცენტს ავტომატურ სტაბილიზატორებზე აკეთებენ, უნდა ავირჩიოთ ემპირიული სტრატეგია, რომელიც გულისხმობს ფისკალურ სტაბილიზატორებსა და გამოშვების მერყეობას შორის პირდაპირი დამოკიდებულების დადგენას. გამოშვების მერყეობის გაზომვა კი შესაძლებელია რეალური GDP-ის ზრდის სტანდარტული გადახრით ფიქსირებული დროის მონაკვეთში.

ქვეყნებსშორისი კორელაცია გვიჩვენებს, რომ უფრო მაღალი ფისკალური სტაბილურობა ასოცირებულია გამოშვების ნაკლებ მერყეობასთან. თუმცა, განსხვავება მნიშვნელოვანია განვითარებულ და გარდამავალ-განვითარებადი ქვეყნების ჯგუფებს შორის: განვითარებულ ქვეყნებში დამოკიდებულება ფისკალურ სტაბილიზაციასა და გამოშვების მერყეობას შორის უფრო ძლიერი და მკვეთრად უარყოფითია, ვიდრე გარდამავალ და განვითარებად ეკონომიკებში.

უამრავი კვლევა გვიჩვენებს, რომ გამოშვების მოკლე-

გრაფიკი 4. ფისკალური სტაბილიზაციის კოეფიციენტი და გამოშვების მერყეობა, 1980-2013.

წყარო: ევროპული კომისია (ec.europa.eu), საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემები (imf.org), საქსტატი (geostat.ge), საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (mof.ge), ავტორის გაანგარიშება

ვადიანმა მერყეობამ შეიძლება გრძელვადიანი ზრდის ფაქტორები განსაზღვროს (Ramey, Ramey, 1995). ეს დებულება განსაკუთრებით სწორია ქვეყნებისთვის, სადაც ფინანსური ბაზრები ნაკლებადაა განვითარებული (Aghion, Marinescu, 2008).

იმის გამო, რომ მაკროეკონომიკური გარემოს პროგნოზირებადობას შეუძლია წაახალისოს ინვესტიციები და სოციალური კაპიტალი, უფრო მაღალი გამოშვების სტაბილურობა უკავშირდება ფისკალურ სტაბილიზაციას და საბოლოოდ დადებითი გავლენა აქვს ზრდაზე. არსებული ემპირიული კვლევების დასკვნები ფისკალურ სტაბილიზაციასა და ზრდას შორის კავშირის შესახებ სხვადასხვაგვარია. თუმცა ნაჩვენებია, რომ უფრო მეტად აქტიური ფისკალური პოლიტიკა (რომელიც უფრო მეტად პროციკლურია) დაკავშირებულია დაბალ ზრდასთან (**Fatás, Mihov, 2003**), დიდი ზომის სახელმწიფო (რომელიც ჩვენი განმარტებით ნიშნავს მაღალ ავტომატურ სტაბილიზატორს ქვეყანაში) ასევე საზიანოა ზრდისთვის (Afonso, Furceri., 2010), (Afonso, 2012).

გაკეთებული ანალიზიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გამოშვების დაბალ მერყეობას, რომელიც გამოწვეულია ფისკალური სტაბილიზაციით, დადებითი გავლენა აქვს ზრდაზე. ემპირიული კავშირი ფისკალურ სტაბილიზაციას, გამოშვების მერყეობასა და ზრდას შორის მართლაც გვიჩვენებს, რომ ფისკალური სტაბილიზაცია კარგია ზრდისთვის. ფისკალური მონიტორის 2015 წლის ანგარიშის მიხედვით, ფისკალური სტაბილიზაციის კოეფიციენტის 1 სტანდარტული გადახრით ზრდას (დაახლოებით 0,1-ით ზრდა) შეუძლია საშუალოვადიანი ზრდის წახალისება სწორედ იმის გამო, რომ ფისკალური სტაბილიზაცია გამოშვების მერყეობას დაახლოებით 0,3 პროცენტული პუნქტით ამცირებს განვითარებულ ეკონომიკებში, ხოლო 0,1 პროცენტული პუნქტით გარდამავალ ბაზრებსა და განვითარებად ეკონომიკებში (Fiscal Monitor, 2015).

სტატიაში გაკეთებული ანალიზი მხარს უჭერს უამრავ კვლევას, რომელიც მიუთითებს რომ ფისკალური სტაბილიზაცია ამცირებს გამოშვების მერყეობას. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მონეტარული პოლიტიკა შეზღუდულია იმოქმედოს გამოშვების დასტაბილურების მიზნით, ფისკალური პოლიტიკა მომგებიანია, რა თქმა უნდა იმ შემთხვევაში, როდესაც გამოშვების დასტაბილურება არის პრიორიტეტული. შემდგომი კვლევის მიზანი შეიძლება იყოს მიზეზშედეგობრივი კავშირის დადგენა პოლიტიკის ცვლადებსა და ეკონომიკურ შედეგებს შორის. თუმცა, ცოდნასა და არსებულ ანალიზზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ფისკალურ პოლიტიკას მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლია გამოშვების სტაბილიზაციაში. განვითარებულ ქვეყნებში ფისკალური სტაბილიზაცია ნორმად არის ქცეული და დროთა განმავლობაში მნიშვნელოვანი გაუმჯობესებაა ბევრ ქვეყანაში. ამის საპირისპიროდ, გარდამავალ ბაზრებსა და განვითარებად ქვეყნებში პრიორიტეტად გამოშვების ზრდის დინამიკა რჩება, რომელიც ძირითადად მიწოდების მხრიდან უნდა მოხდეს და ერთობლივი მოთხოვნის მართვა მეორეხარისხოვანია. უფრო ხშირად ფისკალური პოლიტიკა, როგორც სტაბილიზაციის მექანიზმი, გამოიყენება, როდესაც ეკონომიკა ჩამორჩება განვითარების სასურველ ტემპს; და ნაკლებად მიმართავენ პოლიტიკის მექანიზმებს, როდესაც ეკონომიკას ზრდის მაღალი ტემპები ახასიათებს. ფისკალური სტაბილიზაციის, როგორც მექანიზმის გამოყენებამ მხოლოდ „შავ დღეებში" შეიძლება მნიშვნელოვნად შეარყიოს სახელმწიფო ვალის მდგრადობა, რადგან გამოდის რომ მთავრობები ვერ სარგებლობენ იმ უპირატესობით, რაც ზრდის პერიოდის შემთხვევაში ეძლევათ, რომ შეამცირონ დეფიციტი და შექმნან ფისკალური ბუფერი მომავალი უარყოფითი შოკების უკეთ გასამკლავებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Papava, V., Silagadze, A. (2019, April), On the Georgian name of one key economic term “Gross Domestic Product” [Ertiani sakvandzo terminis “Gross Domestic Product”-is qartuli sakheltsodebis shesaxkheb]. Economics and Business, pp. 180-182. (In Georgian).
2. International Monetary Fund (2012, April) Fiscal Monitor. Balancing Fiscal Policy Risks.
3. International Monetary Fund (2015, April) Fiscal Monitor. Now is the time:Fiscal Policy for Sustainable Growth.
4. International Monetary Fund (2018, April) Fiscal Monitor: Capitalizing on Good Times.
5. Afonso, A. J. (2012). Fiscal Volatility, Financial Crisis and Growth. Applied Economics Letters, 1821–26.
6. Afonso, A., and D. Furceri. (2010). Government Size, Composition, Volatility and Economic Growth. European Journal of, 517–32.
7. Aghion, P., Marinescu, I. (2008). Cyclical Budgetary Policy and Economic Growth: What Do We Learn from OECD Panel Data? NBER Macroeconomics Annual, Vol 22.
8. Baunsgaard, T., Symansky, A. (2009). Automatic Fiscal Stabilizers. International Monetary Fund, IMF Staff Position Note 09/23.
9. Bénétrix, A. S., Lane P. R. (2013). Fiscal Cyclicality and EMU. Journal of International Money and Finance, 164-76.
10. Blanchard, O. J. (1993). Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators. In H. A. Verbon, The Political Economy of Government Debt. Elsevier Science.
11. Blanchard, O. J., Dell’Ariccia, G., Mauro, P. (2010). Rethinking Macro Policy. International Monetary Fund, IMF Staff Position Note 10/03.
12. Debrun, X., Kapoor, R. (2010). Fiscal Policy and Macroeconomic Stability: New Evidence and Policy Implications. Nordic Economic Policy Review, 35-70.
13. Fatás, A. Mihov, I. (2013). Policy Volatility, Institutions and Economic Growth. Review of Economics and Statistics, 362–76.
14. Fatás, A., Mihov, I. (2001). Government Size and Automatic Stabilizers: International and Intranational Evidence. Journal of International Economics, 3–28.
15. Fatás, A., Mihov, I. (2003). The Case for Restricting Fiscal Policy Discretion. Quarterly Journal of Economics, 1419–47.
16. Fund, I. M. (2015, April). Fiscal Monitor. Now Is the Time-Fiscal Policies for Sustainable Growth.
17. Gali, J. (1994). Government Size and Macroeconomic Stability. European Economic Review, 117–32.
18. Girouard, N., Andre, C. (2005). Measuring Cyclically-Adjusted Budget Balances for OECD Countries. OECD.
19. Pescatori, A., Leigh, D., Guajardo, J., Devries, P. (2011). A New Action-based Dataset of Fiscal Consolidation. International Monetary Fund, Working Paper 11/128.
20. Ramey, G., Ramey, M. (1995). Cross-Country Evidence on the Link between Volatility and Growth. American Economic, 1138-51.
21. www.geostat.ge
22. www.mof.ge
23. www.imf.org
24. www.ec.europa.eu
25. www.OECD.org

JEL Classification: E20, E23 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.013

OUTPUT VOLATILITY IMPACTS ON FISCAL POLICY SUSTAINABILITY, CASE OF GEORGIA

MAIA GRIGOLIA
PhD Student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
m.grigolia@iset.ge

KEYWORDS: FISCAL POLICY SUSTAINABILITY, OUTPUT SUSTAINABILITY, FISCAL STABILITY INDICATOR, ECONOMIC GROWTH.

For citation: Grigolia, M. (2019). Output Volatility Impacts on Fiscal Policy Sustainability, Case of Georgia, *Globalization And Business, №8*, pp. 110-115. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.013

SUMMARY

The article discusses how fiscal stability affects macroeconomic sustainability and whether stability means strong economic growth in Georgia.The results of the analysis conducted in the article is supported by those numerous studies which indicate that fiscal stabilization reduces output volatility. Based on the existing analysis, we can say that fiscal policy can make a significant contribution to stabilizing output.

Fiscal Stability Indicator (FISCO) for Georgia has been calculated and cross-country analysis has been performed. It has been found that fiscal policy contributes more to stabilization of output in developed economies than in transitional markets and developing countries. The fiscal stabilization indicator for Georgia is 0.42 and is statistically significant, which indicates that one percentage point change in output causes 0.42 percentage point change in the total budget balance (as a share of GDP). The FISCO indicator is 0.41 for developed countries and 0.24 for transitional markets and emerging economies.

Based on the correlation analysis, it has been revealed that higher fiscal stability is associated with lower output volatility. However, here also, the difference between the groups of developed and transition and developing countries is significant: in developed countries- the relationship between fiscal stabilization and output fluctuation is stronger and sharply negative than in transition and developing economies.

More often, fiscal policy is used as a stabilization mechanism when the economy lags behind the desired pace of growth; And are less likely to resort to policy mechanisms when booming. Due to the proven importance of the fiscal stabilization in economic sustainability it can be concluded that the use of fiscal stabilization as a mechanism only in the «black days» can greatly worsen the sustainability of government debt, as governments appear to lack the advantage that they can reduce deficits and create fiscal buffers to better address future negative shocks in times of growth.

JEL Classification: L26, L53 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.014

საშუალო ფენის ფორმირების გამოწვევები საქართველოში მეწარმეობის განვითარების კონტექსტით

ამირანი მაღლაკელიძე
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
maglakelidze.amirani@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: საშუალო ფენა, მეწარმეობის განვითარება, შემოსავლების უთანაბრობა, სიღარიბე.

ციტირებისთვის: მაღლაკელიძე, ა. (2019). საშუალო ფენის ფორმირების გამოწვევები საქართველოში მეწარმეობის განვითარების კონტექსტით, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8*, გვ. 116-120. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.014

ქვეყნის ეკონომიკის შეუქცვადი განვითარებისა და სტაბილური სოციალურ–ეკონომიკური მდგომარეობის უზრუნველსაყოფად საჭიროა სახელმწიფოში არსებობდეს მძლავრი საშუალო ფენა, რომელმაც უნდა განსაზღვროს ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკური განვითარების ორიენტირები. აქედან გამომდინარე, განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს ისეთი ღონისძიებების ჩატარებისაკენ, რომელიც ხელს შეუწყობს საქართველოში საშუალო ფენის მოძლიერებას და მისი კონცეპტუალური მისიის განხორციელებას.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია, საქართველოში საშუალო ფენის ფორმირების პრობლემების გამოკვეთა და მათი რაციონალური გადაჭრისთვის, ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამისი ღონისძიებების შეთავაზება სახელმწიფოსათვის.

ჯერ კიდევ, არისტოტელე მიიჩნევდა, რომ „რაც უფრო დიდია საშუალო კლასი, ანუ მდიდრებსა და ღარიბებს შორის არსებული სოციალური ფენა, მით უფრო სტაბილურია საზოგადოება“. აღნიშნული დებულება სავსებით მოდერნისტულად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ მაშინ, როდესაც თანამედროვე საზოგადოებაში, ეკონომიკური ზრდისა და სოციალური პროგრესის მიღწევისათვის ძირითადი როლი სწორედ საშუალო ფენას აქვს მინიჭებული. ყოველივე ზემოხსენებული გამოიხატება იმაში, რომ „**ჯერ ერთი**, საშუალო კლასი მიისწრაფვის ადამიანური კაპიტალისა და დანაზოგების დაგროვებისკენ; **მეორე**, იგი წარმოშობს კრეატიულ ადამიანებს, რომლებიც აჩქარებენ ინოვაციებს და აღვივებენ ეკონომიკურ აქტივობას; **მესამე**, საშუალო კლასის სამომხმარებლო შესაძლებლობები ხელს უწყობს ბაზრების დივერსიფიკაციას და გაფართოებას, რაც, თავის მხრივ, მასშტაბის ეკონომიის გამოყენების საშუალებას იძლევა; **და მეოთხე**, საშუალო კლასს შეუძლია, გადამწყვეტი როლი ითამაშოს მმართველობის გაუმჯობესებაში: ღარიბებთან შედარებით, მას შესწევს ძალა და უნარი მოითხოვოს უკეთესი სახელმწიფო მომსახურება, საჯარო მოხელეთა უფრო მეტი ანგარიშვალდებულება და მხარი დაუჭიროს ეკონომიკურ ზრდაზე ორიენტირებულ პოლიტიკას“. (კაკულია... 2018: 5)

ამასთანავე, „საშუალო ფენა ის „ფილტრია“, რომელიც არეგულირებს მდიდარ და ღარიბ ფენებს შორის წარმოქმნილ წინააღმდეგობებს და ორივე ფენისთვის ორიენტირსაც წარმოადგენს. საშუალო ფენის ასეთი როლი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს თანამედროვე პირობებში, როცა საქართველოში სოციალური პოლარიზაციის ფონზე საზოგადოებაში ჩამოყალიბებული წინააღმდეგობა „ახალი მდიდრებისა“ და „ახალი ღარიბების“ პოლიტიკურ დაპირისპირებაში გადადის“. (ჭითანავა, 2018: 106)

საშუალო ფენის განსაზღვრის კრიტერიუმები

საშუალო ფენის განსაზღვრისა და რაოდენობრივი შეფასებისთვის აუცილებელია გამოვიყენოთ გარკვეულ კრიტერიუმთა ერთობლიობა, რომელიც დიდი სიზუსტით ასახავს სოციუმის კონკრეტული ჯგუფის ამ ფენისადმი მიკუთვნებისთვის საჭირო ოპტიმალურ პირობებს.

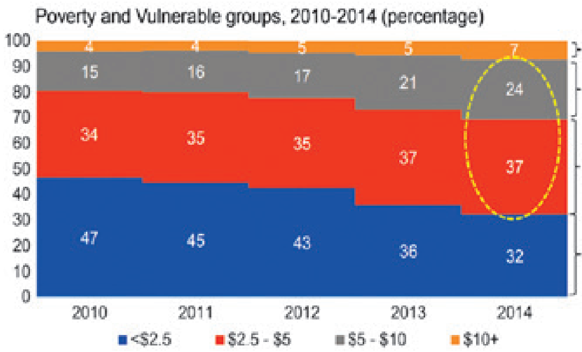
საშუალო ფენის იდენტიფიკაციისთვის მიზანშეწონილია სოციალური და ეკონომიკური სფეროს მაქსიმალურად მოცვადი კრიტერიუმების განსაზღვრა და მათ შორის

სტატისტიკური თანაკვეთის დადგენა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს, საფუძვლიანად შევაფასოთ საზოგადოების აღნიშნული ფენის რაოდენობრივი და თვისებრივი პარამეტრები. ზემოაღნიშნული მიზნისათვის საჭიროა გამოიყოს შემდეგი **კრიტერიუმები** (კაკულია... 2018: 13-14):

- **შემოსავლების და სამომხმარებლო ხარჯების კრიტერიუმი.** განსაზღვრავს შინამეურნეობების შემოსავლის და მათ მიერ გაწეული ხარჯების მოცულობას;
- **დასაქმების პროფილი,** რომელიც შეგვიძლია მივიჩნიოთ შემოსავლების და ხარჯების სტაბილურობის განმსაზღვრელ ფაქტორად. აქ იგულისხმება: შინამეურნეობის წევრების დასაქმების სტატუსი, თანამდებობა სამსახურში, დასაქმების სფეროსთან ინდივიდის პროფესიის შესაბამისობა, ოჯახში დასაქმებულ წევრთა რაოდენობა;
- **განათლების დონე,** რომლის დანიშნულებაა უზრუნველყოს ინდივიდის მდგრადი დასაქმება პროფესიის შესაბამისად და ადეკვატური შემოსავლის მიღება. ამის გარეშე, მხოლოდ განათლების სტატუსის გათვალისწინებით, საშუალო ფენის იდენტიფიცირება არ არის გამართლებული (მაგალითად, დღეს საქართველოში ბევრი ადამიანია უმაღლესი განათლების მქონე, თუმცა უმუშევარია და ღარიბთა კატეგორიას მიეკუთვნება);
- **შინამეურნეობათა ქონება.** იგულისხმება: უძრავი ქონება (საცხოვრებელი სახლი, ბინა, აგარაკი), არასაპენსიო (მაგ.: საბანკო დეპოზიტები) და საპენსიო დანაზოგები, წილები და ფასიანი ქაღალდები (აქციები და ობლიგაციები), სხვადასხვა ტიპის აქტივები (ძვირფასი ლითონები, საიუველირო ნაკეთობები, ანტიკვარიატი და ა.შ.) და სხვა;
- **ხანგრძლივი მოხმარების საგნების ფლობა,** რომელთა შორისაა: ავტომობილი, კომპიუტერი, მობილური ტელეფონი, მაცივარი, გაზქურა, სარეცხი მანქანა, კონდიციონერი და ა.შ.;
- **კომუნალური მომსახურების საბაზისო სახეობებზე წვდომა.** იგულისხმება: ელექტრო ენერგია, ბუნებრივი აირი, წყალი და ინტერნეტი;
- **ხარისხიან სამედიცინო მომსახურებაზე წვდომა.** საუბარია კერძო სამედიცინო დაზღვევის პაკეტზე, რომელიც დაფარავს კომპლექსური მკურნალობის ძვირადღირებულ ხარჯებსაც და არა საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამაზე, რომლის ბენეფიციარი ძირითადად დაბალშემოსავლიანი სეგმენტია;
- დასვენების შესაძლებლობა. მიიჩნევა, რომ საშუალო ფენას მიკუთვნებულ შინამეურნეობას წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა შეეძლოს დასვენება ორგანიზებული ტურიზმის ფორმით (მათ შორის საზღვარგარეთ);
- **შინასამეურნეო თვითაღქმა.** გულისხმობს იმას, თუ როგორ აღიქვამს და აფასებს საკუთარ მატერიალურ მდგომარეობას შინამეურნეობა და რომელ სოციალურ ფენას მიაკუთვნებს საკუთარ თავს. აქვე მოიაზრება, მოქალაქეთა მიერ, საშუალო ფენის რაოდენობრივი და თვისებრივი მახასიათებლების აღქმა.

საქართველოში საშუალო ფენის ფორმირების თვალსაზრისით არასახარბიელო მდგომარეობაა. როგორც საერთაშორისო, ისე ადგილობრივი კვლევების შედეგები ცხადყოფს, რომ საშუალო ფენის მოცულობა ძალზე მცირეა. მაგალითად, მსოფლიო ბანკის მიერ, 2016 წელს გამოქვეყნებულ, მათივე მეთოდოლოგიით განხორციელებულ კვლევაში აღნიშნულია, რომ 2014 წელს საქართველოში საშუალო ფენას მოსახლეობის მხოლოდ 7% განეკუთვნებოდა (იხ. სურათი)[1]. მაშინ, როდესაც დასავლეთის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში საშუალო ფენას მოსახლეობის 50%-ზე მეტი შეადგენს (Kochhar, 2017).

სურათი: სიღარიბე და მოწყვლადი ჯგუფები, 2010-2014 (პროცენტებში).

2018 წელს საქართველოში ჩატარებული ეკონომიკურ-სტატისტიკური გამოკვლევის მიხედვით, ზემოთ აწ უკვე ჩამოთვლილი კრიტერიუმების გათვალისწინებით, 2016 წელს საშუალო ფენას მიკუთვნებული მოსახლეობის წილი 16%-ს შეადგენდა. 2017 წლისთვის კი, იგივე კვლევის მიხედვით, ოღონდ დასაქმების ფაქტორის გამორიცხვით, 24,6%-მდე გაიზარდა (კაკულია, 2018: 56, 58). ბოლო მონაცემი რეალობას დაშორებულად მიმაჩნია, რასაც ბუნებრივს ხდის საშუალო ფენის მეტად მნიშვნელოვანი დეტერმინანტის – დასაქმების უგულებელყოფა.

საშუალო ფენის ფორმირების მთავარი ფაქტორები და გამოწვევები

საქართველოში საშუალო ფენის ფორმირების ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს მეწარმეობა, განსაკუთრებით კი მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარება. საჭიროებას წარმოადგენს განვითარების თანმიმდევრული ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება. მეწარმეობის მიზანმიმართული განვითარება, უაღრესად მნიშვნელოვანია ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილური ზრდისათვის, რომელი მიმართულებითაც, გონივრული ეკონომიკური პოლიტი-

[1] მსოფლიო ბანკი http://pubdocs.worldbank.org/en/980951472223098077/Georgia-PPA-FY16-presentation-AUG2016-final.pdf წვდომის თარიღი: 05/06/2019

კის განხორციელების, ცოდნასა და ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული მიდგომის რეალიზაციის შედეგად, მიიღწევა: ინოვაციური მეწარმეობის და მოდერნისტული სამეწარმეო აზროვნების გაფართოება; ადგილობრივი სამეწარმეო შესაძლებლობების მკვეთრი გაუმჯობესება; წარმოებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება; დასაქმებულთა რიცხვისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის საერთო დონის ზრდა.

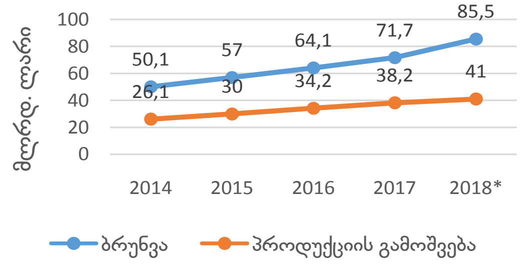
ამ თვალსაზრისით, დღესდღეობით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სამეწარმეო საქმიანობის ინოვაციური ასპექტი, ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის ფორმირება და მისი ეფექტიანობა. განვითარების მთავარ ფაქტორია ადამიანისეული კაპიტალი. (ბედიანაშვილი, 2017: 10) თანამედროვე ეკონომიკის მთავარ რესურსს ინფორმაცია და ცოდნა წარმოადგენს. წარმოების პროცესი კი დაკავშირებულია მეცნიერებატევად ტექნოლოგიებთან. ამასთანავე, აუცილებელია ცოდნის ეკონომიკის გააზრება ცოდნის საზოგადოებასთან მჭიდრო კავშირში, რათა გათვალისწინებულ იქნას ცოდნის ეკონომიკის ჩამოყალიბების კულტურისეული ფაქტორიც. (ბედიანაშვილი, 2018: 58)

ქვეყანაში ჯანსაღი საშუალო ფენის ჩამოყალიბებისა და „სოციალურ-ეკონომიკური აღმავლობის უზრუნველსაყოფად, მეწარმეობის განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს სამეწარმეო აზროვნების, განწყობის და ამ მიმართულებით იდეების მიწოდების სტიმულირებისაკენ. აქ იგულისხმება ეკონომიკაში სამეწარმეო აზროვნების ამაღლება, მომავალში რისკისადმი მზადყოფნის მქონე ინდივიდთა რიცხოვნობის გაზრდა. განვითარებულმა ქვეყნებმა სამეწარმეო აზროვნების ამაღლებით გაზარდეს ერთობლივი სამეწარმეო საქმიანობა". (ერქომაიშვილი, 2019: 33)

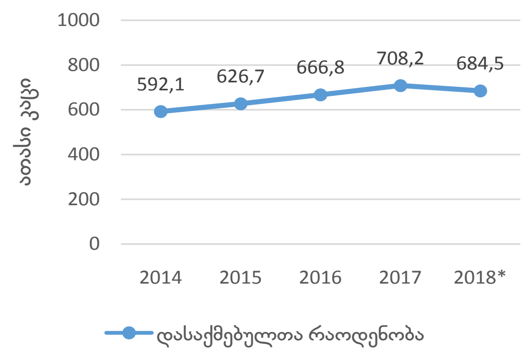
დღეისათვის, საქართველოში მეწარმეობის განვითარების ტემპი ვერ უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკის სწრაფ და ინკლუზიურ განვითარებას, რაც შესაბამისად გამოიხატება საშუალო ფენის მოცულობის შეუმჩნეველ ზრდაში. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ 2018 წლის წინასწარი მონაცემებით, წინა წელთან შედარებით, ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობის კლებაა დაფიქსირებული. მეწარმეობის განვითარების ბოლო წლების სტატისტიკა მოცემულია დიაგრამა 1 და დიაგრამა 2-ში.

საშუალო ფენის ფორმირებაზე ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენს დღესდღეობით ქვეყანაში არსებული, შემოსავლების უთანაბრობის და სიღარიბის მაღალი დონე. **შემოსავლების უთანაბრობის** გაანგარიშება ხდება ჯინის კოეფიციენტის მეშვეობით. აღნიშნული კოეფიციენტი 0-სა და 1-ს შორის მერყეობს და რაც უფრო ახლოს არის იგი ნულთან, მით უფრო მცირეა უთანაბრობა სოციალურ ფენებს შორის, ხოლო ერთისკენ მიმართული ტენდენცია უთანასწორობის გაღრმავებაზე მიუთითებს. 2018 წელს, საქართველოში ჯინის კოეფიციენტმა მთლიანი შემოსავლების მიხედვით – 0,39 შეადგინა, მთლიანი სამომხმარებლო ხარჯების მიხედვით – 0,37,

დიაგრამა 1. ბიზნეს სექტორის ბრუნვა და პროდუქციის გამოშვება 2014-2018 წლებში.

დიაგრამა 2. ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა 2014-2018 წლებში.

*წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. *2018 წლისთვის მოცემულია წინასწარი მონაცემები. www.geostat.ge/ka/modules/categories/326/sacarmota-statistikuri-gamokvleva წვდომის თარიღი: 05/06/2019*

ხოლო ყველაზე უთანასწორო განაწილება მთლიანი ფულადი ხარჯების მიხედვით დაფიქსირდა – 0,44. კოეფიციენტის აღნიშნული სიდიდეები მიუთითებს სოციუმის ფენებს შორის ერთობ შესამჩნევ უთანაბრობაზე. რაც შეეხება **სიღარიბის დონეს**, 2018 წელს ქვეყანაში სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვემოთ მოსახლეობის მეხუთედზე მეტი – 20,1%[2] იმყოფებოდა.

დასკვნა

ქვეყანაში ჯანსაღი და მძლავრი საშუალო ფენის ფორმირებისათვის განსაკუთრებულ აუცილებლობას წარმოადგენს მეწარმეობის განვითარება, ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის მიღწევა, რათა სიღარიბეში მყოფმა საქართველოს მოქალაქეებმა მიიღონ აქტიური მონაწილეობა ქვეყნის ეკონომიკის აღმშენებლობაში და შესაბამისად, საკუთარი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაში. დღეს,

[2] წყარო: www.geostat.ge/ka/modules/categories/192/tskhovrebis-done წვდომის თარიღი: 05/06/2019

საქართველო, აღნიშნული მიმართულებით, დიდი გამოწვევების წინაშე დგას, მაშინ, როდესაც საშუალო ფენის მოცულობა ჯერ კიდევ, საგანგაშოდ დაბალია, ხოლო შემოსავლების უთანაბრობის და სიღარიბის დონე კრიტიკულად მაღალი.

საქართველოს მთავრობამ, განვითარების რაციონალური ეკონომიკური პოლიტიკის მიზანმიმართული განხორციელებით, უნდა აღმოფხვრას ქვეყნის სამეწარმეო სექტორის და სოციუმის წინაშე მდგარი პრობლემები. აღნიშნული მიზნისათვის საჭიროა:

- სტაბილური პოლიტიკურ-ეკონომიკური გარემო, როგორც მდგრადი განვითარების და შეუქცევადი პროგრესის გარანტი;
- ინკლუზიურ ზრდაზე ორიენტირებული, მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების პროგრამების შემუშავება. დღეს არსებული პროგრამების მასშტაბის ზრდა;
- სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის პროფესიული გადამზადებისა და დასაქმების სპეციალური პროგრამების შემუშავება;
- მეწარმეობის დაწყების, სტარტაპების განვითარების, ინოვაციებსა და მოწინავე ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ეკონომიკური აქტიურობების ხელშეწყობა.

ყოველივე აღნიშნულის წარმატებით განხორციელების კვალდაკვალ, სულ უფრო მეტი ადამიანი გადაინაცვლებს სიღარიბიდან საშუალო ფენის რიგებში და მათთვის ხელმისაწვდომი გახდება უფრო მაღალმატერიალური ფასეულობები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Bedianashvili, G. (2018) Culture as a Factor of Knowledge Economics with Paradigmatic Changes in Systemic Institutional Context [Kultura rogorts tsodnis ekonomikis formirebis faqtori paradigmuli tsvlilebebis sistemurinstituciuri konteqstit]. Journal "Globalization and Business", N6, P.58-66. (In Georgian).
2. Bedianashvili, G. (2017) Formation of Knowledge Economy and Innovative Entrepreneurial Policy: Institutional Aspects [Tsodnis ekonomikis formireba da inovaciurisamewarmeo politika: institutsiuri aspeqti]. Journal "Globalization and Business", N3, P.10-16 (In Georgian).
3. Erkomaishvili, G. (2019) Rational Economic Policy — Driving force from business to social entrepreneurship [Ratsionaluri ekonomikuri politika — biznesmetsarmeobidan socialuri metsarmeobisaken mamodzravebeli dzala]. Publishing House "UNIVERSALI", Tbilisi (In Georgian).
4. Kakulia, M., Kapanadze N. (2018) Middle Class in Georgia: Quantitative Evaluation, Dynamics and Profile [Sashualo klasi saqartveloshi: raodenobrivi shefaseba, dinamika da profile]. Friedrich Ebert Foundation, Tbilisi (In Georgian).
5. National Statistics Office of Georgia. (2018) Entrepreneurship in Georgia — Statistical Publication [Saqartvelos. Mewarmeoba Saqartveloshi — Statistikuri publikatsia]. Statistikis erovnuli samsakhuri . Tbilisi (In Georgian).
6. Chitanava, N. (2018) Challenges and Strategy of the Economy of Georgia [Saqartvelos ekonomikis gamotsvevebi da strategia]. Publishing House "IVERIONI", Tbilisi (In Georgian).
7. Kochhar, Rakesh (2017) Middle Class Fortunes in Western Europe. Luxembourg Income Study (LIS), asbl. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/169262/1/702.pdf
8. World Bank Group, GEORGIA: RECENT TRENDS AND DRIVERS OF POVERTY REDUCTION. August 17 2016. http://pubdocs.worldbank.org/en/980951472223098077/Georgia-PPA-FY16-presentation-AUG2016-final.pdf
9. www.geostat.ge

JEL Classification: L26, L53 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.014

CHALLENGES OF MIDDLE CLASS FORMATION IN THE CONTEXT OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN GEORGIA

AMIRANI MAGLAKELIDZE
PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
maglakelidze.amirani@gmail.com

KEYWORDS: MIDDLE CLASS; DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP; INCOME INEQUALITY; POVERTY.

For citation: Maglakelidze, A. (2019). Challenges of Middle Class Formation in the Context of Entrepreneurship Development in Georgia, *Globalization And Business, №8*, pp. 116-120. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.014

SUMMARY

In order to ensure irreversible development and stable social-economic conditions of a State, it should have a strong middle class, defining the country's social and economic development targets. Considering the said, economic policy of development should be directed to the implementation of the measures supporting the formation of the healthy middle class in Georgia.

Share of the population belonging to the middle class is still low in Georgia. According to the studies conducted by the World Bank, in 2014 only 7% of the population of Georgia belonged to the middle class. According to the economic-statistical study conducted in Georgia in 2018, share of the population belonging to the middle class in 2016 was 16%. The same study, with exclusion of the employment factor, shows the growth of the said share to 24,6%. Ignoring the employment – very important determinant of the middle class – naturally puts the last figure far from reality. Current income inequality and high level of poverty negatively impact formation of the middle class in the country.

In order to form a middle class, Government of Georgia must overcome the problems faced by country's entrepreneurship and society by means of the purposeful implementation of the rational policy of economic development. Achieving the said target requires: a stable political-economic environment; elaboration of the small, medium business development programs oriented on the inclusive growth, increase the scales of the currently existing program; development of the special professional training and employment programs for the population below the poverty line; promotion of economic activities based on the start of entrepreneurship, development of the start-ups, innovations and advanced technologies.

JEL Classification: K33; J51 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.015

CHALLENGES FACED BY THE WTO'S ECONOMIC SYSTEM IN TRADE IN SERVICES NEGOTIATIONS*

NINO PARSADANISHVILI
Doctor of Law
Ivane Javakhisvhili Tbilisi State University, Georgia
nino.parsadanishvili@tsu.ge

KEYWORDS: WTO, TRADE, SERVICES, DEVELOPING AND LEAST DEVELOPED COUNTRIES.

For citation: Parsadanishvili, N. (2019). Challenges Faced by the WTO'S Economic System in Trade in Services Negotiations, *Globalization And Business, №8*, pp. 121-125. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.015

INTRODUCTION

The nexus between globalization and international development is one of the most debatable issues (Ozekin, 2019:49). Promoting economic growth through trade in services facilitation is included in all key guiding documents of the World Trade Organization (WTO) as its major operational goal (Parsadanishvili, 2018:357; WTO doc. WT/MIN(15)/DEC).

Based on the Preamble to the Marrakesh agreement establishing the WTO, the organization is committed to ensuring expansion of trade in services in line with the needs of developing and least developed countries. While the General Agreement on Trade in Services (GATS) annexed to the Marrakesh agreement stipulates the desire of the WTO to facilitate increased participation of developing and least developed countries in trade in services negotiations for strengthening their competitiveness in the services sector (GATS Preamble).

Daily growing role of trade in services accounting for almost half of today's world trade (WTO doc. WT/MIN(15)/DEC) makes the importance of participation of developing and least developed countries in the trade negotiation process vitaly important.

Strong commitment of the WTO towards making trade in services negotiations more oriented on the inclusion of interests of developing and least developed countries brings questions to our attention, namely how capable is the WTO to exercise its complete competence and strong motivation to bring the interests of developing and least developed countries at the table of negotiations, next to the fact that the practice of the organization goes to absolutely different direction. Does the current state in trade in services negotiations mean that the WTO fails to implement its own goals in practice? What are the solutions that can be found to be put forward for the negotiations at 2020 MC in Kazakhstan?

In order to answer these questions and next to giving overview of the existing international legal framework in terms of linking trade in services with the promotion of global economic growth the following issues are addressed by the paper:

- The WTO as a key international organization dealing with trade rules on global level;
- Growing importance of trade in services to meet the needs of developing and least developed countries;
- Crises within multilateral negotiations in the services sector;
- Analysis of the approaches that can be used to move the blocked process of trade in services negotiations forward.

From **methodological** perspective it has to be emphasized that, the paper focuses on the current developments within the WTO as economic policy provider and takes deep look on the overall dynamics of the trade in services negotiations. Next to relevant international agreements and scholarly articles, special attention is paid to the instruments of economic policy such as the official concluding documents of respective Ministerial Conferences (MCs) published by the WTO itself. This gives the opportunity to get insight to the situation that exists within the WTO, from the perspective of trade in services negotiations, as well as facilitates the generation of new ideas and impartial conclusions around WTO's new policy approaches in the services sector.

For the analysis of the issues raised above this paper consists of 4 parts. Part 1 provides introduction. Part 2 provides an analysis of the international legal framework for trade in services related aspects of promoting economic growth with special focus on Developing and Least Developed Countries. Part 3 touches upon solutions for the crises in trade in services negotiations in line with the Trade Facilitation for Services Agreement. Part 4 provides conclusions.

* Present paper is prepared within the framework of the project – YS-2016-98 funded by the Shota Rustavely National Science Foundation of Georgia.

ARE TRADE IN SERVICES NEGOTIATIONS IN CRISES?

The WTO is the key international organization framing trade rules on global level (Azevedo, 2017), with inescapable commitment to strengthen global economy for ensuring more employment and income growth in the world (Marrakesh Declaration 1994). But this great power of the organization is also linked to great responsibility of ensuring global economic development which puts WTO in a very complicated situation leading us to the question as of how the WTO is achieving its founding goals and what are the challenges in way, that prevent it from reaching success in this regards. To answer this question, it is important to look at the correlation between readiness and possibilities within the WTO to meet the goals of promoting global economic growth by the way of considering interests of developing and least developed countries next to the negotiation based decision making procedures that frame the basis of contemporary global trading system.

The two major international treaties that deal with participation of developing and least developed countries in services negotiations existent within the WTO system are Marrakesh Agreement and GATS.

Both the Marrakesh agreement establishing the WTO and its Annex on trade in services GATS underline the importance of the economic growth of least developed countries to meet the needs of their economic development (Marrakesh Agreement, Preamble), by strengthening their service exports and their domestic services capacity and its efficiency and competitiveness (WTO doc. WT/MIN(15)/DEC).

The importance of GATS in trade in services negotiations especially from the perspective of considering the interests of developing and least developed countries derives from the fact that it applies to all service sectors with only two exceptions for the services that are supplied in the exercise of governmental authority (GATS, Art. 1.3 (b,c)), as well as services related to the exercise of air traffic rights (Lester, 2008:602; GATS Art. 1:3 b.).

In order to see, as of how the goals of the WTO in terms of ensuring participation of developing and least developed countries in the trade in services negotiations is ensured, for the promotion of their economic growth, present paper gives an overview of relevant ministerial conferences delivered within the WTO.

Doha Ministerial Conference (Doha MC) is amongst the first MCs which underlined the major role of international trade in services in promoting economic development with a special focus on developing and least developed countries (WTO doc. WT/MIN(01)/DEC/1), giving the right to members within the framework of GATS to regulate the supply of services based on their national legislations (WTO doc. WT/MIN(01)/DEC/1, para.7). The right of members of the WTO to impose domestic regulation on services is the major reason that causes the lack of progress in the negotiations within the WTO, as vividly shown in the results of 2003 Cancún Ministerial Conference (Ministerial Conference, 2003) and 2005 Hong Kong MC about the right of member states to regulate trade in services with emphasis on the importance of considering the interests of developing and least developed countries, having reached no major success (WTO doc. WT/MIN(05)/DEC para. 25.). The Hong Kong MC was followed by the Geneva MC of 2011 focusing on the importance of the preferential treatment to services and service suppliers of least developed countries underlining the need for the liberalization of market access in sectors and modes of supply of the export interest of developing and least developed countries (WTO doc. WT/L/847.).

Non-utilization of waiver decision on preferential treatment in favor of developing and least developed countries offered by the Geneva Ministerial Conference, by any WTO member state the decision was made on Bali MC in 2013 about the operationalization of the waiver in services (WTO doc. WT/MIN(13)/DEC), for the encouragement of members to extend preferences for services coming from least developed countries (WTO doc. WT/MIN(13)/43 WT/L/918).

As the decision made during Bali MC has not resulted in major success to prioritize the interests of least developed countries and because of the lack of progress in providing preferences to least developed countries since Geneva MC of 2011 in the process of services negotiations (WTO doc. WT/MIN(15)/DEC para. 24), Nairobi MC of 2015 made the decision to extend the date for the waiver until 2030 (WTO doc. WT/MIN(15)/48 WT/L/982).

In line with all these developments already in 2017 During the Buenos Aires MC African Member States of the WTO have expressed their position regarding the trade in services negotiations underlining that - the needs of developing countries should be paid more attention (WTO doc. WT/MIN(17)/8, JOB/GC/166 JOB/TNC/68, JOB/SERV/274). Based on the position of African Countries this would help to “establish and utilize operational and effective provisions for special and differential treatment” (WTO doc. WT/MIN(17)/8, JOB/GC/166 JOB/TNC/68, JOB/SERV/274), seeing trade in services as a major tool for economic development. But as showed by Buenos Aires MC the daily growing number of stakeholders being interested in trade in services negotiations makes the overall process even more complicated resulting in almost no progress in trade in services negotiations. As it was rightly noted by Roberto Azevedo “Multilateralism does not mean that we get what we want. Multilateralism means we get what is possible” (WTO doc. WT/MIN(17)/74). Finding balance between what is wanted and what is possible is something that the WTO member states have still to think about and most probably they will come up with the new approaches during ringing up 2020 Ministerial Conference that is to be delivered in Kazakhstan. Otherwise it will become apparent that the WTO cannot implement its own guiding principles which are based on the idea of promoting global economic growth and fostering economic development for those who are in most need of it meaning developing and least developed countries.

The next part of the paper touches upon the approaches that can be used within the WTO to move trade in services negotiations forward.

SOLUTIONS TO THE CRISES

2017 Buenos Aires MC underlines the importance of opportunities generated within multilateral trading system for the benefit of all members of the WTO with special emphasis on developing and least developed countries (WTO doc. WT/MIN(17)/55/Rev.1, para 10).

The fact that the WTO members pay more attention to a services waiver for making international trade in services more flexible for least developed countries as evidenced by extending the operationalization of the waiver on preferential treatment until 2030 (Matsushita, 2008:228-229; Mattoo, 2003:21; Lester, 2008:604; Guzman, 2009:567), clearly shows the increased need for trade liberalization in the services sector, which is challenging to succeed in practical terms within the WTO so far.

Buenos Aires MC of 2017 is also interesting from the perspective of the new solutions offered by the WTO member states themselves. India for example came up with the initiative to start negotiations for a – Trade Facilitation for Services Agreement – for the betterment of consideration of the interests of developing and least developed countries in the WTO (WTO doc. WT/MIN(17)/19, JOB/GC/168 JOB/TNC/70, JOB/SERV/276, WT/MIN(17)/7; WT/GC/190.).

The question that arises from the new initiative offered by India is mainly taking skeptical direction, asking how can new agreement help in solving problem, when there is evident lack of progress in negotiations within the framework of the old and well-known agreement, that is GATS.

We think that, using different approaches for the interpretation of GATS by the WTO members could better facilitate the solution of the crises in the trade in services negotiations, then it will happen in the case of offering absolutely new agreement at the table of negotiations. Otherwise bringing new agreement with new line of bargaining can doubtfully make the overall situation better. 2020 Kazakhstan MC will show what is the overall attitude of WTO member states towards trade in services negotiations, but if they still decide to go for a new international agreement as offered by India, then it has not to be Multilateral, it has to be Plurilateral. "The Plurilateral approach offers Members the possibility to revamp the WTO to their own benefit" (Natens, 2013:253). A new Plurilateral agreement will make the possibility for members (considering their economic preferences) to freely join at any stage avoiding frightening mandatory format being that much associated with Multilateralism (Parsadanishvili, 2018:350). Even though it will not be easy to engage in new trade negotiations around new Plurilateral Agreement, it will still have more flexibility to better consider the economic interests of developing and least developed members of the WTO, hopefully offering the mechanisms that will make the goals and principles of the organization in terms of promoting economic growth and prosperity of all trading partners operational in practice.

CONCLUSION

The WTO's commitment in ensuring global economic growth for meeting the needs of developing and least developed countries represents only one side of the coin. "Whatever the growth promoting effects might be envisioned within the WTO the fact remains unchanged – a growing importance of trade in services makes it more complicated to make progress in negotiations putting the WTO in a very challenging situation" (Parsadanishvili, 2018:351).

Economic growth that is produced by freer international trade is becoming imperative for developing and least developed countries in pursuing their interests within global trading system.

Analysis of the results of the relevant MCs of the WTO shows that in spite of the willingness of member states to consider the export interests of developing and least developed countries in the services sector, the overall complicated landscape unifying daily growing number of stakeholders participating in trade in services negotiations, prevent the fulfillment of this goal. The results of relevant MCs as major decision-making body of the organization delivered throughout the years starting from 2001 to 2017 show no major progress in the trade in services negotiations to benefit developing and least developed countries. There is an expectation that the upcoming 2020 Kazakhstan Ministerial Conference will hopefully offer solutions from the current crises in the trade in services negotiations, which in our opinion has to be either modified interpretation of GATS or acceptance of the launch of negotiations around the new international agreement offered by India. If this last option will be selected, then it is more than clear that the format of the new Trade for Services Facilitation Agreement has to be plurilateral rather than multilateral as the latter means even more complication of the already very complicated trade in services negotiation process preventing the WTO from meeting its operational goals in practice.

REFERENCES:

1. Ozekin M. (2019), Globalization And Its Impacts On International Development: A Long-Term Historical Perspective, Globalization And Business, N7, p. 49.
2. Parsadanishvili, N. (2018). Poverty Eradication – Controversies Between UN and WTO, vol. 9, "Check Yearbook of Public and Private International Law", at p. 337.
3. Natens, B., Wouters, J. (2013). The State of Play and Future of Services Negotiations in the WTO, vol. 4 "Check Yearbook of Public and Private International Law", at p. 253.
4. Lester, S., Mercurio, B., Davies A., Leitner K., (2008) World Trade Law Text Materials and Commentary, p. 602.
5. Matsushita, M., Schoenbaum, T. J., Marvoidis, P.C., (2008) The World Trade Organization Law, Practice, and Policy, p. 228-229.
6. Mattoo, A., Carzaniga, A., (2003) Moving People to Deliver Services, p.21.
7. Lester, S., Mercurio, B., (2008) World Trade Law, p. 604.
8. Guzman, T., Pauwelyn, J. H. B., (2009) International Trade Law, p. 567.
9. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization (15 April 1994), (entered into force 1 January 1995).
10. General Agreement of Trade in Services (15 April 1994), (entered into force 1 January 1995).

11. Marrakesh Delcaration 1994, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/marrakesh_decl_e.htm
12. The General Agreement on Trade in Services (GATS): objectives, coverage and disciplines' <http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsqa_e.htm>, accessed 17.02.2015;
13. WTO doc. WT/MIN(01)/DEC/1.
14. WTO doc. WT/MIN(05)/DEC.
15. WTO doc. WT/L/847.
16. WTO doc. TN/S/13.
17. WTO doc. WT/MIN(13)/DEC.
18. WTO doc. WT/MIN(13)/43 WT/L/918.
19. WTO doc. WT/MIN(15)/DEC.
20. WTO doc. WT/MIN(15)/48 WT/L/982.
21. WTO doc. WT/MIN(17)/8, JOB/GC/166 JOB/TNC/68, JOB/SERV/274.
22. WTO doc. WT/MIN(17)/74.
23. WTO doc. WT/MIN(17)/55/Rev.1.
24. WTO doc. WT/MIN(17)/19, JOB/GC/168 JOB/TNC/70, JOB/SERV/276, WT/MIN(17)/7; WT/GC/190.
25. Members Move to Enact Bali Decision on LDC Services Waiver, is available on < https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/serv_05feb15_e.htm> accessed 23 August 2018;
26. Azevêdo Underlines Growing Importance of Services in Global Trade, 17 October 2017, is available on <https://www.wto.org/english/news_e/spra_e/spra193_e.htm> accessed 23 August 2018.
27. Fifth Ministerial Conference, Day 5 Ends without Consensus, 14 September 2003, is available on <https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min03_e/min03_e.htm> accessed 23 August 2018.

JEL Classification: K33; J51 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.015

CHALLENGES FACED BY THE WTO'S ECONOMIC SYSTEM IN TRADE IN SERVICES NEGOTIATIONS*

NINO PARSADANISHVILI
Doctor of Law
Ivane Javakhisvhili Tbilisi State University, Georgia
nino.parsadanishvili@tsu.ge

KEYWORDS: WTO, TRADE, SERVICES, DEVELOPING AND LEAST DEVELOPED COUNTRIES.

For citation: Parsadanishvili, N. (2019). Challenges Faced by the WTO'S Economic System in Trade in Services Negotiations, *Globalization And Business, №8*, pp. 121-125. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.015

SUMMARY

Present paper focuses on current crises in international trade in services negotiations from the perspective of consideration of trading interests of developing and least developed countries in line with the operational agenda of the World Trade Organization (WTO). Through the analysis of the existing international legal texts and scholarly works particular attention is paid to the different rounds of trade in services negotiations in parallel to the consideration of the results of relevant ministerial conferences of the World Trade Organization, drawing attention to the situation with regards of consideration of the interests of developing and least developed country members of the WTO. Special focus is paid to the complexity of the decision making process and it's complication over time due to increased participation of parties concerned in the process of trade in services negotiations resulting in no progress in the overall process. Next to analyzing the challenges faced by the WTO in trade in services negotiations, especially in terms of considering the interests of developing and least developed countries, paper shows the ways that could be used during 2020 Kazakhstan Ministerial Conference of the World Trade Organization for finding solutions to simplify the decision making process and establish freer international trade in services by the way of either implying new approaches in interpreting the existing multilateral treaties that deal with trade in services between all member states of the WTO or deepening the discussions on a new plurilateral agreement helping the organization to overcome the stagnated process of trade in services negotiations and therefore ensuring the compliance with it's own operational goals.

* Present paper is prepared within the framework of the project – YS-2016-98 funded by the Shota Rustavely National Science Foundation of Georgia.

JEL Classification: R10, R11 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.016

რეგიონული დაყოფა, საქართველოს რეგიონები და მათი მახასიათებლები

მარიამ ჯიბუტი
დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
mariami.jibuti382@eab.tsu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: დაყოფა, რეგიონები, ეკონომიკა, განვითარება.

ციტირებისთვის: *ჯიბუტი, მ.* (2019). რეგიონული დაყოფა, საქართველოს რეგიონები და მათი მახასიათებლები, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8,* გვ. 126-129. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.016

საქართველოს ტერიტორიული მოწყობა მოიცავს 2 ავტონომიურ რესპუბლიკას და 69 მუნიციპალიტეტს. რეგიონული პოლიტიკის დაგეგმვის მიზნებისთვის გამოიყენება ისტორიული მხარეები: გურია, იმერეთი, კახეთი, მცხეთა-მთიანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, სამცხე-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი და შიდა ქართლი. თითოეული მხარე თავის მხრივ მოიცავს მუნიციპალიტეტებს, რომელთა ადმინისტრაციული საზღვრებიც ავტომატურად განსაზღვრავს შესაბამისი მხარის საზღვრებს.

ზემოთ დასახელებული 9 მხარე, რომლებიც როგორც წესი რეგიონული პოლიტიკის ობიექტებად განიხილება დროთა განმავლობაში გეოგრაფიული და ისტორიული საფუძვლებით არის ჩამოყალიბებული (ჯიბუტი, 2018: 526-529). ამასთან, ჩანს ტენდენცია, რომ არც ერთ ქვეყანაში არ შეესაბამება პოლიტიკური და ადმინისტრაციული საზღვრები ეკონომიკურს (Ray…2013: 411-429), თუმცა ეს არ ნიშნავს რომ გამოწვევა უგულებელყოფილი უნდა იყოს რეგიონული პოლიტიკის დაგეგმვის პროცესში. სხვადასხვა მეცნიერების მიდგომების, თეორიებისა და მოდელების საფუძველზე რეგიონების დაყოფის ეფექტიანობის შესაფასებლად შევიმუშავეთ შემდეგი კრიტერიუმები:

1. რეგიონებში ვხვდებით ცენტრალურ ადგილებს, ე.წ. „მიზიდულობის ცენტრებს“;
2. თითოეული რეგიონი მოიცავს მცირე რაოდენობით მაღალი მოთხოვნილების მქონე დასახლებებს და დიდი რაოდენობით დაბალი მოთხოვნილების მქონე დასახლებებს;
3. ადამიანური, კაპიტალური და სასაქონლო ნაკადები უფრო მეტად გადაადგილდება რეგიონის შიგნით ვიდრე სხვა რეგიონებში;
4. რეგიონს ახასიათებს სხვადასხვა გარე თუ შიდა ფაქტორების ზეგავლენის მსგავსი შედეგები რეგიონის ტერიტორიაზე;
5. საცხოვრებელსა და სამუშაო ადგილს შორის მოსახლეობის გადაადგილების ინტენსივობა მაღალია რეგიონის შიგნით;
6. რეგიონებს ადმინისტრაციული დატვირთვა აქვთ;
7. ბუნებრივი რესურსები, ეკოსისტემა თუ სხვა გეოგრაფიული ნიშნები მსგავსია რეგიონის შიგნით;
8. რეგიონებს ახასიათებთ ეკონომიკური ერთგვაროვნება;
9. რეგიონებს ახასიათებთ მართვადობა (ხარაიშვილი, 2003: 88).

იმისთვის, რომ ზემოთ წარმოდგენილი კრიტერიუმების საფუძველზე გაგვეკეთებინა დასკვნები შევისწავლეთ საქართველოს რეგიონების განვითარების სტრატეგიები 2014-2021 წლებისთვის, სადაც მეტწილად წარმოდგენილია რეგიონების აღწერილობითი ინფორმაცია.

რეგიონებში ვხვდებით ცენტრალურ ადგილებს, ე.წ. „მიზიდულობის ცენტრებს“ — შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ კრიტერიუმს ყველა რეგიონი აკმაყოფილებს. თითოეული რეგიონი მოიცავს მუნიციპალიტეტებს, რომლებსაც, თავის მხრივ, აქვთ ადმინისტრაციული ცენტრები.

თითოეული რეგიონი მოიცავს მცირე რაოდენობით მაღალი მოთხოვნილების მქონე დასახლებებს და დიდი რაოდენობით დაბალი მოთხოვნილების მქონე დასახლებებს – მოთხოვნილების დონის განსაზღვრისთვის გამოვიყენეთ მოსახლეობის მხრიდან წარმოქმნილი მოთხოვნილება, შესაბამისად ამ კრიტერიუმის შესაფასებელ ინდიკატორად განისაზღვრა მოსახლეობის რაოდენობა და

დასახლებების ზომა. თითოეულ რეგიონში ვხვდებით მცირე რაოდენობით საქალაქო ტიპის დასახლებებს (მასში გაერთიანებულია, როგორც ქალაქი, ისე დაბა) და დიდი რაოდენობით სასოფლო ტიპის დასახლებებს. ამრიგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ კრიტერიუმსაც საქართველოს რეგიონები აკმაყოფილებენ.

ადამიანური, კაპიტალური და სასაქონლო ნაკადები უფრო მეტად გადაადგილდება რეგიონის შიგნით ვიდრე სხვა რეგიონებში – სტატისტიკური ინფორმაციიდან გამომდინარე, რთულია ამ კომპონენტის რაოდენობრივი მაჩვენებლებით შეფასება, თუმცა, ადამიანური ნაკადების გადაადგილების შეფასებისთვის შესაძლებელია გამოვიყენოთ 2014 წლის აღწერის მონაცემები შიდა მიგრანტების განაწილების შესახებ. ეს მონაცემები გვაჩვენებს, რომ ადამიანური ნაკადების გადაადგილება არც თუ ძლიერად არის კონცენტრირებული რეგიონის შიგნით, მით უფრო იმის გათვალისწინებით, რომ მონაცემები მოიცავს დაოჯახების შედეგად საცხოვრებელი ადგილის შეცვლას, რაც უმეტეს შემთხვევაში მოსალოდნელია რეგიონის შიგნით.

აჭარის ა/რ–ში იმ ადამიანების წილი, რომლებმაც რეგიონის შიგნით შეიცვალეს საცხოვრებელი ადგილი შეადგენს 71%–ს, ქვემო ქართლის რეგიონისთვის ეს მაჩვენებელი ყველაზე დაბალია და მხოლოდ 17%–ს შეადგენს. იმისთვის, რომ გაგვეკეთებინა დასკვნა თითოეული რეგიონისთვის ადამიანური ნაკადები უფრო მეტად გადაადგილდება რეგიონის შიგნით თუ არა, ავიღეთ საშუალო მაჩვენებელი, კერძოდ თუ მოსახლეობის 50%–ზე მეტმა მუდმივი საცხოვრებელი შეიცვალა, თუმცა, დარჩა ისევ რეგიონში, ესე იგი ადამიანური ნაკადები უფრო მეტად გადაადგილდება რეგიონის შიგნით. ასეთი რეგიონია მხოლოდ ოთხი (აჭარა, იმერეთი, კახეთი, სამცხე–ჯავახეთი), სხვა დანარჩენი ექვსი რეგიონისთვის (დედაქალაქს არ ვითვალისწინებთ) ადამიანური ნაკადები მეტად გადაადგილდება სხვა რეგიონებში.

რეგიონებში ბიზნეს ობიექტების ძირითადი ნაწილი დედაქალაქიდან ახდენს პროდუქტის დისტრიბუციას თავად, ან სადისტრიბუციო კომპანიის დახმარებით. ამრიგად, სავაჭრო ურთიერთობები განსაკუთრებით შედარებით მსხვილი ბიზნესის წარმომადგენლებისთვის მათთან არახელსაყრელია. შესაბამისად, სასაქონლო ნაკადები უფრო მეტად გადაადგილდება რეგიონების გარეთ, დედაქალაქის მიმართულებით. განხილულ კრიტერიუმს რეგიონები ვერ აკმაყოფილებენ.

რეგიონებს ახასიათებთ სხვადასხვა გარე თუ შიდა ფაქტორების ზეგავლენის მსგავსი შედეგები რეგიონის შიგნით – რეგიონების განვითარების სტრატეგიებში წარმოდგენილ SWOT ანალიზს თუ დავეყრდნობით, მთლიანად რეგიონისთვის პოტენციური საფრთხეების ნაწილში მსგავსი ფაქტორებია გამოვლენილი. რეგიონის კონკრეტული ტერიტორიული ერთეულებისთვის გამოკვეთილად განსხვავებული საფრთხეები არ არის განხილული.

საცხოვრებელსა და სამუშაო ადგილს შორის მოსახლეობის გადაადგილების ინტენსივობა მაღალია რეგიონის შიგნით – მოსახლეობის გადაადგილება სამუშაო დანიშნულებით მეტ წილად ხდება მუნიციპალიტეტის შიგნით.

რეგიონებს ადმინისტრაციული დატვირთვა აქვთ – გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველოში მართვის რეგიონული დონე არ არის ჩამოყალიბებული, ისინი ადმინისტრაციულ ერთეულებს არ წარმოადგენენ.

ბუნებრივი რესურსები, ეკოსისტემა თუ სხვა გეოგრაფიული ნიშნები მსგავსია რეგიონის შიგნით – რეგიონების განვითარების სტრატეგიების და სხვა სამთავრობო დოკუმენტების ანალიზი ნათლად გვიჩვენებს რომ რეგიონების სხვადასხვა ტერიტორიული ერთეულები ხშირ შემთხვევაში მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ბუნებრივი რესურსითა და გეოგრაფიული ნიშნებით.

რეგიონებს ახასიათებთ ეკონომიკური ერთგვაროვნება – რეგიონების განვითარების სტრატეგიები, თუ სხვა დოკუმენტები, რომლებიც აღწერენ რეგიონების რესურსულ მახასიათებლებს, ნათლად აჩვენებს, რომ ეკონომიკური

ცხრილი. რეგიონებისთვის დამახასიათებელი ნიშნების შეფასების შეჯამება

კრიტერიუმი	შედეგი
1. რეგიონებში ვხვდებით ცენტრალურ ადგილებს, ე.წ. „მიზიდულობის ცენტრებს“	√
2. თითოეული რეგიონი მოიცავს მცირე რაოდენობით მაღალი მოთხოვნილების მქონე დასახლებებს და დიდი რაოდენობით დაბალი მოთხოვნილების მქონე დასახლებებს	√
3. ადამიანური, კაპიტალური და სასაქონლო ნაკადები უფრო მეტად გადაადგილდება რეგიონის შიგნით ვიდრე სხვა რეგიონებში	—
4. რეგიონს ახასიათებთ სხვადასხვა გარე თუ შიდა ფაქტორების ზეგავლენის მსგავსი შედეგები რეგიონის ტერიტორიაზე	√
5. საცხოვრებელსა და სამუშაო ადგილს შორის მოსახლეობის გადაადგილების ინტენსივობა მაღალია რეგიონის შიგნით	√
6. ისინი ადმინისტრაციული რეგიონებია	—
7. ბუნებრივი რესურსები, ეკოსისტემა თუ სხვა გეოგრაფიული ნიშნები მსგავსია რეგიონის შიგნით	—
8. რეგიონებს ახასიათებთ ეკონომიკური ერთგვაროვნება	—
9. რეგიონებს ახასიათებთ მართვადობა	—

განვითარების შესაძლებლობები და ეკონომიკის პოტენციურად წამყვანი დარგები რეგიონებში განსხვავებულია სხვადასხვა ტერიტორიული ერთეულებისთვის. მაგალითად, გურიის რეგიონის ოზურგეთის მუნიციპალიტეტში ურეკის საზღვაო ზოლის არსებობა ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის ბახმაროს კურორტისაგან განსხვავებულ ეკონომიკურ შესაძლებლობებს ქმნის. იგივე შეიძლება ითქვას ზემო სვანეთისა და რეგიონის დარჩენილი ტერიტორიის ეკონომიკის მახასიათებლებზე, ისევე როგორც ყაზბეგისა და მცხეთის მუნიციპალიტეტებზე.

რეგიონებს ახასიათებთ მართვადობა – დღეს საქართველოში სადავოა მუნიციპალიტეტების ზომაც კი ტერიტორიის ეფექტიანად მართვისთვის. 2006 წელს, რეფორმის შედეგად საქართველოში თვითმმართველი ერთეულის მოსახლეობის საშუალო ოდენობა 4.350–დან 68.050–მდე გაიზარდა, ის თითქმის 10–ჯერ აღემატება საშუალო ევროპულ მაჩვენებელს (6688 მცხოვრები), ხოლო ევროპული ქვეყნებიდან ჩამორჩება მხოლოდ დიდ ბრიტანეთს (სადაც მუნიციპალური მოწყობის განსხვავებული სისტემაა) (კანდელაკი, 2016).

ამრიგად, რომ შევაჯამოთ განხილული 9 კრიტერიუმიდან საქართველოს რეგიონები 5–ს ვერ აკმაყოფილებენ. პოლიტიკის ეფექტიანად დაგეგმვისთვის სასურველია, ტერიტორიული ერთეულების ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების ხარისხის ანალიზის საფუძველზე განისაზღვროს ფუნქციური რეგიონები. ამ პროცესში გასათვალისწინებელია მიდგომა, რომელიც ადამიანების ფუნდამენტური მოთხოვნილებების მხედველობაში მიღებით ტერიტორიაზე განლაგებული ობიექტების „მიზნობრივ" დაყოფას გულისხმობს (ბედიანაშვილი, 2013: 38).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Regional Development Programme of Georgia 2018-2021, Government of Georgia (In Georgian).http://www.mrdi.gov.ge/sites/default/files/2018-2021_clebis_sakartvelos_regionuli_ganvitarebis_programa_0.pdf
2. Bedianashvili, G. (2013). The Territorial Structure of the Country and the System Framework of Local Government Reform [Kveknis Teritoriuli Striktura da Adgilobrivi Tvitmmartvelobis Repormis Sistemuri Sapudzvlebi]. Journal "Ekonomisti", October-November #5, Tbilisi. (In Georgian).
3. Bedianashvili, G. (1990). Complex Socio-Economic Development of Region: Target and Resource Aspects [Regionis kompleksuri socialur-ekonomikuri ganvitareba: miznobrivi da resursuli aspeqtebi]. Metsnierteba, Tbilisi. (In Georgian).
4. Kandelaki, K. Abuladze, M. (2016). Administrative-Territorial Reform: Needs and View of the Future [Administraciul-Teritoriuli Reporma: Sachiroeba da Momavlis Khedva]. International Center for Civic Culture & Green Caucasus, Tbilisi. (In Georgian). http://www.ivote.ge/GREENCAUCASUS/wp-content/uploads/2016/09/Concept-of-Territorial-Reform.pdf
5. Kharaishvili, E. (2003). Regional Economics [Regionuli ekonomika]. Tbilisi, 88. (In .Georgian).
6. Jibuti, M. (2008). Challenges of Regional Economic Development in Georgia [Regionebis Ekonomikuri Ganvitarebis Gamotsvevebi Sakartveloshi]. Challenges of Globalization in Economics and Business, III International Scientific Conference, Proceedings, Tbilisi, October, 5. (In Georgian).
7. Cremer, H. Pestieau, P. (2004). Factor Mobility and Redistribution, Handbook of Regional and Urban Economics, Volume #4, Cities and Geography, Netherlands.
8. Christaller, W. (1966). Central Places in Southern Germany, Translated by Carlisle W. Baskin.
9. Combes, P. Overman, H.G. (2004). The Spatial Distribution of Economic Activities in the European Union, Handbook of Regional and Urban Economics, Volume #4, Cities and Geography, Netherlands.
10. Dawkins, C.J. (2003). Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments, 131-172. Journal of Planning Literature.
11. Epple, D. Nechyba, T. (2004). Fiscal Decentralization, Handbook of Regional and Urban Economics, Volume #4, Cities and Geography, Netherlands.
12. Fox, A.K. Krishna, T.K. (1994). The functional economic area: Delineation and Implications for Economic Analysis and Police.
13. Fujita, M. Thisse, J. (2013). Economics of Agglomeration: Cities, Industrial Location, and Globalization, Second Edition.
14. Fujita, M. Mori, T. Henderson, J.V. Kameroto, Y. (2004). Spatial Distribution of Economic Activities in Japan and China, Handbook of Regional and Urban Economics, Volume #4, Cities and Geography, Netherlands.
15. Fujita, M. Krugman, P. Venables, A. J. The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade, The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England, 2000.
16. Ray, D.M. Lamarche, R.H. MacLachlan, I.R. (2013). Restoring the "Regional" to Regional Policy: A Regional Typology of Western Canada, Canadian Public Policy, University of Toronto Press, Volume 39, No. 3, September, pp. 411-429.

კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით [PHDF–18–627, სივრცით–ტერიტორიული მოწყობა და რეგიონების ეკონომიკური განვითარების შესაძლებლობები]

JEL Classification: R10, R11 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.016

ADMINISTRATIVE DIVISION, REGIONS OF GEORGIA AND THEIR CHARACTERISTICS

MARIAM JIBUTI
PhD Student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
mariami.jibuti382@eab.tsu.edu.ge

KEYWORDS: DIVISION, REGIONS, ECONOMIC, DEVELOPMENT.

For citation: Jibuti, M. (2019). Administrative Division, Regions of Georgia and their Characteristics, *Globalization And Business, №8*, pp. 126-129. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.016

SUMMARY

Georgia has a one-level system of governance. Regional level of governance is not defined by law. However, historical areas/regions are objects for policy planning (Jibuti, 2018: 526-529). Effectiveness of country's regional division had not been assessed or studied in terms of economic development planning purpose. Our research aimed to define criteria for such assessment and make an evaluation. These criteria were formed based on study of different scientific approaches, theories and models. Criteria which were used to assess effectiveness of regional division in Georgia are following: (1) Regions have central places, "core/leading centers"; (2) Each region has settlements with high demand and settlements with relatively low demand; (3) Human, capital and product flows are more intensive within the region rather than with other regions; (4) Influence of internal or external factors are similar within the territory of a region; (5) Intensity of commuting is high within a region; (6) Regions are administrative units; (7) Natural resources, ecosystem or other geographical characteristics are similar within a region; (8) Economic conditions are somewhat similar within a region; (9) It is possible to manage or govern a region (Kharaishvili, 2003: 88).

In order to make an assessment based on the above-mentioned criteria we studied development strategies of all regions (that are under control of Georgian government, excluding the capital) in Georgia for 2014-2021, and analyzed regional statistics. Study results show that 5 criteria out of 9 are not true for Georgian regions. Effectiveness of the regional policy will increase if the Georgian government establishes functional regions, taking into account basic needs of people inhabited in the specific areas (Beadianashvili, 2013: 38).

This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF) [PHDF-18-627, Spatial-Territorial Planning and Economic Development Opportunities of Regions]

JEL Classification: G11, G15 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.017

THE ROLE OF DERIVATIVE INSTRUMENTS IN FINANCIAL STABILITY

LELA SCHOLER-IORDANASHVILI
PhD student,
Grigol Robakidze University, Georgia
L.Iordanishvili@gruni.edu.ge

KEYWORDS: DERIVATIVES, FINANCIAL CRISIS, HEDGING, CURRENCY RESERVE.

For citation: Scholer-Iordanashvili, L. (2019). The role of Derivative Instruments in Financial stability, *Globalization And Business, №8*, pp. 130-135. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.017

INTRODUCTION

Development of derivatives market for a long time remained subject of interests among researchers, policy makers and financial agencies, it has a vital role in financial system and makes greatest contribution in various aspects of economy as a whole. Lien and Zhang summarize role and functions of derivative market and functions in developing economies, in theoretic and empirical researches (Lien, Donald, and Mei Zhang. 2008. A survey of emerging derivatives markts. Emerging Markets Finance and Trade 44: 39–69).

First, derivatives market offers effective mechanism which simplifies sharing of prices risk toward commodity in the market and thus helping producers to deal with variability of prices. And also it plays basic role in correct hedging and risk management by supporting capital flow in the market of countries, but it negatively affects financial systems by introduction of more unforeseen crisis dynamics and is the mechanism for activation of chain reaction. Second, it is widely accepted that function of derivatives market is method of reduction and redistribution of risk, means for discovery of price and stabilizer of price. Derivatives markets supposedly increase information flows in the market. Information about future prices supposedly reflects future demand too, and thus influences over solutions of production and storage and subsequently reduces variability of spot-price. Except of discovery of derivatives market functions on hedging and risk management and also discovery of prices in spot-market they reveal such issues which concern structure and efficiency of the market, as well as measurement of risk and prices (Atilgan, Yigit, K. Ozgur Demirtas, and Koray D. Simsek. 2016. Derivative markets in emerging economies: A survey. International Review of Economics and Finance 42: 88–102. [CrossRef]).

LITERATURE REVIEW

It is very important to review mechanisms of derivatives use in financial crisis and wider, mechanism of use of derivatives instruments in economy. In relation to it Dodd notes that derivatives play "dual role" in economy from which one provides economically useful role in "hedging and risks management" and allows capital flows in developing countries which are not of sufficient volume for development, and also "in establishment of standard market prices and discovery of prices", thus they reduce uncertainty and improve efficiency and stability of the market (Dodd R Derivatives, the shape of international capital flows and virtues of prudential regulation [Journal] // United Nations University Discussion paper. – 2002).

From the other hand, derivatives can be used for economically harmful purposes during existence of "badly structurized and improperly regulated derivatives market" under conditions of full and rapid financial liberalization of crisis economy in 1990th (Dodd. R Consequences of Liberalising Derivatives Markets [Conference] // Financial Policy Forum Derivatives Study Centre. – 2003).

Dodd classifies purposes of economically harmful use of derivatives as "misuse of derivatives", which can be noted as a threat for integrity and efficiency of financial market, and therefore for the whole economy" and "incorrect use of derivatives", which can be noted as "variability of dissolution and crisis". Dodd sees the role of derivatives in creation of crisis under conditions of speculation. He notes that after gaining of profitable position during possible reduction of currency value in derivatives market, attack on fixed or variable exchange rate indicates on creation of crisis itself. It summarizes the mechanism in following way:

Majority of hedge-funds, or, to say widely, of speculants occupies position opposing to local currency (for example, Thai Baht, case of south-west Asia) on forward market, as short positions, they sell currency, what means massive outflow of capital in developing countries because of synthetic forwards or swaps of local banks, for compensation of risks associacted to foreign currency. Under conditions of negative outcomes of incorrect use of derivatives, which are planned

or unplanned efforts, Dodd highlights "leverage, non-liquidity, crisis accelerating factors and infection channels". He also added speculative factor as creator of crisis, although he reviews it as a factor of indirect influence.

Thus fixed or manageable currency regimens can appear to be less stable because of derivatives and outcome of devaluation is unavoidable, which can be created by speculative attack, or affect of devaluation can deepen because of them. Therefore, there is "systemic risk" in financial markets and they increase tendency of spreading of crisis among countries. After acute stage of crisis policy aimed to economical improvement can appear ineffective because of them (Dodd. R. The role of derivatives in the east asian financial crisis [Conference] // International capital markets and the future of economic policy. – 2000).

THE EMPIRICAL ANALYSIS

For empirical testing database containing 5 countries: Brazil, Singapore, Russia, Argentina, USA are used for period of 1997-2010, via analysis of this database we will study potential role of derivatives for countries with emerging and developed markets in global financial crisis of 1998 and 2008. From this standpoint, in form of methodology analysis of database is conducted as follows: time-series regression used for data analysis which can be indicated in following form:

$$Y_{it} = a + X_{it}B + \mu_{it}$$

Where i means family economy, individuals, firms, countries etc., and t means time within which variables are being observed.

Empirical model was constructed for following countries: USA, Russia, Brazil, Singapore, Argentina. For each country influence of derivatives on financial stability was estimated via below mentioned regression equation. Results of analysis are shown in form of table. Regression equation below is empirical model via which influence of derivatives over financial stability was studied.

$$CI_{it} = C + \beta_1 CPS_t + \beta_2 CAGDP_t + \beta_3 CRGDP_t +$$

$$+ \beta_3 CRGDP_t + \beta_4 CD_t + \beta_5 TDFR_t + \omega_t$$

DEPENDENT VARIABLE

CI (crisis index): which can be also called "financial impact index" or "crisis pressure index" or "Exchange Market Pressure Index" what means that if it increases, the ability of crisis will be increased too, particularly, impact of crisis will be increased. According to the works existed in applied literature it is calculated as follows:

Expected Sign	Symbols	Description	Unit, scale
+	CI	Crisis index	Index
+	CPS	CLAIMS ON PRIVATE SECTOR (NONPERFORMING LOANS)	In national currency, in millions
	CA	Current account	In USD
	CR	Credit to private sector	In national currency, in millions
	TD	Total outstanding amounts of the exchange traded derivatives.	In USD
	GDP	Gross domestic product	In national currency, in millions
	FR	Foreign reserves minus gold	In USD
+	CPSGDP	The ratio of the non-performing loans to GDP Correlation of unpaid loans to GDP	Rate
-	CAGDP	The ratio of the current account to GDP	Rate
+	CRGDP	The ratio of the domestic credits on private sector to GDP.	Rate
+	TDFR	The ratio of the total outstanding amounts of the exchange traded derivatives to foreign exchange reserves.	Rate

CI= %ΔS – α1%ΔR
%ΔS: Quarterly percentage change of the exchange rate, defined in the domestic currency per unit of the US Dollar.
%ΔR: Quarterly percentage change of the foreign exchange reserves
α1 = σs/ σr
σs: The fixed standard deviation of the percentage change of the exchange rate;
σr: The fixed standard deviation of the percentage change of the foreign exchange reserves.

In this paper Crisis Index is calculated as the weighted average of percent changes in the bilateral nominal exchange rate and the percent change in foreign reserves, with weights such that the two components of the index have equal sample volatility. Therefore, change in exchange rate have positive signs, and changes in monetary reserve have negative signs, devaluation of exchange rate and reduction of monetary reserve increases impact of crisis. From this part it can be said that increase of crisis index means increase of weighted difference between reduction of exchange rate percentage and reduced percentage of monetary reserves. Weighting here is achieved by multiplication of the changes in reserves by α1 coefficient. Therefore, definition of crisis, used as calculated here basis of crisis index, becomes as „episode in which attack to currency causes sharp reduction of currency, strong reduction of international reserves or combination of both effects"(Edison, H. J., 2000. Do Indicators of Financial Crises Work? An Evaluation of An Early Warning System. International Finance Discussion Papers. No. 675, Board of Governors of the Federal Reserve System).

INDEPENDENT EXPONENT VARIABLES

CPSGDP - (The Ratio of the Non-performing loans to GDP): means that where the liquidity is increased by foreign capital inflows, this excessive liquidity is spread into the private sector by banks through bank credits. In this regard, in such conditions when the loans increase, the banks act in a relaxed manner, hence, the criteria of the banks for examining loan applications get relatively loose leading to "bad bank loans" and as a result, nonperforming ones (Akiba, Jia, 2007. Reassessment of Currency Index by Fundamentals. Annals of Economics and Finance. 1, 57-85).

So, the expected sign of this variable is positive pointing out the positive relationship with the Crisis Pressure Index (Corsetti, Pesenti, Roubini, 1999. Fundamental Determinants of the Asian Crisis: The Role of Financial Fragility and External Imbalances. NBER Tenth Annual East Asia Seminar).

CAGDP (The Ratio of the Current Account to GDP): while CAD, which is negative sign of current account, can increase impact over devaluation of currency, it is general determinant used in empirical studies. Other case is excess of current account which indicates that current account has positive sign. From this part, the rate of current account toward GDP here is used as one of the possible determinants/ reasons of financial crisis. It is expected that this variable (CAGDP) has negative relation to crisis impact index.

CRGDP (The Ratio of the Domestic Credits on Private Sector to GDP): this variable is estimated as "loans boom" variable which indicates that current banking system does not have solid/ healthy structure which is also estimated as determinant of financial weakness, while causes negative expectations and reduction of investors trust toward banks and system as a whole, what finally ends with self-realizeable crisis, namely, weak banking system increases ability of speculative attack (Kruger, Osakwe, Page, 2000. Fundamentals, Contagion and Currency Crisis: An Empirical Analysis. Development Policy Review. 18, 257-274). From this part, given indicator which can be also used in the literature as positive index of financial liberalization/ development indicates on potential inter-relations between weak banking system and account crisis. Expected sign of this variable is positive while it indicates on positive relation toward crisis impact index.

TDFR (The Ratio of the Total Notional Amounts Outstanding of the Exchange Traded Derivatives to Foreign Exchange Reserves): high value of this rate is one of the possible determinants of financial crisis of emerging markets. This happens because of fully liberalized, badly structured and improperly regulated derivatives market, derivatives can be highly open to use for economically harmful purposes. This purpose can be the following: manipulation, high risky positions presented by high leverages, incorrect information, reduction of transparency, avoidance of reasonable regulations etc, what is weak point for the crisis. Even more, incorrect use of derivatives, such as creation of non-liquidity, is contagious channel for crisis and distorts balance statements of firms and conditions financial fragility which causes sensitivity of financial sector and crisis by threatening to integrity and efficiency of financial market. All of the mentioned causes negative expectations and loss of investors' trust toward the whole system, increases impact over fragile currency (Garber, Lall, 1996. Derivative Products in Exchange Rate Crises. In Glick, Managing Capital Flows and Exchange Rates: Lessons from the Pacific Basin (pp. 206-231). Cambridge: Cambridge University Press. Garber, 1998. Derivatives in International Capital Flow, NBER Working Paper Series No: 6623. Rothig, A. 2004. Currency Futures and Currency Crises. Darmstadt Discussion Papers in Economics, no.136).

Results of regressive equation for USA

(Depended variable is currency crisis)

Table 2

Source	SS	df	MS	Number of obs = 44
				F(4, 39) = 27454,00
Model	283.378961	4,00	70.8447404	Prob > F = 0.0113
Residual	736.886224	39,00	18.8945186	R-squared = 0.2778
				Adj R-squared = 0.2037
Total	1020.26519	43,00	23.7270973	Root MSE = 4,34
CI	Coef.	Std. Err.	t	P>t
CAGDP	-1.460019	2.944714	-0.50	0.623
TDFR	4.272674	1.378228	3,10	0.004
CRGDP	-1.510498	.4559265	-3.31	0.002
DSR	-2.842022	1.288604	-2.21	0.033
_cons	112.8102	35.6376	3,17	0.003

The second table shows the impact of derivatives in the USA over financial stability. As it is seen from the table, currency crisis is taken as depended variable, which is calculated by the formula mentioned in the research methodology. And independent variables are the ratio of the non- performing loans to GDP, the ratio of the current account to GDP, the ratio of the domestic credits on private sector to GDP, the ratio of the total notional amounts outstanding of the exchange Traded Derivatives to Foreign Exchange Reserves. As table shows, following variables TDFR, CRGDP, DSR are statistically significant. Among these variables CRGDP, DSR negatively affects the financial stability of the USA, particularly, currency crisis, and influence of derivatives over financial stability is positive. Given variable CAGDP, despite of its negative influence over currency crisis, has not statistically significant impact. Besides, the coefficient of determination is R-square = 0,3 what means that explanatory variables explain dependent variable by 30 percent.

Now let's the example example of Singapore (see table 3), particularly, the influence of derivatives over financial stability of Singapore. The table shows that in case of Singapore, influence of derivatives over financial stability is positive and at the same time statistically significant.

Results of regressive equation for Singapore
(Dependent variable is currency crisis)

Table 3

Source	SS	df	MS	Number of obs =55
				F(4, 50) = 6.00
Model	236.25413	4,00	59.0635325	Prob > F =0.0005
Residual	492.53639	50,00	9.8507278	R-squared = 0.3242
				Adj R-squared = 0.2701
Total	728.79052	54,00	13.4961207	Root MSE = 3.1386
CI	Coef.	Std. Err.	t	P>t
TDFR	.800956	.3987811	2,01	0.050
CAGDP	-.4888512	.1224652	-3.99	0.000
CRGDP	.0234191	.0399003	0.59	0.560
CPSGDP	.0362271	1.716502	0.02	0.983
_cons	-.4627479	7.620189	-0.06	0.952

What about the rest variables, particularly, CAGDP- it has negative influence over financial stability and at the same time is statistically significant, and CRGDP, CPSGDP is positively related to financial stability, and degree of their statistical significant is low.

Results of regressive equation Brazil
(Depended variable is currency crisis)

Table 4

Source	SS	df	MS	Number of obs = 55
				F(4, 50) = 2,97
Model	.317056516	4,00	.079264129	Prob > F = 0,0282
Residual	1.33555678	50,00	.026711136	R-squared = 0,19
				Adj R-squared = 0,12
Total	1.6526133	54,00	.03060395	Root MSE = 0,16
CI	Coef.	Std. Err.	t	P>t
CAGDP	-.0087071	.0255751	-0.34	0.735
TDFR	-.4650818	.1933797	-2.41	0.020
CRGDP	-.0025758	.0034681	-0.74	0.461
CPSGDP	.0192595	.0525028	0.37	0.715
_cons	.3727575	.1878262	1,98	0.053

And now let's review the example of Brazil (see table 4) which gives us very interesting picture of derivatives. Particularly, from the table 4 it is obvious that derivatives are negatively related to financial stability and this variable is statistically significant. CAGDP and CRGDP are negatively related to financial stability, although these variables are not statistically significant. What about variable CPSGDP, despite of the fact that it positively relates to financial stability, this variable is not also statistically significant.

Results of regressive equation Russia
(Depended variable is currency crisis)

Table 5

Source	SS	df	MS	Number of obs =44
				F(8, 31) = 15766,00
Model	2399.05898	8,00	299.882373	Prob > F =0.0062
Residual	2714.11678	31,00	87.5521541	R-squared = 0.4692
				Adj R-squared = 0.3322
Total	5113.17576	39,00	131.107071	Root MSE = 9,36
CI	Coef.	Std. Err.	t	P>t
CAGDP				
--.	-21.14026	15.75612	-1.34	0.189
L4.	37.79076	14.64345	2,58	0.015
TDFR				
--.	-28.78385	11.76226	-2.45	0.020
L4.	23.12101	9.58498	2,41	0.022
CRGDP				
--.	-1.002122	.7747395	-1.29	0.205
L4.	1.377483	.8068871	1,71	0.098
DSR				
--.	1.536312	.6188175	2,48	0.019
L4.	.3872123	.6095537	0.64	0.530
_cons	-27.60569	16.41353	-1.68	0.103

Table 5 shows the example of Russia. The table shows that derivatives negatively influence over financial stability. They also negatively influence over CAGDP and CRGDP financial stability. Although their influence is not statistically significant.

Results of regressive equation Argentina
(Depended variable is currency crisis)

Table 6

Source	SS	df	MS	Number of obs =55
				F(4, 50) = 2,95
Model	2466.48033	4,00	616.620083	Prob > F = 0,0290
Residual	10459.0012	50,00	209.180023	R-squared =0,1908
				Adj R-squared = 0,1261
Total	12925.4815	54,00	239.360768	Root MSE = 14,463
CI	Coef.	Std. Err.	t	P>t
CAGDP	2,85	1.929844	1,48	0.145
TDFR	-6.174462	3.299214	-1.87	0.067
CRGDP	.0054612	2.386662	0.00	0.998
CPSGDP	201.2427	182.6504	1,10	0.276
_cons	-23.34083	11.54553	-2.02	0.049

In the table 6 there is given the influence of derivatives over financial stability on the example of Argentina. Table shows that derivatives negatively influence over financial stability. And also this influence is statistically significant. CAGDP, CRGDP and CPSGDP positively influence over financial stability, although their influence is not statistically significant.

CONCLUSION

Therefore, we have studied the influence of derivatives in the research as on the example of developed, so of developing countries. Research was based on empirical testing. Empirical testing was realized via OLS regression. As research shows us derivatives have as positive so negative influence; although their influence depends on existence of correct financial system. Particularly research showed us that in the USA and Singapore derivatives have positive influence, when in Brazil, Russia and Argentina their influence is negative. This confirm spread in scientific literature opinion that derivatives can be used for economically harmful purposes during existence of "badly structured and improperly regulated derivatives market", under conditions of correct financial liberalization.

REFERENCES:

1. Akiba, H. and Jia, Y., (2007). Reassessment of Currency Index by Fundamentals. Annals of Economics and Finance. 1, 57-85.
2. Atilgan, Yigit, K. Ozgur Demirtas, and Koray D. Simsek. (2016). Derivative markets in emerging economies: A survey. International Review of Economics and Finance 42: 88–102. [CrossRef]
3. Corsetti, G., Pesenti, P. and Roubini, N., (1999). Fundamental Determinants of the Asian Crisis: The Role of Financial Fragility and External Imbalances. NBER Tenth Annual East Asia Seminar.
4. Dodd R Derivatives, the shape of international capital flows and virtues of prudential regulation [Journal] // United Nations University Discussion paper. - 2002.
5. Dodd. R Consequences of Liberalising Derivatives Markets [Conference] // Financial Policy Forum Derivatives Study Centre. - 2003.
6. Dodd. R. The role of derivatives in the east asian financial crisis [Conference] // International capital markets and the future of economic policy. - 2000.
7. Edison, H. J., (2000). Do Indicators of Financial Crises Work? An Evaluation of An Early Warning System. International Finance Discussion Papers. No. 675, Board of Governors of the Federal Reserve System.
8. Garber, P. M. (1998). Derivatives in International Capital Flow, NBER Working Paper Series No: 6623
9. Garber, P. M. and Lall, S. (1996). Derivative Products in Exchange Rate Crises. In Glick R. (eds), Managing Capital Flows and Exchange Rates: Lessons from the Pacific Basin (pp. 206-231). Cambridge: Cambridge University Press.
10. Kruger, M., Osakwe, P. and Page, J., (2000). Fundamentals, Contagion and Currency Crisis: An Empirical Analysis. Development Policy Review. 18, 257-274.
11. Lien, Donald, and Mei Zhang. 2008. A survey of emerging derivatives markets. Emerging Markets Finance and Trade 44: 39–69.
12. Rothig, A. (2004). Currency Futures and Currency Crises. Darmstadt Discussion Papers in Economics, no.136.

JEL Classification: G11, G15 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.017

THE ROLE OF DERIVATIVE INSTRUMENTS IN FINANCIAL STABILITY

LELA SCHOLER-IORDANASHVILI

PhD student,
Grigol Robakidze University, Georgia
L.Iordanishvili@gruni.edu.ge

KEYWORDS: DERIVATIVES, FINANCIAL CRISIS, HEDGING, CURRENCY RESERVE.

For citation: Scholer-Iordanashvili, L. (2019). The role of Derivative Instruments in Financial stability, *Globalization And Business, №8*, pp. 130-135. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.017

SUMMARY

Globalization offers new challenges to the world economy, which becomes more depended on unprecedented increase of financial activity worldwide. Availability of information and development of technologies significantly increased capital flow in the world and role of capital and monetary markets in economy.

Second half of 2007 and first half of 2008 faced important events in the world economy. Among them especially notable are US real estate crisis and global limitation of credits, devaluation of USD and strengthening of inflation processes. These global events have significant influence over financial stability.

In the recent decade variability of stocks and interest rates, together with globalization of capital markets, increased demand on financial instruments with the purpose of distribution of risks. From this perspective, interest rate derivatives are most frequently marketed among OCT derivatives.

Therefore, estimation of the role of financial derivatives instruments is very important in stability of international financial system. Purpose of research is to analyze influence of derivatives over financial crisis. Within frameworks of research 5 countries are studied for 1997-2010 quarterly. OLS regressive equation is used in research for empirical tests. Model includes following variables: crisis index (dependent variable), independent variables are: correlation rate of current account and GDP, correlation rate of domestic credit on private sector with GDP, correlation rate between foreign currency reserves and conditional amounts of market derivatives on the stock exchange. Empirical analysis shows us that influence of derivatives over financial stability is not unilateral and depends on characteristics of financial system of the country. Particularly, in Singapore and USA, where financial system is strong, influence of derivatives is positively reflected on financial stability, and empirical study conducted on example of emerging markets, particularly, Argentina, Russia and Brazil revealed negative influence of derivatives on financial system.

JEL Classification: O30, O32, O39 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.018

საუნივერსიტეტო ტექნოლოგიის ტრანსფერის ოფისების როლი საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციურ განვითარებაში

ინეზა გაგნიძე
ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ineza.gagnidze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური განვითარება, სამეწარმეო უნივერსიტეტი, ტექნოლოგიის ტრანსფერის ოფისი, აკადემიური მეწარმეობა.

ციტირებისთვის: გაგნიძე ი. (2019). საუნივერსიტეტო ტექნოლოგიის ტრანსფერის ოფისების როლი საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციურ განვითარებაში, *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №8*, გვ. 136-142. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.018

თანამედროვე პერიოდში მსოფლიო ეკონომიკა შედის სწრაფი განვითარების ახალ ფაზაში, რომელსაც სამეცნიერო ლიტერატურაში IV ინდუსტრიულ რევოლუციას უწოდებენ. ეს პროცესი უკავშირდება ხელოვნური ინტელექტის გამოგონებას, რომელიც ინდივიდებს ჩაანაცვლებს მრავალ სამუშაო ადგილზე. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მკვლევარების მიერ გამოქვეყნებულ ანგარიშში ნავარაუდევია, რომ „2022 წლისთვის ახალი პროფესიების წილი დასაქმებულებთა 16%-დან გაიზრდება 27%-მდე (11%-იანი ზრდა), იმ პირობებში, როცა არსებული სამუშაოების წილი 31%-დან შემცირდება 21%-მდე (10%-იანი შემცირება)" (FJR, p.viii). ამავე ორგანიზაციის მიერ მომზადებულ სხვა დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ „პროფესიების მოსალოდნელი ცვლილებების ფონზე 2022 წლისთვის დასაქმებულთა 54%-ს დასჭირდება უნარების გაახლება და ახალი უნარების შეძენა. მათ შორის მესამედისთვის აუცილებელი იქნება 6 თვეზე მეტი ხანგრძლივობის დამატებითი ტრენინგი" (Weforum, 2014, p. 26)

მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ხელმძღვანელი კ. შვაბი და მისი თანაავტორი ს. ზაჰიდი IV ინდუსტრიული რევოლუციის მოლოდინში მთავრობებს 10 რჩევას აძლევენ, რომელთა შორისაც გამოვყოფთ მათ, რომლებიც სამსჯელო საკითხს უშუალოდ ეხება, კერძოდ:

1) ადამიანებში ინვესტირება სასარგებლოა სოციალური და ეკონომიკური შედეგებისთვის;

2) იმის მიუხედავად, რომ თავისუფალი ვაჭრობა აუცილებელია, ღია ეკონომიკამ ყურადღება უნდა მიაქციოს სოციალურ დაცვას;

3) ინოვაციური ეკოსისტემის ფორმირება ეფუძნება კვლევასა და განვითარებას (მათ შორის: კვლევა და განვითარება; თანამშრომლობა, კლასტერების განვითარება და დივერსიფიცირება; სამეწარმეო კულტურა; კომერციალიზაცია; ადმინისტრირების მოთხოვნები);

4) თანასწორობის, მდგრადობისა და ზრდის ერთობლივად მიღწევა შესაძლებელია, თუმცა, მოითხოვს აქტიურ და შორსმჭვრეტელ მართვას" (Schwab and Zahidi, 2018). უდავოა, რომ ზემოაღნიშნულ პირობებში ყველა სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს თავისი სტრატეგია, რითაც მინიმუმამდე დაიყვანს მოსალოდნელ შოკებს.

მსოფლიო ეკონომიკურმა ფორუმმა IV ინდუსტრიულ რევოლუციას მიუძღვნა გლობალური კონკურენტუნარიანობის 2018 წლის ანგარიშიც და მნიშვნელოვნად შეცვალა ის მაჩვენებლები, რითაც მანამდე ფასდებოდა ქვეყნების გლობალური კონკურენტუნარიანობა. თვალშისაცემია, მაჩვენებელთა რაოდენობრივიდან ხარისხობრივ შედეგებზე ორიენტირება.

ცნობილია, რომ საქართველომ გლობალური კონკურენტუნარიანობის მიხედვით 2018 წელს გამოკვლეულ 140 ქვეყანას შორის 66-ე ადგილი დაიკავა. ამ ფონზე არასახარბიელოა ქვეყნის პოზიციები ეკონომიკის ინოვაციურობის შესაძლებლობის მიხედვით. ცხრილში 1 მოცემულია მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის გლობალური კონკურენტუნარიანობის 2017-2018 წლების ანგარიშებში საქართველოს პოზიცია ინოვაციურობის №12 მდგენელის მიხედვით. ჩვენი აზრით, საქართველოს ეკონომიკას ასეთი ცუდი პოზიციები

ცხრილი 1. საქართველოს პოზიცია მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის გლობალური კონკურენტუნარიანობის 2017-2018 წლების ანგარიშებში ინოვაციურობის მდგენელში არსებული მაჩვენებლების მიხედვით*

	გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიში 2017-2018 წწ.	გამოკვლეული ქვეყნები სულ 135		გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიში 2018წ	გამოკვლეული ქვეყნები სულ 140
	№12 მდგენელი: ინოვაციები	საქართველოს პოზიცია 67		№12 მდგენელი: ინოვაციურობის შესაძლებლობა	საქართველოს პოზიცია 66
12.01	ინოვაციურობის შესაძლებლობა	99	12.01	სამუშაო ძალის დივერსიფიცირების დონე	116
12.02	სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების ხარისხი	127	12.02	კლასტერების განვითარების დონე	117
12.03	კომპანიების დანახარჯები კვლევასა და განვითარებაზე	122	12.03	საერთაშორისო თანაგამომგონებლები	70
12.04	„უნივერსიტეტი-წარმოება" თანამშრომლობა კვლევასა და განვითარებაში	116	12.04	დაინტერესებულ მხარეთა შორის თანამშრომლობა	91
12.05	სახელმწიფოს ხელშეწყობა მოწინავე ტექნოლოგიების პროდუქტებზე წვდომასთან	78	12.05	სამეცნიერო ნაშრომები H ინდექსი	74
12.06	მეცნიერთა და ინჟინერთა ხელმისაწვდომობა	125	12.06	საპატენტო განაცხადების რაოდენობა	72
12.07	საპატენტო განაცხადების რაოდენობა	70	12.07	დანახარჯები კვლევასა და განვითარებაზე	82
-	-		12.08	კვლევითი ინსტიტუტების ხარისხი	75
-	-		12.09	მყიდველთა განვითარების ხარისხი	84
-	-		12. 10	განაცხადების რაოდენობა სავაჭრო ნიშანზე	69

იმის გამო აქვს რომ ეკონომიკის, ბიზნესის, განათლებისა და სამეცნიერო კვლევების განვითარება არ ხდება ერთიანი პოლიტიკით და ქვეყნის კონკურენციული უპირატესობების გათვალისწინებით.

ვფიქრობთ, საქართველოში მეცნიერებისა და განათლების სისტემაში რეფორმები უნდა შემუშავდეს და წარიმართოს სწორედ იმ ახალი მაჩვენებლების გაუმჯობესების მიმართულებით, რომლებიც შესულია მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის გლობალური კონკურენტუნარიანობის 2018 წლის ანგარიშში. იმასაც აღვნიშნავთ, რომ ამ 10 მაჩვენებლიდან 9 მათგანის გაუმჯობესებას განსაკუთრებით უწყობს ხელს სამეწარმეო უნივერსიტეტების ფორმირება, რაც საუნივერსიტეტო სისტემის ხელახალი გააზრების აუცილებლობის წინაშე გვაყენებს. ეს პროცესი აქტიურადაა დაწყებული განვითარებულ ქვეყნებში (Vesperi, Gagnidze 2018; Di Fatta, 2018).

ევროკომისიის მიერ მომზადებულ ანგარიშში საქართველოსთვის მოცემულია რეკომენდაცია 4„კ"-ს (კოორდინაცია, კონცენტრაცია, კოლაბორაცია და კავშირი) გაძლიერებისა და შესაბამისი ღონისძიებების გატარების შესახებ. ამავე დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ „სამეცნიერო-ბიზნეს სფეროების კავშირებისთვის" აუცილებელია ცოდნის გადაცემისა და ტექნოლოგიური ტრანსფერის გაუმჯობესება"... განსაკუთრებით კი მოწოდებულია „ძლიერი კავშირების გენერირება კვლევებისა და ინოვაციების პრიორიტეტებსა და ეკონომიკურ და სტრატეგიულ პრიორიტეტებს შორის" (გულდა… 2018, გვ.4-5).

განათლებასა და ბიზნესს შორის ეფექტიანი კავშირის დიდ მნიშვნელობაზე ამახვილებს ყურადღებას ის კვლევაც, რომელიც 2017 წელს ჩატარდა საქართველოში და შეეხო „უნივერსიტეტების როლს რეგიონულ განვითარებაში" კვლევაში მონაწილე ყველა მხარე, კერძოდ: GIZ, არასამთავრობო ორგანიზაციები, უნივერსიტეტები, ადგილობრივი მმართველობის წარმომადგენლები, ერთხმად მიუთითებენ უნივერსიტეტებსა და ეკონომიკის განვითარების მოთხოვნებს შორის სუსტ კავშირზე, იმ პირობებში, როცა უნივერსიტეტებში არსებობს სათანადო პოტენციალი. ხაზგასმულია აღნიშნული ჩავარდნის ერთ-ერთი მიზეზიც – სახელმწიფო უნივერსიტეტების ხისტი საკანონმდებლო და შიდა სისტემა.

აღვნიშნავთ იმასაც, რომ მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის 2014-2018 წლების ანგარიშებში ბიზნესის განვითარების ძირითად შემაფერხებელ ფაქტორებს შორის საქართველოში პირველ ადგილზე იყო „არაადეკვატურად განათლებული სამუშაო ძალა", ტრადიციულად ცუდი პოზიცია ჰქონდა ქვეყანას ადგილებზე ტრენინგის ხელმისაწვდომობის კუთხით. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო, ვფიქრობთ, განსაკუთრებული როლი უნდა მიენიჭოს ქვეყანაში განათლების სისტემას, რომელიც უშუალო, სისტემურ კავშირში იქნება ეკონომიკის განვითარებასთან.

საინტერესოა განვიხილოთ ჩანის (Chan, 2018) მიერ ჩამოყალიბებული დასკვნა. მან გამოიკვლია ქვეყნები, რომლებიც ყველაზე მაღალ უკუგებას იღებენ განათლებაზე დახარჯული თანხებიდან. აღინიშნა, რომ „ჩინეთი, ვიეტნამი და საქართველო არიან გამარჯვებულები, ვინაიდან აქვთ

* წყარო: The World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2017-2018 გვ.125; 2018 The World Economic Forum, The Global Competitiveness Report გვ.237.

მაღალი შედეგები მათი მოკრძალებული შემოსავლების ფონზე“. ჩანი ასკვნის, რომ „მოსახლეობის განათლების მაღალი დონის მიღწევის ძირითადი გასაღები ფინანსებში არ არის, ამას კულტურა განსაზღვრავს“. ამ მიდგომით საქართველოს დიდი პოტენციალი აშკარად დასტურდება აღნიშნული კვლევითა და მსოფლიოს 14 დამწერლობას შორის ერთ-ერთის ავტორობით.

ჩვენი აზრით, საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაში მოსახლეობის ფორმალური და არაფორმალური განათლების მიღწევების არაეფექტიანად გამოყენება ამ ორ სისტემას შორის სინერგიული კავშირების არქონის შედეგია. შექმნილი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად საჭიროდ ვთვლით განათლების, მეცნიერების და ეკონომიკის განვითარების ერთიანი პოლიტიკისთვის არასტანდარტული მიდგომაც იქნეს გამოყენებული. აღნიშნული ხედვის ეფექტიანობა, რომელიც სინერგიით ხასიათდება სისტემისთვის დამახასიათებელი თვისებების გამო (Ackoff, 1981), უცხოეთში გამოქვეყნებულ სტატიებშიც გვაქვს განხილული (Gagnidze, (2018a), Gagnidze, (2018b), Gagnidze and Maisuradze, (2016)).

უდავოა, რომ საქართველოს მასშტაბის ქვეყანა მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაში „ამინდსა“ და ტენდენციებს ვერ განსაზღვრავს, მითუმეტეს რთულია ზემოაღწერილ პირობებში განვითარების სწორი ვექტორის შერჩევა. ამ ფონზე აუცილებელია განისაზღვროს საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებები, რომლებიც ინკლუზიურ ზრდასა და ისეთ პროდუქტებზე გაკეთდება, რომლებიც ყოველთვის მოთხოვნადი იქნება მომავალშიც.

ვფიქრობთ, სწორი არჩევანის გასაკეთებლად გათვალისწინებული უნდა იქნეს რამდენიმე გარემოება:

ხელი უნდა შეეწყოს განათლების პროგრამების შემუშავება-დანერგვას და იმ დარგების განვითარებას, რომლებიც განაპირობებს განვითარებულ ქვეყნებში შექმნილი ახალი ტექნოლოგიების ათვისებისა და დანერგვის შესაძლებლობას საქართველოში;

აქცენტი გაკეთდეს არაელასტიკური მოთხოვნის პროდუქტების წარმოებაზე, რაც უნდა დაეფუძნოს საქართველოს კონკურენციულ უპირატესობებს;

ზემოჩამოთვლილი მიმართულებების განსახორციელებლად ხელი შეეწყოს სათანადო სამეწარმეო უნივერსიტეტების ფორმირებას, რომლებიც თავის მხრივ ხელს შეუწყობენ მათ გარშემო კლასტერების ჩამოყალიბებას, რეგიონის ეკონომიკის განვითარებას და სამეწარმეო ეკოსისტემის შექმნას.

ცნობილია, რომ არაელასტიკურია მოთხოვნა ისეთ პროდუქტებზე, რომლებიც აუცილებელია ადამიანის არსებობისთვის, კერძოდ, სასმელი წყალი, საკვები, მედიკამენტები, ჰიგიენის პროდუქტები, დასვენება/გაჯანსაღება და სხვა. ამ სახეობების ბიოპროდუქტების გარკვეული ნაწილის წარმოება საქართველოს შეუძლია როგორც შიდა ბაზრის დასაკმაყოფილებლად, ასევე საექსპორტოდ.

აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში, სხვათა გვერდით, დიდი პოტენციალია მინერალური წყლებისა და სამკურნალო მცენარეების კვლევების შედეგების გაერთიანებით, რის საფუძველზეც შესაძლებელია უნიკალური, ბიოლოგიური სამკურნალო, ჰიგიენური, საყოფაცხოვრებო ქიმიის, სასოფლო-სამეურნეო შხამქიმიკატებისა და ნიადაგის გასამდიდრებელი და სარწყავ სისტემებში გამოსაყენებელი მინერალების წარმოება და სხვა. აღსანიშნავია, რომ საქართველო ასეთი პროდუქტების წარმოება/გამოყენებით შეძლებს საკუთარი მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და გარემო პირობებზე ზრუნვას და უცხოეთის განვითარებულ ბაზრებზე შესვლას. ეს მიდგომა სრულიად თავსებადია მთავრობის მიერ გამოცხადებულ მწვანე ეკონომიკისა და განათლებაზე განსაკუთრებული აქცენტირების პოლიტიკასთან, რაც ჩვენი აზრით, განვითარების სწორი ვექტორია.

ზემოაღნიშნული პროდუქტების საწარმოებლად სამეცნიერო კვლევები ძირითადად უნდა განხორციელდეს ბიოლოგიისა და ბიოტექნოლოგიების მიმართულებით. ასეთი კვლევების კომერციალიზაციის საჭიროებების გამოვლენის მიზნით 2015 წელს საქართველოში ჩატარდა კვლევა, რომელმაც გამოავლინა, რომ „ბიოლოგიისა და ბიოტექნოლოგიების სფეროში საქართველოში 700-მდე მეცნიერი მუშაობს, რომელთაგან 85% სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებშია დასაქმებული... და რომ, მიუხედავად გარკვეული მოტივატორების არსებობისა, მეცნიერთა შეფასებით ცოდნის ტრანსფერის შემაფერხებელი ბარიერები გაცილებით მეტია, ვიდრე ხელშემწყობი ფაქტორები... სხვა მრავალ პრობლემათა გვერდით მკვლევარები მიუთითებენ: სამეწარმეო/ბიზნეს უნარების ნაკლებობაზე; ინსიტუციურ კულტურაში/მისიაში კვლევის კომერციალიზაციის აქცენტის არარსებობასა და ბიზნესთან თანამშრომლობის ტრადიციის არქონაზე; ინფორმაციისა და ტექნიკური დახმარების ნაკლებობაზე; გადაწყვეტილებების მიღებისა და სარგებლის განაწილების მკაფიო მექანიზმების არარსებობაზე და სხვა“ (Bregvadze, Dalaqishvili, 2015, pp.14; 21-26).

ცნობილია, რომ კვლევითი ინსტიტუტების დიდი უმრავლესობა საქართველოს სხვადასხვა უნივერსიტეტთანაა მიერთებული, რის გამოც რეგიონებში არსებულ უნივერსიტეტებში ტტო-ების ეფექტიანად ამუშავება მიგვაჩნია პრობლემების გადაჭრის ერთ-ერთ გზად. ეს პროცესი მენეჯმენტში მეთოდებისა და მიდგომების მრავალფეროვნებით უნდა განხორციელდეს, როგორც ამაზე სამხრეთ იტალიაში ახლადდაარსებული 136 საუნივერსიტეტო სპინ-ოფის შესწავლის შედეგად აღნიშნავენ მკვლევარები. კერძოდ, შარელი და სხვები მიუთითებენ რომ „აკადემიური პერსონალის ჩართულობით დაარსებული ბიზნესის წარმატებისთვის აუცილებელია მენეჯმენტის დივერსიფიცირება (Sciarelli, 2019, p.44).

საზოგადოდ, ტექნოლოგიების ტრანსფერი არის ტექნოლოგიების გადატანის პროცესი კვლევითი ლაბორატორიიდან ბაზარზე. „ეროვნული და რეგიონული მთავრობების საზრუნავია დიფუზიის დამაჩქარებელი ინფრასტრუქტურის

განვითარება. ინსტიტუციური ინოვაციური ინფრასტრუქტურა შედგება შემდეგი ძირითადი კომპონენტებისგან:

√ ტექნოლოგიების გადაცემის ცენტრები (ტექნოლოგიების ტრანსფერის ცენტრები);
√ ბიზნეს ინოვაციის ცენტრები;
√ ბიზნეს–ინკუბატორები;
√ ტექნოპარკები“ (Kochoradze, 2010, p.216).

შევნიშნავთ, რომ ინოვაციური ინფრასტრუქტურის მოწყობის მიმართულებით საქართველოში გარკვეული ნაბიჯები უკვე გადაიდგა. 2018–2020 წწ სამთავრობო პროგრამაში „თავისუფლება, სწრაფი განვითარება, კეთილდღეობა“ აღნიშნულია, რომ „ხარისხობრივი და ტექნოლოგიების ტრანსფერზე ორიენტირებული ინვესტიციების მოზიდვა ასევე წარმოადგენს ქვეყნის ინდუსტრიული განვითარების მნიშვნელოვან ხელშემწყობ ფაქტორს“ (Government Programe, 2018–2020, p. 23). თუმცა, სასურველია აქტიურ მოქმედებაზე სწრაფად გადასვლა ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებისთვის სისტემური კავშირების შესაქმნელად.

განვიხილოთ განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება უნივერსიტეტებში ტექნოლოგიის ტრანსფერის ოფისების (ტტო) ფუნქციონირების შესახებ.

სიეგელი და სხვები (Siegel, 2007, p.640) მიუთითებენ, რომ „ტტო–ს საქმიანობას აქვს მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური როლი, ვინაიდან სალიცენზიო ხელშეკრულებითა და საუნივერსიტეტო სტრატაპების საშუალებით შესაძლებელია დამატებითი შემოსავლების მიღება და უნივერსიტეტელი მკვლევარებისა და პოსტ–დოქტორანტების, ასევე მაღალკურსელთა დასაქმება, შედეგად კი, კვლევასა და განვითარებაში დამატებითი ინვესტირება და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა“.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ უმაღლესი განათლების შესახებ კანონმდებლობის ცვლილებას დიდი მნიშვნელობა აქვს სამეწარმეო უნივერსიტეტების ეფექტიანი საქმიანობისთვის, რასაც ადასტურებს აშშ–ს უნივერსიტეტების გამოცდილება. კარლსონი და ფრიდი (Carlsson, Fridh, 2002, p. 200) აღნიშნავენ, რომ „ბეი–დოლის კანონის შემოღების შემდგომ აშშ–ს 12 უნივერსიტეტში ტტო–ების რაოდენობა 1980–1990 წლებში 25–დან 200–მდე გაიზარდა. ავტორები კვლევაში იხილავენ ტტო–ების 7 დადებით მხარეს, რითაც ოფისები ხელს უწყობენ უნივერსიტეტების წარმატებას.

ვეკოვსკამ (Weckowska, 2015, p.63) გამოიკვლია „გაერთიანებულ სამეფოში მოქმედი 6 ტტო და კომერციალიზაციისთვის გამოყო ორი მიდგომა, კერძოდ, გარიგებაზე–ფოკუსირებული და ურთიერთობებზე–ფოკუსირებული პრაქტიკა. ტტო–ების ერთ ნაწილში ორივე მიდგომა გამოიყენებოდა, სხვები კი უფრო მეტად გარიგებაზე აქცენტირებას ანიჭებდნენ უპირატესობას“.

შოენმა და სხვებმა (Schoen, 2014, p.435) აღწერეს ტტო–ების ოთხი სახეობა: (1)კლასიკური ტტო; (2)ავტონომიური ტტო; (3) დისციპლინა–ინტეგრირებული ტექნოლოგიის ტრანსფერის ალიანსი; (4)დისციპლინა–სპეციალიზებული ტექნოლოგიის ტრანსფერის ალიანსი. მათ ჩამოთვლილი ოთხი სახეობის ტტო–ების ფუნქციონირების დადებითი და უარყოფითი მხარეების გამოსავლენად შეისწავლეს ექვსი ევროპული ქვეყნის (ბელგია, საფრანგეთი, გერმანია, შვეიცარია, ნიდერლანდები და გაერთიანებული სამეფო) 16 ოფისი. კვლევით მიღებულია უნივერსიტეტების მიერ ტექნოლოგიის ტრანსფერისა და ინტელექტუალური საკუთრების მენეჯმენტის როგორც კონცეპტუალური, ასევე ემპირიული მიმოხილვა“.

იტალიელი მკვლევარები ალგიერი და სხვები (Algieri, 2013, p.382) ტტო–ების ეფექტიანობას პირდაპირ უკავშირებენ დაარსებული საუნივერსიტეტო სპინ–ოფების რაოდენობას, რასაც ეკონომეტრიკული კვლევით ადასტურებენ.

იუაანი და სხვების (Yuan, 2016, p.35) მიერ ჩატარებულმა 6 წლიანმა კვლევამ „ჩინეთის 30 პროვინციის 829 უნივერსიტეტში გამოავლინა სამი ტენდენცია: (1) უნივერსიტეტებში იყო მეტი იდეა და იღებდნენ მეტ ლიცენზიას აქტივების დინამიკური მენეჯმენტისა და აქტიური ხელმძღვანელობით; (2) ფაქტორთა განვითარებული ბაზარი აჩქარებდა ღირებულების შექმნასა და კომეციალიზაციას; (3) განვითარებული ინსტიტუციური გარემო ასტიმულირებდა ღირებულების შექმნას, მაგრამ პროვინციის შიგნით კეტავდა მას“.

ბირი (Beer, 2018: 2) ტტო–ების ეფექტიანობის ასამაღლებლად სამ გზას აღწერს კერძოდ: „(1) განისაზღვროს რამდენად ეფექტიანია ტტო უნივერსიტეტის ტექნოლოგიების ტრანსფერის პროცესში (შიდასაოფისე მიმართულება); (2) შეირჩეს საუკეთესო გამოცდილება, რომელიც შეიძლება გაიზიაროს ოფისმა უნივერსიტეტის ტექნოლოგიების ტრანსფერის პროცესში (ოფისებსშორისი მიმართულება); (3) საუნივერსიტეტო მმართველობის სტრატეგიული ჩარევა (შიდასაორგანიზაციო მიმართულება). სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში ტტო–ების ეფექტიანობის კვლევისას ავტორი მიმართავს არაფულად და არამატერიალურ ინდიკატორს, როგორიცაა ინტელექტუალური კაპიტალი“.

აღსანიშნავია, რომ ქართველი მეცნიერ–ეკონომისტები უშუალოდ ტექნოლოგიის ტრანსფერის საკითხებზე ჯერჯერობით აქტიურად არ წერენ, მაგრამ იხილავენ ისეთ საკითხებს, რომლებიც პირდაპირ ან ირიბად უკავშირდება მას, კერძოდ, მრავალდონიან საინოვაციო სისტემას (Shatberashvili, 2010), საქართველოს უსდ–ებში ინოვაციების მენეჯმენტს (Lekashvili, 2019), IV ინდუსტრიული რევოლუციის მოსალოდნელ შედეგებს (Gogorishvili, 2018; Papachashvili, 2018), განათლების სისტემაში ინტერნეტის გამოყენების მნიშვნელობასა (Surmanidze, 2018) და სხვა ისეთ მიმართულებებს, რომლებიც ხელს უწყობს საქართველოს ეკონომიკაში ინოვაციური კლასტერების ფორმირებას (Sepashvili, 2018).

დასკვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებისთვის აუცილებელია სახელმწიფოს მხრიდან განათლების, მეცნიერების და ეკონომიკის განვითარების ერთიანი პოლიტიკის შემუშავება, სათანადო საკანონმდებლო ბაზის ფორმირება და საუკეთესო უცხოური გამოცდილების გაზიარება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Bregvadze, T. and Dalaqishvili, M. (2015) “kvlevis komertsializatsiis shesadzleblobebi saqartveloshi biologiisa da bioteqnologiebis mimartulebit” sachiroebata kvleva, Ilia State University, [Research Commercialization Opportunities in Biology and Biotechnology in Georgia,] Needs research. Tb. (In Georgian).
2. Freedom, Fast growth, Welfare” Government program [Tavisufleba, swrafi ganvitareba, ketildreoba” samtavrobo programa] 2018-2020, 12.07.18, #22663. Tb. 2018 . (In Georgian).
3. The Role of the Universities for regional development [Universitetebis roli regional ganvitarebasi]. Authors: Bregvadze, T. Gurchiani, K., Grdzelidze, I. and Kakhidze, A. Tb. 2017 . (In Georgian). http://erasmusplus.org.ge/files/publications/ უნივერსიტეტების%20როლი%20რეგიონულ%20განვითარებაში.pdf
4. Kochoradze, G. (2010) Transfer of Technologies in European Union [Teqnologiebis transferti da import-eqsporti, mravaldoniani sainovacio politika da evrointegracia (gzamkvlevi), utsyveti ganatlebis programa, Jan Mones programa]. In book: O.Shatberashvili and J.Gogodze, Eds. MULTI-LEVEL INNOVATION POLICY AND EUROPEAN INTEGRATION, ESIDG, Tb. Georgia, pp. 201-220 (in Georgian)
5. Shatberashvili, O. (2010) Multi-level Innovation Policy in EU and European Integration [Mravaldoniani sainovacio politika evrokavsirsi da evrointegracia, mravaldoniani sainovacio politika da evrointegracia (gzamkvlevi), uwyveti ganatlebis programa, jan mones programa]. Book: O.Shatberashvili, J.Gogodze, Eds. MULTI-LEVEL INNOVATION POLICY AND EUROPEAN INTEGRATION. ESIDG, Tb. 2010.pp.13-52 (In Georgian).
6. Ackoff, R.L. (1981) Creating the corporate future. New York: John Wiley, pp. 15–16.
7. Algieri, B., Aquino, A. and Succurro, M. (2013) Technology transfer offices and academic spin-off creation: the case of Italy, The Journal of Technology Transfer, Vol. 38. No. 4, pp. 382-400.
8. Around the Globe and Early-Stage Company Growth Dynamics – the Entrepreneur’s Perspective, World Economic Forum, Report, 2014, p.6. http://www3.weforum.org/docs/WEF_II_EntrepreneurialEcosystemsEarlyStageCompany_Report_2014.pdf
9. Beer, Ch. (2018) Improving the Efficiency of University Technology Transfer, Dissertation presented for the degree of Doctor of Philosophy in Industrial Engineering at the Faculty of Engineering at Stellenbosch University, Stellenbosch University https://scholar.sun.ac.za
10. Carlsson, B. and Fridh, AC. (2002) TECHNOLOGY TRANSFER IN UNITED STATES UNIVERSITIES: A Survey and Statistical Analysis, Joural of Evolutionary Economics, Vol. 12 No. 1-2, pp. 199-232. https://doi.org/10.1007/s00191-002-0105-0
11. Chan K.L. (2018) The Countries Getting the Highest Return on Education. https://knowledge.insead.edu/leadership-organisations/the-countries-getting-the-highest-return-on-education-10666
12. Di Fatta, D., Caputo, F. and Dominici, G. (2018), “A relational view of start-up firms inside an incubator: the case of the ARCA consortium”, European Journal of Innovation Management, Vol.21, No.4, pp.601-619. https://doi.org/10.1108/EJIM-08-2017-0110
13. Globalization 4.0: Shaping a New Global Architecture in the Age of the Fourth Industrial Revolution, White Paper, A Call for Engagement, World Economic Forum, 2019, https://www.weforum.org/whitepapers/globalization-4-0-shaping-a-new-global-architecture-in-the-age-of-the-fourth-industrial-revolution
14. Gagnidze, I. (2018), The Role of International Educational and Science Programs for Sustainable Development (Systemic Approach), Kybernetes. Vol. 47 Issue: 2, pp. 409-424. https://doi.org/10.1108/K-03-2017-0114
15. Gagnidze, I. (2018) From clusters to entrepreneurial universities and vice versa: ways of developing the local economy: a systemic approach. Int. J. Markets and Business Systems, Vol. 3, No.2, pp. 181-196; DOI:10.1504/IJMABS.2018.10011650
16. Gagnidze, I. and Maisuradze, N., (2016) Systemic effects of international educational and scientific links. Proposals for the development of educational and scientific national system in Georgia. Int. J. Markets and Business Systems, Vol. 2, No. 1, pp.25–44. https://doi.org/10.1504/IJMABS.2016.078102
17. Gogorishvili, I. (2018) Small and Medium Enterprise Perspective in the Development of Digital Economy. Book of Abstracts. Fifth Business Systems Laboratory International Symposium “COCREATING RESPONSIBLE FUTURES IN THE DIGITAL AGE: Exploring new paths towards economic, social and environmental Sustainability” University” Federico II” of Napes, pp.255-257. http://bslab-symposium.net/Napoli-2018/BOA-BSLAB-Symposium-2018.pdf
18. Lekashvili, E. (2019). Management of Innovations in Georgian Higher Educational Institutions: Key Problems with Teaching Economic Science. Marketing and Management of Innovations, 1, 281-293. http://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-23
19. Papachashvili N. (2018) Industry 4.0 and Its Impact on the International Trade, Стратегічні імперативи сучасного

менеджменту, зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. 19–20 квітня, 2018, Kiev, Ukraine, КНЕУ, pp.444-453. https://simm.kneu.edu.ua/en/arhiv/
20. Schwab, K. and Zahidi, S. (2018) 10 things you - and your government - should know about competitiveness in the Fourth Industrial Revolution, available at: https://www.weforum.org/agenda/2018/10/10-things-you-and-your-government-should-know-about-competitiveness-in-the-fourth-industrial-revolution/?fbclid=IwAR031UxBa6yn901YqITjS4bWMyChUoop2KjYZYjOeHSqOoJAkB123grOwoQ https://www.weforum.org/agenda/2018/10/10-things-you-and-your-government-should-know-about-competitiveness-in-the-fourth-industrial-revolution/
21. Sciarelli, M., Landi, G., Turriziani, L., & Tani, M. (2019). Diversity Management in Academic Business Venturing: Empirical Evidences from Italian Universities. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Vol. 9 No. 3, pp.43–62. DOI: 10.6007/IJARBSS/v9-i3/5627
22. Schoen, A., Potterie, B. P., Henkel,J. (2014) «Governance typology of universities' technology transfer processes,» The Journal of Technology Transfer, Springer, vol. 39, No.3, pp. 435-453, (June). DOI: 10.1007/s10961-012-9289-0
23. Siegel, D., Veugelers, R., & Wright, M. (2007). Technology transfer offices and commercialization of university intellectual property: Performance and policy implications. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 23, No.4, pp.640-660. https://doi.org/10.1093/oxrep/grm036
24. Surmanidze, Z., Tsetskhladze, M. and Chanidze, K. (2018) "Tendencies and perspectives of internet-economic development in Georgia". E-Book of Abstract, Fifth Business Systems Laboratory International Symposium, Cocreating Responsible Futures in the Digital Age: Exploring new paths towards economic, social and environmental Sustainability, University "Federico II" of Naples, January 22-24, 2018, pp. 227-230. http://bslab-symposium.net/Napoli-2018/BOA-BSLAB-Symposium-2018.pdf#page=236
25. Sepashvili, E. (2018) Innovative Clusters – A Model for Rising International Competitiveness. E-Book of Abstract, Fifth Business Systems Laboratory International Symposium, Cocreating Responsible Futures in the Digital Age: Exploring new paths towards economic, social and environmental Sustainability, University "Federico II" of Naples, January 22-24, pp.219-221. ISBN 9788890824265 http://bslab-symposium.net/Napoli-2018/BOA-BSLAB-Symposium-2018.pdf
26. The Future of Jobs Report 2018, Centre for the New Economy and Society. World Economic Forum. Committed to Improving the State of the World. ISBN 978-1-944835-18-7. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf (accessed 5.10.2018)
27. The World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2017-2018; https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018
28. The World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2018; https://www.weforum.org/reports/the-global-competitveness-report-2018
29. Vesperi, W. and Gagnidze, I. (2018) Rethink University system: towards Entrepreneurial University, E-Book of Abstract, Fifth Business Systems Laboratory International Symposium, Cocreating Responsible Futures in the Digital Age: Exploring new paths towards economic, social and environmental Sustainability, University "Federico II" of Naples, January 22-24, pp.210-211. http://bslab-symposium.net/Napoli-2018/BOA-BSLAB-Symposium-2018.pdf
30. Yuan, Ch., Li, Y., Vlas C.O., & Peng, M.W. (2016) Dynamic capabilities, subnational environment, and university technology transfer, Strategic Organization, Vol. 16, No. 1, pp. 35-60. DOI: 10.1177/1476127016667969
31. Weckowska, D.M. (2015) Learning in university technology transfer offices: transactions-focused and relations-focused approaches to commercialization of academic research, Technovation, Vol. 41-42, July-August, pp.62-74. http://dx.doi.org/10.1016/j.technovation.2014.11.003

JEL Classification: O30, O32, O39 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.018

THE ROLE OF UNIVERSITY TECHNOLOGY TRANSFER OFFICES IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF GEORGIA

INEZA GAGNIDZE
Doctor of Economics, Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
ineza.gagnidze@tsu.ge

KEYWORDS: INNOVATIVE DEVELOPMENT, ENTREPRENEURIAL UNIVERSITY, TECHNOLOGY TRANSFER OFFICE, ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP.

For citation: Gagnidze, I. (2019). The Role of University Technology Transfer Offices in the Innovative Development of the Economy of Georgia, *Globalization And Business, №8*, pp. 136-142. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.018

SUMMARY

Facing the 4th and 5th industrial revolutions, worldwide-recognized research centers forecast particularly high rates of economic development. There is no doubt that a small country like Georgia cannot determine trends in the development of the world economy. Therefore, given the above conditions, it is difficult to choose the right vector of development.

We believe that for making the right choice several factors should be taken into consideration; in particular, elaboration and implementation of the education programs and development of the sectors that will provide the possibility to adopt and introduce the new technologies created in the developed countries in Georgia should be supported; based on competitive advantages of Georgia production of inelastic demand goods should be focused on. For the implementation of the above-mentioned directions, formation of appropriate entrepreneurial universities should be encouraged, which, in turn, will contribute to the formation of clusters around them, development of regional economy and creation of an entrepreneurial ecosystem.

As known, demand for the products that are essential for humans to exist is inelastic. In particular, these are potable water, food, medicines, hygiene products, relax/recreation, etc. Georgia can produce bio-products in some of the above sectors not only to satisfy the demand on the domestic market, but for export as well.

We would like to note that in Georgia, there is a great potential of combining the results of the studies on mineral waters and medicinal plants, which will allow to produce unique, biological medicinal hygienic products, household chemistry, agricultural pesticides and minerals used for soil enrichment and in irrigation systems, etc. It should be noted as well that production and usage of such goods will allow Georgia to care for the health of its population and the environmental conditions and to enter developed markets.

Unfortunately, the studies conducted in Georgia show that there is no efficient connection between education and business. This is indicated by GIZ, NGOs, universities and local government officials. Rigid legislative and internal system in state universities, which represents one of the reasons for such a failure, is also highlighted.

In addition, we would like to note that in the World Economic Forum reports 2014-2018, 'inadequately educated workforce' takes the first position among the factors that are most problematic for doing business. Traditionally, the country has had a poor position in terms of access to training.

In order to be able to introduce the innovations, find a new niche in the international markets and become an economic leader in the region, we consider that it is necessary to establish technology transfer offices in the universities functioning in the regions of Georgia. The issue is analyzed based on the best practice of foreign countries, namely: the USA, Germany, France, Italy, UK, South Africa, etc.

Due to the above-mentioned factors, it is necessary to form an education system that is directly and systematically linked to the development of the economy. This is ensured by the effective functioning of technology transfer offices in entrepreneurial universities.

This approach is fully compatible with the policy of the government of Georgia with special emphasis on green economy and education, which, in our opinion, is the right vector for development.

JEL Classification: R11, R58 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.019

USE OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS TO PREDICT TERRITORIAL ECONOMIC INDICATORS

GOCHA UGULAVA
PhD student
Kutaisi University, Georgia
gochaugulava@gmail.com

KEYWORDS: REGIONAL ECONOMICS, FORECASTING, ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS, MATHEMATICAL MODELING, TERRITORIAL ECONOMIC INDICATORS.

For citation: Ugulava, G. (2019). Use of Artificial Neural Networks to Predict Territorial Economic Indicators, *Globalization And Business, №8*, pp. 143-146. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.019

Modern economic science is unthinkable without predicting and planning the prospects for economic life development. There is no doubt that forecasting has become one of the crucial scientific factors as the formulation public, socio-economic development strategy and tactics. In the notion of prognosis, we consider a scientifically reasoned discussion of the possible future states of the object under consideration. Economic Forecasting - is the process of developing economic forecasts based on the combination of scientific methods to understand economic events and their application in practice. There are many different mathematical and statistical tools in the arsenal of scientists as well as practitioners and economists today in purpose of forecasting. Modern advances in econometrics and forecasting increasingly allow scientifically grounded, objective and adequate forecasting to operate. However, the search for new methodological approaches to mathematical modeling complex systems continues. With the advent of artificial intelligence, intractable abundance and inexact logic, genetic algorithms and other modern research emerge new tools for data analysis and forecasting. To date, one of the most prominent effective tools for data analytics is artificial neural networks. Although there are attempts to forecast its financial markets, research into the potential use of this instrument in the economy is a contemporary issue.

Complete information about artificial neural networks can be found in many sources, for example the following literature: (Rojas, 1996; Kriesel, 2007; Russell, 2013; Simon, 2018). The article format does not allow us to discuss in detail the theoretical foundations for the construction and operation of these networks. We will provide general information on basic principles.

Artificial Neural Network - is a mathematical model created in the likeness of a human neural network, and its software and hardware implementation. Its constituent unit is an artificial neuron that imitates the properties of a biological neuron. (Fig. 1)

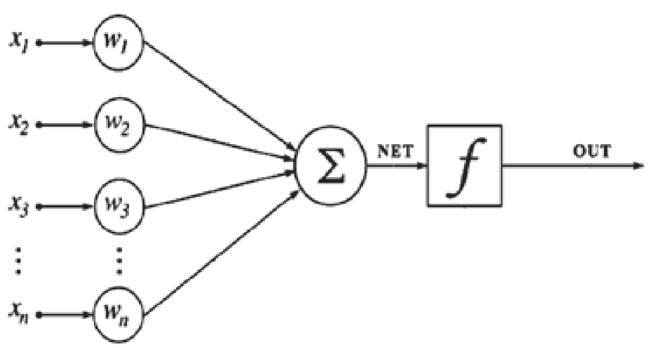

Fig. 1 Artificial Neuron Scheme

The input signals (x1, x2,…, which are vector X) are supplied at the input of an artificial neuron. Each signal is multiplied by the corresponding weight (w1, w2,…) and passed to the summing block (Σ). The algebraic sum of the weighted input signals (output NET) is then transformed by the activation function (F) and finally gives the output neuron signal (OUT). Such neurons unite in layers. The set of neurons that make up the layer is a simple neural network. In network training process, it is achieved that the set of input signals corresponds to the desired output set. The training process is accomplished by a consistent supply of input vectors, with weight selection and optimization being carried out according to a defined procedure. In the training process, weights are gradually formed so that each input vector has a corresponding correct output vector. Deterministic and stochastic methods and algorithms are developed and used for network training. Depending on the specification of the model and the research task, one of the many available configurations (multilayer perceptron, networks with direct and back-propagation algorithms, Hopfield Network, Cohen-Grossberg Network, Hamming Network, Boltzmann Machine, etc) can be selected. (Stepanov, 2010: 5)

In dynamic environments such as regional economies, where economic indicators base is scarce, and indicators themselves often do not meet the conditions of stationary and invariability of conditions, in a system dominated by mass processes, and complicated by difficulty of direct observations, where many interrelated factors operate, it is important to carry out applied research in order to introduce intelligent modeling technologies. These systems, events and processes, inherently, are stochastic, probabilistic in nature. Indeterminacy is their inner being. For the further development of the country, ensuring economic growth, its territorial development, plans for this development, adequate forecasting of key economic indicators are one of the most important components. Based on this, the purpose of this article is to study the possibilities of using artificial neural networks in these areas of economics by the example of analysis and forecasting of regional economic indicators.

We carried out modeling and forecasting of regional economic indicators using the artificial neural network of the three-layer perceptron architecture. The first layer is the input layer, which is supplied with 5 types of indicators, the second is the hidden layer - three-level with 14 neural nodes (8-4-2), the third is the output layer. The network architecture and neuron settings were automatically formatted through the programming language R and its package – neuralnet (Fritsch, Guenther). (Fig. 2).

A number of socio-economic development indicators of Imereti region for the period 2006-2017 were used to train the network. The vectors are coded as follows: RGDP - Regional Gross Domestic Product, DFI - Foreign Direct Investment, FAI - Investment in Fixed Assets, EMP - Number of Employees, BT - Business Turnover, CPI - Consumer Price Index. All data are from the Imereti region and are taken from official GeoStat sources. (National Statistics Office of Georgia). All data was presented to the network as normalized. Data were normalized according to the following formula:

$$Y = \frac{X - \min(X)}{\max(X) - \min(X)}$$

```
library(neuralnet)
library(xlsx)
#read data
x = read.csv('c:/data.csv', header = TRUE, sep = ';')
# normalise data
normalise <- function(x){ (x - min(x))/(max(x) - min(x)) }
data <- data.frame(lapply(x[,], normalise))
# train neural net
set.seed(3)
net <- neuralnet(RGDP ~ DFI + FAI + EMP +BT + CPI, data = data, hidden = c(8,4,2),
                 linear.output=T)
plot(net, show.weights = F, dimension = 12, col.entry = "red",
     col.entry.synapse = "red", col.out = "green", col.out.synapse = "green",
     arrow.length = 0.16)
# predict with neural net
result <- compute(net, data[,3:7])
RGDP_NN <- round((result$net.result * (max(x$RGDP) - min(x$RGDP))) + min(x$RGDP),2)
# predict with linear regression
model <- lm(RGDP ~ DFI + FAI + EMP +BT + CPI, data = x)
RGDP_LR <- round(predict(model, newdata = x[,3:7]), 2)
# finalize
final <- as.data.frame(cbind(x[,1:2],RGDP_NN, RGDP_LR))
deviation_NN = round(abs(((final$RGDP-final$RGDP_NN)/final$RGDP)), 4)
deviation_LR = round(abs(((final$RGDP-final$RGDP_LR)/final$RGDP)), 4)
accuracy_NN = 1 - mean(deviation_NN)
accuracy_LR = 1 - mean(deviation_LR)
final <- cbind(final, deviation_NN, deviation_LR)
final
accuracy_NN
accuracy_LR
write.xlsx(final, 'final.xlsx', sheetName="Sheet1", row.names = FALSE)
```

Fig.2 R Program Listing

As a result of the program, an artificial neural network of the following structure was created (Fig. 3)

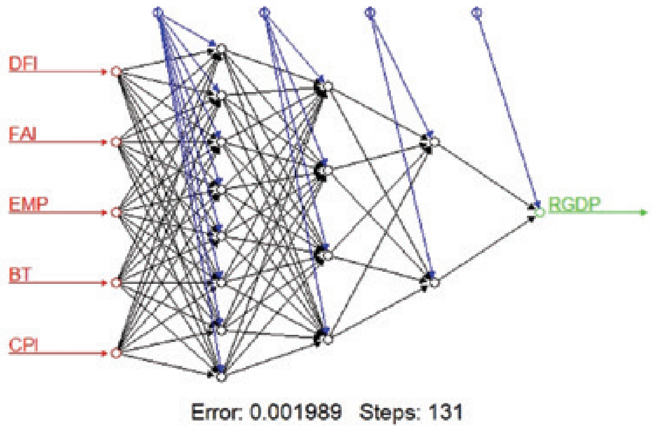

Fig. 3 Artificial Neural Network Structure

Then, during the forecasting phase, the data vectors were presented as data frame in five input parameters (DFI, FAI, EMP, BT, CPI), according to the neural network forecast of the regional gross domestic product (RGDP_NN) was calculated. Forecasting was done at the same time scale (2006-2017) to enable us to compare the predicted values with the actual ones to verify the level of forecast accuracy. We also tested the results of the neural network in another way - compared to the predicted values using multiple linear regression on the same data. Multiple linear regression method is an active method of the arsenal of economists and statisticians, characterized by high accuracy. The corresponding regression equation was calculated to build a model of the dependence as the dependent variable - RGDP on predictors - DFI, FAI, EMP, BT, CPI. By it we obtained the linear regression forecast indicators of the regional GDP (RGDP_LR). The results of the program work are summarized in the table (Table).

Table. Determination of the accuracy of forecast indicators

YEAR	RGDP	RGDP_NN	RGDP_LR	deviation_NN	deviation_LR
2006	1474.54	1565.05	1565.16	0.0614	0.0615
2007	1942.64	1890.92	1862.07	0.0266	0.0415
2008	2347.64	2330.74	2267.65	0.0072	0.0341
2009	2334.48	2347.93	2373.19	0.0058	0.0166
2010	2561.54	2582.67	2606.00	0.0082	0.0174
2011	2961.17	2925.86	2979.35	0.0119	0.0061
2012	3091.43	3091.30	3095.24	0	0.0012
2013	3070.41	3041.54	2991.89	0.0094	0.0256
2014	3117.53	3201.87	3142.83	0.0271	0.0081
2015	3397.89	3336.09	3379.95	0.0182	0.0053
2016	3565.76	3578.14	3594.71	0.0035	0.0081
2017	3984.60	3974.10	3991.57	0.0026	0.0017

The accuracy of the predicted values calculated by the neural network was quite high (accuracy_NN = 0.9848417), which was not declining but slightly ahead of the accuracy coefficients of the predicted values obtained through linear regression (accuracy_LR = 0.9810667). Also, the predictive values calculated by the neural network with high adequacy and accuracy were compared with actual, existing ones. (Average deviation from actual - 1.5%, smallest deviation - full accuracy coincidence, highest deviation - 6%). Such high efficiency of the forecasting rates obtained through the network can be partly explained by the unity of network training and forecasting data, what was caused by overfitting of the network. However, based on the nature of the issue and the representativeness of the sample, it is unlikely that there are a large volume of random patterns that have a significant impact. It will be interesting to analyze other, including more comprehensive regional territorial indices with the above methodology. Under a larger sample, it is possible to train the model and then forecast using different indicators, which can eliminate the problem of overfitting of the network. Even under these conditions, as the research shows, the values of the prediction efficiency and determinant coefficients cannot be greatly reduced and the forecast fully satisfies the reliability and adequacy requirements. It is also a matter of further research to analyze the economic indicators presented as time series by the neural networks.

The magnitude of the deviation from the actual figures of the forecast and the accuracy of the calculations were obtained by the following formulas:

$$deviation_{NN} = \frac{|RGDP - RGDP_{NN}|}{RGDP} \quad deviation_{LR} = \frac{|RGDP - RGDP_{LR}|}{RGDP}$$

$$accuracy_{NN} = 1 - \frac{1}{n}\Sigma\, deviation_{NN} \quad accuracy_{LR} = 1 - \frac{1}{n}\Sigma\, deviation_{LR}$$

Thus, the presented material shows that the use of artificial neural networks for the prediction of territorial economic indicators is reasonable and justified. Their role in analyzing and predicting indicators that are characterized by non-stationarity, dynamism, lack of a definite trend, periodicity, nonlinear structure is especially increased. It is therefore advisable to apply this method in regional economic studies, in predicting territorial development plans, strategies, targets and indicators. However, there are also a number of limitations to the use of neural networks. Artificial neural networks can be embedded in the methodological and instrumental arsenal of researchers, practitioners, economists, statisticians, and data analysts.

REFERENCES:

1. Raul Rojas (Author), J. Feldman (1996). Neural Networks: A Systematic Introduction. Springer, 1 edition
2. David Kriesel (2007). A Brief Introduction to Neural Networks. available at http://www.dkriesel.com
3. Stuart Russell, Peter Norvig (2013). Artificial Intelligence: Pearson New International Edition: A Modern Approach. Pearson, 3 edition
4. Haykin Simon (2018). Neural networks. Full course. Williams
5. Stepanov M. F. (2010) - Artificial neural networks in planning and control tasks. Saratov, p. 5
6. National Statistics Office of Georgia - www.geostat.ge

JEL Classifications R11, R58 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.019

USE OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS TO PREDICT TERRITORIAL ECONOMIC INDICATORS

GOCHA UGULAVA

PhD student

Kutaisi University, Georgia

gochaugulava@gmail.com

KEYWORDS: REGIONAL ECONOMICS, FORECASTING, ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS, MATHEMATICAL MODELING, TERRITORIAL ECONOMIC INDICATORS.

For citation: Ugulava, G. (2019). Use of Artificial Neural Networks to Predict Territorial Economic Indicators, *Globalization And Business, №8*, pp. 143-146. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.019

SUMMARY

Modern economic science is unthinkable without predicting and planning the prospects for economic life development. There are many different mathematical and statistical tools in the arsenal of scientists as well as practitioners and economists today in purpose of forecasting. To date, one of the most prominent effective tools for data analytics is artificial neural networks. Artificial Neural Network - is a mathematical model created in the likeness of a human neural network, and its software and hardware implementation. We carried out modeling and forecasting of regional economic indicators using the artificial neural network of the three-layer perceptron architecture. The network architecture and neuron settings were automatically formatted through the programming language R and its package - Neuralnet. During the forecasting phase, the data vectors were presented as data frame in five input parameters (DFI, FAI, EMP, BT, CPI), according to the neural network forecast of the regional gross domestic product (RGDP_NN) was calculated. All data are from the Imereti region and are taken from official GeoStat sources. Forecasting was done at the same time scale (2006-2017) to enable us to compare the predicted values with the actual ones to verify the level of forecast accuracy. We also tested the results of the neural network in another way - compared to the predicted values using multiple linear regression on the same data. The accuracy of the predicted values calculated by the neural network was quite high, which was not declining but slightly ahead of the accuracy coefficients of the predicted values obtained through linear regression. Also, the predictive values calculated by the neural network with high adequacy and accuracy were compared with actual, existing ones.

Presented material shows that the use of artificial neural networks for the prediction of territorial economic indicators is reasonable and justified. Their role in analyzing and predicting indicators that are characterized by non-stationarity, dynamism, lack of a definite trend, periodicity, nonlinear structure is especially increased. It is therefore advisable to apply this method in regional economic studies, in predicting territorial development plans, strategies, targets and indicators.

განათლება, ტექნოლოგიები, ინფორმაცია, კომუნიკაცია და ტურიზმი გლობალიზაციის პირობებში

EDUCATION, TECHNOLOGIES, INFORMATION, COMMUNICATION AND TOURISM IN TERMS OF GLOBALIZATION

JEL Classification: E37, E40, E47 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.020

TIME SERIES MODELS FOR FORECASTING EXCHANGE RATES

GIVI LEMONJAVA

Associated Professor,
University of Georgia, Georgia
Givi@tbcbank.com.ge

KEYWORDS: EXCHANGE RATE, FORECASTING EXCHANGE RARE, TIME SERIES ANALYSIS, ARIMA, MOVING AVERAGE MODEL, SIMPLE AND DOUBLE EXPONENTIAL SMOOTHING MODELS.

For citation: Lemonjava, G. (2019). Time Series Models for Forecasting Exchange Rates, *Globalization And Business, №8*, pp. 149-160. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.020

I. INTRODUCTION

In a marketplace, money is a medium of exchange, where people interact and use money widely daily. To some extent many people make this place effective and efficient. An exchange rate represents the price of one currency in terms of another. It reflects the ratio at which one currency can be exchanged for another one. Exchange rates forecasting is a very important and challenging subject of finance market, especially after the Bretton Woods system of fixed exchange rate breakdown in 1973 and desirability of obtaining reliable forecasts of exchange rates became highly demanding to earn income from speculative activities, to determine optimal government policies as well as to make business decisions.This is important for all the firms which have their business spread over different countries or for those which raise funds in different currency. Business people mainly use exchange rates forecasting results in following types of decisions like choosing currency for invoicing, pricing transactions, borrowing and lending, and management of open currency positions. This market is the largest and the most liquid financial market, called as Forex Market,which includes all aspects of buying, selling and exchanging currencies at current or determined prices.The forex market is made up of banks, commercial companies, central banks, investment management firms, hedge funds, and retail forex brokers and investors. Forecasting the short-run fluctuations and direction of change of the currency exchange rates is important for all these participants. GEL is trading mainly in the local interbankmoney market which is integrated into the Bloomberg trading system. This market is small, and currency demand and supply is not very stable and lacks market efficiency. These factors give GEL currency some extent of instability and volatility.

Exchange rate can be forecasted by using structural models where exchange rate of a country has a relationship with money supply, output, inflation, interest rate, balance of payment etc. These explanatory variables are used to explain changes in exchange rate. However, there are several limitations which make this model less valuable in the field of finance. One such reason is that data for these macro- economic variables are available at the most on monthly basis, while in finance one needs to deal with very high frequency data such as daily, or even more frequent. To avoid these problems, one often uses models which attempt to predict financial variables using information contained only in their own past values and possibly current and past values of an error term. Time series models such as Moving Average (MA), Exponential Smoothing (ES) and ARIMA methodology can be used for estimating, checking and forecasting exchange rate.

The main goal of this study is to forecast future exchange rate trends by using currency rates time-series, representing past trends, patterns and waves. Moving average, exponential smoothing models and Auto Regressive Integrated Moving Average (ARIMA) are that class of models that are widely used in this field. We aim to use these models to estimate their predictability and compare their projected results in forecasting the GEL exchange rate against the USD. There is a tendency that GEL depreciates against USD and EUR (Figure 1). It has been following the inflation targeting regime,where exchange rate regime is floating -change of exchange rate is free.The official exchange rate of the Georgian GEL against the USD is calculated each business day. The official exchange rate of GEL against USD is calculated as the average weighted exchange rate of the registered spot trades on the interbank market functioning within the Bloomberg trade platform. Then, the official exchange rate of GEL against other foreign currencies is determined according to the rate on international markets on the basis of cross-currency exchange rates.

The National Bank of Georgia has intervention policy that mainly lasts for two years, shows policy leaning to accumulate FX reserves. Such policy has some risk, depending on changing circumstance, and may trigger of exchange rate depreciation trend or increase exchange rate volatility, or both. The shapes of data presented in Table 1 and plotted in the Figure 1 clearly indicates to such tendency, and it is obvious that these time series are not stationary.

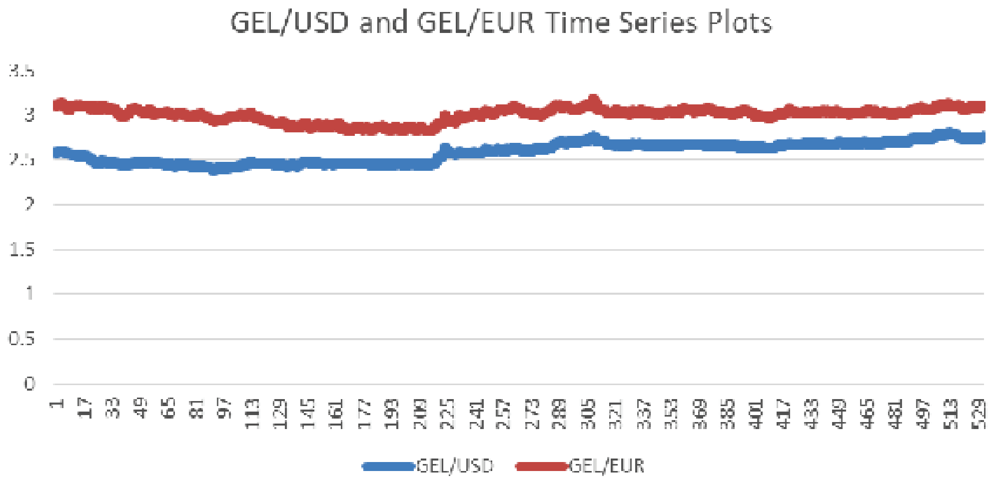

Figure 1

Table 1: Descriptive Statistics for the Variables

Variable	Mean	Median	StDev	Min	Max	Skewness	Kurtosis
GEL/EUR	3,00851	3,0286	0,07722	3,0286	3,1766	-0,79958	-0,25307
GEL/USD	2,58599	2,6184	0,11432	2,6184	2,8023	-0,14229	-1,4857

Data sets used in this statistical analysis were extracted from the Georgian National Bank (www.nbg.gov.ge/index.php?m=304/ ; the section: Foreign Exchange Market) and include official trading rates for this market from the 1st of May 2018 to the 31st of July.

II EXCHANGE RATE FORECASTING: TIME SERIES MODELS

A. Moving Average Model

Simple Moving Average (SMA)

Sometimes there is real concern about recent observation. The Simple Moving Average (SMA) models simply compute mean of the predefined number of data points. Equation (1) represents the moving average of order r, SMA(r).

$$\hat{Y}_{t+1} = \frac{\sum_{k=1}^{r} Y_{t-k+1}}{r} \qquad (1)$$

Where: $\hat{Y}_{t+1}$ the forecast value for the t+1 period; Y_t the actual value at period t; r = number of periods in moving average.

A SMA model is simple and averages the past data of time sires. There are two types of SMA models: (1) a short-run SMA (SRSMA), and (2) long run MA (LRSMA). The SRMA includes most recent currency prices, while LRSMA– a longer series of past currency prices. Combination of these two models may be used for generating a buy or sell foreign currency signal.

One common characteristicof all moving averages is that their exchange rate estimates almost always would be behind the real price. When exchange rate has tendency to go down, the simple moving average data remains above the real exchange rate, and, conversely, when the exchange rate is rising, SMA would most likely be lower. If both are not the case, in other words, there are no trends, or it is changing very frequently, moving average can give incorrect signals about exchange rate change directions. Because of all the data points in the SMA process are given equal weight, this method fails to reflect the importance of time ordering with respect to observations. Anothermethod, called weighted moving average, reflects this point.

Weighted Moving Average (WMA)

In WMA each previous currency price is multiplied by a weight factor. The weight factors are not the same and differs from day to day. The equation used in WMA is

$$\hat{Y}_{t+1} = \sum_{i=1}^{r} \frac{r-i+1}{R} Y_{t-i} \qquad (2)$$

Where $R = \sum_{i=}^{r} i$,r = number of periods in moving average.

The weight factor in (2) decreases further back in time, and so the trend will be responsive to recent change.

Exponential Moving Average (EMA)

Moving average are lagging indicators. When currency rate is trending down, the average price of currency remains above the price; and conversely, the SMA's price would be below. The EMAs reduce the lag by applying more weight to recent prices relative to older prices. The EMA equation can be written as

$$\hat{Y}_{t+1} = (Y_t - \hat{Y}_t)\omega + Y_t \qquad (3)$$

Where

$\omega = 2/(1+r)$, r = number of periods in moving average.

Exponential smoothing gives two times more weight to today's measurement than it would be in SMA.

Results of SME, EMA, and WMA

(1), (2) and (3)models were used for three periods moving average and their forecasted results are showed on Figure 2 and inTable 2. To evaluate these models weremade by calculatingthe metrics shown in Table 2 and 3. As we see, the best model according MAD and MSE is MA (2), but by FCPCD[1] is AM (3).

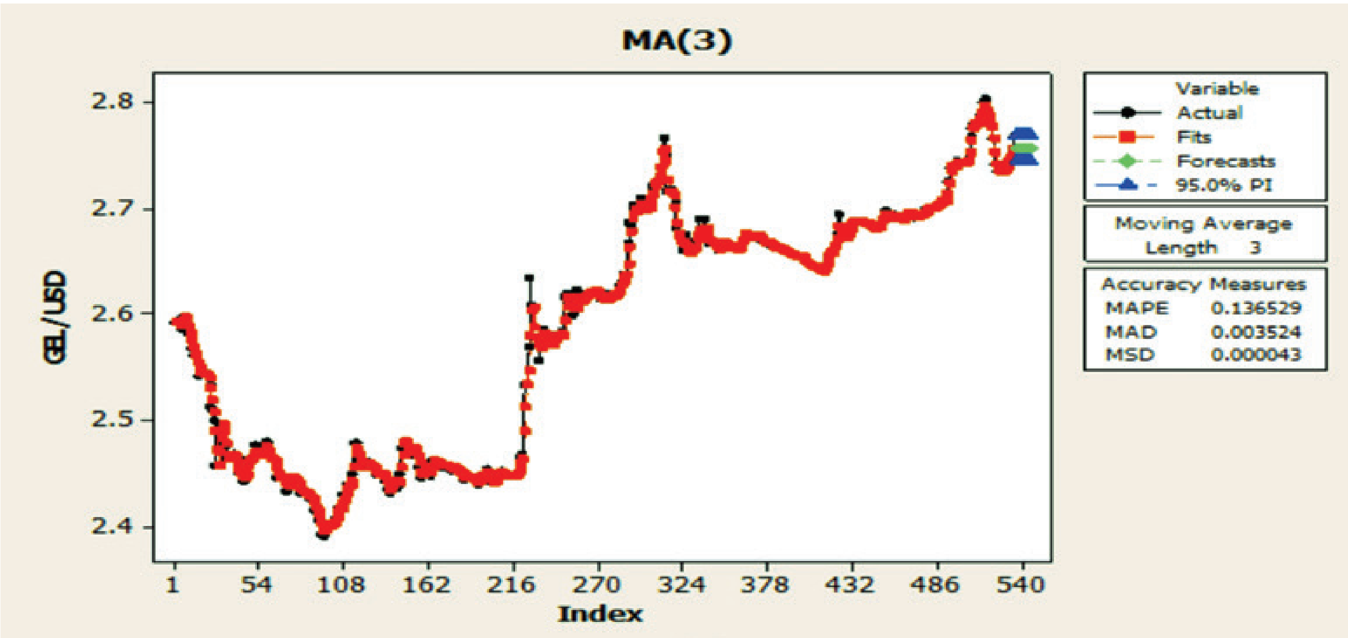
Table 2: The Accuracy Measures of SMAand EMA Models

	SMA GEL/USD	SMA GEL/EUR	EMA GEL/USD	EMA GEL/EUR
MAPE	0.00248	0.00416	0.001125	0.001877
MAD	0.00639	0.01251	0.002907	0.005643
MSD	0.00012	0.00029	2.6E-05	6.05E-05
FCPCD	67%	68%	86%	89%

Table 3: The Accuracy Measures of WMA Models

	WMA GEL/USD	WMA GEL/EUR
MAPE	0.00215	0.00366
MAD	0.00555	0.01099
MSD	0.00010	0.00024
FCPCD	66%	68%

Figure 2: Forecasting with the MA for GEL/USD and GEL/EUR

[1]The frequency of the correctpredicted direction of change by used models, for short

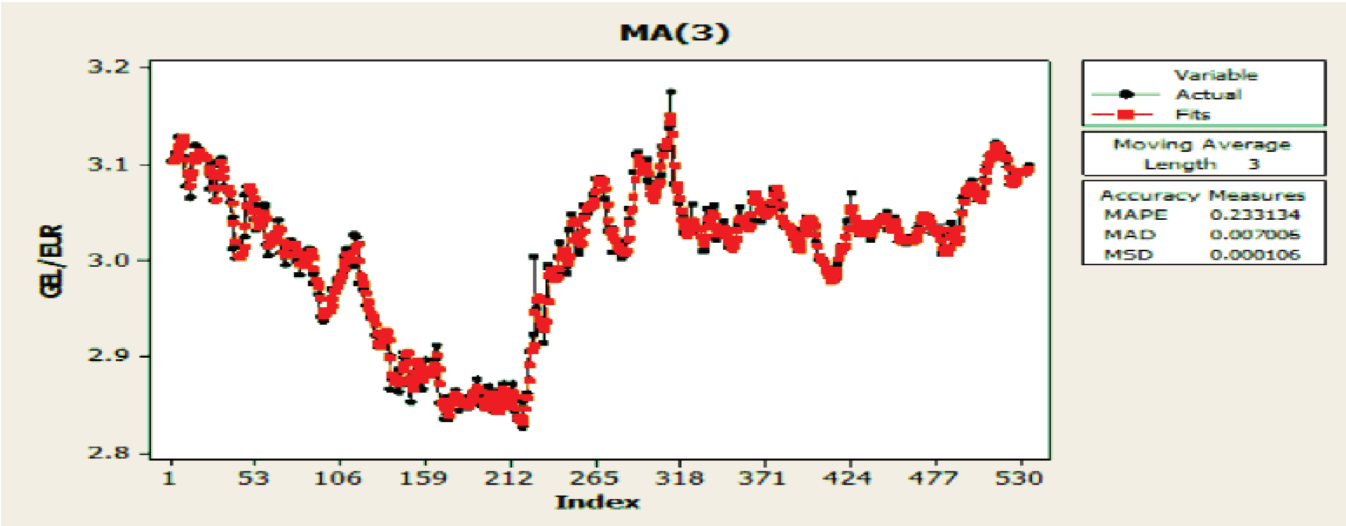
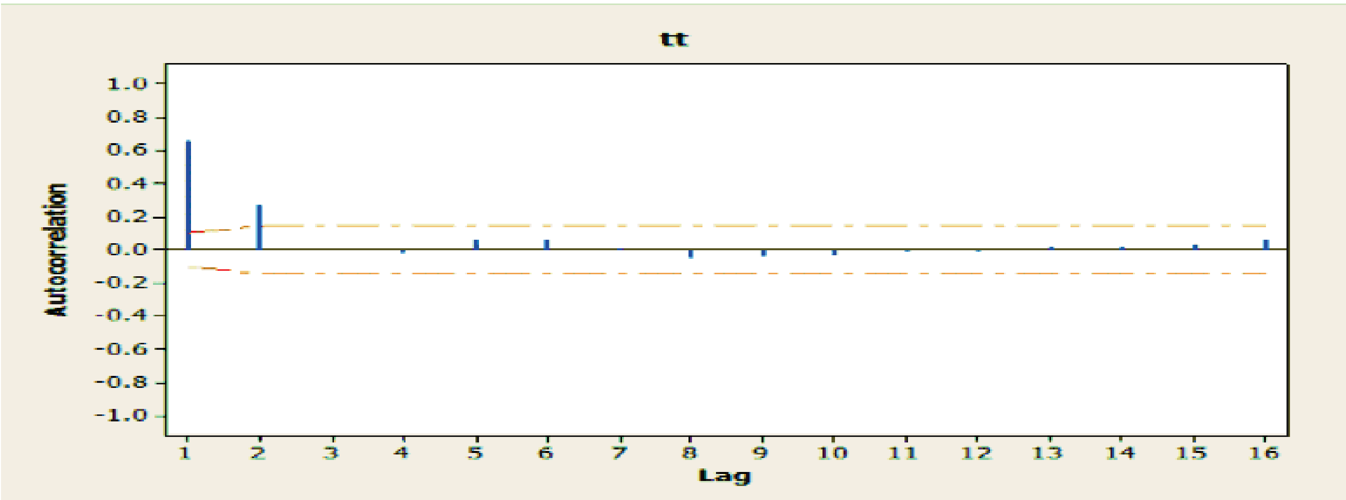
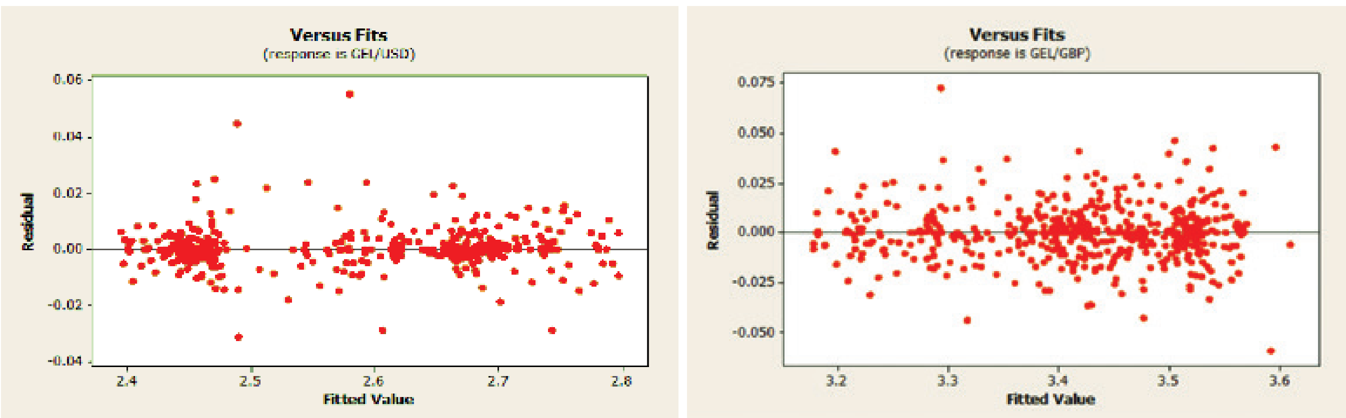

Figure 3: Autocorrelation Function for MA Residuals

These three methods provide an efficient mechanism when time series is stationary. Almost all autocorrelation coefficients of these MA class models residuals have pattern showed by Figure 3, and this function is almost the same for all lengths of MA models. At the 95% confidence level we can say that none of these autocorrelation coefficients are significantly different from zero, except the first two.Approximately the same results were received for GEL/EUR time series. As we know, a plot of residuals versus fits is useful diagnostic tool. The ideal for this plot is a horizontal band of points. Figure 4 represents a plot of residuals versus predicted values from our estimated model. As this figures show, the residuals are plotted enough horizontally and do not indicate to serious problems.

Figure 4: Plot of Residuals

B. SINGLE AND DOUBLE EXPONENTIAL SMOOTHING MODEL

Exponential smoothing models are models that are the most widely used time series models in the fields of economics, finance and business analysis. According to these models the new forecasts are derived by adjusting plus a proportion of the last error. The simplest model is the single parameter exponential smoothing model which is, Next forecast = Last forecast + A proportion of the last error.

This type of model is used for short-term forecasting where time-series data doesn't include predictable upward and down trends. Inthe following analysis, estimated values for αis within the range - 0 < α < 1 andestimation of parameters is done through calculation of values that minimize the sum of squared errors. Starting value for the calculation is always the mean of the observed series. In symbols, the single parameter model may be written as:

$$\hat{Y}_{t+1} = \alpha Y_t + (1-\alpha)\hat{Y}_t \quad \text{, or} \qquad (4)$$

$$\hat{Y}_{t+1} = \hat{Y}_t + \alpha(Y_t - \hat{Y}_t)$$

Equation (1) for t implies $\hat{Y}_t = \alpha Y_{t-1} + (1-\alpha)\hat{Y}_{t-1}$. Substitution this in equation (1) and continue it for $\hat{Y}_{t-1}$ and so forth gives

$$\hat{Y}_{t+1} = \alpha Y_t + \alpha(1-\alpha)Y_{t-1} + \alpha(1-\alpha)^2 Y_{t-2} + \cdots \qquad (5)$$

Assigning the value to α is the key aspect of this analysis. One method to choice α is iterative procedure that minimizes squared error (MSD). Forecasts are computed for, say, α =0.1, 0.2, . . ., 0.9, and (MSD) computed for each α. Lower weights produce asmoother line, and higher weight produce a less smooth line. It is recommended to use smaller weight for noisy data so that the smoothed values do not fluctuate with the noise. The statistical software Minitab contains option to find out optimal α value that minimizes the sum of the squared residuals in an ARIMA (0, 1, 1) model. The ARIMA (0, 1, 1) model calculates the differences of the data and includes a moving average term of order 1. The simple exponential smoothing has a single level (α) parameter, equation (1) and (1), Holt's exponential smoothing has level (α) and trend (γ) parameters, equations (6).

$$\begin{aligned} L_t &= \alpha Y_t + (1-\alpha)(L_{t-1} + T_{t-1}) \\ T_t &= \gamma(L_t - L_{t-1}) + (1-\gamma)T_{t-1} \\ Y_{t+p} &= L_t + pT_t \end{aligned} \qquad (6)$$

Where:

$L_t = \textit{the smoothed value};\quad T_t = \textit{the trend estimate},\quad Y_t = \textit{the observaton in period } t$

$\hat{Y}_{t+p} = \textit{the forecast for } p \textit{ periods } \mathrm{int}\textit{to the future},\quad \alpha \textit{ and } \gamma = \textit{smoothing consant}$

The simple exponential smoothing models results are reported in Table 2 and 3. Using Minitab version 19, our calculationprocedure generates exponential smoothing models for GEL/USD and GEL/EUR exchange rate series.These models accuracy measures are also presented in Table 4. Holt's Double Exponential Smoothing's accuracy measures for all currencies are much better than the ones for the Simple Exponential Smoothing.

Table 4: The Accuracy Measures of ExponentialSmoothing Models

	The Simple Exponential Smoothing (1)		Holt's Double Exponential Smoothing (3)	
	GEL/USD	GEL/EUR	GEL/USD	GEL/EUR
MAPE	0.291009	0.456079	0.16721	0.319127
MAD	0.007532	0.013717	0.004315	0.0096
MSD	0.000162	0.000328	0.000067	0.000236
FCPCD (%)	75%	65%	77%	69%

Figure 6 presents ACF for exponential smoothing models residuals plots. As we can see, there are no significant autocorrelation pattern in the ACFs. We also tested the Winters' models but it turned out that the seasonal component in our time series was not significant.

Figure 5: ACF Plot for SES and HES

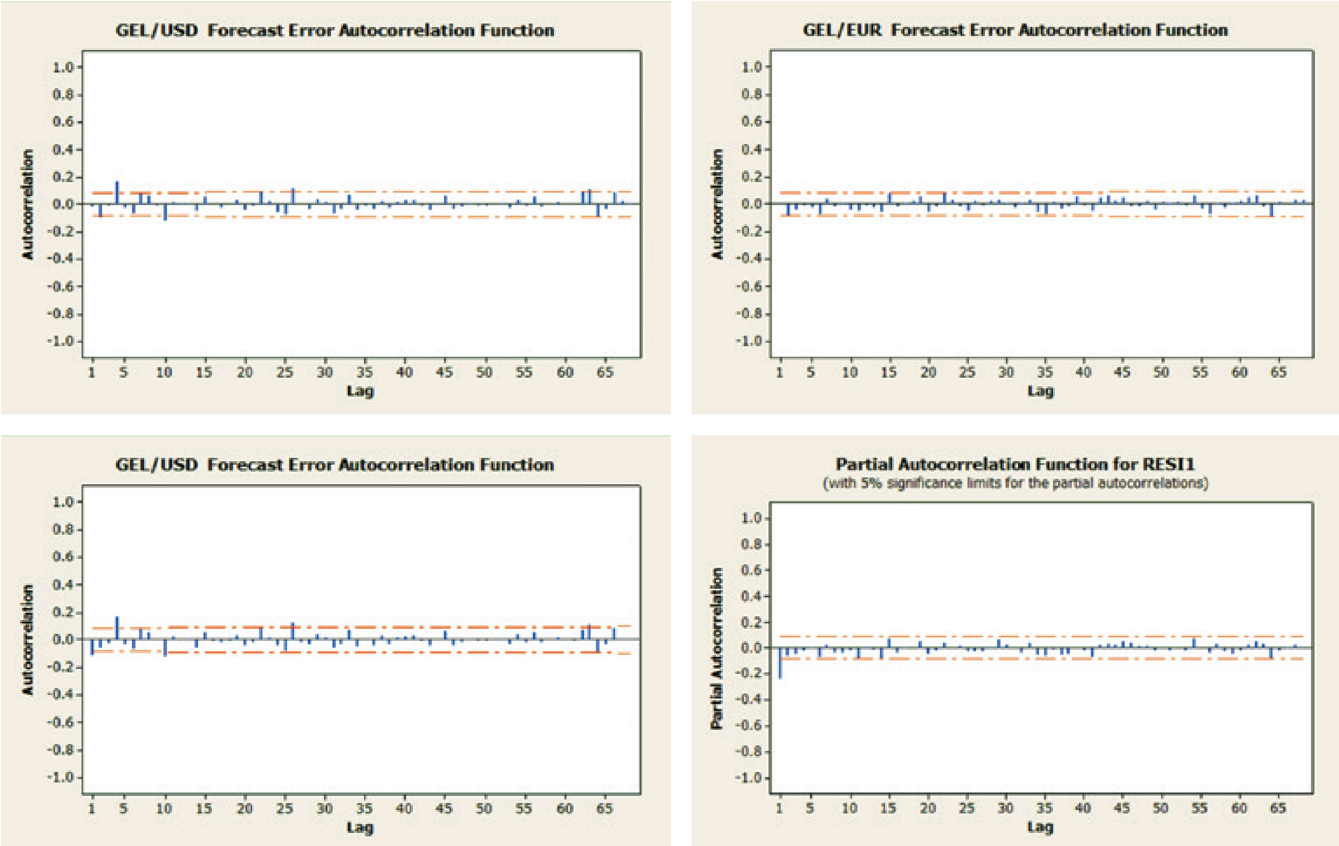
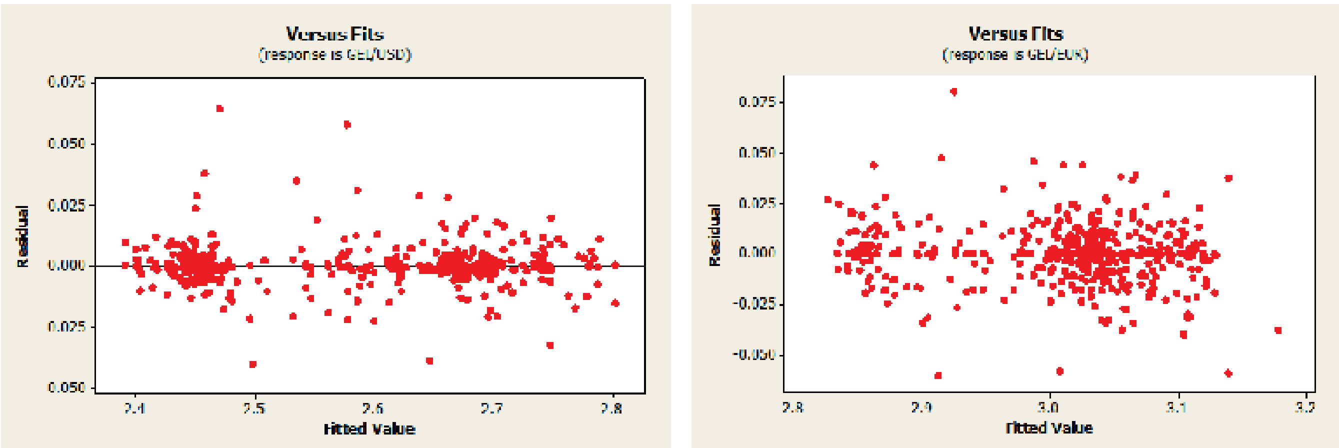

Figure 6: Residuals Plot Versus Fits

As the Figure 5 shows, the autocorrelation coefficients are close to the conclusion that the autocorrelation coefficients are not significant. Following figure (Figure 6) represents the plots of residuals versus predicted values for our estimated model and it also supports the conclusion about residuals autocorrelation.

C. ARIMA MODELS IN FORECASTING EXCHANGE RATES

Box-Jenkins (B-J) models are known as Auto Regressive Integrated Moving Average(ARIMA)(Box, G. E. P., and G. M. Jenkins, 1970). These models are one of the most important and widely used linear time series models (Michael, K., 2003). Time series models are generally not based on any underlying economic behavior. The ARIMA procedure is carried out on stationary data. These models typically relate a dependent variable to its past and to random errors that may be serially correlated. The widely used time series model is the ARIMA (p, d, q) process (Agung, 2009) Time Series Data Analysis Using EViews. Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte Ltd.[1]. ARIMA is powerful tool for forecasting

currency exchange rates. One part of ARIMA (p, d, q) model is AR (autoregressive part), second part - I (integrated part), and third- MA (moving average part). In forecasting form, the general ARIMA (p, q) model selected can be expressed as follows:

$$Y_t = \mu + \phi_1 Y_{t-1} + \phi_2 Y_{t-2} + \cdots + \phi_p Y_{t-p} - \omega_1 \varepsilon_{t-1} - \omega_2 \varepsilon_{t-2} - \cdots - \omega_{t-q} \varepsilon_{t-q} \quad (5)$$

The key component of the ARIMA model is to determine p and q. Where the order p and q of the model indicate how many previous times of data and errors we use to predict the present time. The shapes of ACF and PACF can help in determining these parameters and some statistical packages have tools helping to do this. When, as Figure 1 indicates, the time series is not stationary, it may be converted to a stationary series by differencing $(y_t = Y_t - Y_{t-1})$ and after this transformation of time series Y_t will be replaced by y_t. In this case, when d=1), the ARIMA (p, 1, q) is

$$y_t = \mu + \phi_1 y_{t-1} + \phi_2 y_2 + \cdots + \phi_p y_{t-p} - \omega_1 \varepsilon_{t-1} - \omega_2 \varepsilon_{t-2} - \cdots - \omega_{t-q} \varepsilon_{t-q} \quad (6)$$

The sample autocorrelation (ACF) and partial-autocorrelation (PACF) correlograms were used (Figure 7) to identify autoregressive term and moving average term. Having chosen a particular ARIMA model, and having estimated its parameters, the adequacy of the model is checked by analyzing the residuals. If the residuals are white noise, it means that the model is acceptable, otherwise residuals goto model identification step.

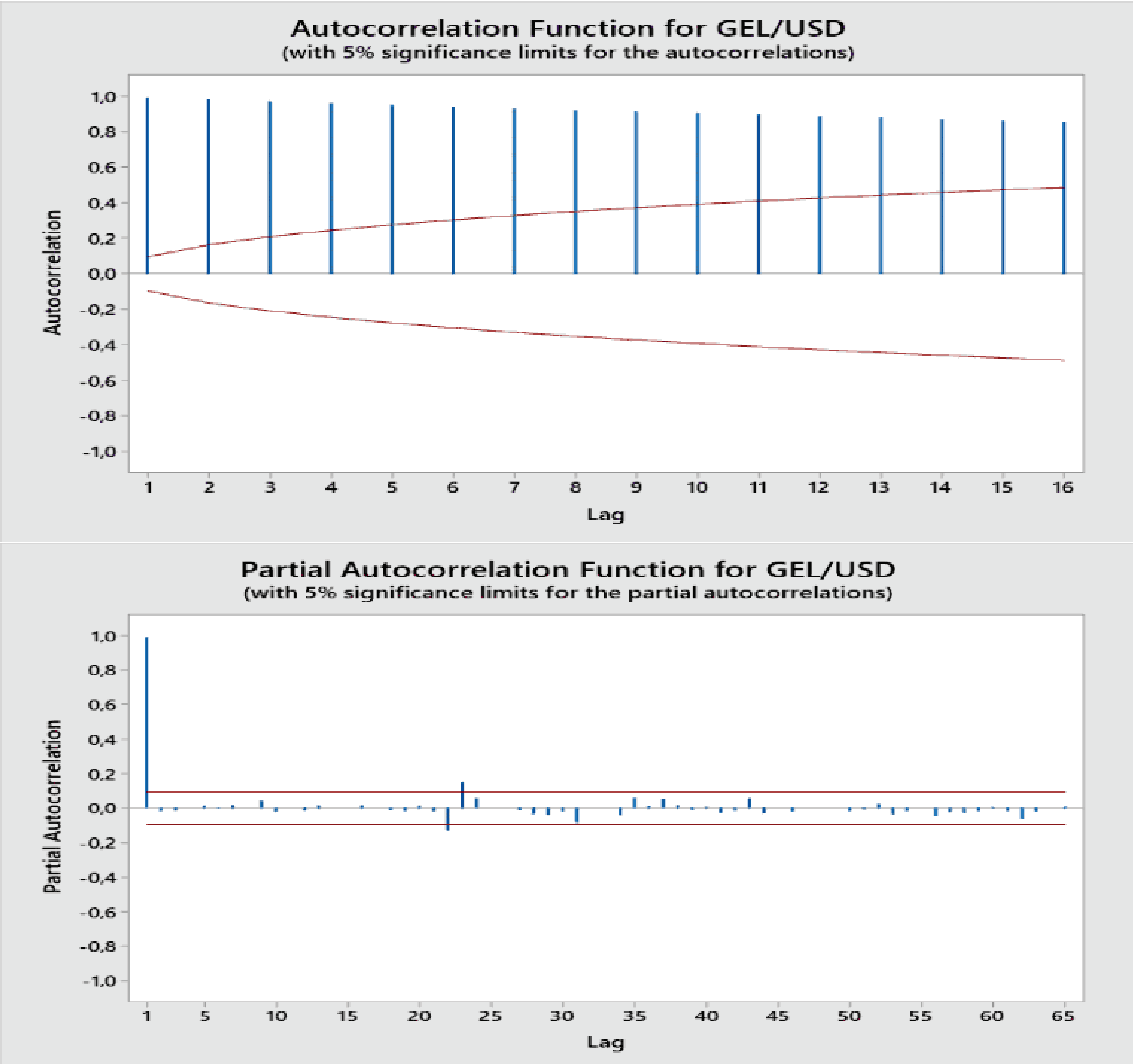

Figure 7

These two figures indicate that the ACF and PACF coefficients are significant. Our decision regarding various orders of autoregressive (p) and moving average (q) based on analysis of the residuals by iterative procedures of model. In this process we kept integrated term (d) as order 1. We have tested the numbers of ARIMA models and only listed in table6models residuals had noisy pattern and estimated models parameters are significant. The results of this process are shown in Table 6 and it reports the values of AIC[2] and BIC[3] for various orders of ARIMA model for GEL against USED and EUR. The AIC and BIC values represented in the Table 4 were by using following formulae's:

$$AIC = \ln \hat{\sigma}^2 + \frac{2}{n} r \qquad (7)$$

$$BIC = \ln \hat{\sigma}^2 + \frac{\ln n}{n} r$$

Where: ln = the natural log; $\hat{\sigma}^2$ =the residual sum of squares divided by the number of observation; n = the number of observations; r = the total number of parameters in the ARIMA model. The estimates of these three models are:

1. Estimates of ARIMA (2, 1, 2) Parameters for GEL/USD				
Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0.714	0.1587	4.5	0
MA 1	0.6896	0.1608	4.29	0
MA 2	0.0993	0.047	2.11	0.035
Constant	-4.3E-06	0.000125	-0.03	0.973
Differencing: 1 regular difference				
Number of observations: Original series 535, after differencing 534				
Residuals: SS =	0.098419	(backforecasts excluded)		
MS =	0.000186	DF =	530	
Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic				
Lag	12	24	36	48
Chi-Square	5.5	19.2	26.7	36.6
DF	8	20	32	44
P-Value	0.704	0.512	0.731	0.778

2. Estimates of ARIMA (1, 1, 2) Parameters for GEL/EUR				
Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0.714	0.1587	4.5	0
MA 1	0.6896	0.1608	4.29	0
MA 2	0.0993	0.047	2.11	0.035
Constant	-4.3E-06	0.000125	-0.03	0.973
Differencing: 1 regular difference				
Number of observations: Original series 535, after differencing 534				
Residuals: SS =	0.098419	(backforecasts excluded)		
MS =	0.000186	DF =	530	
Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic				
Lag	12	24	36	48
Chi-Square	5.5	19.2	26.7	36.6
DF	8	20	32	44
P-Value	0.704	0.512	0.731	0.778

[2] The information criterion of Akaike (Akkaike, H. 1974)
[3] The Bayesian information criterion of Scherz (Sachwarz, G. 1978)

Table 5: The Accuracy Measures of the ARIMA Models		
	ARIMA(2,1,) GEL/USD	ARIMA(1, 1, 2) GEL/EUR
MAPE	2.480E-05	6.13238E-05
MAD	4.384E-03	8.825E-03
MSD	6.405E-05	1.843E-04
FCPCD	70%	72%

Table 6: AIC and BIC Value for Various Orders of ARIMA[4]				
ARIMA(p, d, q)	GEL/USD		GEL/EUR	
	AIC	BIC	AIC	BIC
ARIMA(1, 1, 0)	-9.60701	-9.58296	-8.57106	-8.55263
ARIMA(1, 1, 1)	-9.61765	-9.59361	-8.57981	-8.54775
ARIMA(2, 1, 0)	-9.62318	-9.59914	-8.58125	-8.54919
ARIMA(2, 1, 1)	-9.62373	-9.59969	-8.58149	-8.54141
ARIMA(1, 1, 2)	-9.62042	-9.59637	-8.58206	-8.54198
ARIMA(2, 1, 2)	-9.64648	-9.62243	-8.57875	-8.53065

Lowest AIC or BIC value is considered as best fit of the model. According these criteria the best would be ARIMA (2, 1, 2) for GEL/USD andARIMA (1, 1, 2)– for GEL/EUR. By criteria FCPCD, Table 7,the best models are not the only one. There are: ARIMA (1, 1, 0) and ARIMA (2, 1, 2) for GEL/USD; ARIMA (2, 1, 1),ARIMA (1, 1, 2) and ARIMA (2, 1, 2)– for GEL/EUR by FCPCD criteria.

Table 7: FCPCDValue for Various Orders of ARIMA

ARIMA(p, d, q)	GEL/USD	GEL/EUR
ARIMA(1, 1, 0)	70%	67%
ARIMA(1, 1, 1)	69%	68%
ARIMA(2, 1, 0)	69%	68%
ARIMA(2, 1, 1)	68%	72%
ARIMA(1, 1, 2)	69%	72%
ARIMA(2, 1, 2)	70%	72%

The below Figure 9 plots the predicted exchange rates usingthe best ARIMA we have determined - ARIMA (2, 1, 2) for GEL/USD, (1, 1, 2)and for GEL/EUR.

D. THE RESULTS AND COMPARISON OF MODELS

In this section we will compare the models used above. AIC and BIC can be used for comparing and selecting model. The calculation results are represented the Table 8.

Table 8: Values of Model Selection Criteria: AIC and BIC

		MA	ES	DES	ARIMA
GEL/USD	**AIC**	-7.4491	-8.0297	-8.0190	-9.6465
	BIC	-7.4475	-8.0282	-8.0163	-9.6224
GEL/EUR	**AIC**	-7.5970	-7.4535	-7.2467	-8.5821
	BIC	-7.5954	-7.4508	-7.2440	-8.5420

Table 9: Correct Predicted Change Direction- FCPCD

	SMA	EMA	WMA	SES	HES	ARIMA
GEL/USD	72%	58%	66%	75%	77%	70%
GEL/EUR	73%	65%	68%	65%	69%	72%

Table 9 shows the forecasted correct number of exchange rate change directions. In this point of view,the ARIMA models catch correct change directions for all considered currency rates. The results of exponential smoothing and ARIMA models forecasting are presented in Figure 8.As Table 6 shows, by criteria AIC and BIC ARIMA models are leading, while by criteria FCPCD MA models are leading (Table 7). In these models we usedthe most recent exchange rates, and calculated the short-run MA. This model with combination to Long-run MA, can be used to generate currency trading signals for making buy or sell decisions.

[4] ACF and PACF for all models are not significant.

Figure 8: ARIMA Models Forecasting Results from ARIMA (2, 1, 2)- GEL/USD and ARIMA (1, 1, 2) - GEL/EUR

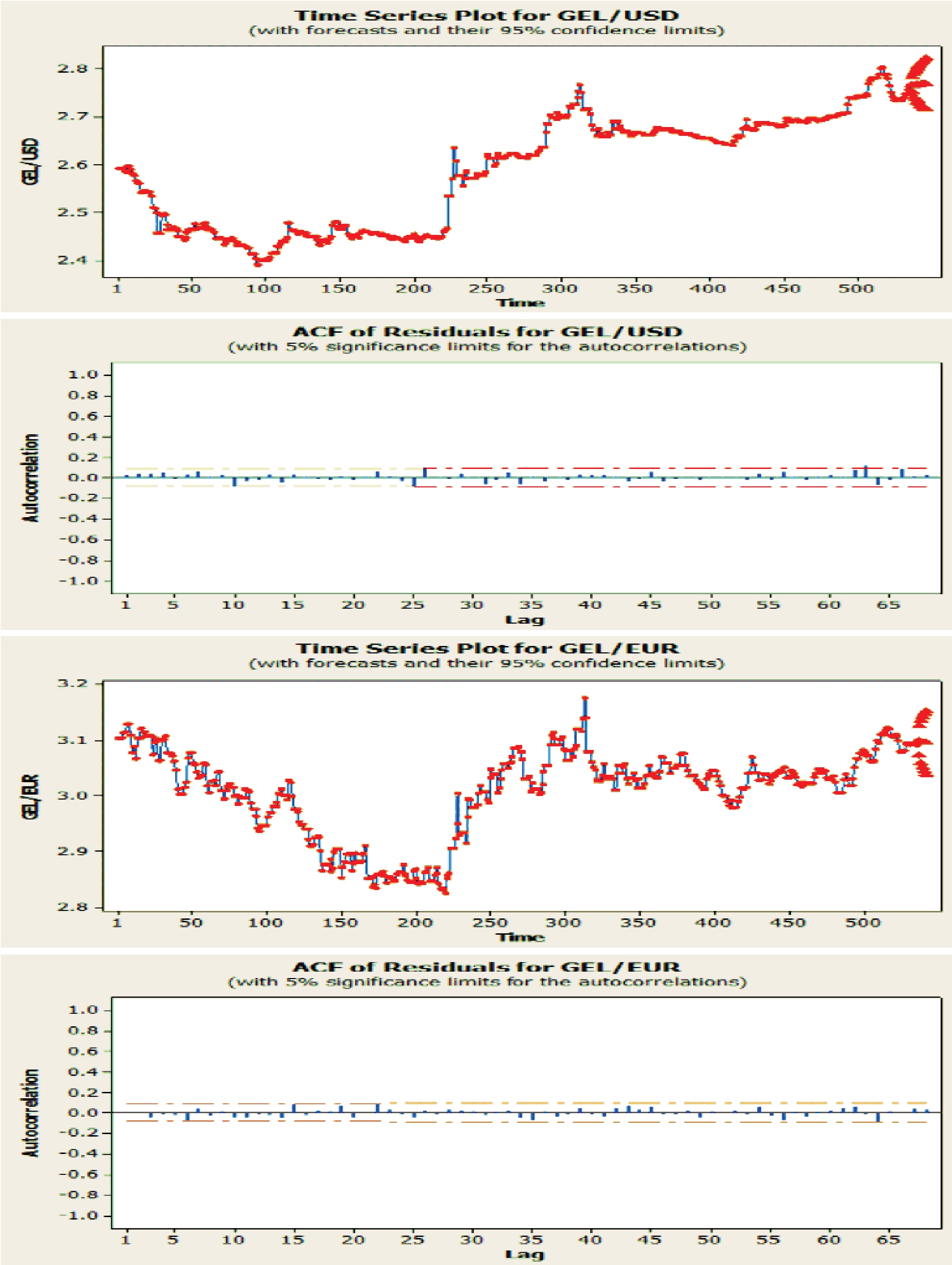

Figure 8

CONCLUSION

All simple moving averages are lagging indicators and have tendency to be “behind” the price. When the exchange rate is trending down the SMA’s rates remain above the real figure and if exchange rate is trending up, SMA would be below the real figure. However, in short-run, SMA the most quickly catches changing behavior of exchange rates. Accordingly, as indicated in Table 8, SMA gave the best results in FCPCD. Weighted moving average models assign the nearest data of time series more weight and, as a rule, more accurately reflects the results of the change. But, in our case, this was not the case and SMA was far better at guessing the direction of change.

Exponential moving average reduces the lag in the SME. Predicted exchange rates do not tend to be lower or higher for some period than the real exchange rate. Although, despite this advantage and much better in accuracy measures, it falls far behind in recognizing change direction – FCPCD.These models work well even when the time series contains a moderate trend. When there are much stronger and long period trending tendency, as expected, there would be much better rendered the Holt Exponential Smoothing than simple exponential moving average.The time series may change its behavior and to reflect this change this class of adoptive model’s parameters must be updated timely. In order to maintain model adequacy and to obtain good result, it is necessary to make careful calculations of new parameters and include sufficient number of previous data.

ARIMA Models: All three selected models (ARIMA (2, 1, 2) for GEL / USD and ARIMA (1, 1, 2) - GEL / EUR have minimum AIC and BIC, and also have the minimum MSD. One order (d = 1) difference turned out sufficient to transform the initial non-stationary time series into stationary. It is important to note that these models respond quickly to changes and also doing relatively well in predicting the direction of currency exchange rates. As the results show, ARIMA has the advantage of medium term currency forecasting. However, we have to keep in mind the fact that ARIMA model is based on the assumption that there is a linear relationship between current and previous values. In the case of nonlinearity,ARIMA approximation would not be desirable for accuracy and therefore inadequate. As it is well known, the likelihood of a linear process being nonlinear is likely not to be zero, so the linearity hypothesis of this dependence should be tested periodically and, if appropriate, linear models should be replaced with nonlinear models(Khashei, M. , M. 2011).

REFERENCE:

1. Agung IG (2009). Time Series Data Analysis Using EViews. Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte Ltd.
2. Akkaike, H. (1974). A New Look at the Statistical Model Identification. IEEE Transactions Automatic Control 19; 716 – 723.
3. Box, G. E. P., and G. M. Jenkins, (1970).Time Series Analysis, Forecasting, and Control. Holden Day, San Francisco.
4. Khashei, M. and Bijari, M. (2011). A Novel Hybridization of Artificial Neural Networks and ARIMA Models for Time Series Forecasting. Applied Soft Computing, 11, 2664-2675.
5. Michael, K. Evans. (2003). Practical Business Forecasting, Blackwell Publishers, 225-269.
6. Sachwarz, G. (1978). Estimating the Dimension of a Model. Annals of Statistics 6: 461 – 464.

JEL Classification: E37, E40, E47 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.020

TIME SERIES MODELS FOR FORECASTING EXCHANGE RATES

GIVI LEMONJAVA
Associated Professor,
University of Georgia, Georgia
Givi@tbcbank.com.ge

KEYWORDS: EXCHANGE RATE, FORECASTING EXCHANGE RARE, TIME SERIES ANALYSIS, ARIMA, MOVING AVERAGE MODEL, SIMPLE AND DOUBLE EXPONENTIAL SMOOTHING MODELS.

For citation: Lemonjava, G. (2019). Time Series Models for Forecasting Exchange Rates, *Globalization And Business, №8*, pp. 149-160. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.020

SUMMARY

This paper investigates the behavior of daily exchange rate of the Georgian Currency LARI (GEL) exchange rate against the USD and EUR. To forecast exchange rates there are numerous models, which tend from very simple to very complicated models for analysis of GEL/USD and GEL/EUR time series variable. The objective of this paper is to compare the performance of individual time series models for predicting exchange rates. We will investigate the application of following time series analysis models: moving average, exponential smoothing, double exponential smoothing adjusted for trend, time-series decomposition models, and ARIMA class models. The forecasting ability of these models is subsequently assessed using the symmetric loss functions which are the Mean Absolute Percentage Error (MAPE), the Mean Absolute deviation (MAD), and the Mean Squared error /deviation (MSE/MSD). In some cases, predicting the direction of exchange rate change may be valuable and profitable. Hence, it is reasonable to look at the frequency of the correct predicted direction of change by used models, for short - FCPCD.

An exchange rate represents the price of one currency in terms of another. It reflects the ratio at which one currency can be exchanged with another currency. Exchange rates forecasting is a very important and challenging subject of finance market, to determine optimal government policies as well as to make business decisions. This is important for all that firms which having their business spread over different countries or for that which raise funds in different currency. Business people mainly use exchange rates forecasting results in following types of decisions like choice currency for invoicing, pricing transactions, borrowing and landing currency choice, and management of open currency positions. The forex market is made up of banks, commercial companies, central banks, investment management firms, hedge funds, and retail forex brokers and investors. Forecasting the short-run fluctuations and direction of change of the currency exchange rates is important for all these participates.

The main goal of this study is to forecast of future exchange rate trends by using currency rates time-series, representing past trends, patterns and waves. The monetary policy of the National Bank of Georgia since 2009 has been followed the inflation targeting regime, where exchange rate regime is floating - change of exchange rate is free. The official exchange rate of the Georgian GEL against the USD is calculated each business day. The official exchange rate of GEL against USD is calculated as the average weighted exchange rate of the registered spot trades on the interbank market functioning within the Bloomberg trade platform. Then, the official exchange rate of GEL against other foreign currencies is determined according to the rate on international markets on the basis of cross-currency exchange rates.

All simple moving averages are lagging indicators and have tendency to be "behind" the price.Exponential moving average reduces the lag in the SME. Predicted exchange rates do not tend to be lower or higher for some period than the real exchange rate. Although, despite this advantage and much better in accuracy measures, it falls far behind in recognizing change direction – FCPCD. As concerns ARIMA Models: All three selected models (ARIMA (2, 1, 2) for GEL / USD and ARIMA (1, 1, 2) - GEL / EUR have minimum AIC and BIC, and also have the minimum MSD. One order (d = 1) difference turned out sufficient to transform the initial non-stationary time series into stationary.

JEL Classification: D83, D85, D91 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.021

THE EFFECT OF NETWORK TYPES ON HERD BEHAVIOR

QUJI BICHIA
PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
q.bichia@iset.ge

KEYWORDS: NETWORK ECONOMICS, HERDING BEHAVIOR, BEHAVIORAL ECONOMICS.

For citation: Bichia, Q. (2019). The Effect of Network Types on Herd behavior, *Globalization And Business, №8*, pp. 161-169. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.021

INTRODUCTION

Humans are social beings and opinions of people around them has a significant impact on their decisions. Often, under scarcity of information, people observe the behavior of others and imitate them, that is, they resort to group behavior. Existing literature on the influence of a group suggests that a small number of individuals do indeed influence decisions of majority. This is evident from the process of spread of new technologies in agriculture, improved seeds and pesticides, dissemination of innovations, patterns of digital markets and spread of using new medicines among doctors.

Mathematical models of graph theory are used for the analysis of economic or other relations. The use of graphs to study economic problems is a fairly new, albeit rapidly growing direction in research. A particular network of connections is represented by nodes (individuals) and edges (connections). For example, below is a graph that represents a network of peers' connections at the university. These 10 nodes correspond to 10 students, and the 14 edges are for friendships between them. According to this network, student 1 befriends 2 and 4, while student 3 befriends 2, 5, 6 and 9. It is possible to analyze public opinion formation, social training, investor behavior and many other interesting issues with similar graphs.

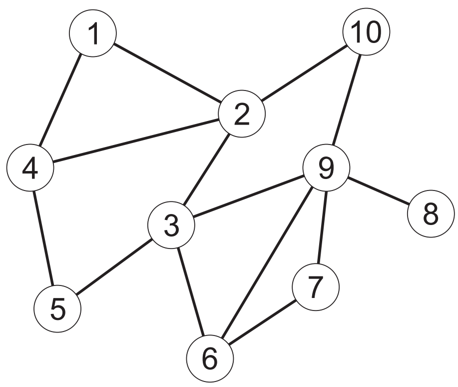

Figure 1. Network of friendly links between university peers.

The influence of opinion leaders is especially important in the Internet age, when the dissemination of ideas is quite easy and accelerated. Social influencers, who are thought leaders, make up a small part of a society. To analyze their impact D. Watts and P. Dodds considered a model of public opinion formation with influencers as 10% of the total population (Watts & Dodds, 2007). As a result, they conclude that socially influential individuals are more difficult to find than the average person and it may even be more difficult to mobilize them. Another example where thought leaders can play an important role is the early adopters of any innovation or trend. Influential people can lead group behavior and disseminate some news to the public at large.

This indicates that networking between people is very important in defining the role of thought leaders. If the average number of individual connections is low, people can more easily be influenced and the role of opinion leaders is immense. Conversely, if the average number of individuals with connections is high, only individuals with lower than average connections may be influenced by opinion leaders (ibid). A network of connections is a group of individuals, families, friends, supporters, or those who have some form of communication with an individual within a certain social system (Valente, 1996).

It is noteworthy that some scholars argue that large-scale changes in public opinion do not come from individuals with strong influence. These changes are largely caused by individuals who are easily influenced by others and themselves easily influence other individuals. The era of the Internet has brought society closer together, making it easier for one part of it to influence other members. Yet paradoxically, society seems more fragmented than ever. The level of influence of opinion leaders through the Internet has increased significantly. That is why it is justified to analyze hyperinfluential individuals, who influence very large groups of people (Watts & Dodds, 2007). It is unexpected that hyperinfluential people on average are less likely to induce group behavior than those with weaker influence and even average influence. It seems that existence of early adopters at high variation in interper-

sonal relationships reduce the chance of emergence of group behavior.

Observations on random networks allows for some interesting conclusions. However, people often do not associate with others on the basis of randomness. Usually, when establishing relationships, people consider certain indicators such as social role (Merton, 1957), group attribution (Feld 1981), homogeneity (McPherson et al., 2001) and others. All of this creates different internal structures in the network of connections. Consequently, each requires a different analysis.

An important feature of a network is its density, which indicates the share of connections actually existing between potential connections that could exist and is highest when all possible connections are actually realized. The density of the connection network varies from 0 to 1 and is maximal when we have a full network (all individuals are connected to all others). In low-density conditions, the number of connections is lower and information is disseminated more slowly among individuals (Jackson, 2011, pp. 511–585).

There are several empirical and experimental studies that indicate that people use the threshold rules in social conditions. The threshold rule implies that there is a certain critical value (threshold) whereby people change behavior and below it they respond differently. H. Young showed (Young, 2006) that the massive shift to hybrid maize seeds by American farmers in the 1940s could only be explained by the threshold rule. In the laboratory experiment, where participants had to identify the majority of the 24-person group, they found that people used the threshold rule at a critical rate of ½ (Latané and L'Herrou, 1996). Research has shown that computer simulations across different networks give realistic results and with repeated interactions of individuals three fundamental phenomena emerge in networks: consolidation, grouping, and sustained diversity. The consolidation refers to formation of the common choice among members, the grouping of the members means that individuals in the neighborhood of the network grow similar, resulting in a more homogeneous groups, and sustained diversity is kept by minority with the ability to keep different characteristics despite the influence from others.

Imitation between firms leads to emergence of leaders. The bigger, more successful and prestigious a firm is, the more informed other firms think it is and they tend to repeat its behavior. The emergence of followers also depends on the level and number of links the leader has with other firms (Haveman, 1993). Having a central position in the network is important because closely connected firms are better informed.

Imitative behavior may also be the cause of the "clustering" of foreign direct investments. A leader entering a foreign market may be followed by followers who repeat the same behavior, ensuring that an approximate balance of competitive opportunities is maintained and that the followers do not lose competitiveness with the leader. Imitation is also observed when there is competition between firms in research and development. The first inventor of new technology can patent his invention, so one firm's rise in research and development costs is followed by competitors' similar behavior, which results in excessive investment in a particular industry (Lieberman and Asaba, 2006).

Updating information in an incomplete network is particularly difficult, as agents are unaware of what information others possess and need to make a guess instead. A mathematical model of the network is useful for dealing with different types of examples, such as analyzing civil unrest and protests. Short distance connections can be caused by the geographical characteristics of social dissatisfaction, and long distance connections can be explained by many different factors (Braha, 2012). Especially interesting are the scale-free networks, in which degree (the number of connections with neighboring members) is exponentially distributed, indicating the existence of closely related individuals - hubs. This happens in networks that are constantly growing with the addition of new members, and new members are more inclined to associate with individuals who are already connected to many other individuals. Analyzing networks with such distributions helps to explain the phenomenon of diffusion and epidemic spread.

The analysis of large networks is associated with great difficulty, which is why it is more appropriate to observe particular cases. One example of such an analysis is that 10% of the total population can change the behavior of the rest of the population if they never change their own opinion and stay firmly on it (Xie et al., 2011). The authors came to this conclusion by analyzing the complete graphs of a network (all individuals in the complete graph are related to all others). They also concluded by simulating a scale-free network of Erdős–Rényi random graphs that the degree of the system is the same as that of complete graphs but with a lower average number of connections, the consensus time drops slightly faster. It is interesting to see whether similar results can be drawn from the analysis of individuals who are motivated by the utility level.

HERD BEHAVIOR UNDER DIFFERENT NETWORK SYSTEMS

Networks greatly influence various processes and their dissemination. For example, dissemination of innovation depends not only on how valuable the technology is to people, but also on what channels will be used to spread it and who will spread the information. In order to draw conclusions, it is advisable to compare different types of networks in terms of the prevalence of group behavior within them. In this regard, the present study deals with four types of networks: small world, one-hub (one central figure), multi-hub (many central figures) and two-component (two closely related groups with weak links between groups).

Computer simulations of group behavior formation allow for analysis of general patterns. The small-world random network is a simple base, the extension of which allows for deeper observations. Such a network could be a network of friends on Facebook, a network of college students or many others. They are characterized by a large component and short distances between any two individuals in the network

(Jackson, 2019, p. 50). Small-world random networks can be extended by introducing a closely related element into the network. The simplest network with closely related node is star network. In such a network, all individuals are connected through one central figure, and there are no direct connections. The central figure, the so-called hub, plays a key role in disseminating information within the network. Internet networks, connected though servers are such networks.

A multi-hubbed unevenly connected network well describes the characteristic of individuals that they often resort to preferential attachment - individuals (or organizations) that are more connected are more desirable than others. This feature is widespread among individuals and many situations are characterized by it (frequency of word use, distribution of city sizes, distribution of wealth, number of citations in scientific articles...). This means that nodes with multiple edges are more likely to acquire new ones, while less connected ones have less chance of making new connections. Such a relationship is often described by power law and is known as Zipp's law (Jackson, 2011, pp. 525). Such relationship leads to the emergence of certain hubs or central figures that spread information to many individuals and may be thought as leaders or experts in a particular situation. In addition to favorable connectivity, such networks are characterized by freedom from scale effects, which is particularly useful for analyzing such networks. As for a two-component network, such a network is useful for analyzing a somewhat polarized society. In the case of the behavior of loyal customer groups on both sides of the duopoly market or the formation of two major political or other opinions, public behavior can be described in terms of such a network.

Within this study, a random (small-world type), single-hub, multi-hub and two-component network of 150 individuals was selected for analysis.

We have to define some variables to formalize the model. The paper follows Jackson's notation (Jackson, 2011, pp. 511–585). The network can be represented as a graph of N nodes with a finite number of members n. The graph, i.e., the network, is (N, g) pair where g is the nXn proximity matrix. g_{ij} represents the relationship between i and j. Relationship can be of many kinds, but only $g_{ij} \in \{0,1\}$ type of relationships are considered within this work.A relationship between to individuals either exists ($g_{ij} = 1$) or not ($g_{ij} = 0$). Assume that $g_{ii} = 0$ meaning that individuals don't have relationships with themselves. If i and j nodes are connected, their relationship belong to the graph $ij \in g$ and ij is called an edge or a connection.Sub-network(N', g') is called a component if N'⊂N, g'⊂g and there is a path from any node $i \in \mathrm{N}'$ to any node $j \in \mathrm{N}'$ in g'. Moreover, no node $l \in \mathrm{N}$ that is not a part of the component $l \notin \mathrm{N}'$, has any connection to nodes within the component.In this regard, the two-component network mentioned above does not strictly follow the definition. It is more freely defined as there are couple of connections between two mostly separated components.

The neighbourhood of node i is given by $\mathrm{N}_i(g) = \{j | ij \in g\}$, which is the set of all nodes that are connected to i. The degree of a node in a network is equal to the number of his neighbours $\mathrm{d}_i(g) = |\mathrm{N}_i(g)|$. The average degree in a network is given by $\frac{\sum_i \mathrm{d}_i(g)}{n}$. The probability of forming a link with existing nodes in a network under preferential attachment is

$$P_i = \frac{\mathrm{d}_i(g)}{\sum_j \mathrm{d}_j(g)}$$

Unlike random networks, where every node has an equal chance of forming a link.

The density of a network is given by

$$D(g) = \frac{\sum_j \mathrm{d}_j(g)}{n(n-1)}$$

Some individuals are more central than others under preferential attachment and this type of random networks describe social connections better than other networks. Betweenness centrality describes how particular node plays a central role in the dissemination of information to other members of the network, or how important it is as a mediator among others:

$$C_B(l) = \frac{1}{n_B} \sum_{i,j \in N} \frac{\sigma_{i,j}(l)}{\sigma_{i,j}}$$

Where $\sigma_{i,j}$ is the number of shortest paths between i and j, while $\sigma_{i,j}(l)$ is the number of shortest paths between i and j that pass through l. n_B is the normalization coefficient and $n_B = (n-1)(n-2)$, where $l \neq i \neq j$. If one of them is equal to l then $n_B = (n-1)n$ (Mazalov and Chirkova, 2019, pp. 117-120).

The existence of networks with one or more central members in social relations is natural and there are numerous examples of such distributions. For example, the co-authoring network of mathematical scientific publications, which comprises 10 747 articles. There are 4 local stars in this network that are most closely associated with other mathematicians. Consequently, their centrality rates are also highest (ibid., pp. 155-161).

SIMULATION RESULTS IN DIFFERENT NETWORKS

The present study deals with the dissemination of a particular product, innovation, opinion, norm, or a belief in small-world, single-hub, multi-hub, and two-component networks, and the analytical implications of disseminating the two opposing opinions through group behavior. The characteristics obtained by observing the simulations are summarized and the findings are presented. Thus, the study consists of two parts: simulations of the dissemination of one opinion and simulations of the dissemination of two opposing opinions in the network. In the case of a single opinion, simulations were performed from a randomly selected member, the most connected and the least con-

nected member. Connection density on the one hand is given by the quality of the agent in the network and on the other hand by its intermediate centrality. It was a matter of interest as to when a particular product or idea would reach full distribution in the network.

The process of spreading group behavior is as follows: Every individual receives some signal s_i about a binary decision. Action set is given by $\{a, b\}$. Individuals make the first decision based on their signals because they have no other information. According to the prior belief, both alternatives can be optimal with equal probabilities. In the next step, every individual looks at the decisions of those in his or her neighborhood and updates his or her belief by the Bayes rule - $\Pr(\omega = 1 | s_i, H_t, N_i(g)) = \frac{\Pr(s_i=1|\omega=1,N_i(g))\cdot\Pr(\omega=1)}{\Pr(s_i=1)}$, where $\omega\epsilon\{0,1\}$ is an even that an optimal choice is a (when $\omega = 0$) or b (when $\omega = 1$). $H_t$is history of strategies chosen by individuals in the past and $N_i(g)$ is the neighbourhood of i within the network g. If the optimal action is changed after belief updating (if the probability exceeds 0.5), individuals will switch their choice. Otherwise they will keep their old action. On the next step they observe others' actions again and decide whether to change own action or not and so on. After some stages, a stable point is reached where no one is willing to change his decision after observing the choice of neighbors in the network. The study compares the times needed to reach stability in different types of networks.

A. DIFFUSION OF AN OPINION WITHIN A NETWORK

Simulations have shown that the speed of propagation of a belief varies according to who is the source of this process. However, the difference is not big within a small world network. As it turns out, full distribution occurs in at least 4 and a maximum of 20 periods, and the average time of full distribution varies from 6.5 to 8.6, depending on whether the most connected member is the source or the least connected one. In the non-random propagation simulations, the members were selected based on the number of their connections, i.e. the highest and the lowest degree according to $d_i(g)$. On the other hand, considering the betweenness centrality of $C_B(l)$ calculated for each member, the individuals with the highest and lowest values were chosen.

The result is quite different if there is one central figure. In this case, the full spread occurs at a minimum of 10 and a maximum of 206 periods and the average time of full spread varies from 20.5 to 36. This means that the presence of one central figure prevents information from spreading across the network, as there is preferential attachment and some members can only acquire one connection. If there are several central figures, the full spread occurs in at least 3 and a maximum of 122 periods and the average time of full spread varies from 3.9 to 14.9. In a two-component network, full adoption occurs quite rapidly - at least 5 and up to 36 periods, and the average time of full adoption varies from 9 to 13.3. Although the connection between components is almost non-existent, a small number of existing links play a critical role in rapidly disseminating a behavior.

B. CONFRONTATION OF TWO OPPOSING OPINIONS WITHIN A NETWORK

It is interesting to see how often one view overcomes another or whether their stable coexistence is possible when two opposing opinions are being spread in a network. It can be observed, for example, in the diffusion of alternative innovations, when only one of them can be established (e.g. magnetic video and digital tapes) or in the spread of influence of two opposing political forces. The results of the simulations below provide some insight into these issues.

Random network simulations have shown that in case of two opposing norms, full spread occurs in at least 4 and maximum 15 periods and the mean time of full spread varies from 7 to 7.6, depending on whether two randomly selected members have opposing views or two members with unequal positions, one of which is more connected, rather

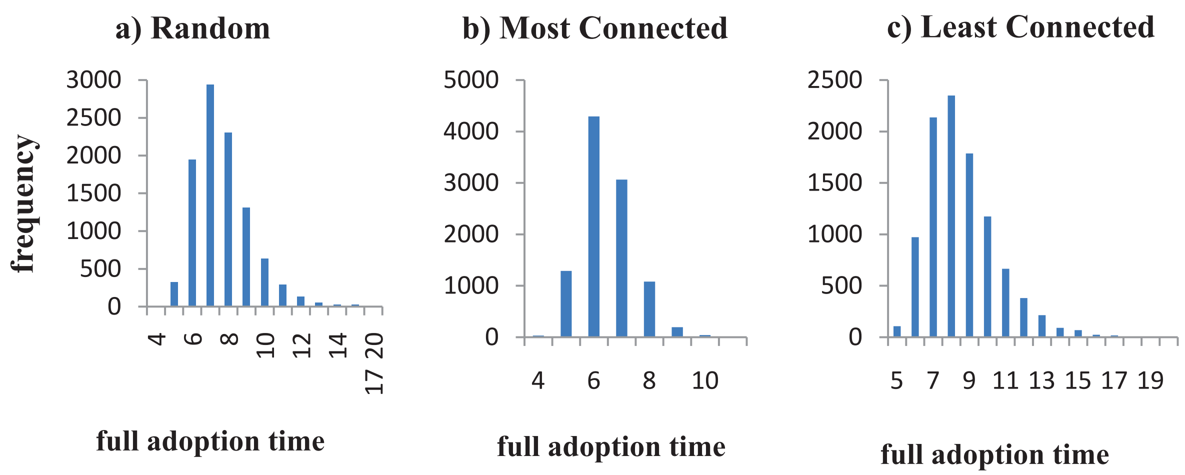
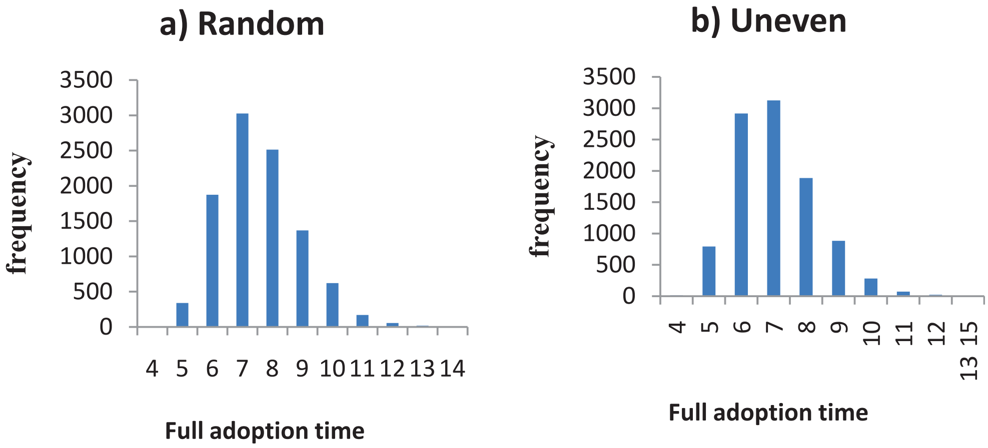

Figure 2. Results of simulations in small world networks when propagation starts from a) random member; b) most connected member; c) least connected member

Figure 3. Results of simulations in small world random network, when to opposing views are being spread from a) randomly chosen members; b) the most and the least connected members.

than the other. In 36.67% of the symmetrical cases one of the opinions was completely dominated, while in the other cases both views were maintained at different ratios. When one member was more connected than the other, complete dominance occurred in 42.19% of the cases.

In the case of two opposing norms in a single network, full adoption occurs at a minimum of 8 and a maximum of 96 periods, and the average adoption time varies from 20 to 25.6. Such extreme variability in the time of full adoption of a norm is due to difficulty of covering large masses when disseminating from the highly connected members of the network. Moreover, in 32.88% of the symmetrical cases one of the opinions was completely dominated, while in the remaining cases both were maintained at different adoption levels. When one opinion was spread from better connected member than the other, complete adoption occurred in only 1.15% of cases. This is due to the specificity of one-hub network. In this case, some peripheral members never adopt widely accepted opinions. Full adoption happens in multi-hub network over a period of 3 to 57 periods and the average time of full adoption ranges from 3.9 to 7.1. In 85.59% of the symmetrical cases one of the opinions was completely dominated, while in the asymmetric cases the complete adoption occurred in 53.98% of the cases. In a two-component network, full diffusion occurs in a minimum of 5 and a maximum of 20 periods and the average time of full adoption varies between 9.8 and 10. In 34.14% of the symmetrical cases one of the views was completely dominated, while in the asymmetric cases it was only 2.88%.

It is evident from the simulations that the position of the individual in the network is important to determine his or her impact on community or a particular group. It is no less important to know what type of network is best suited to represent a society and what the permeability of different norms, innovations or representations is within it. A central position of a member gives him a greater chance of dissemination of an opinion in the group but does not rule out the delay or failure of the process. In some cases the opinion of a less connected individual may be more successfully disseminated and established.

Group behavior spreads more rapidly in a random network than in a network characteristic of a special society on average. But multi-hub network has the potential for the fastest spread (although information disseminates faster in a random network on average). Group behavior is slow to spread in a single-hub network, as some individuals are very weakly connected to other areas of the network. An opinion spread in the neighbourhood of the central figure will soon reach all members of around him or her but it will take a long time to reach far ends of the network. The two-component network in this regard maintains a balance between the speed of distribution and the area of distribution. There is least variation between adoption times in a two-component network (not considering the small-world random network). The high variation in single-hub and multi-hub networks indicates that it is advisable to consider more specific situations for accurate results.

The computation of betweenness centrality indices revealed that the random network characterized with the lowest betweenness centrality coefficients from 0.002 to 0.051, while the one-hub network is naturally the highest - from 0 to 0.688.

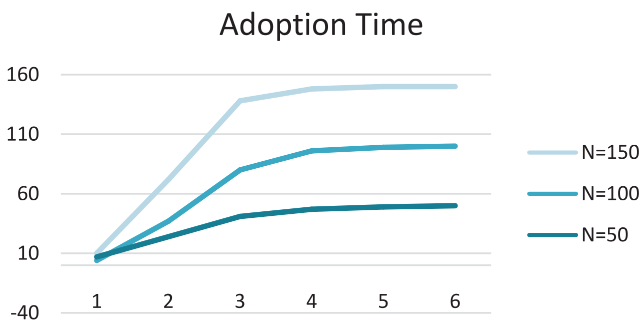

Figure 4. Adoption times in multi-hub networks of different sizes.

Figure 4 compares adoption times within multi-hub networks of different size and it is clear that adoption happens at the same speed most of the time regardless of the network size. In case of N=150 adoption is fastest and it takes only 5 periods. When two opposing opinions are being spread, the process reaches stability at different speeds. The next figure summarizes the results. When one of the opinions is dominated by the other, it takes similar time periods for all sizes of multi-hub networks but in this case the medium-sized one takes the longest to reach stability, while the network with 150 members stabilizes the fastest.

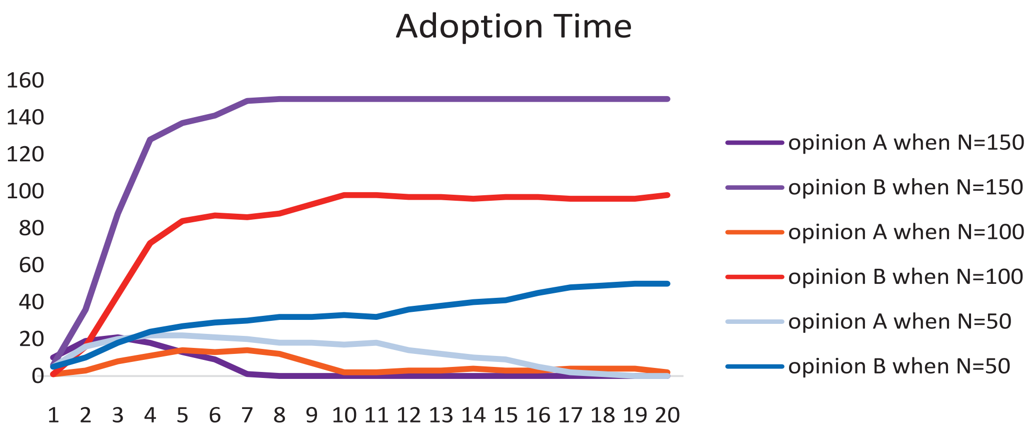

Figure 5. Adoption times for spread of two opposing opinions within multi-hub networks of different sizes.

It will be interesting for the future research to study adoption of group behavior from not one but multiple sources. Also, observing the distribution of group behavior across different network types, taking into account different model types and comparing the actual data with the given model.

CONCLUSION

The present paper analyzes patterns of information flow across different types of networks and compares the conditions for the emergence of group behavior. Simulations were carried out on 4 types of networks of 150 members - small-group, single-hub, multi-hub and two-component networks. According to the results, group behavior, innovation, opinion or norms can be spread within the network at different speeds.

In small world, full adoption occurs in 4-20 periods and the average time of full adoption is 6.5-8.6. In non-random propagation simulations, the highest and lowest degrees were selected according to the degree of dig. On the other hand, considering the betweenness centrality of CBl calculated for each member, the individuals with the highest and lowest values were chosen. In the case of a single-hub network, full adoption can happen very quickly or very slowly. The existence of one central figure prevents the spread of information across the network from the effect of preferential attachment and some members can only acquire a single link. If there are several central figures, the full spread is, on average, the fastest. It only takes 3.9-14.9 periods.

The study of the diffusion of two opposing views is interesting when dissemination of alternative innovations or spread of influence of two opposing political forces are studied. Conducted simulations show that in the case of two opposing norms, full propagation occurs most quickly within a multi-hub network with only 3.9-7.1 periods required on average and it is slowest in a single-hub network with 20-25.6 periods. The complete dominance of one of the opinions is highest in multi-hub network, where it occurs in 85.59% of symmetric cases and in 53.98% of asymmetric cases.

It is evident from the simulations that the position of the individual in the network is important to determine his or her the impact on a community or a particular group. It is no less important to determine the type of a network and the permeability of different norms, innovations or representations within. A central position gives a member a greater power in disseminating an opinion, but does not rule out delay or failure of the process. In some cases, opinion of a less connected individual may be more successfully disseminated and established. The size of a single-hub or multi-hub networks does not drastically change adoption times but can still have a small impact.

REFERENCES:

1. Braha, D. (2012). Global Civil Unrest: Contagion, Self-Organization, and Prediction. PLoS ONE 7(10): e48596. doi:10.1371/journal.pone.0048596
2. Feld, S. L. (1981). The Focused Organization of Social Ties. American Journal of Sociology, 86, pp. 1015–35.
3. Haveman, H. A. (1993). Follow the leader: Mimetic isomorphism and entry into new markets. Administrative Science Quarterly, 38, pp. 593– 627.
4. Jackson, M.O. (2011). An overview of social networks and economic applications. In: Benhabib, J., Bisin, A., Jackson, M.O. (Eds.), Handbook of Social Economics (Elsevier Press, Amsterdam), pp. 511–585.
5. Jackson, M.O. (2019). The Human Network: How Your Social Position Determines Your Power, Beliefs, And Behaviors. Pantheon.
6. Latané, B. and L'Herrou, T. (1996). Spatial Clustering in the Conformity Game: Dynamic Social Impact in Electronic Groups. Journal of Personality and Social Psychology, 70, pp. 1218–30.
7. Lieberman, M. B. and Asaba, S. (2006). Why Do Firms Imitate Each Other? Academy of Management Review, Vol. 31, No. 2, pp. 366–385.

8. Mazalov, V. V. and Chirkova, J. V. (2019). Networking Games: Network Forming Games and Games on Networks, Academic Press, 1st ed., pp. 155-161.
9. McPherson, M., Smith-Lovin, L., and Cook, J. M. (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. Annual Review of Sociology, 27, pp. 415–44.
10. Merton, R. K. (1957). The Role-Set: Problems in Sociological Theory. British Journal of Sociology, 8, pp. 106–20.
11. Valente, T. W. (1996). Social network thresholds in the diffusion of innovations. Social Networks, 18(1), pp. 69–89.
12. Watts, D. and Dodds, P. (2007). Influentials, Networks, and Public Opinion Formation. Journal of Consumer Research, 34(4), pp. 441-458.
13. Young, H. P. (2006). The Spread of Innovations through Social Learning. Working paper, Center on Social and Economic Dynamics, Brookings Institution.
14. Xie, J., Sreenivasan, S., Korniss, G., Zhang, W., Lim, C., and Szymanski, B. K. (2011). Social consensus through the influence of committed minorities, Physical Review E, 84(1) 011130.

JEL Classification: D83, D85, D91 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.021

THE EFFECT OF NETWORK TYPES ON HERD BEHAVIOR

QUJI BICHIA
PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
q.bichia@iset.ge

KEYWORDS: NETWORK ECONOMICS, HERDING BEHAVIOR, BEHAVIORAL ECONOMICS.

For citation: Bichia, Q. (2019). The Effect of Network Types on Herd behavior, *Globalization And Business, №8*, pp. 161-169. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.021

SUMMARY

This paper aims to compare spread of an opinion, norm, innovation or a belief in different types of networks. For this purpose, different network metrics are discussed and results of network model are summarized based on simulations. Norms may spread from a single source or multiple sources and these issues require separate analysis.

Networks play an important role in decisions that people make. They determine what information someone will receive and how will he act within this limited information. As it turns out, small number of people can influence decisions of majority. These can be consumption decision, decisions about adopting new technologies, innovations, medical practice, social norms and so on. Mathematical models of networks help us understand how these processes propagate. There are different types of networks that can emerge within a society or some group and there are characteristics that can describe roles of group members in spreading some idea or innovation.

Networks can be of many kinds but human networks tend to have common characteristics. Therefore, current work focuses on 4 types of networks - small world, single-hub (one central figure), multi-hub (many central figures) and two-component. Small world random networks are observed in different situations and they can be used to describe some human interaction networks. Many networks are described by power law distributions, where new members of a network have a preferential attachment and link to other highly connected members. Single-hub and multi-hub networks describe such situations. Two-component network is used to describe polarized groups that have opposing views and are competing with each other. This could be political parties or competing firms.

The present paper analyzes patterns of information flow across different types of networks and compares the conditions for the emergence of group behavior. Contribution of this work is the simulation results that show how different networks exhibit varying outcomes and propagate opinions differently.

Simulations on small world, single-hub, multi-hub and two-component networks with 150 members show that network types matter in terms of how fast can group behavior spread within a network. The process of spreading group behavior is as follows: Every individual receives some signal si about a binary decision. Individuals make the first decision based on their signals because they have no other information. In the next step, every individual looks at the decisions of those in his or her neighborhood and updates his or her belief by the Bayes rule. On the next step they observe others' actions again and decide whether to change own action or not and so on. After some stages, a stable point is reached where no one is willing to change his decision anymore. The study compares the times needed to reach stability in different types of networks.

Simulations have shown that the speed of propagation of a belief varies according to who is the source of this process. However, the difference is not big within a small world network. As it turns out, full distribution occurs in at least 4 and a maximum of 20 periods, and the average time of full distribution varies from 6.5 to 8.6, depending on whether the most connected member is the source or the least connected one. The result is quite different if there is one central figure. The presence of one central figure prevents information from spreading across the network, as there is preferential attachment and some members can only acquire one connection. If there are several central figures, the full spread occurs relatively faster. In a two-component network, full adoption occurs quite rapidly. Although the connection between components is almost non-existent, a small number of existing links play a critical role in rapidly disseminating a behavior.

Group behavior spreads more rapidly in a random network than in a network characteristic of a special society on average. But multi-hub network has the potential for the fastest spread (although information disseminates faster in a random network on average). Group behavior is slow to spread

in a single-hub network, as some individuals are very weakly connected to other areas of the network. An opinion spread in the neighbourhood of the central figure will soon reach all members of around him or her but it will take a long time to reach far ends of the network. The two-component network in this regard maintains a balance between the speed of distribution and the area of distribution. There is least variation between adoption times in a two-component network (not considering the small-world random network). The high variation in single-hub and multi-hub networks indicates that it is advisable to consider more specific situations for accurate results.

Comparison of adoption times within multi-hub networks of different size shows that adoption happens at the same speed most of the time regardless of the network size. When two opposing opinions are being spread and one of the opinions is dominated by the other, it takes similar time periods for all sizes of multi-hub networks.

JEL Classification: R1, R22 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.022

THE IMPACTS OF MILITARY BASE CLOSURES AND REALIGNMENTS WITH SOME EXAMPLES BASED ON LOCAL REVITALIZATION PROGRAMS IN POLAND

MARZENA PIOTROWSKA-TRYBULL
Faculty of Management and Command,
War Studies University in Warsaw, Poland
m.trybull@akademia.mil.pl

ARANKA IGNASIAK-SZULC
Faculty of Economic Sciences and Management,
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland
aranka@umk.pl

KEYWORDS: MILITARY BASE CLOSURES AND ALIGNMENTS, LOCAL REVITALIZATION PROGRAMS IN POLAND, REVITALIZATION PROCESS.

For citation: Piotrowska-Trybull, M., Ignasiak-Szulc, A. (2019). The Impacts of Military Base Closures and Realignments With Some Examples Based on Local Revitalization Programs in Poland, *Globalization And Business, №8*, pp. 170-177. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.022

INTRODUCTION

In the literature in the field of economic sciences (including defense economics) one can find examples of the restructuring of armed forces (military bases/units), arms industry and related research and development units and their consequences for the community on the micro, meso and macroeconomic scales, from the United States of America, the Federal Republic of Germany, Sweden, the Great Britain, France, Central and Eastern Europe (Intriligator 2001, p. 345-347, Myrttinen 2003).

The process of transforming the armed forces in individual countries made itself felt at the end of the 1980s, in particular after the end of the Cold War (Markusen, Oden 1994, p. 4). The consequences of the transformations varied depending on: the strength and nature of the links between the armed forces and the local and regional community, development conditions in particular parts of the country (Myrttinen 2003, p. 12-13), as well as the scale of reduction of defense spending. Referring to the effects of lowering these expenditures, it is worth emphasizing that the concentration of military activity in selected locations (Cunnigham, Klemmer 1995, p. 33) and the related concentration of military expenditures (as opposed to other types of public spending) may have a greater impact on the local and regional economy than on the national one. Depending on the connections of operational subsystems elements and support, as well as their distribution in space, expenditure reduction is also felt by the cities where the sub-suppliers are located, like military-industrial complex in the USA – cooperation of major suppliers with the government and smaller sub-suppliers; and services for the army from companies located throughout the country (Stankiewicz 1999, p. 27; Sirko, Piotrowska-Trybull 2013, p. 141-144).

As a result of the restructuring of the army after 1990 in the countries of Central and Eastern Europe, including Poland, some problems occurred, among others connected with: establishing land ownership, finding an investor interested in development of former military bases, environmental pollution in the areas of former military bases, lack of local adaptation capacities in local governments, as well as the problems of population dislocations.

1. THE POSSIBLE IMPACTS OF MILITARY BASE CLOSURES AND ALIGNMENTS

The following areas are indicated in the literature showing the effects of the liquidation of the army for the territorial unit:

- demography – population decline, decrease in population growth, population migration;
- labor market – employment decline, increase in unemployment, need for retraining;
- income situation – lowering the level of remuneration, including among those that cooperated with the liquidated

entity, lowering the purchasing power of the population and reducing consumption, increased demand for social assistance;

- economy – changes in the economic structure, reduction in the size of the local tax base;
- public services – reduction of the number of recipients (schools, health centers, cultural institutions), sometimes also liquidation of branches due to too high costs of their maintenance in relation to the number of recipients;
- real estate market – surplus of housing supply in relation to demand, lowering property prices, worse financial situation of borrowers, increase in the number of vacant space.

The liquidation of military units from the point of view of the real estate market gives diverse possibilities of using post-military property for civil purposes, depending on its type, technical condition and location (see tab. 1).

Table 1. Examples of use of post-military assets as experienced in the Federal Republic of Germany after the departure of American troops

Type of land and/or real estate	The use of post-military property and related difficulties
Military barracks	Apartments, schools, administrative buildings There are difficulties in attracting investors and using the space associated with warehouses and sports facilities
Staff apartments and flats	Flats The limitation is the cost of housing adaptation to current market standards
Training grounds and training facilities	For training purposes of the army. Parks, reservations There are restrictions on the use due to unexploded ordnance, surface pollution, rare plant and animal species
Airports	Maintaining the previous function – handling passenger and freight traffic, as well as dividing the area into smaller plots. Sometimes there is no need to maintain the airport due to: costs, other developed branches of transport (railway), resistance of inhabitants concerned about noise, pollution
Facilities for the repair of military equipment	Production or repairs, civil applications. Difficulties of conversion of production and services to civilian purposes due to dated assets
Arsenals	Historical objects. High costs of transforming these objects, as well as removal of pollution
Recreational areas and facilities	Hotels, bowling alleys, gyms. Diversified interest of investors in facilities in cities and in rural areas. Necessity to retrofit facilities

Source: Cunnigham, Klemmer 1995, p. 36-41.

From the perspective of local authorities, the possibility of using post-military assets may be an opportunity to change directions and increase the dynamics of development, which in previous periods could not be implemented due to: limited supply of land, high prices of plots, lack of land for investors and housing purposes, etc.

It should be also noted that the negative consequences of liquidation of a military unit exceed the capacity of local authorities. For this reason, as a rule, regional and central authorities, and in the case of EU Member States, also EU funds available under the cohesion policy aim at the improvement of the socio-economic situation in such locations. One of such EU initiatives was KONVER Programme – a follow-up to expenditures in 1991 and 1992 under the budget item for Perifra, a scheme instituted by the EU Parliament to finance pilot projects designed, among other things, to assist in the conversion of regions whose economies depend on defense industries and military bases. The Commission decided to launch KONVER in 1993 because the situation in some areas affected by declining activity in the defense sector was worsening (The European Commission Press Release 1993). Applications for assistance in 1993 accounted of the split of funds between the European Regional Development Fund (ERDF - ECU 85 million) and the European Social Fund (ESF - ECU 45 million). In principle major infrastructure works and purchases of land were not to be eligible but it was designed to help to partially finance a wide range of measures in the following fields (The European Commission Press Release 6/4/1993):

- basic/advanced training for new jobs and qualifications, as well as employment subsidies;
- diversification of economic structures within a region, in particular by assisting the development of small and medium-sized businesses;
- improvements to the business environment and the services available to businesses, including financial services;
- promotion of innovation, application of know-how and technology transfers;
- conversion of sites previously used by the armed forces and development of new activities on these sites;
- restoration of the environment and rehabilitation of land previously used by the armed forces, especially dealing with past pollution damage;
- feasibility studies and models for conversion projects;
- cooperation, including exchanges of experience, between the different areas affected.

The new Länder of Germany were already eligible in 1993 for the assistance provided under KONVER. According to Operational Programme for Germany the aim was to facilitate the vocational reconversion of workers who lost their jobs due to reductions of the armed forces or to reduce activities of the armament industries. The ESF contribution in 1993 only was ECU 13.22 million allowing the retraining of 3,250 persons and the granting of recruitment and start-up aids for 1,200 jobs. The main beneficiaries were likely to be civilian employees made redundant by the allied forces or the German army (The European Commission Press Release 11/10/1993). KONVER was transformed into an annual program included in the Structural Funds budget 1994-1999 (over ECU 500 million), more than 40% was received by Germany (Guay 1998, p. 60).

2. EFFECTS OF LIQUIDATION OF MILITARY UNITS IN POLAND AFTER 1990 ACCORDING TO OWN RESEARCH

In Poland, in 1990, military units were deployed in 256 garrisons. In subsequent years, as a result of the restructuring of the armed forces, the number of garrison was reduced, as a result of which the number of garrison was limited to just over 100.

In a survey conducted among 33 representatives of local government from the area, where the army was withdrawn, among others, the answer to the question of what negative effects of the liquidation of the unit were met by representatives of local authorities and how the areas and post-military sites in the communes are or will be used. Respondents assessing the liquidation of a military unit in their commune mostly assessed it “definitely negative” (39.4%) and “rather negative” (33.3%), while the answer “neither positively, nor negatively” was given by only 18.2% of them. The fields in which local governments most strongly felt the negative effects of the liquidation of the military units were the labor market (rising unemployment, falling employment), real estate market (property destruction), income situation (income reduction) and demography (population migration). In the context of a noticeable destruction of post-military property, the problem was the prolonged procedures of its sale, exchange, preventing the use of buildings and land for development purposes. In the short term, the negative effects of the liquidation of the army in the commune prevailed, while in a long-term the situation improved due to the development of post-military areas for production, housing and public utility purposes. The table below presents the situation in 10 communes that faced the effects of the restructuring of the armed forces in their area (see tab. 2).

Table 2. Examples of using post-military property in selected communes

Commune	Type of object, post-military area	Ways of using military property
Goleniów	Post-military airport with infrastructure	The Szczecin-Goleniów International Airport located 33 km north-east of the center of Szczecin at the national road No. 6 (Goleniów - Gdynia). Its range covers over 1.6 million inhabitants. In recent years, a new air traffic control tower and terminal have been built
Grajewo	Grounds and post-military buildings	Destination of the area for the needs of housing, restoration of historic buildings. Modernization and improvement of technical infrastructure. Some buildings were adapted for: vocational school, fire station, police headquarters
Gubin	Grounds and post-military buildings	The buildings were adapted for: a day care center for pensioners, communal and social housing, detention center. In addition, the Catholic Association operates in the barracks building
Międzyzdroje	Barracks, bunkers	Execution of demolition of post-military buildings, arrangement of the area in the Międzyzdroje Forest District. One of the bunkers developed into a museum
Mrągowo	Military barracks, training blocks (14 ha)	Some of the buildings have been renovated and handed over to schools. The rest are adapted for housing and municipal institutions (ice rink, indoor swimming pool)
Nasielsk	Grounds and post-military buildings (9 ha)	In the post-military area, a museum center was created for exhibits of military technology, in which military equipment and vehicles are presented. In hangars, in which anti-aircraft missiles were stored and armed, on the surface of approx. m^2, the most valuable military equipment was collected. Since 2010, International Meetings Oldtimer Militaris have been held here, during which there is an exchange of military items. The Foundation for Environmental Protection also operates in this area. It deals with the protection of the environment and raising funds, cooperates with defense formations, supports state and local government institutions in the event of natural disasters and catastrophes as well as performs exercises in this area
Piła	Post-military airport, military compound shooting centre, etc. (650 ha)	Part of the airport grounds is used by the aero club, the rest can be used for civil aviation purposes. In the area of the airport a few institutions were located, such as a college of the university, provincial traffic center. In the barracks, vocational school was also located. Some of the buildings are used for the housing purposes. In addition, the land is used for economic purposes, including commercial and service purposes. The district court is located in the buildings and it is planned to extend and modernize the facilities and the area of the Caritas Charity and Care Center. It is planned to build a tactical hall and modernize the shooting facilities, also for the needs of the police school
Pleszew	Post-military grounds (10 ha)	Post-military real estate (didactic buildings, administration, boarding school, canteen, training workshop, library, clinic, carpentry workshop) adapted by the Center for Education and Upbringing performing educational, socialization tasks in relation to neglected youth and employment tasks in relation to unemployed youth. In addition, a company was created to manage sports facilities
Słubice	Military compound	In the 1990s, Special Economic Zone was established within area and grounds for single-family housing were earmarked. In the barracks there are currently: a parking lot, student houses of Collegium Polonicum, a sports hall, poviat labor office, high school, city hall, district prosecutor’s office, housing estates
Wałcz	Barracks (also kitchen and canteen, stables, bunkers) of a former military unit, Wojska Polskiego Street	Some of the barracks and administrative buildings, including the gym, were transferred to the needs of the Higher Vocational School. Other facilities have been given service functions so far (wholesalers, transport services, car wash and vulcanization).

Source: own elaboration based on local authorities’ websites, local strategies and revitalization plans.

3. LOCAL REVITALIZATION PROGRAMS IN POLAND AS INSTRUMENTS OF LOCAL DEVELOPMENT AND RESTRUCTURING

In the early 2000s, revitalization was defined as: a sequence of planned activities aimed at economic recovery and a change in the spatial and functional structure of degraded areas of the city, very often connected with post-military areas (Kaczmarek 2001, p. 16). According to laws applicable in Poland today, especially Act on Revitalization from 2015 (Act 2015, art. 1.2), revitalization is a process of deriving degraded areas from the crisis (so-called recessionary state) that should be run in a complex manner and territorially concentrated, through integrated activities undertaken for the local community, space and economy. What must be stressed here is that degraded areas are no longer understood as areas that need renewal of public places or infrastructure, but are designated as such due to the concentration of negative social phenomena (in particular unemployment, poverty, crime, low education or social capital, as well as insufficient participation in public and cultural life), accompanied by at least one out of the following spheres: economic, environmental, spatial-functional and/or technical. The negative occurrences in spatial-functional sphere include, in particular, presence of degraded and unused post-military areas and facilities. Planning of all revitalization undertakings should be preceded not only by the designation of the areas with high concentration of negative phenomena as well as its local potentials (Jadach-Sepioło 2016, p. 74).

All undertakings aimed at counteracting the concentration of problems in the degraded area should be based on the communal revitalization program and carried out by local stakeholders. Preparation, coordination and creation of conditions for conducting revitalization, as well as its management is a task of local self-governments of communes (Act 2015, art. 3.1). Revitalization should show the way that problems can be solved or reduced; therefore it is a tool for community development. First stage of preparation is conducting diagnosis of a state of the commune taking into account social sphere and accompanying problems. Local (communal) revitalization program is a document prepared for the area of revitalization, which: may cover all or part of the degraded area in the commune, it must be characterized by a special concentration of negative phenomena relevant for the degraded area, due to its importance for local development, it will be an area where the commune will conduct revitalization. Such area cannot be larger than 20% of the commune's area and inhabited by more than 30% of the population of the commune, but it may be divided into sub-areas, including sub-areas without common boundaries, and non-populated post-industrial areas, including post-military grounds, where negative phenomena occurred (Act 2015, art. 10). As previously stated, the prerequisite is that the actions to carry out in these areas contribute to counteracting negative social phenomena, in case of post-military areas followed by negative occurrences from spatial-functional sphere. Revitalization program consists of 14 parts, the most crucial ones include (Act 2015, art. 14): revitalization vision, goals and corresponding directions; description of activities aimed at eliminating or reducing negative phenomena, including in particular a list of planned revitalization projects, stating for each project: name and indication of entities implementing, scope of performed tasks, location, estimated value, forecasted results along with the method of their evaluation in relation to the purposes of revitalization; estimated financial framework of the municipal revitalization program along with an estimate of financial resources from public and private sources.

As the majority of stakeholders implementing revitalization projects under the current EU financial perspective are looking for co-financing of these activities from funds available under the EU operational programs, it is necessary to take into account the laws connected with the EU cohesion policy realization, including the Guidelines issued by the Minister of Development in order to unify the conditions and procedures for implementing operational programs for 2014-2020 in the scope of projects realizing revitalization goals and processes. Above all, the idea of integrated projects should be mentioned. There are at least two projects related to each other thematically as part of a common goal to be achieved thanks to their implementation, the selection of which, for co-financing or implementation, is coordinated by the relevant institutions. Coordination consists in particular in defining the mutual relations between projects in terms of the conditions of their selection and evaluation or the provisions of agreements on co-financing of a project or decision on co-financing a project (Act 2014, art. 32.2). In practice, the necessity to implement integrated projects means that an infrastructure project can be financed from the European Regional Development Fund only under the condition of implementing a social project precisely related to it, for example, the renovation of a damaged building must constitute an adaptation to specific social goals (to serve as a location for an institution implementing projects serving the purpose of leveling out diagnosed social problems). It is not allowed to plan and implement only selective investments, focused solely on the rapid effect of improving the aesthetics of space, aimed purely at renovation or modernization activities, which do not result in structural (social, economic etc.) changes in the area of revitalization. The laws also stress the need for the delivery of meaningful social participation in the revitalization process.

As it was mentioned above revitalization plan is currently a kind of estimate for the use of EU funds for the development of problem areas in communes, but funds for the implementation of revitalization projects, like other development projects, can come from various sources. The main source of financing are public funds. They include both financial instruments created by local authorities (e.g. local taxes, loans, bonds, etc.) and external instruments (national programs, e.g. for protection of monuments, building health, educational infrastructure, vocational retraining etc.). Another category are private sources, the acquisition of which involves the involvement of public authorities in creating a climate to invest, creating cooperation between the private and public sectors (including partnerships). Since Poland's accession to the EU, funding for projects has been provided through repayable

measures (such as the JESSICA) and non-repayable EU funds (funds available under national and – above all – regional operational programs). Today, some of these funds are available only for the implementation of revitalization projects and the basis for their granting is, among others, the inclusion of the project in the local revitalization program prepared according to given guidelines and accepted by the institution managing the EU funds.

4. CASE STUDIES

Dislocations of military units in the period after system transformation took place at different times, hence the level of advancement of efforts to eliminate their effects and adaptation of areas to civilian targets is at various levels of advancement in individual communes and communes. Therefore, there are no planned actions to eliminate problems caused by dislocation or adaptation of former military sites in the current revitalization programs concerning some of the communes analyzed above (Goleniów, Grajewo, Gubin, Słubice), while, based on the analysis of the programs that were in force for quite recently (2007-2013), these activities were very important and intensified. In some programs one can find just some references to the presence of the army in the commune in the past, for example in Nasielsk among the local stakeholders and important entities of the NGO sphere there is an association of former soldiers.

In the half of the analyzed cases, in current revitalization programs, however, it is still possible to find activities related to the management of post-military property and the elimination of social or economic problems related to the dislocation of a military unit. Activities associated with these goals have a different role in these documents. In some, they are relatively small compared to all activities aimed at revitalization of problem areas (Mrągowo), however, there are cases where their importance is crucial for the implementation of a vision of development of a given degraded area (Piła, Wałcz).

The first group includes programs drawn up for communes Międzyzdroje, Pleszew and Mrągowo, where projects connected with adaptation of the post-military buildings for the purposes aimed at creating new infrastructure and eliminating social (like dependence on social assistance) and economic problems (like creating new jobs, e.g. in tourism) were designed. The idea of integrated projects can be illustrated here based on the example of a project entitled "Reconstruction and adaptation of the historic weapon storage, located in the former post-military area, for the Local Activity Center" included in Local Revitalization Program for the Town Mrągowo from 2016, developed to identify and plan priority revitalization projects for 2016-2023 (Mrągowo 2016, p. 4). With almost 22 thousand inhabitants, the town of Mrągowo is located in the north-western part of Poland. The town is a popular tourist and recreational center in Masuria, the so-called Polish land of a thousand lakes (there are three large lakes in the city) and is known mainly for the annual Picnic Country organized since 1982. Since 1955 the 9th Training Center for Communication Professionals has operated here. In 2002, military unit in Mrągowo was disbanded, only the Military Training and Conditioning Center remained until today. Previous revitalization programs implemented by the commune resulted in the revitalization of the former military unit areas in 90% (some of the buildings have been adapted for economic activity, private apartments, 122 municipal and social dwellings were prepared). The area of revitalization was determined using index analysis. One of the significant problems in the social sphere was the diagnosed large number of people addicted to social assistance benefits. Also the share of long-term unemployed among persons of working age was relatively larger in this area than recorded for the whole commune. Indicators related to crime and alcoholism were at a worse level as well. As for the infrastructure sphere, this area is characterized by an above-average share of old and devastated buildings. The building of the weapon warehouse (Kopernika Street) is one of two buildings of former military unit that have not been revitalized, the area is undeveloped and unused, the building itself is in poor technical condition. The goal of the project is to strengthen local activity and create appropriate conditions for its integrated development, giving degraded sites new functions. The project will be managed by commune. The Local Activity Center will be an institution whose activity will serve for: a) development of comprehensive support programs addressed to marginalized, disadvantaged people living in the area, b) implementation of innovations in the field of self-organization, self-help and social activity of residents, including the development of volunteering and social entrepreneurship, c) improvement of intersectoral cooperation – institutions, organizations and other entities – for integrated revitalization projects. The list of activities to be undertaken in the Centre was designed. To make possible its realization three floors of the building will be renewed. On the ground floor, a multifunctional hall will be created, equipped with multimedia and conference equipment, enabling the organization of meetings, exhibitions, concerts, workshops, screenings and film projections, as well as allowing to conduct various thematic activities dedicated to the disabled, elderly people, children and parents, young people and other social groups. At the level of the first floor, there will be facilities for non-governmental organizations: office rooms, a workshop and a mini-conference room. On the second floor youth activity space is planned. In addition, accommodation space will be created in the attic, which, thanks to interior design, can also be used as a place for individual conversations and meetings in small groups (Mrągowo 2016, p. 103). The project improving the conditions for living and recreation of residents, as well as serving the development of tourism is the construction of a covered swimming pool in the area of former military unit.

In the group where projects concerning post-military areas and problems related to dislocation of an army unit are essential for the implementation of a vision of development of the whole degraded area revitalization programs of Piła and Wałcz communes were included. The example of Piła will be described, as it is a bigger city where the post-military areas constitute five sub-areas of revitalization located around the city center of Piła and cover the area of about 546 ha. The

city self-government of Piła has been actively engaged in revitalizing activities since 2000. In the years 2004-2012, different revitalization programs were prepared for post-military areas, nevertheless, references to the revitalization of post-military areas are very visible in the current program prepared in accordance with the above described Polish regulations in force since 2015 (Piła 2018, p. 5 and 44). The city of Piła, which currently has over 73 thousands inhabitants, is located on the border of two lake districts, by the river Gwda, in north-western Poland, in the Wielkopolskie Voivodeship. Municipal rights were most probably received in the fifteenth century and today the city is one of the four major economic centers in the region and the largest in the north of the voivodeship. The largest company, employing over 5 thousand people, is Philips Lighting Poland S.A. In the north-western part of the city a large airport is located , until recently it had been used by the army. The area of revitalization included areas inhabited in the city center and western part of the city, where the high concentration of social problems was diagnosed (e.g. demographic burden – post-working age people account for almost 25% of the total population, also the unemployment and poverty is included in the significant problems of the area – the highest share of the unemployed and socially disadvantaged people was recorded here compared to all neighborhood areas in Piła, the results achieved by pupils are worse than in other parts of the city, people are less active when considering both their participation in social and economic life. Spatial, infrastructural and technical problems are also visible (Piła 2018, p. 32-33). Post-military terrains are partly located in the above described area – like for example a sub-area of the former Military Officer Automotive School, requiring further investments in the existing infrastructure. The area is intended for higher education, sports, recreation and tourism services. Its development will contribute to the increase in the number of jobs, which is especially important for the residents in the sub-area. This is crucial for counteracting other diagnosed negative social phenomena. The next sub-area is the ground of the former military compound – it has a varied terrain, and is partly wooded and deprived of equipment in technical infrastructure. A sub-area designated for economic and service functions, with the need to build road infrastructure. Its development will contribute to the increase of the potential for the development of economic functions, and thus the creation of new jobs. The area of the former military airport (with areas adjacent to the site as another sub-area of revitalization) was also included in the revitalization area. According to the defense plans of the country, the airport function is to be preserved. There is an urgent need for effective development of post-military facilities at the airport in order to prevent further degradation. In the sub-area there is the possibility of developing the airport function, e.g. as a local airport having basic infrastructure for the development of small air traffic (general aviation type), besides it is recommended to develop, in the sub-area, the functions of tourism, sport and recreation. Maintenance and development of the airport in Piła is an important factor of economic development and a significant stimulus for the improvement of the city. The fifth sub-area was added to the area of revitalization as a result of public consultations. Part of large-scale post- military facilities requires general modernization (the two largest buildings have already been modernized). The functions that are being implemented there include: education and justice, as well as commercial purposes, including trade. For this reason it should be recognized that the actions taken there will contribute to counteracting negative social phenomena (Piła 2018, p. 44-45). The list of revitalization projects includes: 25 projects aimed reducing social problems and 24 projects improving education conditions and developing culture; 16 projects aimed at economic elicitation and 7 improving communication; 15 projects connected with improvement of housing conditions, 8 projects concerning public spaces order and 7 projects concerning development of space for sport, recreation and culture. Among them, the projects related to the revitalization of post-military facilities must be indicated (Piła 2018, p. 54-90):

- a project related to the creation of the Sports and Educational Centre including, among others, comprehensive renovation and furnishing the premises of the facility constituting the former military kitchen and their adaptation to the purposes of the meeting room. The aim is to create an alternative to spending free time for young people, what will indirectly prevent the increase in acts of vandalism and aggression, as well as degradation of space and objects;
- 3 stages of an activity (constituting 3 separate projects of almost EUR 10 million investment co-financed from Wielkopolska Regional Operational Programme for the years 2014-2020) aimed at revitalization of post-industrial and post-military grounds for economic purposes – creation of industry zone South-East Piła;
- project connected with preparations of land around the post-military airport to locate and conduct business activity;
- project aimed at revitalization of airport facilities – former air hangar, warehouse and utility building with the surroundings (expected outcomes: preservation of objects important for the city’s history; improving public security through security; supporting local SMEs who actively use the landing pad and hangar by improving the technical condition and effective use of aviation infrastructure; creation of space for educational, cultural, sport and economic events; fostering environmental protection);
- project aimed at launching a civil airport for public use with limited certification in Piła (implementation of the project will affect improving connections of Northern Wielkopolska Voivodehip with the region; combined with a network of roads and railway it will create new communication options and ensure better spatial cohesion of the region and country);
- project conducted by one of the local historical societies aimed at improvement of the condition of anti-aircraft technical shelter located on Victory Square, resulting in extension of the object’s educational function (grounds of such events as: live history lessons in originally preserved shelter from 1942);
- project for young people in Piła to be organized in facilities on the premises of the post-military airport, cyclical events such as: attractive glider training for children and adolescents, free simulator training, professional classes, consul-

tations and workshops in the field of aeronautical modeling, construction of a flight simulator by members of the aero club, study trips and aero picnics for children and young people (expected results include: prevention of social exclusion, integration and activation of residents, educational benefits, developing active civil society attitudes, better access to cultural services).

CONCLUSIONS

The assessment of the presence of the army in the commune, and then its dislocation, is diversified and depends on the level at which it is carried out. The restructuring of the armed forces, in particular the liquidation of military units, from the municipal perspective may determine the negative effects for its development, as the army may be perceived as a catalyst for local development, and its dislocation means weakening the development potential of this place resulting from a decrease in the number of inhabitants, number of jobs, individual income, turnover, or the number of transactions on the real estate market. Due to the scale of negative local effects, overcoming social and infrastructural problems resulting from the dislocation of military units is a concern not only of local authorities, but also regional, central or even supranational (such as the EU support).

One of the instruments influencing local development are revitalization programs. In recent years in Poland, these programs have gained particular importance as a document constituting the basis for intervention from the EU funds. The analysis of local revitalization programs of selected communes has proven that post-military buildings can be an important infrastructure base for leveling social and economic problems of communes. Revitalization projects are now focused not only on improving the aesthetics of the former military units facilities, but above all enable the adaptation of objects to new civil functions, which gives an opportunity to improve the social and economic development of the revitalization area.

REFERENCES:

1. Act of 9 October 2015 on revitalization (O. J. from 2015, position 1777 with later amendments).
2. Act of 11 July 2014 on the rules for the implementation of programs in the field of cohesion policy financed in the financial perspective 2014-2020 (O. J. from 2014, position 1146 with later amendments).
3. Cunnigham, K.B., Klemmer, A. (1995). Restructuring the US Military Bases in Germany: Scopes, Impacts and Opportunities, Report 4, Bonn: International Centre for Conversion.
4. Guay T.R. (1998), At Arm's Length: The European Union and Europe's Defence Industry, Macmillan Press Ltd.
5. Intriligator, M.D. (2001). The Economic of Disarmament as an Investment Process. [in:] K. Hartley, T. Sandler (eds.), The Economics of Defence, vol. III.
6. Jadach-Sepioło, A. (2016). Local Development Factors in Urban Regeneration. Theorethical Approach / STUDIA REGIONALIA Journal of the Polish Academy of Sciences: Committee for Spatial Economy and Regional Planning & European Regional Science Association (ERSA) Polish Section, Volume 46/2016, p. 73-87 [Electronic resource http://journals.pan.pl/dlibra/publication/ 125785/edition/109758/content/local-development-factors-in-urban-regeneration-theoretical-approach-jadach-sepiolo-aleksandra?language=pl].
7. Kaczmarek, S. (2001). Rewitalizacja terenów poprzemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
8. Markusen, A.D., Oden, M.D. (1994). Regional Adjustment of Defence Dependent Regions in the Post-Cold War Era, Paris: OECD.
9. Mrągowo (2016), Local Revitalization Program for the Town Mrągowo fot the years 2016-2023, [Electronic resource: https://bipmragowo.warmia.mazury.pl/5137/informacja-o-przyjeciu-dokumentu-pn.-lokalny-program-rewitalizacji-miasta-mragowo-na-lata-2016-2023.html].
10. Myrttinen, H. (2003). Base Conversion in Central and Eastern Europe 1989-2003, Paper 30, Bonn: International Center for Conversion.
11. Myrttinen, H. (2003). Base Conversion in Central and Eastern Europe 1989-2003, Paper 30, Bonn: International Center for Conversion.
12. Piła (2018), Revised Communal Revitalization Program for the City of Piła [Electronic resource: http://www.pila.pl/pl/190-rewitalizacja.html].
13. Piotrowska-Trybull M. (2013), Jednostki wojskowe w rozwoju lokalnym w Polsce po roku 1989, ZN AON, Warszawa: AON.
14. Sirko, S., Piotrowska-Trybull, M. (2013). Uwarunkowania lokalne i regionalne funkcjonowania jednostek wojskowych na terytorium kraju, Warszawa: AON.
15. Stankiewicz, W. (1999). Konwersja zbrojeń. Oczekiwania i fakty. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona.
16. The European Commission Press Release, 6/4/1993, Regional Policies: Commission Decides To Launch 'Konver'- A Scheme To Help Areas Affected By The Run-Down Of Defence-Related Industries And Military Installations [Electronic resource http://europa.eu/rapid/press-release_IP-93-267_en.htm].
17. The European Commission Press Release, 11/10/1993, KONVER: OPERATIONAL PROGRAMME FOR GERMANY [Electronic resource http://europa.eu/rapid/press-release_IP-93-847_en.htm].

JEL Classification: R1, R22 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.022

THE IMPACTS OF MILITARY BASE CLOSURES AND REALIGNMENTS WITH SOME EXAMPLES BASED ON LOCAL REVITALIZATION PROGRAMS IN POLAND

MARZENA PIOTROWSKA-TRYBULL

Faculty of Management and Command,
War Studies University in Warsaw, Poland
m.trybull@akademia.mil.pl

ARANKA IGNASIAK-SZULC

Faculty of Economic Sciences and Management,
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland
aranka@umk.pl

KEYWORDS: MILITARY BASE CLOSURES AND ALIGNMENTS, LOCAL REVITALIZATION PROGRAMS IN POLAND, REVITALIZATION PROCESS.

For citation: Piotrowska-Trybull, M., Ignasiak-Szulc, A. (2019). The Impacts of Military Base Closures and Realignments With Some Examples Based on Local Revitalization Programs in Poland, *Globalization And Business, №8*, pp. 170-177. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.022

SUMMARY

The literature in the field of economic sciences analyzes the role of military base (unit) on socio-economic development in many perspectives and scales but the local perspective is especially important as the location of military units has significant social, economic and spatial impacts and favors establishing relations between army and local entities, in particular self-government authorities, educational institutions, non-governmental organizations and residents. That is why also military base closures and realignments have prompted some of the most vocal public concerns in surrounding communities. The actual magnitude of local effects connected with closures is usually difficult to estimate, and is based primarily on case studies with some attempts to use statistical analysis in limited range (like employment).

The other issue described in the literature is connected with the process of revitalization (recovery) of local communes. One of the instruments of programming the process of so-called mitigation of crisis in the degraded areas has been the local revitalization programs in Poland in recent years. Literature and empirical evidence proves that the closure and alignment of a military unit results in some socioeconomic distress for community and it may be a decisive factor for the emergence of situations in certain areas characterized by the concentration of negative social problems and the occurrence of other negative phenomena (in the economic, environmental, spatio-functional or technical sphere) what is a prerequisite for marking the revitalization area according to Polish law. The EU-financed projects designed in the program should provide an assist to aid community revitalization efforts.

This article analyzes examples of local revitalization programs in communities where the military unit was closed. The aim of the case studies will be not only to learn about the actual impacts in the community and the proposals for minimizing those impacts, but also the assessment of the usefulness of the analysis of these planning documents to determine the socio-economic and spatial impacts of military dislocation on the local scale.

JEL Classification: H83 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.023

THE CURRENT CHALLENGES IN THE REGULATORY SYSTEM OF ACCOUNTING AND AUDITING ACTIVITIES IN GEORGIA

PANTELEIMON (PAATA) KLDIASHVILI
PhD Student,
Sokhumi State University,
Associate Professor
Kutaisi University, Georgia
paata.kldiashvili@yahoo.com

KEYWORDS: AUDITING, ACCOUNTING, REGULATION, SELF-REGULATION.

For citation: Kldiashvili, P. (2019). The Current Challenges In The Regulatory System Of Accounting And Auditing Activities In Georgia, *Globalization And Business, №8*, pp. 178-184. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.023

Introduction. Accounting and auditing are essential elements of contemporary economic relations. Their importance and the need for their development are constantly growing. Such relevance of the issue has paved the way for our interest in this subject, and accordingly, the purpose, objectives, subject, methods and the informational basis of research have been determined.

The purpose of research is to identify the areas where improvements could be made in accounting and auditing regulation for private sector enterprises in Georgia, based on international experience, the country's international commitments and the characteristic features of economic development.

The object of research is the process of introduction and development of a modern system of accounting and auditing in Georgia since the 1990s until today.

The research subject is the of accounting and auditing regulation/self-regulation system existing in Georgia and its impact on the development of these fields.

Research methods. In the research process, methods of induction, deduction, comparative analysis, synthesis, statistical observation, generalization, abstraction, analogue, systemic approach, modeling and institutional analysis were used.

An informational base for research is represented by laws and regulations acting in Georgia at various times, international agreements, professional standards, as well as information placed on the webpages of Council of Auditing Activities of the Parliament of Georgia, the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision of the Ministry of Finance of Georgia, National Statistics Office of Georgia, and professional organizations of of accountants and auditors.

Analysis of the experience of different countries confirms that compliance of accounting and auditing with modern requirements of economic development is conditioned by a well-organized regulatory system. The establishment of such a system is a complex and lengthy process. Georgia is not an exception in this context, where since the 1990s until today, the search continues for the directions of the improvement of accounting and auditing regulation, as well as the establishment of a legal framework oriented to sustainable development.

The process of the establishment and development of the accounting standardization and regulation system started at the international level in the 1970s, following the establishment of international professional organization of accountants Accountants International Professional Organization – the International Accounting Standards Committee (IASC). Since it was founded, this organization has been actively working, on the one hand, on developing standards, and on the other hand, on ensuring that as many countries as possible in the world could use these standards, or bring their own legislations in line with these standards. The main emphasis was placed on harmonization of existing British-American and European national standards of accounting with international standards in this field. The study and analysis of these experiences allows us for asserting that the modern systems of these countries have some aspects that may be of interest for the search for ways of further development of accounting regulatory system in Georgia.

In addition to analyzing trends in the accounting regulatory system development, not less interesting (if not more) is the process of introduction and evolution of auditing in the modern world. Auditng regulation has a long history, but

in modern form, this issue has become relevant since the 1970s. Consequently, the development of auditing standards has begun, leading to the formation of professional organizations of auditors and the auditing regulatory state agencies. In addition, these processes in different countries have been developed differently, although, owing to high expectations from the public with reagard to audit, these activities receive a great deal of attention in almost all countries, and the relevant State bodies or professional organizations are systematically trying to contribute to their continuous development and improvement. It is for this purpose that the state regulation/self-regulation of auditing activities is provided.

The high level of the public interest in auditing activities in any country makes it essential to create an environment that ensures the development of the audit profession. As a rule, the State and professional organizations, which, accordingly, perform the function of regulation and self-regulation, are jointly participating in creating such an environment. However, the role of each of them varies from country to country. In particular, in the countries of continental Europe (France, Germany) the State, through its institutions, intervenes in regulation of auditing activities, while in the United States, Great Britain and Canada, the supervision exercized by the state organs over the field of audit, until recently, has been minimized, and decade after decade, it has worked quite successfully only under self-regulation onditions. After the worldclass auditing scandals with the „Enron" and „Arthur Andersen", increasing the State's regulatory role in the field of audit became even more relevant in these countries as well. It is from this standpopint that on 17 May 2006, the European Union adopted a directive (2006/43/EC) on a mandatory audit of annual and consolidated reporting (J.: Accounting, 2010: #2(122)). According to this directive, Member States are obligated to set up relevant competition agencies and put under state supervision all auditors and auditing companies carrying aut the mandatory audits.

The transformation processes taking place in the world in the field of accounting and audit were relatively late reflected in Georgian reality that is associated with the radical political and economic changes that occurred in the last decade of the 20th century. As a result, it became necessary to establish a completely new accounting system different from the existing one, and simultaneously, to introduce a different form of financial control - audit. To this end, the establishment of the legislative and regulatory basis had started on the one hand, and on the other hand, their use in practice had begun. In particular, the Parliament of Georgia adopted the Law On Auditing Activities (07.02.1995) and the Law On Accounting and Reporting Regulation (05.02.1999), and the President of Georgia (through executive order) approved the Accounting and Reporting Policy Regulations in Georgia (No 70, 06.02.1998). The regulatory bodies provided for by the legislation have also been created. At the beginning of the 21st century, after several unsuccessful attempts to change the legislation, in 2012 a new law On Accounting and Financial Audit (29.06.2012) was adopted. However, as noted earlier, in 2016 it was replaced by the Law of Georgia On Accounting, Reporting and Auditing (08.06.2010).

The main findings of the analysis and assessment of these laws and regulations can be generalized as follows:

- At the beginning of the 21st century, from the methodological and organizational standpoints, substantial work is still needed in the country in the field of accounting and auditing, since the existing legislative and regulatory framework failed to comply adequately with modern requirements of modern, and rerquired an in-depth revision and improvement;
- Virtually no regulation or self-regulation of accounting and auditing were consistently and purposefully carried out in the private sector. No single organization had any appropriate leverage or resources to carry out of this such a highly complex and responsible function, and that is also important, the motivation for this;
- The regulatory model for the field of accounting and auditing proposed by legislation in force is flexible enough, and can be effective in case of proper implementation in practice. This does not mean that the law is ideal. Once enacted, many provisions of this law may need to be modified and improved – and some signs for this have already appeared. Although, it is a natural process and does not present particular difficulties. The substantially more complex challenge that the field of accounting and auditing is currently facing is the full de facto enactment of the de jure existing law, which is quite difficult and arduous, but not a compelling task. To this end, first, it is necessary to create the full-fledged mechanisms for practical implementation of the provisions of this law - timely adoption of required sub-legislative regulatory provisions and the effective functioning of the service and council, as well as professional organizations established based on the law; the commitment of country's government and international donor organizations, and most importantly - the maximum activity of representatives of this profession themselves, as well as their greater involvement in the processes;
- The main advantage of a new law is that the proposed model of developing the field of accounting and auditing is realistic and practically applicable, unlike its predecessors, whose ineffectiveness and nonviability were clearly seen both in the approval process and during its use in practice.

The analysis of the legislative frameworks in force, established practice and international experience allows us for defining the major aspects of the regulatory improvement of accounting and auditing activities, as well as for developing measures that must be undertaken in the separate important areas. In particular:

- To determine an optimal model of accounting. In the light of current situation existing in Georgia in the field of accounting, we believe that in planning the development of accounting, it would be better to focus on a continental model (German-French synthesis), since those two major factors (the focus of the business sector on a big banking capital and compliance with fiscal policies), on which this model is built, plays an important role in our country's reality as well;
- To identify the levels of accounting records maintenance. International practice had clearly demonstrated that accounting records maintenance in the economic entities of

different sizes with the same standards and equal quality, should be considered unreasonable. Accordingly, we consider appropriate the regulation established by Law of Georgia On Accounting, Reporting and Auditing with regard to defining four categories of enterprises, with the following clarifications: within the fourth category of enterprises, to separate the relatively small-size entities, which will meet at least two of the following three criteria:

a) The total value of assets does not exceed GEL 50 thousand;

b) An annual income does not exceed GEL 100 thousand;

c) The average annual number of employees in the reporting period does not exceed 5.

They should not be required to keep records on the principle of double entry accounting. They should have the opportunity to use a single-entry account method, by means of which they will be able to record income and expenditure in chronological order, as well as to determine the financial result (profit or loss) of the activities.

- More effective use of resources of the International Federation of Accountants (IFA) and other international organizations at the national level. The analysis revealed that the main determinant of our national accounting and auditing practice's lagging behind the modern European level is, on the one hand, the better starting positions, which naturally had the European countries, and on the other hand, the variety of projects, which, unlike us, they continuously implemented for development in this field. Accordingly, order to remove the existing backwardness, it is necessary to deepen integration with IFA and other international organizations, as well as to make maximum use of their resources. In this regard, the measures recently undertaken by the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision are commendable, which implies preparing and publishing various instructions, recommendation guidelines, self-study books and other support materials;
- Accelerating research on developing the accounting and auditing field. For the development of the field of accounting and auditing, we deem it would be advisable for representatives of this profession (scholars and practitioners) to set up standing and interim (as needed) working groups, which will examine a variety of specific issues in this field, and will develop specific guidelines, recommendations and definitions of professional practitioners. It is welcome that in accordance with Article 20 of Law of Georgia On Accounting, Reporting and Auditing: "The Service, for the purpose of developing standards and rules set out under this Law, shall be entitled to establish working groups with the participation of professional organizations, practitioners and other stakeholders". It is these groups that may work on issues such as, for example, improving the quality of financial accounting, bringing tax accounting closer to financial accounting, improving the managerial accounting methodology in accordance with country-specific circumstances and so on;
- Setting up effective regulatory and/or self-regulatory body of the field of accounting and auditing. In accordance with Law of Georgia On Accounting, Reporting and Auditing, the creation of the State's supervision body - the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision (SARAS) and the Council of Accounting, Reporting and Auditing within the Ministry of Finance of Georgia, is undoubtedly to be regarded as a step forward, however, we deem it advisable to establish them as a fully independent system;
- Establishing the auditing quality control system. Since the introduction of auditing activities until today, the quality control of this services has never been really carried out to varying degrees in Georgia. In this regard, there is a need for the practical implementation of the quality control mechanisms, as well as ensuring continuous monitoring of this process, with a view to improve it operatively, when necessary. In addition, the quality control system should not be only oriented to punishment, but also it should be aimed at preventing the unsatisfactory-quality services assisting to service providers. This is why we believe that it would be appropriate, at the first stage, to adopt the practice of the voluntary control of the quality of auditing firms, in the framework of which, in the case of shortcomings observed as result of the verification, auditing firms will not be sanctioned, but they will be provided with specific recommendations on their elimination within a certain reasonable period.
- Ensuring compliance with international standard requirements for financial accounting. When creating the relevant mechanisms, if necessary, the appropriate enforcement tools, including various sanctions, should be taken into consideration, although at the initial stage, we do not consider it appropriate to impose strict sanctions on those who are not able to remain fully in compliance with the requirements of the relevant standards/rules. The Supervisory Authority must act on the basis of one of the findings of research[1] conducted by the World Bank Group in 2007 in Georgia: "The quality of compliance with standards when maintaining financial records in the economic entities is low, not because someone does not want to observe them, but because of low awareness of these requirements". Consequently, the regulator's action should not be aimed primarily at punishing and sanctioning, but at assisting and supporting, as well as at improving opportunities and training;
- Introduction of the continuous education system. The importance of the continuous education system is beyond questions, which is also confirmed by attention paid to this issue by IFA and its member states. We believe that in order to develop the accounting and auditing field in Georgia, based on the existing situation of the country, it is doubly important to take care of updating knowledge of representatives of this profession. Particular attention should be given to this issue in the regions, where people have significantly less access to professional novelties and the refresher courses, than in the capital. Annual trainings within the continuing education system should become a mandatory requirement for auditors; and as for accountants, profesional organizations should offer them such an interesting and useful program that they are willing to cooperate with them, without being compelled to do so;
- Improvement of the regulatory legal framework.

[1] Research on the observance standards and codes in accounting and auditing (ROSC), 2007, p. 24.

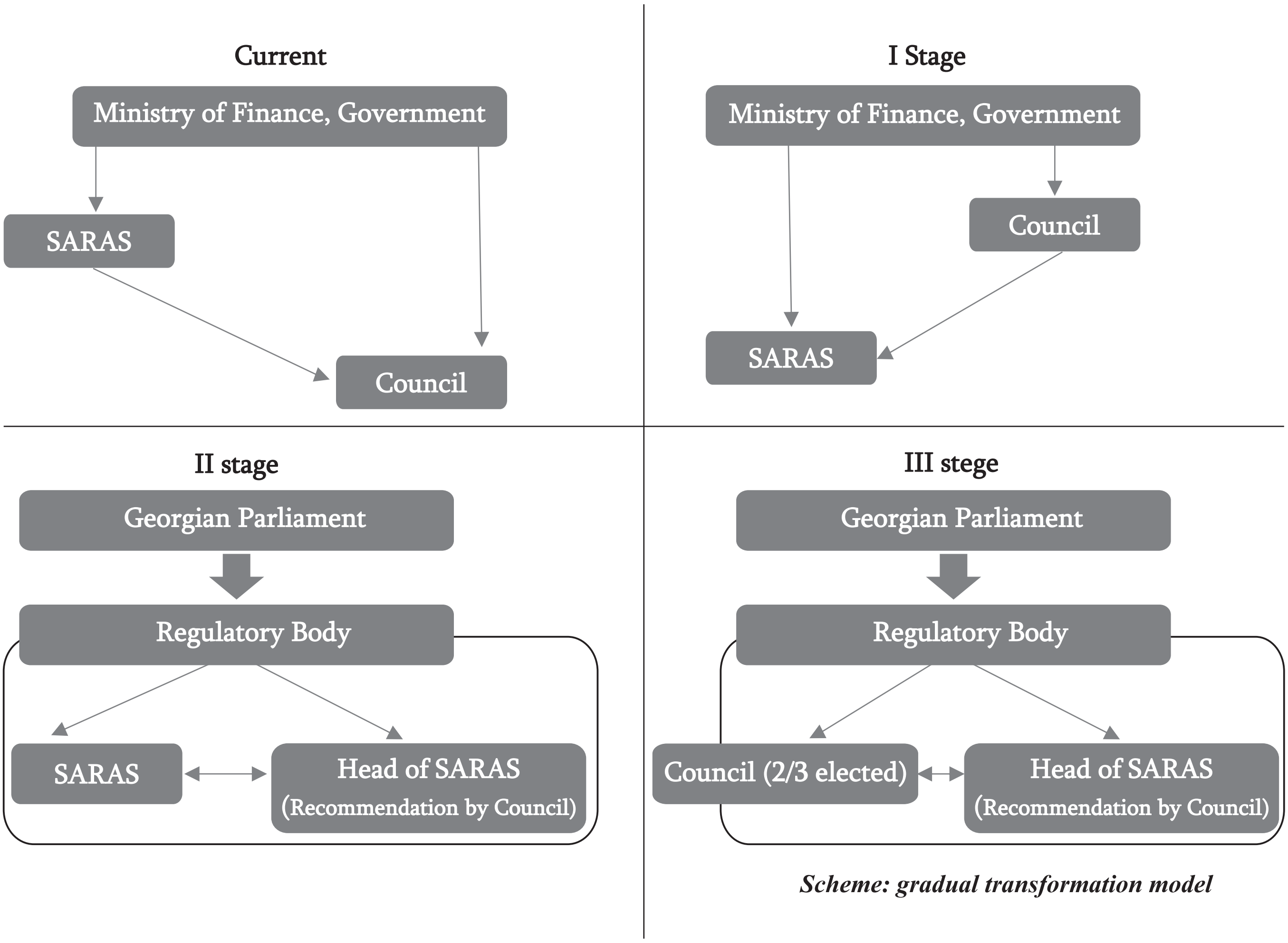
Although the existing law is the most optimal as compared to its all other predecessors, its further improvement should be a continuing concern. In addition, in the process of the creation and revising the legislation and by-laws, we should take into account, on the one hand, the commitments made under the Association Agreement with the European Union, and on the other hand, all this Agreement is offering.

Conclusion. Studies conducted allow us for compiling the **regulating algorithm** consisting of three main components: training and certification; methodical and methodological support; and supervision.

Training and certification. Training (including continuous training), in compliance with programms accredited by the Servce, should be provided by professional organizations; certification should be independently provided by the National Assessment and Examination Center on the basis of passing the professional examination, in compliance with the examination program accredited by the Service.

Methodical and methodological support. Studies conducted clearly demonstrate a low level of compliance with professional standard requirements and practice in Georgia that is mostly due to the lack of appropriate methodologies, methodical guidelines, supporting manuals and legal acts. A high level of this correlation has also been confirmed using the examples of many other countries. In the component, we should highlight the preparation of these materials on the one hand, and on the other hand, transfering them directly to the consumer. We believe that the preparation of materials should be provided by the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision in close cooperation with international and local professional organizations and academic staff; these materials should be transferred to representatives of the profession/practioners by professional organizations. It may be stated unequivocally that activities carried out in this area in the country for decades were insufficient, and the first steps taken in the country in recent years after the establishment of the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision within the Ministry of Finance, are evident.

Supervision. This is a key component of the algorithm, which should ensure the effective functioning of the remaining components. It should become a guarantor of compliance with the requirements of national legislation, international standards and other regulating documents and the minimum requirements of the quality of services provided. Based on the conducted studies, it may be stated unequivocally that the only optimal option in modern conditions for our country is the existence of a state supervisory body in the field of accounting and auditing. Furthermore, for this stage, the functioning of the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision within the Ministry of Finance is not a bad decision, although in order to increase the effectiveness of activities, it is necessary to implement gradual transformation of the Service in accordance with the model we have proposed (see a scheme).

Scheme: gradual transformation model

Current situation:

• The Service is the State institution within the Ministry of Finance of Georgia, which is organizationally positioned under the Government and the Minister of Finance. The head of the Service is appointed by the Prime Minister in consultation with the Minister of Finance of Georgia;

• The Council is the organ for reviewing the issues related to accounting, reporting and auditing and making relevant decisions, whose members are approved by the Prime Minister in consultation with the Minister of Finance of Georgia.

The 1st stage of transformation (the next 3 years):

• The degree of independence of the Service from the Ministry of Finance and the Government is increasing;

• The functions and the role of the Council are increasing. It takes on approximately the same responsibilities as the representative body of State power and the supervisory council in the business;

• The candidate for the head of the Council is chosen in consultation with the Council (and not only through consultation).

The 2nd stage of transformation (the next 5 years):

• The Service passes from the control of the Government to the control of the Parliament;

• The Council members are elected by the Parliament, in consultation with the relevant services, including professional organizations;

• The head of the Service is approved by the Parliament, in cosultation with the Council;

• The Service is funded according to a specific rule of financing, which cannot be associated with the amounts of funds recovered on the basis of found financial irregularities.

The 3rd stage of transformation (the next 5 years):

• Certified accountants and auditors registered in the Registry Service are involved in the election of Council members. In particular, initially half of the members of the Council, and then two thirds are elected by certified accountants and auditors by secret ballot. The elected candidates will be approved by the Parliament.

The expected timeframe for each stage of transormation has been determined based on the current realities, and it may change in accordance with the developments.

REFERENCES:

1. Alagardova G. …. (2015). Report on the Observance of Standards and Codes, Accounting and Auditing – Georgia. World Bank.
2. Gilen F. … (2007). Report on the Observance of Standards and Codes, Accounting and Auditing – Georgia. World Bank.
3. Accounting and Reporting Policy Regulations in Georgia, approved the President of Georgia (through executive order, No 70, 06.02.1998)
4. Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts. (2006), Official Journal of the European Union, p.:87-107.
5. Georgian Law On Accounting and Reporting Regulation. Georgian Parliament, Tb., 05.02.1999.
6. Georgian Law On Auditing Activities. Georgian Parliament, Tb., 07.02.1995.
7. Georgian Law On Accounting and Financial Audit Regulation. Georgian Parliament, Tb., 29.06.2012.
8. Georgian Law On Accounting, Reporting and Audit Regulation. Georgian Parliament, Tb., 08.06.2016.
9. Official webpage of Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision (SARAS), (2019): www.saras.gov.ge
10. Official webpage of the Federation of Auditors, Accountants and Financial Managers, (2019): www.gfaafm.ge
11. Official webpage of the Federation of Professional Accountants and Auditors, (2019): www.gfpaa.ge
12. Official webpage of the Legislative Heralds of Georgia, (2019): www.matsne.gov.ge

JEL Classification: H83 https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.023

THE CURRENT CHALLENGES IN THE REGULATORY SYSTEM OF ACCOUNTING AND AUDITING ACTIVITIES IN GEORGIA

PANTELEIMON (PAATA) KLDIASHVILI

PhD Student,
Sokhumi State University,
Associate Professor
Kutaisi University, Georgia
paata.kldiashvili@yahoo.com

KEYWORDS: AUDITING, ACCOUNTING, REGULATION, SELF-REGULATION.

For citation: Kldiashvili, P. (2019). The Current Challenges In The Regulatory System Of Accounting And Auditing Activities In Georgia, *Globalization And Business, №8*, pp. 178-184. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.023

SUMMARY

Accounting and auditing are essential elements of contemporary economic relations. Their importance and the need for their development are constantly growing. Such relevance of the issue has paved the way for our interest in this subject, and accordingly, the purpose, objectives, subject, methods and the informational basis of research have been determined.

The purpose of research is to identify the areas where improvements could be made in accounting and auditing regulation for private sector enterprises in Georgia, based on international experience, the country's international commitments and the characteristic features of economic development.

The analysis of the legislative frameworks in force, established practice and international experience allows us for defining the major aspects of the regulatory improvement of accounting and auditing activities, as well as for developing measures that must be undertaken in the separate important areas. In particular:

- To determine an optimal model of accounting;
- To identify of levels of accounting records maintenance;
- More effective use of resources of the International Federation of Accountants (IFA) and other international organizations at the national level;
- Accelerating research on developing the accounting and auditing field;
- Setting up effective regulatory and/or self-regulatory body of the field of accounting and auditing;
- Establishing the auditing quality control system;
- Ensuring compliance with international standard requirements for financial accounting.
- Introduction of the continuous education system;
- Improvement of the regulatory legal framework.

Conclusion. Studies conducted allow us for compiling the regulating algorithm consisting of three main components: training and certification; methodical and methodological support; and supervision.

Training and certification. Training (including continuous training), in compliance with programms accredited by the Servce, should be provided by professional organizations; certification should be independently provided by the National Assessment and Examination Center on the basis of passing the professional examination, in compliance with the examination program accredited by the Service.

Methodical and methodological support. Studies conducted clearly demonstrate a low level of compliance with professional standard requirements and practice in Georgia that is mostly due to the lack of appropriate methodologies, methodical guidelines, supporting manuals and legal acts. A high level of this correlation has also been confirmed using the examples of many other countries. In the component, we should highlight the preparation of these materials on the one hand, and on the other hand, transfering them directly to the consumer. We believe that the preparation of materials should be provided by the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision in close cooperation with international and local professional organizations and academic staff; these materials should be transferred to representatives of the profession/practioners by professional organizations.

Supervision. This is a key component of the algorithm, which should ensure the effective functioning of the remain-

ing components. It should become a guarantor of compliance with the requirements of national legislation, international standards and other regulating documents and the minimum requirements of the quality of services provided. Based on the conducted studies, it may be stated unequivocally that the only optimal option in modern conditions for our country is the existence of a state supervisory body in the field of accounting and auditing. Furthermore, for this stage, the functioning of the Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision within the Ministry of Finance is not a bad decision, although in order to increase the effectiveness of activities, it is necessary to implement gradual transformation of the Service in accordance with the model we have propose.

პროფესორი ნოდარ ხადური – მარადიული ნათელი თქვენს ხსოვნას

ევროპის უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობა, პროფესორ-მასწავლებლები, ჟურნალის „გლობალიზაცია და ბიზნესი“ სარედაქციო კოლეგია ღრმა მწუხარებით იუწყებიან, რომ 49 წლის ასაკში, მოულოდნელად გარდაიცვალა ცნობილი მეცნიერი და შესანიშნავი პედაგოგი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაკროეკონომიკის კათედრის ხელმძღვანელი, პროფესორი ნოდარ ხადური.

ნოდარ ხადური დაიბადა 1970 წლის 29 აგვისტოს, ქალაქ თბილისში. 1996 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი, ხოლო 1999 წელს – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის ასპირანტურა. 2002 წელს, აკადემიკოს ვლადიმერ პაპავას ხელმძღვანელობით დაიცვა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

პროფესორი ნოდარ ხადური კითხულობდა ლექცია-სემინარების ციკლს საქართველოს სხვადასხვა სახელმწიფო და კერძო უმაღლეს სასწავლებლებში, ხოლო 1999 წლიდან იგი მოღვაწეობს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 2004-2005 წლებში იყო ეკონომიკის ფაკულტეტის დეკანის მოადგილე, 2006 წელს აირჩიეს თსუ პროფესორად და მაკროეკონომიკის კათედრის ხელმძღვანელად. ამ საპატიო მისიას იგი ასრულებდა სიცოცხლის ბოლომდე და მთელი ამ ხნის განმავლობაში მან სტუდენტებისა და კოლეგების უდიდესი სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა.

მრავალმხრივი იყო პროფესორ ნოდარ ხადურის ცხოვრება და მოღვაწეობა, რომელსაც ჰქონდა სახელმწიფო სტრუქტურებში მუშაობის დიდი გამოცდილება. 1996-1997 წლებში იყო საქართველოს ეკონომიკის მინისტრის თანაშემწე. 1997-1998 წლებში საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მრჩეველი, აპარატის უფროსი, შიდა ქართლის სამხარეო-საფინანსო ადმინისტრაციის უფროსი. 1999-2000 წლებში საქართველოს ეკონომიკის მინისტრის აპარატის უფროსი; 2003-2004 წლებში საქართველოს პარლამენტის გადასახადებისა და შემოსავლების კომიტეტის აპარატის უფროსი, საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მოადგილე და საპარლამენტო მდივანი; 2004-2008 წლებში ნოდარ ხადური იყო გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) ეროვნული კონსულტანტი.

2011 წლიდან პროფესორი ნოდარ ხადური პარტია «ქართული ოცნება-დემოკრატიული საქართველოს» წევრია, ხოლო 2013 წლიდან აირჩიეს „ქართული ოცნების“ პოლიტიკური საბჭოს წევრად, 2012 წელს საქართველოს მე-8 მოწვევის პარლამენტის წევრად. 2012-2016 წლებში ნოდარ ხადური საქართველოს ფინანსთა მინისტრია, 2016 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე იყო საქართველოს კონკურენციის სააგენტოს თავმჯდომარე. ამ პერიოდში იგი იყო მსოფლიო ბანკის, ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის, აზიის განვითარების ბანკის, აზიის ინფრასტრუქტურული ინვესტიციების ბანკის მმართველი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის და შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკის ალტერნატიული მმართველი. 2012—2013 და 2014—2015 წლებში იყო ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე. 2012—2013 წლებში აზიის განვითარების ბანკის მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე. 2016 წელს აზიის ინფრასტრუქტურული ინვესტიციების ბანკის მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე.

პროფესორი ნოდარ ხადური 100-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორია, რომლებიც გამოქვეყნებულია აშშ-ში, უნგრეთში, ბულგარეთში, შვედეთში, რუსეთის ფედერაციასა და აზერბაიჯანში. მისი ხელმძღვანელობით და რედაქტორობით კოლეგებთან ერთად მომზადდა, ითარგმნა და გამოიცა მრავალი ნაშრომი.

პროფესორ ნოდარ ხადურის გარდაცვალება უდიდესი დანაკლისია ქართული საზოგადოების და სამეცნიერო ეკონომიკური წრეებისათვის. მისი ხსოვნა დიდხანს დარჩება მეგობრების, კოლეგების, სტუდენტებისა და პროფესორ-მასწავლებელთა გულში.

რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო – პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“

ტექსტის კორექტორი: **ნინო ქერაშვილი**

დაკაბადონება: **ნიკა ხვედელიძე**

გარეკანის დიზაინი: **ლიზა ჯალაღონია**

თბილისი, 0141, დ. გურამიშვილის გამზ. №76

ტელეფონი: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

ფაქსი: (+995 032) 214 35 83

ელ–ფოსტა: info@eugb.ge

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL GLOBALIZATION & BUSINESS

Proof-reader: **Nino Kerashvili**

Page Make-up: **Nika Khvedelidze**

Cover Design: **Liza Jalaghonia**

76 D. Guramishvili ave, Tbilisi, 0141, Georgia

Phone: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

Fax: (+995 032) 214 35 83

E-mail: info@eugb.ge

